។ នមោ តស្ស ភគវតោ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស។

អភិធម្មបិដកេ

ធម្មសង្គណី-មូលដីកា

វីសតិគាថាវណ្ណនា

១. ធម្មសំវណ្ណនាយំ សត្ថរិ បណាមករណំ ធម្មស្ស ស្វាក្ខាតភាវេន សត្ថរិ បសាទជននត្ថំ, សត្ថុ ច អវិតថទេសនភាវប្បកាសនេន ធម្មេ បសាទជននត្ថំ។ តទុភយប្បសាទា ហិ ធម្មសម្បដិបត្តិ មហតោ ច អត្ថស្ស សិទ្ធិ ហោតីតិ។ អថ វា រតនត្តយបណាមវចនំ អត្តនោ រតនត្តយបសាទស្ស វិញ្ញាបនត្ថំ, តំ បន វិញ្ញូនំ ចិត្តារាធនត្ថំ, តំ អដ្ឋកថាយ គាហណត្ថំ, តំ សព្ពសម្បត្តិនិប្ផាទនត្ថន្តិ។ ឥទំ បន អាចរិយេន អធិប្បេតប្បយោជនំ អន្តរាយវិសោសនំ។ វក្ខតិ ហិ “និបច្ចការស្សេតស្ស...បេ.... អសេសតោ”តិ។ រតនត្តយបណាមករណញ្ហិ អន្តរាយករាបុញ្ញវិឃាតករបុញ្ញវិសេសភាវតោ មង្គលភាវតោ ភយាទិឧបទ្ទវនិវារណតោ ច អន្តរាយវិសោសនេ សមត្ថំ ហោតិ។ កថំ បនេតស្សាបុញ្ញវិឃាតករាទិភាវោ វិជានិតព្ពោតិ? “យស្មិំ មហានាម សមយេ អរិយសាវកោ តថាគតំ អនុស្សរតិ, នេវស្ស តស្មិំ សមយេ រាគបរិយុដ្ឋិតំ ចិត្តំ ហោតី”តិអាទិវចនតោ (អ. និ. ៦.១០; ១១.១១), “បូជា ច បូជនេយ្យានំ, ឯតំ មង្គលមុត្តម”ន្តិ (ខុ. បា. ៥.៣; សុ. និ. ២៦២) ច, “ឯវំ ពុទ្ធំ សរន្តានំ, ធម្មំ សង្ឃញ្ច ភិក្ខវោ។ ភយំ វា ឆម្ភិតត្តំ វា, លោមហំសោ ន ហេស្សតី”តិ (សំ. និ. ១.២៤៩) ច វចនតោតិ។

តត្ថ យស្ស សត្ថុនោ បណាមំ កត្តុកាមោ, តស្ស គុណវិសេសទស្សនត្ថំ “**ករុណា វិយា**”តិអាទិមាហ។ គុណវិសេសវា ហិ បណាមារហោ ហោតិ, បណាមារហេ ច កតោ បណាមោ វុត្តប្បយោជនសិទ្ធិករោវ ហោតីតិ។ ភគវតោ ច ទេសនា វិនយបិដកេ ករុណាប្បធានា, សុត្តន្តបិដកេ បញ្ញាករុណាប្បធានា។ តេនេវ ច ការណេន វិនយបិដកស្ស សំវណ្ណនំ ករោន្តេន ករុណាប្បធានា ភគវតោ ថោមនា កតា, អាគមសំវណ្ណនញ្ច ករោន្តេន ឧភយប្បធានា, អភិធម្មទេសនា បន បញ្ញាប្បធានាតិ កត្វា បញ្ញាប្បធានមេវ ថោមនំ ករោន្តោ “**ករុណា វិយ សត្តេសូ**”តិ ករុណំ ឧបមាភាវេន គហេត្វា បញ្ញាយ ថោមេតិ។

តត្ថ **ករុណា វិយា**តិ និទស្សនវចនមេតំ, យស្ស យថា ករុណា សព្ពេសុ សត្តេសុ បវត្តិត្ថ, ឯវំ សព្ពេសុ ញេយ្យធម្មេសុ បញ្ញាបិ បវត្តិត្ថាតិ អត្ថោ។ **សត្តេសូ**តិ វិសយនិទស្សនមេតំ។ **បញ្ញា**តិ និទស្សេតព្ពធម្មនិទស្សនំ។ **យស្សា**តិ តទធិដ្ឋានបុគ្គលនិទស្សនំ។ **មហេសិនោ**តិ តព្ពិសេសនំ។ **ញេយ្យធម្មេសូ**តិ បញ្ញាវិសយនិទស្សនំ។ **សព្ពេសូ**តិ តព្ពិសេសនំ។ **បវត្តិត្ថា**តិ កិរិយានិទស្សនំ។ **យថារុចី**តិ វសីភាវនិទស្សនំ។

តត្ថ កិរតីតិ **ករុណា**, បរទុក្ខំ វិក្ខិបតិ អបនេតីតិ អត្ថោ។ រូបាទីសុ សត្តា វិសត្តាតិ **សត្តា**។ តស្សា បន បញ្ញត្តិយា ខន្ធសន្តានេ និរុឡ្ហភាវតោ និច្ឆន្ទរាគាបិ “សត្តា”តិ វុច្ចន្តិ។ បជានាតីតិ **បញ្ញា**, យថាសភាវំ បការេហិ បដិវិជ្ឈតីតិ អត្ថោ។ **យស្សា**តិ អនិយមនំ។ “តស្ស បាទេ នមស្សិត្វា”តិ ឯតេន និយមនំ វេទិតព្ពំ។ **មហេសី**តិ មហន្តេ សីលក្ខន្ធាទយោ ឯសិ គវេសីតិ មហេសិ។ ញាតព្ពាតិ ញេយ្យា, សភាវធារណាទិនា អត្ថេន ធម្មា។ តត្ថ “ញេយ្យា”តិ វចនេន ធម្មានំ អញេយ្យត្តំ បដិក្ខិបតិ។ “ធម្មា”តិ វចនេន ញេយ្យានំ សត្តជីវាទិភាវំ បដិក្ខិបតិ។ ញេយ្យា ច តេ ធម្មា ចាតិ **ញេយ្យធម្មា។ សព្ពេសូ**តិ អនវសេសបរិយាទានំ។ តេន អញ្ញាតាភាវំ ទស្សេតិ។ **បវត្តិត្ថា**តិ ឧប្បជ្ជិត្ថ។ **យថារុចី**តិ យា យា រុចិ យថារុចិ, រុចីតិ ច ឥច្ឆា, កត្តុកាមតា សា។ យា យា បវត្តា តប្បភេទា, យថា វា រុចិ តថា, រុចិអនុរូបំ បវត្តា “យថារុចិ បវត្តិត្ថា”តិ វុច្ចតិ។ យថា យថា វា រុចិ បវត្តា, តថា តថា បវត្តា បញ្ញា “យថារុចិ បវត្តិត្ថា”តិ វុច្ចតិ។

តត្ថ ភគវតិ បវត្តាវ ករុណា ភគវតោ បញ្ញាយ និទស្សនន្តិ គហេតព្ពា។ សា ហិ អសាធារណា មហាករុណា, ន អញ្ញា។ **យស្សា**តិ ច ករុណាបញ្ញានំ ឧភិន្នម្បិ អាធារបុគ្គលនិទស្សនំ។ ន ហិ និរាធារា ករុណា អត្ថីតិ “ករុណា”តិ វុត្តេ តទាធារភូតោ បុគ្គលោ និទស្សេតព្ពោ ហោតិ, សោ ច ឥធ អញ្ញោ វុត្តោ នត្ថិ, ន ច អាសន្នំ វជ្ជេត្វា ទូរស្ស គហណេ បយោជនំ អត្ថីតិ “យស្សា”តិ និទស្សិតបុគ្គលោវ ករុណាយ អាធារោ។ តេន ឥទំ វុត្តំ ហោតិ “យស្ស អត្តនោ ករុណា វិយ បញ្ញាបិ បវត្តិត្ថា”តិ។ កថំ បន ករុណា សត្តេសុ បវត្តិត្ថ យថា បញ្ញាបិ ធម្មេសុ បវត្តិត្ថាតិ? និរវសេសតោ យថារុចិ ច។ ភគវតោ ហិ ករុណា កញ្ចិ សត្តំ អវជ្ជេត្វា សព្ពេសុ សត្តេសុ និរវសេសេសុ បវត្តតិ, បវត្តមានា ច រុចិវសេន ឯកស្មិំ អនេកេសុ ច អញ្ញេហិ អសាធារណា បវត្តតិ។ ន ហិ អញ្ញេសំ “មហោឃបក្ខន្ទានំ

សត្តានំ នត្ថញ្ញោ កោចិ ឱយា ឧទ្ធតា អញ្ញត្រ មយា”តិ បស្សន្តានំ ករុណោក្កមនំ ហោតិ យថា ភគវតោតិ។ បញ្ញាបិ ភគវតោ សព្ពេសុ ធម្មេសុ និរវសេសេសុ បវត្តតិ, បវត្តមានា ច ឯកស្មឹ អនេកេសុ ច ធម្មេសុ សភាវកិច្ចាទិជាននេន អនាវរណា អសាធារណា បវត្តតិ យថារុចិ, យថា ច បស្សន្តស្ស ភគវតោ ករុណា យថារុចិ បវត្តតិ។ តំ សព្ពំ **បដិសម្ភិទាមគ្គេ** មហាករុណាញាណវិភង្គវសេន ជានិតព្ពំ, បញ្ញាយ ច យថារុចិ បវត្តិ សេសាសាធារណញាណវិភង្គាទិវសេន។ បញ្ញាគហណេន ច តីសុ កាលេសុ អប្បដិហតញាណំ ចតុសច្ចញាណំ ចតុបដិសម្ភិទាញាណំ, ករុណាគហណេន មហាករុណាសមាបត្តិញាណស្ស គហិតត្តា តំ វជ្ជេត្វា អញ្ញានិ អសាធារណញាណានិ ចតុវេសារជ្ជញាណំ ទសពលានិ ឆ អភិញ្ញា ចតុចត្តាលីស ញាណវត្ថូនិ សត្តសត្តតិ ញាណវត្ថូនីតិ ឯវមាទយោ អនេកេ បញ្ញាប្បភេទា សង្គយ្ហន្តិ, តស្មា តស្សា តស្សា បញ្ញាយ បវត្តិវសេន យថារុចិ បវត្តិ វេទិតព្ពា។ តេនាហ “ករុណា វិយ…បេ.… យថារុចី”តិ។

តត្ថ **ករុណា**គហណេន មហាពោធិយា មូលំ ទស្សេតិ។ មហាទុក្ខសម្ពាធប្បដិបន្នញ្ហិ សត្តនិកាយំ ទិស្វា “តស្ស នត្ថញ្ញោ កោចិ សរណំ, អហមេតំ មុត្តោ មោចេស្សាមី”តិ ករុណាយ សញ្ចោទិតមានសោ អភិនីហារំ ទីបង្ករស្ស ភគវតោ បាទមូលេ កត្វា ពោធិសម្ភារេ សមោធានេត្វា អនុបុព្ពេន សម្ពោធី បត្តោតិ ករុណា មហាពោធិយា មូលន្តិ។ **សត្តេសូ**តិ ឯតេន មហាពោធិយា បយោជនំ ទស្សេតិ។ សត្តា ហិ មហាពោធី បយោជេន្តិ។ សត្តសន្តារណត្ថញ្ហិ សព្ពញ្ញុតា អភិបត្ថិតា។ យថាហ –

> “កឹ មេ ឯកេន តិណ្ណេន, បុរិសេន ថាមទស្សិនា;
> សព្ពញ្ញុតំ បាបុណិត្វា, សន្តារេស្សំ សទេវក”ន្តិ។ (ពុ. វំ. ២. ៥៦);

បញ្ញាគហណេន មហាពោធី ទស្សេតិ។ សព្ពញ្ញុតាយ ហិ បទដ្ឋានភូតំ មគ្គញាណំ, មគ្គញាណបទដ្ឋានញ្ច សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ “មហាពោធី”តិ វុច្ចតីតិ។ **ញេយ្យធម្មេសុ សព្ពេសូ**តិ ឯតេន សន្តារេតព្ពានំ សត្តានំ អភិញ្ញេយ្យបរិញ្ញេយ្យបហាតព្ពភាវេតព្ពសច្ឆិកាតព្ពេ ខន្ធាយតនធាតុសច្ចិន្ទ្រិយបដិច្ចសមុប្បាទសតិបដ្ឋានាទិភេទេ កុសលាទិភេទេ ច សព្ពធម្មេ ទស្សេតិ។ **បវត្តិត្ថ យថារុចី**តិ ឯតេន បដិវេធបច្ចវេក្ខណបុព្ពង្គមទេសនាញាណប្បវត្តិទីបនេន បយោជនសម្បត្តឹ ទស្សេតិ។ សព្ពធម្មានញ្ហិ បដិវេធញាណំ ពោធិបល្លង្កេ អហោសិ។ មគ្គញាណមេវ ហិ តន្តិ។ បច្ចវេក្ខណញាណញ្ច វិសេសេន រតនឃរសត្តាហេ អហោសិ។ ឯវំ បដិវិទ្ធបច្ចវេក្ខិតានំ ធម្មានំ ធម្មចក្កប្បវត្តនាទីសុ ទេសនាញាណំ អហោសិ, វិសេសេន ច បណ្ឌុកម្ពលសិលាយំ សត្តប្បករណទេសនាយន្តិ។ ទេសនាញាណេន ច ទេសេន្តោ ភគវា សត្តេសុ ហិតបដិបត្តឹ បដិបជ្ជតីតិ។ ឯតេន សព្ពេន អត្តហិតបដិបត្តឹ បរហិតបដិបត្តិញ្ច ទស្សេតិ។ មហាពោធិទស្សនេន ហិ អត្តហិតបដិបត្តិ, ឥតរេហិបិ បរហិតបដិបត្តិ ទស្សិតាតិ។ តេន អត្តហិតបដិបន្នាទីសុ ចតូសុ បុគ្គលេសុ ភគវតោ ចតុត្ថបុគ្គលភាវំ ទស្សេតិ, តេន ច អនុត្តរទក្ខិណេយ្យភាវំ និរតិសយបណាមារហភាវញ្ច អត្តនោ ច កិរិយាយ ខេត្តង្គតភាវំ ទស្សេតិ។

ឯត្ថ ច **ករុណា**គហណេន លោកិយេសុ មហគ្គតភាវប្បត្តាសាធារណគុណទីបនតោ សព្ពលោកិយគុណសម្បត្តិ ភគវតោ ទស្សិតា ហោតិ, **បញ្ញា**គហណេនបិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណបទដ្ឋានមគ្គញាណទីបនតោ សព្ពលោកុត្តរគុណសម្បត្តិ។ ករុណាវចនេន ច ឧបគមនំ និរុបក្កិលេសំ, បញ្ញាវចនេន អបគមនំ ទស្សេតិ។ ឧបគមនំ ទស្សេន្តោ ច លោកេ សញ្ជាតសំវឌ្ឍភាវំ ទស្សេតិ, អបគមនំ ទស្សេន្តោ លោកេន អនុបលិត្តតំ។ “ករុណា វិយ សត្តេសូ”តិ ច លោកសមញ្ញានុរូបំ ភគវតោ បវត្តឹ ទស្សេតិ, “ញេយ្យធម្មេសុ សព្ពេសុ យថារុចិ បញ្ញា បវត្តិត្ថា”តិ ឯតេន សមញ្ញាយ អនតិធាវនំ។ សព្ពធម្មសភាវានវពោធេ ហិ សតិ សមញ្ញំ អតិធាវិត្វា “សត្តោ ជីវោ អត្ថី”តិ បរាមសនំ ហោតីតិ។ សព្ពេសញ្ច ពុទ្ធគុណានំ ករុណា អាទិ តន្និទានភាវតោ, បញ្ញា បរិយោសានំ តតោ ឧត្តរិ ករណីយាភាវតោ។ អាទិបរិយោសានទស្សនេន ច សព្ពេ ពុទ្ធគុណា ទស្សិតាវ ហោន្តិ។ ករុណាគហណេន ច សីលក្ខន្ធបុព្ពង្គមោ សមាធិក្ខន្ធោ ទស្សិតោ ហោតិ។ ករុណានិទានញ្ហិ សីលំ តតោ បាណាតិបាតាទិវិរតិប្បវត្តិតោ តស្សា ច ឈានត្តយសម្បយោគតោ។ បញ្ញាវចនេន បញ្ញាក្ខន្ធោ។ សីលញ្ច សព្ពពុទ្ធគុណានំ អាទិ, សមាធិ មជ្ឈំ, បញ្ញា បរិយោសានន្តិ ឯវម្បិ អាទិមជ្ឈបរិយោសានកល្យាណា សព្ពេ ពុទ្ធគុណា ទស្សិតា ហោន្តិ។

២. ឯវំ សង្ខេបេន សព្ពពុទ្ធគុណេហិ ភគវន្តំ ថោមេត្វា យស្សា សំវណ្ណនំ កត្តុកាមោ, តាយ អភិធម្មទេសនាយ អញ្ញេហិ អសាធារណាយ ថោមេតុំ **“ទយាយ តាយា”**តិអាទិមាហ។ តស្សា បន ទេសនាយ និទានញ្ច សមុដ្ឋានញ្ច ទស្សេតុំ **“ទយាយ តាយា”**តិអាទិ វុត្តំ។ និទានញ្ច ទុវិធំ អព្ភន្តរំ ពាហិរញ្ចាតិ។ អព្ភន្តរំ ករុណា, ពាហិរំ ទេសកាលាទិ។ សមុដ្ឋានំ ទេសនាបញ្ញា។ តត្ថ អព្ភន្តរនិទានំ ទស្សេន្តោ **“ទយាយ តាយ សត្តេសុ, សមុស្សាហិតមានសោ”**តិ អាហ។ តត្ថ **ទយា**តិ ករុណា អធិប្បេតា។ តាយ ហិ សមុស្សាហិតោ អភិធម្មកថាមគ្គំ សម្បវត្តយីតិ។ **តាយា**តិ អយំ **ត**-សទ្ទោ បុព្ពេ វុត្តស្ស បដិនិទ្ទេសោ ហោតិ។

បុរិមគាថាយ ច បធានភាវេន បញ្ញា និទ្ទិដ្ឋា, តព្ពិសេសនភាវេន ករុណា។ សា ហិ តស្សា និទស្សនភូតា អប្បធានា តំ វិសេសេត្វា វិនិវត្តា, តស្មា “តាយា”តិ បដិនិទ្ទេសំ នារហតិ។ យា ច បធានភូតា បញ្ញា, សា ទេសនាយ សមុដ្ឋានំ, ន សមុស្សាហិនីតិ តស្សា ច បដិនិទ្ទេសោ ន យុត្តោតិ? បញ្ញាយ តាវ បដិនិទ្ទេសោ ន យុត្តោតិ សុវុត្តមេតំ, ករុណាយ បន បដិនិទ្ទេសោ នោ ន យុត្តោ “ទយាយ តាយា”តិ ទ្វិន្នំ បទានំ សមានាធិករណភាវតោ។ សមានាធិករណានញ្ហិ ទ្វិន្នំ បទានំ រូបក្ខន្ធាទីនំ វិយ វិសេសនវិសេសិតព្ពភាវោ ហោតិ។ រូប-សទ្ទោ ហិ អញ្ញក្ខន្ធនិវត្តនត្ថំ វុច្ចមានោ វិសេសនំ ហោតិ, ខន្ធ-សទ្ទោ ច និវត្តេតព្ពគហេតព្ពសាធារណវចនភាវតោ វិសេសិតព្ពោ, ឯវមិធាបិ “ទយាយ តាយា”តិ ទ្វិន្នំ បទានំ ឯកវិភត្តិយុត្តានំ សមានាធិករណភាវតោ វិសេសនវិសេសិតព្ពភាវោ ហោតិ។ តត្ថ ទយា សមុស្សាហិនីតិ បធានា, និវត្តេតព្ពគហេតព្ពសាធារណវចនញ្ហិទំ។ តស្មា “ទយាយា”តិ វិសេសិតព្ពវចនមេតំ, តស្ស ច យថា វិសេសនំ ហោតិ “តាយា”តិ ឥទំ វចនំ, តថា តស្ស បដិនិទ្ទេសភាវោ យោជេតព្ពោ។ ន ហិ បញ្ញាបដិនិទ្ទេសភាវេ ទយា វិសេសនំ ត-សទ្ទោ ហោតិ, ករុណាបដិនិទ្ទេសភាវេ ច ហោតីតិ។ បធានញ្ច បញ្ញំ វជ្ជេត្វា “ទយាយា”តិ ឯតេន សម្ពជ្ឈមានោ “តាយា”តិ អយំ ត-សទ្ទោ អប្បធានាយ ករុណាយ បដិនិទ្ទេសោ ភវិតុមរហតិ។ អយមេត្ថ អត្ថោ – យាយ ទយាយ សមុស្សាហិតោ, ន សា យា កាចិ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្ស បន និទស្សនភូតា មហាករុណា, តាយ សមុស្សាហិតោតិ។

កថំ បន ករុណា “ទយា”តិ ញាតព្ពា, ននុ វុត្តំ “ទយាបន្នោ”តិ ឯតស្ស **អដ្ឋកថាយំ** (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៨) “មេត្តចិត្តតំ អាបន្នោ”តិ, តស្មា ទយា មេត្តាតិ យុជ្ជេយ្យ, ន ករុណាតិ? យទិ ឯវំ “អទយាបន្នោ”តិ ឯតស្ស អដ្ឋកថាយំ “និក្ករុណតំ អាបន្នោ”តិ វុត្តន្តិ ទយា មេត្តាតិ ច ន យុជ្ជេយ្យ, តស្មា ទយា-សទ្ទោ យត្ថ យត្ថ បវត្តតិ, តត្ថ តត្ថ អធិប្បាយវសេន យោជេតព្ពោ។ ទយា-សទ្ទោ ហិ អនុរក្ខណត្ថំ អន្តោនីតំ កត្វា បវត្តមានោ មេត្តាយ ច ករុណាយ ច បវត្តតីតិ នោ ន យុជ្ជតិ។ ឯវញ្ហិ អដ្ឋកថានំ អវិរោធោ ហោតីតិ។ ករុណា ច ទេសនាយ និទានភាវេន វុត្តា, ន មេត្តា “អច្ចន្តមេវ ហិ តំ សមយំ ភគវា ករុណាវិហារេន វិហាសី”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១; ម. និ. អដ្ឋ. ១.១ មូលបរិយាយសុត្តវណ្ណនា; សំ. និ. អដ្ឋ. ១.១.១; អ. និ. អដ្ឋ. ១.១.១) ឯវមាទីសុ, តស្មា ឥធ ករុណាវ ទយាវចនេន គហិតាតិ វេទិតព្ពា។ សា ហិ សមុស្សាហិនី, ន មេត្តា, មេត្តា បន បញ្ញាគតិកបវត្តិនី ហោតីតិ។

“សត្តេសូ”តិ កស្មា ឯវំ វុត្តំ, ននុ “តាយា”តិ ឯតេន វចនេន សត្តវិសយា ករុណា គហិតាតិ? នោ ន គហិតា, បុរិមគាថាយ បន “សត្តេសុ ករុណា យថារុចិ បវត្តិត្វា”តិ សប្បទេសសត្តវិសយា និប្បទេសសត្តវិសយា ច សព្ពា វុត្តា, ឥធ បន និប្បទេសសត្តវិសយតំ គហេតុំ “សត្តេសូ”តិ និប្បទេសសត្តវិសយភូតា ទស្សិតា។ តេន សព្ពសត្តវិសយាយ ករុណាយ សមុស្សាហិតោ អភិធម្មកថាមគ្គំ ទេវានំ សម្បវត្តយិ, ន ទេវវិសយាយ ឯវ, តស្មា សព្ពសត្តហិតត្ថំ អភិធម្មកថាមគ្គំ ទេវានំ សម្បវត្តយិ, ន ទេវានំយេវ អត្ថាយាតិ អយមត្ថោ ទស្សិតោវ ហោតិ។ អថ វា “សត្តេសូ”តិ ឥទំ ន ទយាយ អាលម្ពននិទស្សនំ, សមុស្សាហនវិសយោ បន ឯតេន ទស្សិតោ។ អភិធម្មកថាមគ្គប្បវត្តនត្ថញ្ហិ ភគវា ករុណាយ ន ទេវេសុយេវ សមុស្សាហិតោ , សព្ពពោធនេយ្យេសុ បន សត្តេសុ សមុស្សាហិតោ សព្ពេសំ អត្ថាយ បវត្តត្តា, តស្មា **សត្តេសុ សមុស្សាហិតមានសោ**តិ សត្តេសុ វិសយភូតេសុ និមិត្តភូតេសុ វា សមុស្សាហិតមានសោ ឧយ្យោជិតចិត្តោតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

ឯវំ អព្ភន្តរនិទានំ ទស្សេត្វា ពាហិរនិទានំ ទស្សេន្តោ **“បាដិហីរាវសានម្ហី”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ យស្មិំ កាលេ ភគវតា អភិធម្មកថាមគ្គោ បវត្តិតោ, តំ ទស្សេតុំ **“បាដិហីរាវសានម្ហិ វសន្តោ”**តិ វុត្តំ។ “អវសានម្ហិ វសន្តោ តិទសាលយេ”តិ វចនតោ យស្សាវសានម្ហិ តិទសាលយេ វសិ, តំ កណ្ឌម្ពមូលេ កតំ យមកបាដិហារិយំ ឥធ **“បាដិហីរ”**ន្តិ វុត្តំ, ន ពោធិមូលាទីសុ កតំ បាដិហារិយំ, នាបិ អាទេសនានុសាសនិយោតិ វិញ្ញាយតិ, បាកដត្តា ច អាសន្នត្តា ច តទេវ គហិតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ បាដិហារិយបទស្ស វចនត្ថំ (ឧទា. អដ្ឋ. ១; ឥតិវុ. អដ្ឋ. និទានវណ្ណនា) “បដិបក្ខហរណតោ រាគាទិកិលេសាបនយនតោ បាដិហារិយ”ន្តិ វទន្តិ, ភគវតោ បន បដិបក្ខា រាគាទយោ ន សន្តិ យេ ហរិតព្ពា។ បុថុជ្ជនានម្បិ ហិ វិគតុបក្កិលេសេ អដ្ឋង្គគុណសមន្នាគតេ ចិត្តេ ហតបដិបក្ខេ ឥទ្ធិវិធំ បវត្តតិ, តស្មា តត្ថ បវត្តវោហារេន ច ន សក្កា ឥធ “បាដិហារិយ”ន្តិ វត្តុំ។ សចេ បន មហាការុណិកស្ស ភគវតោ វេនេយ្យគតា ច កិលេសា បដិបក្ខា, តេសំ ហរណតោ **“បាដិហារិយ”**ន្តិ វុត្តំ, ឯវំ សតិ យុត្តមេតំ។ អថ វា ភគវតោ ច សាសនស្ស ច បដិបក្ខា តិត្ថិយា, តេសំ ហរណតោ បាដិហារិយំ។ តេ ហិ ទិដ្ឋិហរណវសេន ទិដ្ឋិប្បកាសនេ អសមត្ថភាវេន ច ឥទ្ធិអាទេសនានុសាសនីហិ ហរិតា អបនីតា ហោន្តីតិ។ អថ វា **បដី**តិ អយំ សទ្ទោ “បច្ឆា”តិ ឯតស្ស អត្ថំ ពោធេតិ “តស្មិំ បដិបវិដ្ឋម្ហិ, អញ្ញោ អាគញ្ឆិ ព្រាហ្មណោ”តិអាទីសុ (សុ. និ. ៩៨៥; ចូឡនិ. បារាយនវគ្គ, វត្ថុគាថា ៤) វិយ, តស្មា សមាហិតេ ចិត្តេ វិគតុបក្កិលេសេ ច កតកិច្ចេន បច្ឆា ហរិតព្ពំ បវត្តេតព្ពន្តិ បដិហារិយំ, អត្តនោ វា ឧបក្កិលេសេសុ ចតុត្ថជ្ឈានមគ្គេហិ ហរិតេសុ បច្ឆា ហរណំ បដិហារិយំ, ឥទ្ធិអាទេសនានុសាសនិយោ ច វិគតុបក្កិលេសេន កតកិច្ចេន ច សត្តហិតត្ថំ បុន បវត្តេតព្ពា, ហរិតេសុ ច អត្តនោ ឧបក្កិលេសេសុ បរសត្តានំ ឧបក្កិលេសហរណានិ ហោន្តីតិ បដិហារិយានិ ភវន្តិ, បដិហារិយមេវ **បាដិហារិយំ**។

បដិហារិយេ វា ឥទ្ធិអាទេសនានុសាសនិសមុទាយេ ភវំ ឯកេកំ **បាដិហារិយន្តិ** វុច្ចតិ។ បដិហារិយំ វា ចតុត្ថជ្ឈានំ មគ្គោ ច បដិបក្ខហរណតោ, តត្ថ ជាតំ, តស្មឹ វា និមិត្តភូតេ, តតោ វា អាគតន្តិ **បាដិហារិយំ**។ បាដិហារិយមេវ ឥធ "បាដិហីរ"ន្តិ វុត្តំ។ **អវសានម្ហិ វសន្តោ**តិ ឯតេហិ កាលំ និទស្សេតិ។ បាដិហីរករណាវសានេន ហិ តិទសាលយវាសេន ច បរិច្ឆិន្នោ អភិធម្មកថាមគ្គប្បវត្តនស្ស កាលោតិ ។ **តិទសាលយេ**តិ ទេសំ និទស្សេតិ។ សោ ហិ អភិធម្មកថាមគ្គប្បវត្តនស្ស ទេសោ តត្ថ វសន្តេន បវត្តិតត្តាតិ។

៣. តត្ថាបិ ទេសវិសេសទស្សនត្ថំ "**បារិច្ឆត្តកមូលម្ហិ**"តិអាទិ វុត្តំ។ **យុគន្ធរេ**តិ សីតបព្ពតេស្វេកោ ទ្វេចត្តាលីសយោជនសហស្សុព្ពេធោ, អាទិច្ចោ ច តទុព្ពេធមគ្គចារី, សោ សតិ សម្ភវេ យថា យុគន្ធរេ សោភេយ្យ, ឯវំ សោភមានោ និសិន្នោតិ អត្ថោ។

៤-៥. ឥទានិ បុគ្គលេ ធម្មបដិគ្គាហកេ អបទិសន្តោ "**ចក្កវាឡសហស្សេហិ**"តិអាទិមាហ។ **សព្ពសោ**តិ ស មន្តតោ អាគម្ម សព្ពេហិ ទិសាភាគេហិ, សន្និវេសវសេន វា សមន្តតោ សន្និវិដ្ឋេហិ ទសហិ ចក្កវាឡសហស្សេហីតិ អធិប្បាយោ, ន សព្ពសោ ចក្កវាឡសហស្សេហិ ទសហិ ទសហីតិ។ ឯវំ សតិ ចត្តាលីសចក្កវាឡសហស្សេហិ អធិកេហិ វា អាគមនំ វុត្តំ សិយា, ន ចេតំ អធិប្បេតន្តិ។ សមន្តតោ សន្និសិន្នេនាតិ វា យោជេតព្ពំ។ សមំ, សម្មា វា និសិន្នេន **សន្និសិន្នេន,** អញ្ញមញ្ញំ អព្យាពាធេត្វា ភគវតិ គារវំ កត្វា សោតំ ឱទហិត្វា និសជ្ជទោសេ វជ្ជិតព្ពេ វជ្ជេត្វា និសិន្នេនាតិ អត្ថោ។ មាតរំ បមុខំ កត្វា សន្និសិន្នេន ទេវានំ គណេន បរិវារិតោតិ វា, មាតរំ បមុខំ កត្វា អភិធម្មកថាមគ្គំ សម្បវត្តយីតិ វា យោជនា កាតព្ពា។

ឥទានិ ទេសនាយ សមុដ្ឋានំ ទស្សេន្តោ "**តស្សា បញ្ញាយ តេជសា**"តិ អាហ។ យា សា អាទិម្ហិ ករុណាយ ឧបមិតា សព្ពញ្ញេយ្យធម្មានំ យថាសភាវជាននសមត្ថា, តេសំ ទេសេតព្ពប្បការជាននសមត្ថា, ពោធេតព្ពបុគ្គលានំ អាសយាធិមុត្តិយាទិវិភាវនសមត្ថា ច បញ្ញា, តស្សា ច យថាវុត្តពលយោគតោតិ អត្ថោ។ តេន សព្ពញ្ញុតញ្ញាណមេវ អភិធម្មកថាយ សមុដ្ឋានភាវេ សមត្ថំ, នាញ្ញន្តិ ឥមមត្ថំ ទីបេន្តោ អភិធម្មកថាយ អសាធារណភាវំ ទស្សេតិ។ **មគ្គោ**តិ ឧបាយោ។ ខន្ធាយតនាទីនំ កុសលាទីនញ្ច ធម្មានំ អវពោធស្ស, សច្ចប្បដិវេធស្សេវ វា ឧបាយភាវតោ "**អភិធម្មកថាមគ្គោ**"តិ វុត្តោ។ បពន្ធោ វា "មគ្គោ"តិ វុច្ចតិ។ សោ ហិ ទីឃត្តា មគ្គោ វិយាតិ **មគ្គោ,** តស្មា អភិធម្មកថាបពន្ធោ "**អភិធម្មកថាមគ្គោ**"តិ វុត្តោ។ **ទេវានំ គណេន បរិវារិតោ**តិ វត្វា បុន **ទេវានន្តិ** វចនំ តេសំ គហណសមត្ថតំ ទីបេតិ។ ន ហិ អសមត្ថានំ ភគវា ទេសេតីតិ។

៦. ឯវំ ករុណាបញ្ញាមុខេហិ គុណេហិ ភគវតោ អភិធម្មកថាមគ្គប្បវត្តនេន ច ហិតប្បដិបត្តិយា បរមបណាមារហតំ ទស្សេត្វា ឥទានិ អធិប្បេតំ បណាមំ ករោន្តោ អាហ "**តស្ស បាទេ នមស្សិត្វា**"តិ។ ភគវតោ ថោមនេនេវ ច ធម្មស្ស ស្វាក្ខាតតា សង្ឃស្ស ច សុប្បដិបន្នតា ទស្សិតា ហោតិ តប្បភវស្ស អនញ្ញថាភាវតោ, តស្មា បណាមារហំ តញ្ច រតនទ្វយំ បណមន្តោ "**សទ្ធម្មញ្ចស្ស...បេ.... ចញ្ជលិ**"ន្តិ អាហ។ តត្ថ យស្មា ពុទ្ធោ "សទេវកេ លោកេ តថាគតោ វន្ទនីយោ"តិ, សង្ឃោ ច "សុប្បដិបន្នោ...បេ.... អញ្ជលិករណីយោ"តិ (អ. និ. ៦.១០) វុត្តោ, តស្មា "**តស្ស បាទេ នមស្សិត្វា, កត្វា សង្ឃស្ស ចញ្ជលិ**"ន្តិ វុត្តំ។ ធម្មោ បន ស្វាក្ខាតតាទិគុណយុត្តោ តថានុស្សរណេន បូជេតព្ពោ ហោតិ "តមេវ ធម្មំ សក្កត្វា គរុំកត្វា ឧបនិស្សាយ វិហរេយ្យ"ន្តិ (សំ. និ. ១.១៧៣; អ. និ. ៤.២១) វចនតោ, កាយវាចាចិត្តេហិ សព្ពថា បូជេតព្ពោ, តស្មា "**សទ្ធម្មញ្ចស្ស បូជេត្វា**"តិ វុត្តំ។ **សិរីមតោ**តិ ឯត្ថ **សិរី**តិ បញ្ញាបុញ្ញានំ អធិវចនន្តិ វទន្តិ។ អថ វា បុញ្ញនិព្ពត្តា សរីរសោភគ្គាទិសម្បត្តិ កតបុញ្ញោ និស្សយតិ, កតបុញ្ញេហិ វា និស្សីយតីតិ "សិរី"តិ វុច្ចតិ, សា ច អតិសយវតី ភគវតោ អត្ថីតិ សិរីមា, ភគវា, តស្ស **សិរីមតោ**។

៧. **និបច្ចការស្សា**តិ បណាមកិរិយាយ។ **អានុភាវេនា**តិ ពលេន។ **សោសេត្វា**តិ សុក្ខាបេត្វា អន្តរធាបេត្វា អត្ថំ បកាសយិស្សាមីតិ សម្ពន្ធោ។ **អន្តរាយេ**តិ អត្ថប្បកាសនស្ស ឧបឃាតកេ។ **អសេសតោ**តិ និស្សេសេ សកលេ។

៨. ឥទានិ អភិធម្មស្ស គម្ភីរត្ថត្តា អត្ថប្បកាសនស្ស ទុក្ករភាវំ ទីបេតុំ "**វិសុទ្ធាចារសីលេនា**"តិអាទិនា អភិយាចនំ ទស្សេតិ។ ចុល្លច្ចយាទិវិសុទ្ធិយា **វិសុទ្ធាចារោ,** បារាជិកសង្ខាទិសេសវិសុទ្ធិយា **វិសុទ្ធសីលោ**។ ចារិត្តវារិត្តវិសុទ្ធិយា វា **វិសុទ្ធាចារសីលោ,** តេន។ **សក្កច្ចន្តិ** ចិត្តីកត្វា។ **អភិយាចិតោ**តិ អភិមុខំ យាចិតោ។ តេន អនាទរិយំ អត្ថប្បកាសនេ កាតុំ អសក្កុណេយ្យំ ទស្សេតិ។

៩. ឥទានិ យស្ស អត្ថំ បកាសេតុកាមោ, តំ ទស្សេតុំ "**យំ ទេវទេវោ**"តិអាទិមាហ។ តត្ថ **យន្តិ** អភិធម្មំ។ **ទេវទេវោ**តិ វិសុទ្ធិសម្មុតិឧបបត្តិទេវានំ ទេវោ។ លោកេ ហិ យេ "សរណំ បរាយណ"ន្តិ គន្តព្ពា គតិភូតា, តេ

“ទេវា”តិ វុច្ចន្តិ, ភគវា ច សព្ពទេវានំ គតិភូតោតិ ។ **នយតោ**តិ សង្ខេបតោ។ **សមាចិក្ខី**តិ សម្មា អាចិក្ខិ យថា ថេរោ ពុជ្ឈតិ។ វេនេយ្យសត្តេ វិនេតីតិ **វិនាយកោ,** នាយកវិរហិតោ វា, សយម្ភូតិ អត្ថោ។

១០-១២. **យញ្ចា**តិ យញ្ច អភិធម្មំ ភិក្ខូនំ បយិរុទាហាសីតិ សម្ពន្ធោ។ **បយិរុទាហាសី**តិ កថេសិ។ **ឥតី**តិ ឥមិនា អនុក្កមេន។ “យោ ធារិតោ”តិ **យន្តិ** ឧបយោគវសេន វុត្តោ យំ-សទ្ទោ **ធារិតោ**តិ បច្ចត្តេន សម្ពជ្ឈមានោ បច្ចត្តវសេន បរិណមតិ, តស្មា យោ ធារិតោ, យោ ច សង្គីតោ, តស្ស អត្ថំ បកាសយិស្សាមីតិ យោជនា កាតព្ពា។ វេទេន បញ្ញាយ ឦហតិ បវត្តតីតិ **វេទេហោ,** តេន មុនិនា។ **អភិណ្ហសោ**តិ ពហុសោ។ **អភិធម្មស្សា**តិ ឯតំ “អត្ថំ បកាសយិស្សាមី”តិ ឯតេន យោជេតព្ពំ។ ឥទានិ យោ អត្ថប្បកាសនស្ស និស្សយោ, តំ ទស្សេតុំ **“អាទិតោ”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **អាទិតោ**តិ អាទិម្ហិ បឋមសង្គីតិយំ។

១៣. យា អដ្ឋកថា សង្គីតា, កស្ស បន សា អដ្ឋកថាតិ? អញ្ញស្ស វុត្តស្ស អភាវា “យស្ស អត្ថំ បកាសយិស្សាមី”តិ វុត្តំ, អធិការវសេន “តស្ស អភិធម្មស្សា”តិ វិញ្ញាយតិ។ **សង្គីតា**តិ អត្ថំ បកាសេតុំ យុត្តដ្ឋានេ “អយំ ឯតស្ស អត្ថោ, អយំ ឯតស្ស អត្ថោ”តិ សង្គហេត្វា វុត្តា, បច្ឆាបិ ច ទុតិយតតិយសង្គីតីសុ **អនុសង្គីតា**។

១៤-១៦. **អភិសង្ខតា**តិ រចិតា។ **តតោ**តិ អដ្ឋកថាតោ។ **តន្តិនយានុគន្តិ** តន្តិគតិ អនុគតំ។ **ភាសន្តិ** មាគធភាសំ។ **និកាយន្តរលទ្ធីហី**តិ អន្តរន្តរា អនុប្បវេសិតាហិ។ **អសម្មិស្សន្តិ** អវោកិណ្ណំ។ **អនាកុលន្តិ** សនិកាយេបិ អនាវិលំ បរិច្ឆិន្នំ។ អសម្មិស្សោ អនាកុលោ ច យោ មហាវិហារវាសីនំ អត្ថវិនិច្ឆយោ, តំ ទីបយន្តោ អត្ថំ បកាសយិស្សាមីតិ ។ ឯតេន **តិបិដកចូឡនាគត្ថេរា**ទីហិ វុត្តោ ថេរវាទោបិ សង្គហិតោ ហោតិ។ អថ វា តម្ពបណ្ណិភាសំ អបនេត្វា មាគធភាសញ្ច អារោបេត្វា បកាសិយមានោ យោ អភិធម្មស្ស អត្ថោ អសម្មិស្សោ អនាកុលោយេវ ច ហោតិ មហាវិហារវាសីនញ្ច វិនិច្ឆយភូតោ, តំ អត្ថំ “ឯសោ មហាវិហារវាសីនំ វិនិច្ឆយោ”តិ ទីបយន្តោ បកាសយិស្សាមិ។ តប្បកាសនេនេវ ហិ សោ តថា ទីបិតោ ហោតីតិ។

១៧. **តោសយន្តោ វិចក្ខណេ**តិ វិចក្ខណេ តោសយន្តោ គហេតព្ពំ គហេត្វានាតិ ឯវំ យោជេត្វា “គហេតព្ពដ្ឋានេយេវ គហិតំ សុដ្ឋុ កត”ន្តិ ឯវំ តោសយន្តោតិ អត្ថំ វទន្តិ។ ឯវំ សតិ គហេតព្ពគ្គហណេនេវ តោសនំ កតំ, ន អញ្ញេន អត្ថប្បកាសនេនាតិ ឯតំ អាបជ្ជេយ្យ។ តោសយន្តោ អត្ថំ បកាសយិស្សាមីតិ ឯវំ បន យោជនាយ សតិ គហេតព្ពគ្គហណំ អញ្ញញ្ច សព្ពំ អត្ថប្បកាសនំ ហោតីតិ សព្ពេន តេន តោសនំ កតំ ហោតិ, តស្មា តោសយន្តោ អត្ថំ បកាសយិស្សាមីតិ យុត្តរូបា។

១៨-២០. ឥទានិ យំ អត្ថប្បកាសនំ កត្តុកាមោ, តស្ស មហត្តំ បរិហរិតុំ **“កម្មដ្ឋានានី”**តិអាទិមាហ។ **អត្ថវណ្ណនន្តិ** ឯត្ថ វណ្ណនា នាម វិវរិត្វា វិត្ថារេត្វា វចនំ។ **ឥតី**តិ “អបនេត្វា តតោ ភាស”ន្តិ ឯវមាទិនា យថាទស្សិតប្បការេន។ ឥតិ សោតូនំ ឧស្សាហុប្បាទនស្ស ហេតុំ ទស្សេតិ។ **អភិធម្មកថន្តិ** អភិធម្មដ្ឋកថំ។ **និសាមេថា**តិ សុណាថ។ ឥទានិ អវស្សំ អយំ សោតព្ពាយេវាតិ ទឡ្ហំ ឧស្សាហេន្តោ អាហ **“ទុល្លភា ហិ អយំ កថា”**តិ។

វីសតិគាថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

និទានកថាវណ្ណនា

អដ្ឋសាលិនី តាវ វណ្ណេន្តេហិ អាចរិយេហិ តស្សា សន្ទិវេសោ វិភាវេតព្ពោ។ តស្មា ឥទំ វុច្ចតិ –

“វចនត្ថោ បរិច្ឆេទោ, សន្និវេសោ ច បាឡិយា;
សាគរេហិ តថា ចិន្តា, ទេសនាហិ គម្ភីរតា។

“ទេសនាយ សរីរស្ស, បវត្តិគ្គហណំ តថា;
ថេរស្ស វាចនាមគ្គ-តប្បភាវិតតាបិ ច។

“បដិវេធោ តថា ពុទ្ធ-វចនាទីហិ អាទិតោ;
អាភិធម្មិកភាវស្ស, សាធនំ សព្ពទស្សិនោ។

“វិនយេនាថ គោសិង្គ-សុត្តេន ច មហេសិនា;
ភាសិតត្តស្ស សំសិទ្ធិ, និទានេន ច ទីបិតា។

“បកាសេត្វា ឥមំ សត្ថំ, បដិញ្ញាតកថា កតា;
អដ្ឋសាលិនិយា ឯតំ, សន្និវេសំ វិភាវយេ”តិ។

វចនត្ថវិជាននេន វិទិតាភិធម្មសាមញ្ញត្ថស្ស អភិធម្មកថា វុច្ចមានា សោភេយ្យាតិ អភិធម្មបរិជាននមេវ អាទិម្ហិ យុត្តរូបន្តិ តទត្ថំ បុច្ឆតិ “**តត្ថ កេនដ្ឋេន អភិធម្មោ**”តិ។ តត្ថ **តត្ថាតិ** “អភិធម្មស្ស អត្ថំ បកាសយិស្សាមី”តិ យទិទំ វុត្តំ, តស្មឹ។ “យស្ស អត្ថំ បកាសយិស្សាមី”តិ បដិញ្ញាតំ, សោ អភិធម្មោ កេនដ្ឋេន អភិធម្មោតិ អត្ថោ។ **តត្ថាតិ** វា “អភិធម្មកថា”ន្តិ ឯតស្មឹ វចនេ យោ អភិធម្មោ វុត្តោ, សោ កេនដ្ឋេន អភិធម្មោតិ អត្ថោ។ **ធម្មាតិរេកធម្មវិសេសដ្ឋេនាតិ** ឯត្ថ ធម្មោ អតិរេកោ ធម្មាតិរេកោ, សុត្តន្តាធិកា បាឡីតិ អត្ថោ។ ធម្មោ វិសេសោ ធម្មវិសេសោ ធម្មាតិសយោ, វិចិត្តា បាឡីតិ អត្ថោ, ធម្មាតិរេកធម្មវិសេសា ឯវ អត្ថោ **ធម្មាតិរេកធម្មវិសេសដ្ឋោ**។ ទ្វិន្នម្បិ អត្ថានំ អភិធម្មសទ្ទស្ស អត្ថភាវេន សាមញ្ញតោ ឯកវចននិទ្ទេសោ កតោ។ **តស្មាតិ** យស្មា “អភិក្កមន្តិ, អភិក្កន្តវណ្ណា”តិអាទីសុ វិយ អតិរេកវិសេសដ្ឋទីបកោ អភិសទ្ទោ, តស្មា អយម្បិ ធម្មោ ធម្មាតិរេកធម្មវិសេសដ្ឋេន “អភិធម្មោ”តិ វុច្ចតីតិ សម្ពន្ធោ។

តត្ថ សិយា – “អភិក្កមន្តិ, អភិក្កន្តវណ្ណា”តិ ឯត្ថ ធាតុសទ្ទស្ស បុរតោ បយុជ្ជមានោ អភិសទ្ទោ កិរិយាយ អតិរេកវិសេសភាវទីបកោ ហោតីតិ យុត្តំ ឧបសគ្គភាវតោ, ធម្មសទ្ទោ បន ន ធាតុសទ្ទោតិ ឯតស្ស បុរតោ អភិសទ្ទោ បយោគមេវ នារហតិ។ អថាបិ បយុជ្ជេយ្យ, កិរិយាវិសេសកា ឧបសគ្គា, ន ច ធម្មោ កិរិយាតិ ធម្មស្ស អតិរេកវិសេសភាវទីបនំ ន យុត្តន្តិ? នោ ន យុត្តំ។ អញ្ញស្សបិ ហិ ឧបសគ្គស្ស អធាតុសទ្ទា បុរតោ បយុជ្ជមានស្ស អកិរិយាយបិ អតិរេកវិសេសភាវទីបកស្ស ទស្សនតោតិ ឯតមត្ថំ វិភាវេតុំ អតិឆត្តាទិឧទាហរណំ ទស្សេន្តោ អាហ “**យថា**”តិអាទិ។ **ឯវមេវាតិ** យថា ឆត្តាតិរេកឆត្តវិសេសាទិអត្ថេន អតិឆត្តាទយោ ហោន្តិ អតិសទ្ទស្ស ឧបសគ្គស្ស អធាតុសទ្ទស្សបិ បុរតោ បយុជ្ជមានស្ស អកិរិយាយ ច តព្ភាវទីបកត្តា, ឯវមយម្បិ ធម្មោ ធម្មាតិរេកធម្មវិសេសដ្ឋេន “**អភិធម្មោ**”តិ វុច្ចតិ អភិ-សទ្ទស្ស ឧបសគ្គស្ស អធាតុសទ្ទស្សបិ បុរតោ បយុជ្ជមានស្ស អកិរិយាយ ច តព្ភាវទីបកត្តាតិ អធិប្បាយោ។

ឯកទេសេនេវ វិភត្តាតិ “កតមេ ច, ភិក្ខវេ, បញ្ចក្ខន្ធា? រូបក្ខន្ធោ…បេ… វិញ្ញាណក្ខន្ធោ។ កតមោ ច, ភិក្ខវេ, រូបក្ខន្ធោ? យំ កិញ្ចិ រូបំ អតីតា…បេ… សន្តិកេ វា, អយំ វុច្ចតិ រូបក្ខន្ធោ”តិឯវមាទិនា (សំ. និ. ៣.៤៨; វិភ. ២) ឧទ្ទេសនិទ្ទេសមត្តេនេវ វិភត្តា, “តត្ថ កតមំ រូបំ អតីត”ន្តិឯវមាទិនា (វិភ. ៣) បដិនិទ្ទេសស្ស អភិធម្មភាជនីយស្ស បញ្ហាបុច្ឆកស្ស ច អភាវា ន និប្បទេសេន។ អភិធម្មំ បត្វា បន…បេ… និប្បទេសតោវ វិភត្តា, តស្មា អយម្បិ ធម្មោ ធម្មាតិរេកធម្មវិសេសដ្ឋេន “**អភិធម្មោ**”តិ វុច្ចតិ និប្បទេសានំ តិណ្ណម្បិ នយានំ អតិរេកបាឡិភាវតោ វិសេសបាឡិភាវតោ ចាតិ អធិប្បាយោ។ សុត្តន្តេ ពាវីសតិយា ឥន្ទ្រិយានំ ឯកតោ អនាគតត្តា ឥន្ទ្រិយវិភង្គេ សុត្តន្តភាជនីយំ នត្ថិ។ “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា សម្ភវន្តី”តិអាទិនា បដិច្ចសមុប្បាទេ តស្ស តស្ស បច្ចយធម្មស្ស បច្ចយុប្បន្នធម្មានំ បច្ចយភាវោ ឧទ្ទិដ្ឋោ, ឧទ្ទិដ្ឋធម្មានញ្ច កុសលាទិភាវោ បុច្ឆិត្វា វិស្សជ្ជេតព្ពោ, ន ចេត្ថ “អវិជ្ជាសង្ខារា”តិ ឯវំ វុត្តោ ឧទ្ទេសោ អត្ថីតិ បញ្ហាបុច្ឆកំ នត្ថិ។ សុត្តន្តេ បញ្ច សិក្ខាបទានិ ឧទ្ទិដ្ឋានិ បាណាតិបាតា វេរមណីតិអាទីនិ។ សា បន វេរមណី យទិ សភាវកិច្ចាទិវសេន វិភជីយេយ្យ, “អារតិ វិរតី”តិអាទិនា អភិធម្មភាជនីយមេវ ហោតិ។ អថាបិ ចិត្តុប្បាទវសេន វិភជីយេយ្យ, តថាបិ អភិធម្មភាជនីយមេវ ហោតិ។ អញ្ញោ បន វេរមណីនំ វិភជិតព្ពប្បការោ នត្ថិ, យេន បការេន សុត្តន្តភាជនីយំ វត្តព្ពំ សិយា។ តស្មា សិក្ខាបទវិភង្គេ សុត្តន្តភាជនីយំ នត្ថិ។

វចនត្ថតោ អភិធម្មេ ញាតេ បរិច្ឆេទតោ ញាបេតុំ អាហ “**បករណបរិច្ឆេទតោ**”តិអាទិ។ **កតិបយាវ បញ្ហាវារា អវសេសាតិ** ធម្មហទយវិភង្គេ អនាគតា ហុត្វា មហាធម្មហទយេ អាគតា ធម្មហទយវិភង្គវចនវសេន អវសេសា កតិបយាវ បញ្ហាវារាតិ អត្ថោ។ ឯត្តេវ សង្គហិតាតិ “**អបុព្ពំ នត្ថី**”តិ វុត្តំ។ **អប្បមត្តិកាវ តន្តិ អវសេសាតិ** ធម្មហទយវិភង្គេ អនាគន្ធា មហាធម្មហទយេ អាគតតន្តិតោ យទិ បឋវីអាទីនំ វិត្ថារកថា មហាធាតុកថា រូបកណ្ឌធាតុវិភង្គាទីសុ, អថ ធាតុកថាយ វិត្ថារកថា ធាតុកថាយ អនាគន្ធា មហាធាតុកថាយ អាគតតន្តិ អប្បមត្តិកាវាតិ អធិប្បាយោ។

យំ បន វុត្តំ “សាវកភាសិតត្តា ឆឌ្ឌេថ ន”ន្តិ, តំ ពុទ្ធភាសិតភាវទស្សនេន បដិសេធេតុំ “**សម្មាសម្ពុទ្ធោ ហី**”តិអាទិមាហ។ **ចតូសុ បញ្ហេសូតិ** “ឧបលព្ភតិ នុបលព្ភតី”តិ បដិញ្ញាយ គហិតាយ បដិក្ខេបគហណត្ថំ “យោ សច្ចិកដ្ឋោ”តិ វុត្តំ សច្ចិកដ្ឋំ និស្សាយំ កត្វា ឧបាទាយ បវត្តា ទ្វេបិ បញ្ចកា ឯកោ បញ្ហោ, “សព្ពត្ថា”តិ សរីរំ សព្ពំ វា ទេសំ ឧបាទាយ បវត្តា ឯកោ, “សព្ពទា”តិ កាលមុបាទាយ ឯកោ, “សព្ពេសូ”តិ យទិ ខន្ធាយតនាទយោ គហិតា, តេ ឧបាទាយ បវត្តា, អថ បន “យោ សច្ចិកដ្ឋោ សព្ពត្ថ សព្ពទា”តិ ឯតេហិ ន កោចិ សច្ចិកដ្ឋោ ទេសោ កាលោ វា អគ្គហិតោ អត្ថិ, តេ បន សាមញ្ញវសេន គហេត្វា អនុយោគោ កតោ, ន ភេទវសេនាតិ ភេទវសេន

គហេត្វា អនុយុញ្ជិតុំ “សព្ពេសូ”តិ វុត្តា សច្ចិកដ្ឋទេសកាលប្បទេសេ ឧបាទាយ ច បវត្តា ឯកោតិ ឯតេសុ ចតូសុ។ **ទ្វិន្នំ បញ្ចកានន្តិ** ឯត្ថ “បុគ្គលោ ឧបលព្ភតិ…បេ…. មិច្ឆា”តិ ឯកំ, “បុគ្គលោ នុបលព្ភតិ…បេ…. មិច្ឆា”តិ (កថា. ១៨) ឯកំ, “ត្វំ ចេ បន មញ្ញសិ…បេ…. ឥទំ តេ មិច្ឆា”តិ (កថា. ៣) ឯកំ, “ឯសេ ចេ ទុន្និគ្គហិតេ…បេ…. ឥទំ តេ មិច្ឆា”តិ ឯកំ, “ន ហេវំ និគ្គហេតព្ពេ, តេន ហិ យំ និគ្គណ្ហាសិ…បេ…. សុកតា បដិបាទនា”តិ (កថា. ១០) ឯកន្តិ ឯវំ និគ្គហករណំ, បដិកម្មករណំ, និគ្គហស្ស សុនិគ្គហភាវំ ឥច្ឆតោ បដិញ្ញាឋបនេន បដិកម្មវេឋនំ, បដិកម្មស្ស ទុប្បដិកម្មភាវំ ឥច្ឆតោ តំនិទស្សនេន និគ្គហស្ស ទុន្និគ្គហភាវទស្សនេន និគ្គហនិព្ពេឋនំ, អនិគ្គហភាវារោបនាទិនា ឆេទោតិ អយំ ឯកោ បញ្ចកោ, យោ អដ្ឋកថាយំ អនុលោមបញ្ចកបដិកម្មចតុក្កនិគ្គហចតុក្កឧបនយនចតុក្កនិគមនចតុក្ក នាមេហិ សកវាទិបុព្ពបក្ខេ អនុលោមបច្ចនីកបញ្ចកោតិ វុត្តោ, បរវាទិបុព្ពបក្ខេ ច ឯវមេវ បច្ចនីយានុលោមបញ្ចកោតិ វុត្តោ។ ឯវំ ទ្វេ បញ្ចកា វេទិតព្ពា។ ឯវំ សេសបញ្ចេសុបីតិ អដ្ឋ បញ្ចកា **អដ្ឋមុខា វាទយុត្តីតិ** វុត្តា។ **យុត្តីតិ** ឧបាយោ, វាទស្ស យុត្តិ **វាទយុត្តិ**, វាទប្បវត្តនស្ស ឧបាយោតិ អត្ថោ។

អនុលោមបច្ចនីកបញ្ចកេ អាទិនិគ្គហំ ទស្សេត្វា បច្ចនីយានុលោមបញ្ចកេ ច អាទិនិគ្គហមេវ ទស្សេត្វា មាតិកំ ឋបេតុំ **“សា បនេសា”**តិអាទិមាហ។ **បុគ្គលោតិ** អត្តា សត្តោ ជីវោ។ **ឧបលព្ភតីតិ** បញ្ញាយ ឧបគន្ត្វា លព្ភតិ។ **សច្ចិកដ្ឋបរមដ្ឋេនាតិ** មាយាមរីចិអាទយោ វិយ នាភូតាការេន, អនុស្សវាទីហិ គហេតព្ពា វិយ ន អនុត្តមត្ថភាវេន, អថ ខោ ភូតេន ឧត្តមត្ថភាវេន ឧបលព្ភតីតិ បុច្ឆតិ។ ឥតរោ តាទិសំ ឥច្ឆន្តោ បដិជានាតិ។ បុន យោ សច្ចិកដ្ឋបរមដ្ឋេន ឧបលព្ភតិ, សោ សច្ចិកដ្ឋបរមដ្ឋតោ អញ្ញោ តទាធារោ, អញ្ញត្រ វា តេហិ, តេសំ វា អាធារភូតោ, អនញ្ញោ វា តតោ រុប្បនាទិសភាវតោ សប្បច្ចយាទិសភាវតោ វា ឧបលព្ភមានោ អាបជ្ជតីតិ អនុយុញ្ជតិ **“យោ សច្ចិកដ្ឋោ…បេ…. បរមដ្ឋេនា”**តិ។ ឥតរោ បុគ្គលស្ស រូបាទីហិ អញ្ញត្តំ អនញ្ញត្តញ្ច អនិច្ឆន្តោ **“ន ហេវំ”**ន្តិ បដិក្ខិបតិ។ បុន សកវាទី បដិញ្ញាយ ឯកត្តាបន្នំ អប្បដិក្ខិបិតព្ពំ បដិក្ខិបតីតិ កត្វា និគ្គហំ អារោបេន្តោ អាហ **“អាជានាហិ និគ្គហ”**ន្តិ។ **“បុគ្គលោ នុបលព្ភតី”**តិ បុដ្ឋោ សកវាទី បុគ្គលទិដ្ឋឹ បដិសេធេន្តោ **“អាមន្តា”**តិ បដិជានាតិ។ បុន ឥតរោ យោ សច្ចិកដ្ឋេន នុបលព្ភតិ បុគ្គលោ, សោ សច្ចិកដ្ឋបរមដ្ឋតោ អញ្ញោ វា អនញ្ញោ វា នុបលព្ភតីតិ អាបជ្ជតិ អញ្ញស្ស បការស្ស អភាវាតិ អនុយុញ្ជតិ **“យោ សច្ចិកដ្ឋោ…បេ…. បរមដ្ឋេនា”**តិ។ យស្មា បន បុគ្គលោ សព្ពេន សព្ពំ នុបលព្ភតិ, តស្មា តស្ស អញ្ញត្តានញ្ញត្តានុយោគោ អននុយោគោ បុគ្គលលទ្ធឹ បដិសេធេន្តស្ស អនាបជ្ជនតោតិ **“ន ហេវំ”**ន្តិ បដិក្ខិបតិ។ ឥតរោ បដិញ្ញាយ អាបជ្ជនលេសមេវ បស្សន្តោ អវិបរីតំ អត្ថំ អសម្ពុជ្ឈន្តោយេវ និគ្គហំ អារោបេតិ **“អាជានាហិ និគ្គហ”**ន្តិ។

ឥតីតិ យំ ទិស្វា មាតិកា ឋបិតា, ឯវំ ទេសិតត្តាតិ អធិប្បាយោ។ **យថា កិន្តិ** យេន បការេន ពុទ្ធភាសិតំ នាម ជាតំ, តំ និទស្សនំ កិន្តិ អត្ថោ។ **យតោនិទានន្តិ** យំការណា ឆអជ្ឈត្តិកពាហិរាយតនាទិនិទានន្តិ អត្ថោ។ **បបញ្ចសញ្ញាសង្ខាតិ** តណ្ហាមានទិដ្ឋិបបញ្ចសម្បយុត្តា សញ្ញាកោដ្ឋាសា។ **សមុទាចរន្តីតិ** អជ្ឈាចរន្តិ។ **ឯត្ថ ចេតិ** ឯតេសុ អាយតនាទីសុ តណ្ហាមានទិដ្ឋីហិ អភិនន្ទិតព្ពំ អភិវទិតព្ពំ អជ្ឈោសិតព្ពញ្ច នត្ថិ ចេ ។ ននុ នត្ថិយេវ, កស្មា “នត្ថិ ចេ”តិ វុត្តន្តិ? សច្ចំ នត្ថិ, អប្បហីនាភិនន្ទនាភិវទនជ្ឈោសានានំ បន បុថុជ្ជនានំ អភិនន្ទិតព្ពាទិប្បការានិ អាយតនាទីនិ ហោន្តីតិ តេសំ ន សក្កា “នត្ថី”តិ វត្តុំ, បហីនាភិនន្ទនាទីនំ បន សព្ពថា នត្ថីតិ “នត្ថិ ចេ”តិ វុត្តំ។ **ឯសេវន្តោតិ** អភិនន្ទនាទីនំ នត្ថិភាវករោ មគ្គោ តប្បដិប្បស្សទ្ធិភូតំ ផលំ វា រាគានុសយាទីនំ អន្តោ អវសានំ, អប្បវត្តីតិ អត្ថោ។

ជានំ ជានាតីតិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន ជានិតព្ពំ ជានាតិ។ ន ហិ បទេសញាណវា ជានិតព្ពំ សព្ពំ ជានាតីតិ។ **បស្សំ បស្សតីតិ** ទិព្ពចក្ខុបញ្ញាចក្ខុធម្មចក្ខុពុទ្ធចក្ខុសមន្តចក្ខុសង្ខាតេហិ បញ្ចហិ ចក្ខូហិ បស្សិតព្ពំ បស្សតិ។ អថ វា **ជានំ ជានាតីតិ** យថា អញ្ញេ សវិបល្លាសា កាមរូបបរិញ្ញាវាទិនោ ជានន្តាបិ វិបល្លាសវសេន ជានន្តិ, ន ឯវំ ភគវា , ភគវា បន បហីនវិបល្លាសត្តា ជានន្តោ ជានាតិយេវ, ទិដ្ឋិទស្សនស្ស ច អភាវា បស្សន្តោ បស្សតិយេវាតិ អត្ថោ។ **ចក្ខុភូតោតិ** បញ្ញាចក្ខុមយត្តា សត្តេសុ ច តទុប្បាទនតោ លោកស្ស ចក្ខុភូតោ។ **ញាណភូតោតិ** ឯតស្ស ច ឯវមេវ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ **ធម្មា** ពោធិបក្ខិយា។ **ព្រហ្មា** មគ្គោ, តេហិ ឧប្បន្នត្តា លោកស្ស ច តទុប្បាទនតោ តព្ភូតោ។ **វត្តាតិ** ចតុសច្ចធម្មេ វទតីតិ វត្តា។ **បវត្តាតិ** ចិរំ សច្ចប្បដិវេធំ បវត្តេន្តោ វទតីតិ បវត្តា។ **អត្ថស្ស និន្នេតាតិ** អត្ថំ ឧទ្ធរិត្វា ទស្សេតា, បរមត្ថំ វា និព្ពានំ បាបយិតា។ **អមតស្ស ទាតាតិ** អមតសច្ឆិកិរិយំ សត្តេសុ ឧប្បាទេន្តោ អមតំ ទទាតីតិ អមតស្ស ទាតា។ ពោធិបក្ខិយធម្មានំ តទាយត្តភាវតោ **ធម្មស្សាមី**។ **សុវណ្ណាលិង្គន្តិ** សុវណ្ណមយំ អាលិង្គំ ខុទ្ទកមុទិង្គំ។ សុបុប្ផិតសតបត្តបទុមមិវ សស្សិរិកំ សសោភំ **សុបុប្ផិតសតបត្តសស្សិរិកំ**។

អនុមោទិតកាលតោ បដ្ឋាយ...បេ.... ពុទ្ធភាសិតំ នាម ជាតន្តិ ឯតេន អនុមោទនា ពុទ្ធភាសិតភាវស្ស ការណន្តិ អយមត្ថោ វុត្តោ វិយ ទិស្សតិ, ឯវញ្ច សតិ កថាវត្ថុស្ស ពុទ្ធភាសិតភាវោ ន សិយា អននុមោទិតត្តា, តស្មា ឯវមេត្ថ អត្ថោ ទដ្ឋព្វោ – “មហាកច្ចាយនោ ឯវំ វិភជិស្សតី”តិ ទិស្វា ភគវា មាតិកំ និក្ខិបិត្វា វិហារំ បវិដ្ឋោ, តថេវ ច ថេរោ ភគវតោ ទិន្នទយេន ឋបិតមាតិកាយ វិភជីតិ ពុទ្ធភាសិតំ នាម ជាតំ, តំ បន អនុមោទនាយ បាកដំ ជាតន្តិ ឯតមត្ថំ សន្ធាយ “ឯវំ សត្ថារា...បេ.... នាម ជាត”ន្តិ វុត្តន្តិ។

ឥទានិ បាឡិយា សន្និវេសំ ទស្សេតុំ **“តត្ថ ធម្មសង្គណីបករណេ”**តិអាទិមាហ។ **កាមាវចរកុសលតោ អដ្ឋា**តិ កាមាវចរកុសលេ ចត្តារោ ខន្ធេ គហេត្វា តតោ អដ្ឋ ចិត្តានិ ឧទ្ធរតិ។ បឋមា វិភត្តីតិបិ វទន្តិ។ **ឯកូននវុតិ ចិត្តានី**តិ យត្ថ ឯតានិ ចិត្តានិ វិភត្តានិ, តេ បាឡិប្បទេសា “ឯកូននវុតិ ចិត្តានី”តិ វុត្តា។ តេសញ្ច សមុទាយោ ចិត្តវិភត្តិ, តស្មា ឧបបន្នមេតំ **“ឯកូននវុតិ ចិត្តានិ ចិត្តវិភត្តី”**តិ។ មាតិកញ្ច ឧទ្ទិសិត្វា តត្ថ ឯកេកំ បទំ ឧទ្ធរិត្វា យស្មា ចិត្តានិ វិភត្តានិ, តស្មា មាតិកាបិ ចិត្តវិភត្តិអន្តោគធាយេវាតិ ចិត្តុប្បាទកណ្ឌំ មាតិកាបទភាជនីយវសេន ទុវិធន្តិ ឥទម្បិ វចនំ យុជ្ជតិ។

មូលតោតិ “តីណិ កុសលមូលានី”តិអាទិនា (ធ. ស. ៩៨៥) កុសលាទីនំ មូលវសេន សង្ខិបិត្វា វចនំ។ “វេទនាក្ខន្ធោ”តិអាទិនា **ខន្ធតោ**។ “កាយកម្ម”ន្តិអាទិនា **ទ្វារតោ**។ “សុខភូមិយំ កាមាវចរេ”តិអាទិនា (ធ. ស. ៩៨៨) **ភូមិតោ។ អត្ថោ**តិ ហេតុផលំ។ **ធម្មោ**តិ ហេតុ។ “តីណិ កុសលមូលានិ តីណិ អកុសលមូលានី”តិអាទិនា (ធ. ស. ៩៨៥-៩៨៦) ហេតុវសេន សង្គហោ **ធម្មតោ** និក្ខេបោ។ “តំសម្បយុត្តោ, តំសមុដ្ឋានា តទេកដ្ឋា ច កិលេសា”តិអាទិនា (ធ. ស. ៩៨៥-៩៨៦) ហេតុផលវសេន សង្គហោ **អត្ថតោ** និក្ខេបោ។ អថ វា **ធម្មោ**តិ ភាសិតោ។ **អត្ថោ**តិ ភាសិតត្ថោ។ “តយោ កុសលហេតូ”តិ (ធ. ស. ១០៥៩) **ធម្មោ**។ “តត្ថ កតមេ តយោ កុសលហេតូ អលោភោ”តិអាទិ (ធ. ស. ១០៦០) **អត្ថោ,** សោ ច **ធម្មោ**។ “តត្ថ កតមោ អលោភោ”តិអាទិ (ធ. ស. ១០៦១) **អត្ថោ**តិ ឯវំ អត្ថធម្មវសេន និក្ខេបោ វេទិតព្វោ។ **នាមតោ**តិ “តីណិ កុសលមូលានី”តិ វុត្តធម្មានំ អលោភោតិអាទិនាមវសេន។ **លិង្គតោ**តិ ឧទ្ទិដ្ឋស្ស ឯកស្សេវ ធម្មស្ស “អលោភោ អលុព្ភនា អលុព្ភិតត្ត”ន្តិ (ធ. ស. ១០៦១) បុរិសាទិលិង្គវសេន និក្ខេបោ។

គណនចារន្តិ គណនប្បវត្តិំ។ **សមានេន្តី**តិ សមានំ ករោន្តិ បូរេន្តិ, តថា **សមានេតព្ព**ន្តិ ឯត្ថាបិ។ “វិជ្ជាភាគិនោ អវិជ្ជាភាគិនោ”តិ (ធ. ស. ទុកមាតិកា ១០១) ឯវមាទីសុ ឯត្ថ វិញ្ញាតេសុ អាភិធម្មិកត្ថេរា សុត្តន្តំ សុណន្តា ចិន្តេន្តា ច សុត្តន្តេសុ “វិជ្ជាភាគិនោ”តិអាទីសុ អាគតេសុ អត្ថស្ស វិញ្ញាតត្តា ន កិលមន្តីតិ ឯតមត្ថំ សន្ធាយ វុត្តំ **“អាភិធម្មិកត្ថេរានំ...បេ.... អកិលមត្ថំ ឋបិតា”**តិ។

អនមតគ្គោតិ អញ្ញាតគ្គោ។ **ខន្ធន្តរ**ន្តិ ខន្ធនានត្តំ, ខន្ធមេវ វា។ គហេតុំ អសក្កុណេយ្យត្តា សណ្ហំ, សុខុមាយ បញ្ញាយ គហេតព្ពតោ សុខុមញ្ច ធម្មំ **សណ្ហសុខុមធម្មំ**។ ពលវតា ញាណវេគេន បវត្តត្តា ពលវតោ ញាណវេគស្ស និមិត្តភាវតោ ច **ពលវំ**។ គម្ភីរមេវ **គម្ភីរគតំ,** គម្ភីរានិ វា គតានិ គមនានិ ឯតស្ស សន្តីតិ **គម្ភីរគតំ។ យថានុបុព្ព**ន្តិ យថានុបុព្ពេន។ **និខិលេនា**តិ និរវសេសេន ទេសិតំ, បញ្ចខិលរហិតេន វា ភគវតា ទេសិតំ។ **រូបគតំវា**តិ ហត្ថគតំ រូបំ វិយ ចក្ខុនា។ “បដិវេធញាណេន សមន្តបដ្ឋានំ យោ បស្សតិ, សោ អត្ថេវ, នោ នត្ថី”តិ អត្ថានំ សន្ធាយ ថេរោ វទតីតិ។

ខុទ្ទកវត្ថុវិភង្គេ អាគតេសុ ឯកាធិកេសុ អដ្ឋសុ កិលេសសតេសុ អដ្ឋសតតណ្ហាវិចរិតានិ អបនេត្វា សេសា ទ្វាសដ្ឋិ ទិដ្ឋិយោ ច ឧប្បន្នានុប្បន្នភាវេន ទិគុណិតានិ ទិយឌ្ឍកិលេសសហស្សានិ ទសាធិកានិ ហោន្តិ, អប្បកំ បន ឩនមធិកំ វា ន គណនូបគំ ហោតីតិ **“ទិយឌ្ឍកិលេសសហស្ស”**ន្តិ វុត្តំ។ ឥតរេសំ អតីតាទិភាវាមសនា អគ្គហណំ ខេបនេ ទដ្ឋព្ពំ។

មេចកបដាតិ នីលនិភា បដា។ **ចិត្តសមុដ្ឋានា វណ្ណធាតូ**តិ ចិត្តបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានា វណ្ណធាតូតិ អត្ថោ គហេតព្ពោ។ កស្មា? ន ហិ ចិត្តសមុដ្ឋានំ រូបំ ពហិ និគច្ឆតីតិ, ចិត្តសមុដ្ឋានរូបបរម្បរាយ អាគតត្តា បន ឯវំ វុត្តំ។ អថ វា **ចិត្តសមុដ្ឋានា វណ្ណធាតូ**តិ ឯត្ថ បច្ចយឧតុសទ្ទានំ លោបំ កត្វា សោយេវ បុព្ពេ វុត្តោ អត្ថោ សុវណ្ណតា សុស្សរតា វិយ។ ឯត្ថ ហិ “សុស្សរតា”តិ ឧបាទិន្នកាធិការេ អាគតំ, ន ច សទ្ទោ ឧបាទិន្នកោ អត្ថិ, តស្មា ឧបាទិន្នករូបឱដ្ឋតាលុអាទិនិស្សយត្តា ឯវំ វុត្តន្តិ, ឯវមេត្ថាបិ ចិត្តបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានំ សន្ធាយ “ចិត្តសមុដ្ឋានា វណ្ណធាតូ”តិ វទតិ។

កាយសក្ខិន្តិ បច្ចក្ខំ។ **ទន្តាវរណ**ន្តិ ឱដ្ឋទ្វយំ។ **មុខាទាន**ន្តិ មុខវិវរំ។ **សិលិដ្ឋ**ន្តិ សំគតំ សុសណ្ឋិតំ។ **សរេ និមិត្តំ គហេត្វា**តិ “ធម្មោ ឯសោ វុច្ចតី”តិ ធម្មស្សវវសេន និមិត្តំ គហេត្វា, ន កិលេសានុព្យញ្ជនវសេន។ **ឯ**

កប្បហារេនាតិ ឯត្ថ **បហារោ**តិ ទិវសស្ស តតិយោ ភាគោ វុច្ចតិ។ **ឯវំ សន្តេ**តិ បុព្ពេ វុត្តមគ្គហេត្វា វាចនាមគ្គស្ស ថេរប្បភវត្ថវចនមេវ គហេត្វា តេន បុរិមវចនញ្ច បដិក្ខិបន្តោ ចោទេតិ។

តេនេតមេតស្សាតិ វិនយស្ស។ **អត្តត្ថបរត្ថាទិភេទេ**តិ យោ តំ សុត្តំ សជ្ឈាយតិ សុណាតិ វាចេតិ ចិន្តេតិ ទេសេតិ, សុត្តេន សង្គហិតោ សីលាទិអត្ថោ តស្សបិ ហោតិ, តេន បរស្ស សាធេតព្ពតោ បរស្សបិ ហោតីតិ តទុភយំ តំ សុត្តំ សូចេតិ ទីបេតិ។ តថា ទិដ្ឋធម្មិកសម្បរាយិកត្ថេ លោកិយលោកុត្តរត្ថេតិ ឯវមាទិភេទេ អត្ថេ **អាទិ**សទ្ទេន សង្គណ្ហាតិ។ **អត្ថ**សទ្ទោ ចាយំ ហិតបរិយាយវចនំ, ន ភាសិតត្ថវចនំ។ យទិ សិយា, សុត្តំ អត្តនោបិ ភាសិតត្ថំ សូចេតិ បរសុត្តស្សបីតិ អយមត្ថោ សិយា, សុត្តេន ច យោ អត្ថោ បកាសិតោ, សោ តស្សេវ ហោតីតិ ន តេន បរត្ថោ សូចិតោ ហោតិ, តេន ច សូចេតព្ពស្ស បរត្ថស្ស និវត្តេតព្ពស្ស អភាវា អត្តគ្គហណំ ន កត្តព្ពំ, អត្តត្ថបរត្ថវិនិមុត្តស្ស ភាសិតត្ថស្ស អភាវា អាទិគ្គហណញ្ច ន កត្តព្ពំ, តស្មា យថាវុត្តស្ស អត្ថស្ស សុត្តេ អសម្ភវតោ សុត្តាធារស្ស បុគ្គលស្ស វសេន អត្តត្ថបរត្ថា វុត្តា។

អថ វា សុត្តំ អនបេក្ខិត្វា យេ អត្តត្ថាទយោបិ អត្ថប្បភេទា វុត្តា **និទ្ទេសេ** (មហានិ. ៦៩; ចូឡនិ. មោឃរាជមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ៨៥) "អត្តត្ថោ បរត្ថោ ឧភយត្ថោ ទិដ្ឋធម្មិកោ អត្ថោ សម្បរាយិកោ អត្ថោ ឧត្តានោ អត្ថោ គម្ភីរោ អត្ថោ គុឡ្ហោ អត្ថោ បដិច្ឆន្នោ អត្ថោ នេយ្យោ អត្ថោ នីតោ អត្ថោ អនវជ្ជោ អត្ថោ និក្កិលេសោ អត្ថោ វោទានោ អត្ថោ បរមត្ថោ អត្ថោ"តិ, តេ សុត្តំ សូចេតីតិ អត្ថោ។ អថ វា "អត្តនា ច អប្បិច្ឆោ ហោតី"តិ អត្តត្ថំ, "អប្បិច្ឆកថញ្ច បរេសំ កត្តា ហោតី"តិ បរត្ថំ សូចេតីតិ។ ឯវំ "អត្តនា ច បាណាតិបាតា បដិវិរតោ ហោតី"តិអាទិសុត្តានិ (អ. និ. ៤.៩៩) យោជេតព្ពានិ។ វិនយាភិធម្មេហិ ច វិសេសេត្វា សុត្តសទ្ទស្ស អត្ថោ វត្តព្ពោ, តស្មា វេនេយ្យជ្ឈាសយវសប្បវត្តាយ ទេសនាយ អត្តហិតបរហិតាទីនិ សាតិសយំ បកាសិតានិ ហោន្តិ, ន អាណាធម្មសភាវវសប្បវត្តាយាតិ ឥទមេវ "**អត្ថានំ សូចនតោ សុត្ត**"ន្តិ វុត្តំ។

សុត្តេ ច អាណាធម្មសភាវា វេនេយ្យជ្ឈាសយំ អនុវត្តន្តិ, ន វិនយាភិធម្មេសុ វិយ វេនេយ្យជ្ឈាសយោ អាណាធម្មសភាវេ អនុវត្តតិ, តស្មា វេនេយ្យានំ ឯកន្តហិតបដិលាភសំវត្តនិកា សុត្តន្តទេសនា ហោតីតិ "**សុវុត្តា ចេត្ថ អត្ថា**"តិអាទិ វុត្តំ។ **បសវតី**តិ ផលតិ ។ "**សុត្តាណា**"តិ ឯតស្ស អត្ថំ បកាសេតុំ "**សុដ្ឋុ ច នេ តាយតី**"តិ វុត្តំ។ អត្តត្ថបរត្ថាទិវិធានេសុ ច សុត្តស្ស បមាណភាវោ តេសញ្ច សង្គាហកត្តំ យោជេតព្ពំ, តទត្ថប្បកាសនេ បធានត្តា សុត្តស្ស ឥតរេហិ វិសេសនញ្ច។ **ឯត**ន្តិ "អត្ថានំ សូចនតោ"តិអាទិកំ អត្ថវចនំ។ **ឯតស្សា**តិ សុត្តស្ស។

អភិក្កមន្តីតិ ឯត្ថ **អភិ**-សទ្ទោ កមនស្ស វុទ្ធិភាវំ អតិរេកត្តំ ទីបេតិ។ **អភិក្កន្តេនា**តិ ច ឯត្ថ កន្តិយា អធិកត្តំ វិសេសភាវន្តិ យុត្តំ កិរិយាវិសេសកត្តា ឧបសគ្គស្ស។ **អភិញ្ញាតា, អភិរាជា, អភិវិនយេ**តិ ឯត្ថ លក្ខណបូជិតបរិច្ឆិន្នេសុ វត្តិអាទីសុ **អភិ**-សទ្ទោ វត្តតីតិ កថមេតំ យុជ្ជេយ្យាតិ? លក្ខណករណញាណបូជនបរិច្ឆេទកិរិយាទីបនតោ តាហិ ច កិរិយាហិ វត្តិរាជវិនយានំ យុត្តត្តា។ ភាវនាផរណវុឌ្ឍីហិ **វុទ្ធិមន្តោ។ អារម្មណាទីហី**តិ អារម្មណសម្បយុត្តកម្មទ្វារបដិបទាទីហិ។ **អវិសិដ្ឋ**ន្តិ អញ្ញមញ្ញវិសិដ្ឋេសុ វិនយសុត្តន្តាភិធម្មេសុ អវិសិដ្ឋំ សមានំ បិដកសទ្ទន្តិ អត្ថោ។ **យថាវុត្តេនេវា**តិ "ឯវំ ទុវិធត្ថេនា"តិអាទិនា នយេន។

កថេតព្ពានំ អត្ថានំ ទេសកាយត្តេន អាណាទិវិធិនា អតិសជ្ជនំ បពោធនំ **ទេសនា**។ សាសិតព្ពបុគ្គលគតេន យថាបរាធាទិនា សាសិតព្ពភាវេន អនុសាសនំ វិនយនំ **សាសនំ**។ កថេតព្ពស្ស សំវរាសំវរាទិនោ អត្ថស្ស កថនំ វចនបដិពទ្ធករណំ **កថា**។ **ភេទ**-សទ្ទោ វិសុំ វិសុំ យោជេតព្ពោ "ទេសនាភេទំ សាសនភេទំ កថាភេទញ្ច យថារហំ បរិទីបយេ"តិ។ **ភេទ**ន្តិ នានត្តំ, នានាករណន្តិ អត្ថោ។ សិក្ខា ច បហានានិ ច គម្ភីរភាវោ ច **សិក្ខាបហានគម្ភីរភាវំ**, តញ្ច **បរិទីបយេ**។ **យ**ន្តិ បរិយត្តិអាទិំ។ **យថា**តិ ឧបារម្ភាទិហេតុ បរិយាបុណនាទិប្បការេហិ។

តីសុបិ ចេតេសុ ឯតេ ធម្មត្ថទេសនាបដិវេធាតិ ឯត្ថ តន្តិអត្ថោ តន្តិទេសនា តន្តិអត្ថបដិវេធោ ច តន្តិវិសយា ហោន្តីតិ វិនយបិដកាទីនំ អត្ថទេសនាបដិវេធាធារភាវោ យុត្តោ, បិដកានិ បន តន្តិយោយេវាតិ ធម្មាធារភាវោ កថំ យុជ្ជេយ្យាតិ? តន្តិសមុទាយស្ស អវយវតន្តិយា អាធារភាវតោ, ធម្មាទីនញ្ច ទុក្ខោគាហភាវតោ តេហិ វិនយាទយោ គម្ភីរាតិ វិនយាទីនញ្ច ចតុព្ពិធោ គម្ភីរភាវោ វុត្តោ, តស្មា "ធម្មាទយោ ឯវ ទុក្ខោគាហត្តា គម្ភីរា, ន វិនយាទយោ"តិ ន ចោទេតព្ពមេតំ។ តត្ថ បដិវេធស្ស ទុក្ករភាវតោ ធម្មត្ថានំ, ទេសនាញាណស្ស ទុក្ករភាវតោ ទេសនាយ ច ទុក្ខោគាហភាវោ វេទិតព្ពោ។ បដិវេធស្ស បន ឧប្បាទេតុំ អសក្កុណេយ្យត្តា តព្ពិសយញាណុប្បត្តិយា ច ទុក្ករភាវតោ ទុក្ខោគាហតា វេទិតព្ពា។

ហេតុម្ហិ ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទាតិ ឯតេន វចនត្តេន ធម្មស្ស ហេតុភាវោ កថំ ញាតព្ពោតិ? “ធម្មបដិសម្ភិទា”តិ ឯតស្ស សមាសបទស្ស អវយវបទត្ថំ ទស្សេន្តេន “ហេតុម្ហិ ញាណ”ន្តិ វុត្តត្តា។ “ធម្មេ បដិសម្ភិទា”តិ ឯត្ថ ហិ “ធម្មេ”តិ ឯតស្ស អត្ថំ ទស្សេន្តេន “ហេតុម្ហី”តិ វុត្តំ, “បដិសម្ភិទា”តិ ឯតស្ស ច អត្ថំ ទស្សេន្តេន “ញាណ”ន្តិ, តស្មា ហេតុធម្មសទ្ទា ឯកត្ថា ញាណបដិសម្ភិទាសទ្ទា ចាតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តេន សាធិតោ ធម្មស្ស ហេតុភាវោ។ អត្ថស្ស ហេតុផលភាវោ ច ឯវមេវ ទដ្ឋព្ពោ។ **យថាធម្ម**ន្តិ ឯត្ថ **ធម្ម**-សទ្ទោ ហេតុំ ហេតុផលញ្ច សព្ពំ គណ្ហាតិ។ សភាវវាចកោ ហេស, ន បរិយត្តិហេតុភាវវាចកោ, តស្មា **យថាធម្ម**ន្តិ យោ យោ អវិជ្ជាសង្ខារាទិធម្មោ, តស្មិំ តស្មិន្តិ អត្ថោ។ **ធម្មាភិលាបោ**តិ អត្ថព្យញ្ជនកោ អវិបរីតាភិលាបោ។ ឯតេន “តត្រ ធម្មនិរុត្តាភិលាបេ ញាណំ និរុត្តិបដិសម្ភិទា”តិ (វិភ. ៧១៨-៧២០) ឯត្ថ វុត្តធម្មនិរុត្តិំ ទស្សេតិ។ **អនុលោមាទិវសេន វា កថន**ន្តិ ឯតេន តស្សា ធម្មនិរុត្តិយា អភិលាបំ កថនំ តស្ស វចនស្ស បវត្តនំ ទស្សេតិ។ **អធិប្បាយោ**តិ ឯតេន “ទេសនាតិ បញ្ញត្តី”តិ ឯតំ វចនំ ធម្មនិរុត្តាភិលាបំ សន្ធាយ វុត្តំ, ន តព្ពិនិមុត្តំ បញ្ញត្តិំ សន្ធាយាតិ ទស្សេតិ។

សោ ច លោកិយលោកុត្តរោតិ ឯវំ វុត្តំ អភិសមយំ យេន បការេន អភិសមេតិ, យញ្ច អភិសមេតិ, យោ ច តស្ស សភាវោ, តេហិ បាកដំ កាតុំ **“វិសយតោ អសម្មោហតោ ច អត្ថាទិអនុរូបំ ធម្មាទីសុ អវពោធោ”**តិ អាហ។ តត្ថ ហិ **វិសយតោ** អត្ថាទិអនុរូបំ ធម្មាទីសុ អវពោធោ អវិជ្ជាទិធម្មសង្ខារាទិអត្ថតទុភយបញ្ញាបនារម្មណោ លោកិយោ អភិសមយោ។ **អសម្មោហតោ** អត្ថាទិអនុរូបំ ធម្មាទីសុ អវពោធោ និព្ពានារម្មណោ មគ្គសម្បយុត្តោ យថាវុត្តធម្មត្ថបញ្ញត្តីសុ សម្មោហវិទ្ធំសនោ លោកុត្តរោ អភិសមយោតិ។ អភិសមយតោ អញ្ញម្បិ បដិវេធត្ថំ ទស្សេតុំ **“តេសំ តេសំ វា”**តិអាទិមាហ។ “បដិវេធនំ បដិវេធោ”តិ ឥមិនា ហិ វចនត្តេន អភិសមយោ, បដិវិជ្ឈីយតីតិ បដិវេធោតិ ឥមិនា តំតំរូបាទិធម្មានំ អវិបរីតសភាវោ ច បដិវេធោតិ យុជ្ជតិ។

យថាវុត្តេហិ ធម្មាទីហិ បិដកានំ គម្ភីរភាវំ ទស្សេតុំ **“ឥទានិ យស្មា ឯតេសុ បិដកេសូ”**តិអាទិមាហ។ **យោ ចេត្ថា**តិ ឯតេសុ តំតំបិដកគតេសុ ធម្មាទីសុ យោ បដិវេធោ ឯតេសុ ច បិដកេសុ តេសំ តេសំ ធម្មានំ យោ អវិបរីតសភាវោតិ យោជេតព្ពោ។ ទុក្ខោគាហតា ច វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពា។ អយំ បនេត្ថ វិសេសោ “អវិបរីតសភាវសង្ខាតោ បដិវេធោ ទុព្ពិញ្ញេយ្យតាយ ឯវ ទុក្ខោគាហោ”តិ។

យន្តិ បរិយត្តិទុគ្គហណំ សន្ធាយ វុត្តំ។ **អត្ថ**ន្តិ ភាសិតត្ថំ បយោជនត្ថញ្ច។ **ន ឧបបរិក្ខន្តី**តិ ន វិចារេន្តិ។ **ន និជ្ឈានំ ខមន្តី**តិ និជ្ឈានបញ្ញំ ន ខមន្តិ, និជ្ឈាយិត្វា បញ្ញាយ ទិស្វា រោចេត្វា ន គហេតព្ពា ហោន្តីតិ អធិប្បាយោ។ **ឥតី**តិ ឯវំ ឯតាយ បរិយត្តិយា **វាទប្បមោក្ខានិសំសា** អត្តនោ ឧបរិ បរេហិ អារោបិតវាទស្ស និគ្គហស្ស បមោក្ខប្បយោជនា ហុត្វា ធម្មំ បរិយាបុណន្តិ។ **វាទប្បមោក្ខោ**តិ វា និន្ទាបមោក្ខោ។ **យស្ស ចត្ថាយា**តិ យស្ស ច សីលាទិបរិបូរណស្ស អនុបាទាវិមោក្ខស្ស វា អត្ថាយ។ **ធម្មំ បរិយាបុណន្តី**តិ ញាយេន បរិយាបុណន្តីតិ អធិប្បាយោ។ **អស្សា**តិ អស្ស ធម្មស្ស។ **នានុភោន្តី**តិ ន វិន្ទន្តិ។ តេសំ តេ ធម្មា ទុគ្គហិតត្តា ឧបារម្ភមានទប្បមក្ខបលាសាទិហេតុភាវេន ទីឃរត្តំ អហិតាយ ទុក្ខាយ សំវត្តន្តិ។ ភណ្ឌាគារេ និយុត្តោ ភណ្ឌាគារិកោ, ភណ្ឌាគារិកោ វិយាតិ ភណ្ឌាគារិកោ, ធម្មរតនានុបាលកោ។ អញ្ញំ អត្ថំ អនបេក្ខិត្វា ភណ្ឌាគារិកស្សេវ សតោ បរិយត្តិ **ភណ្ឌាគារិកបរិយត្តិ**។

តាសំយេវាតិ អវធារណំ បាបុណិតព្ពានំ ឆឡភិញ្ញាចតុបដិសម្ភិទានំ វិនយេ បភេទវចនាភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ។ វេរញ្ជកណ្ឌេ ហិ តិស្សោ វិជ្ជាវ វិភត្តាតិ។ ទុតិយេ **តាសំយេវា**តិ អវធារណំ ចតស្សោ បដិសម្ភិទា អបេក្ខិត្វា កតំ, ន តិស្សោ វិជ្ជា។ តា ហិ ឆសុ អភិញ្ញាសុ អន្តោគធាតិ សុត្តេ វិភត្តាយេវាតិ។ ញត្វា សង្គយ្ហមានន្តិ យោជនា។ **តេស**ន្តិ តេសំ បិដកានំ។ **សព្ពម្បី**តិ សព្ពម្បិ ពុទ្ធវចនំ។

អត្ថានុលោមនាមតោ **អនុលោមិកោ**។ អនុលោមិកត្តំយេវ វិភាវេតុំ **“កស្មា បនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **ឯកនិកាយម្បី**តិ ឯកសមូហម្បិ។ បោណិកា ច ចិក្ខល្លិកា ច ខត្តិយា, តេសំ និវាសោ **បោណិកនិកាយោ ចិក្ខល្លិកនិកាយោ** ច។ ឯវំ ធម្មក្ខន្ធតោ ចតុរាសីតិ ធម្មក្ខន្ធសហស្សានីតិ ពុទ្ធវចនបិដកាទីនិ និដ្ឋាបេត្វា អនេកច្ឆរិយបាតុភាវបដិមណ្ឌិតាយ សង្គីតិយា បឋមពុទ្ធវចនាទិកោ សព្ពោ វុត្តប្បភេទោ អញ្ញោបិ ឧទ្ទានសង្គហាទិភេទោ សង្គីតិយា ញាយតីតិ ឯតស្ស ទស្សនត្ថំ **“ឯវមេតំ សព្ពម្បី”**តិអាទិ អារទ្ធំ។ **អយំ អភិធម្មោ បិដកតោ អភិធម្មបិដក**ន្តិអាទិនា បិដកាទិភាវទស្សនេនេវ មជ្ឈិមពុទ្ធវចនភាវោ តថាគតស្ស ច អាទិតោ អាភិធម្មិកភាវោ ទស្សិតោតិ វេទិតព្ពោ។

ឯត្ថ សិយា “យទិ តថាគតភាសិតភាវោ អភិធម្មស្ស សិទ្ធោ សិយា, មជ្ឈិមពុទ្ធវចនភាវោ ច សិទ្ធោ ភវេយ្យ, សោ ឯវ ច ន សិទ្ធោ”តិ តស្ស វិនយាទីហិ ពុទ្ធភាសិតភាវំ សាធេតុំ វត្តុំ ទស្សេន្តោ **“តំ ធារយន្តេសុ**

ភិក្ខុស្ស”តិអាទិមាហ។ **សព្ពសាមយិកបរិសាយា**តិ សព្ពនិកាយិកបរិសាយ បញ្ចបិ និកាយេ បរិយាបុណន្តិយា។ **ន ឧគ្គហិត**ន្តិ សកលស្ស វិនយបិដកស្ស អនុគ្គហិតត្តា អាហ។ **វិនយមត្តំ ឧគ្គហិត**ន្តិ វិភង្គទ្វយស្ស ឧគ្គហិតត្តា អាហ។ វិនយំ អវិវណ្ណេតុកាមតាយ “អភិធម្មំ បរិយាបុណស្សូ”តិ ភណន្តស្ស អនាបត្តិ, អភិធម្មេ អនោកាសកតំ ភិក្ខុំ បញ្ហំ បុច្ឆន្តិយា បាចិត្តិយញ្ច វទន្តេន ភគវតា អភិធម្មស្ស ពុទ្ធភាសិតភាវោ ទីបិតោ ពុទ្ធភាសិតេហិ សុត្តាទីហិសហ វចនតោ, ពាហិរកភាសិតេសុ ច ឰទិសស្ស វចនស្ស អភាវា។

ឥតោបិ ពលវតរំ អាភិធម្មិកស្ស សាធុការទានេន វិចិកិច្ឆាវិច្ឆេទស្ស កតត្តា។ កម្មតោ អញ្ញំ កម្មំ **កម្មន្តរំ,** តំ កាមាវចរាទី រូបាវចរាទិភាវេន, កណ្ហវិបាកាទី សុក្កវិបាកាទិភាវេន កថេន្តោ អាលោឡេតិ។

ជិនចក្កេតិ ជិនសាសនេ។ **វិសំវាទេតី**តិ វិប្បលម្ភេតិ។ **ភេទករវត្ថូសុ ឯកស្មិ**ន្តិ “ភាសិតំ លបិតំ តថាគតេន អភាសិតំ អលបិតំ តថាគតេនាតិ ទីបេតី”តិ ឯកស្មិំ សន្ទិស្សតិ។ **ឧត្តរិបិ ឯវំ វត្តព្ពោ...បេ.... ន អញ្ញេសំ វិសយោ...បេ.... និទានកិច្ចំ នាម នត្ថី**តិ អបាកដានំ កាលទេសទេសកបរិសានំ បាកដភាវករណត្ថំ តទុបទេសសហិតេន និទានេន ភវិតព្ពំ, អញ្ញេសំ អវិសយត្តា ទេសកោ បាកដោ, ឱក្កន្តិកាលាទីនំ បាកដត្តា កាលោ ច, ទេវលោកេ ទេសិតភាវស្ស បាកដត្តា ទេសបរិសា ច បាកដាតិ កឹ និទានកិច្ចំ សិយាតិ។

យត្ថ ខន្ធាទយោ និប្បទេសេន វិភត្តា, សោ អភិធម្មោ នាម, តស្មា តស្ស និទានេន ខន្ធាទីនំ និប្បទេសតោបិ បដិវិទ្ធដ្ឋានេន ភវិតព្ពន្តិ អធិប្បាយេន ថេរោ **“មហាពោធិនិទានោ អភិធម្មោ”**តិ ទស្សេតិ។ “សោ ឯវំ បជានាមិ សម្មាទិដ្ឋិបច្ចយាបិ វេទយិត”ន្តិអាទិនា (សំ. និ. ៥.១២) នយេន បច្ចយាទីហិ វេទនំ ឧបបរិក្ខន្តោ ខន្ធាទិបទេសានំ វេទនាក្ខន្ធាទីនំ វសេន វិហាសិ។ **ធម្មេ**តិ កុសលាទិអរណន្តេ។

ធម្មំ បរិវត្តេន្តោតិ សាដ្ឋកថំ បាឡឹ បរិវត្តេន្តោ ឯតំ បរវាទីចោទនំ បត្វា **“អយំ បរវាទី”**តិអាទិមាហ។ អម្ហាទិសេសុ និទានំ ជានន្តេសុ បដិសរណេសុ វិជ្ជមានេសុ អប្បដិសរណោ អរញ្ញេ កន្ទន្តោ វិយ និទានសព្ភាវេ សក្ខិភូតេសុបិ អម្ហេសុ វិជ្ជមានេសុ អសក្ខិកំ អឌ្ឌំ ករោន្តោ វិយ ហោតិ, និទានស្ស អត្ថិភាវម្បិ ន ជានាតិ, ននុ ឯតំ និទានន្តិ កថេន្តោ ឯវមាហ។ **ឯកមេវា**តិ ទេសនានិទានមេវ អជ្ឈាសយានុរូបេន ទេសិតត្តា។ **ទ្វេ និទានានី**តិ អធិគន្តព្ពទេសេតព្ពធម្មានុរូបេន ទេសិតត្តា។ អភិធម្មាធិគមស្ស មូលំ អធិគមំ និទេតីតិ **អធិគមនិទានំ។ ពោធិអភិនីហារសទ្ធាយា**តិ យាយ សទ្ធាយ ទីបង្ករទសពលស្ស សន្តិកេ ពោធិយា ចិត្តំ អភិនីហរិ បណិធានំ អកាសិ។

សុមេធកថាវណ្ណនា

ចតុរោ ច អសង្ខិយេតិ (ពុ. វំ. អដ្ឋ. ២.១-២) ឧទ្ទំ អារោហនវសេន អតិក្កមិត្វា អមរំ នាម នគរំ អហោសីតិ វចនសេសយោជនា កាតព្ពា។ **ទសហី**តិ ហត្ថិអស្សរថភេរិសង្ខមុទិង្គវីណាគីតសម្មតាឡេហិ “អស្នាថ បិវថ ខាទថា”តិ ទសមេន សទ្ទេន។ តេ បន ឯកទេសេន ទស្សេតុំ **“ហត្ថិសទ្ទ”**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ **ហត្ថិសទ្ទ**ន្តិ ករណត្ថេ ឧបយោគោ ទដ្ឋព្ពោ។ ភេរិសង្ខរថានញ្ច សទ្ទេហិ អវិវិត្តន្តិ វា ឃោសិតន្តិ វា យោជេតព្ពំ។ **ហត្ថិសទ្ទ**ន្តិ វា ហត្ថិសទ្ទវន្តំ នគរំ។ **ខាទថ បិវថ ចេវា**តិ ឥតិ-សទ្ទោ ញាតត្ថត្តា អប្បយុត្តោ ទដ្ឋព្ពោ។

សព្ពង្គសម្បន្នំ ឧយ្យានបោក្ខរណីអាទិសម្បន្នត្តា។ **លក្ខណេ**តិ ឥត្ថិលក្ខណេ បុរិសលក្ខណេ ច។ **ឥតិហាសេ**តិ បោរាណេ។ **សធម្មេ**តិ អត្តនោ តេវិជ្ជធម្មេ ច យញ្ញវិធិអាទិកេ ច។ **បារមិ**ន្តិ បារញ្ញាណំ បារាធិគមំ គតោ។ **ចិន្តេសហ**ន្តិ ចិន្តេសឹ អហំ សុមេធភូតោតិ សត្ថា វទតិ។ **អត្ថិ ហេហិតី**តិ សោ វិជ្ជមានោ ភវិស្សតិ។ **ន ហេតុយេ**តិ អភវិតុំ។ **ឯវមេវា**តិ ឯវមេវំ។ **ន គវេសតី**តិ ន គន្តុំ ឯសតិ ន ឥច្ឆតិ នានុគច្ឆតិ វា។ **ធោវេ**តិ ធោវន្តេ។ **សេរី**តិ សាយត្តិកោ។ **សយំវសី**តិ សវសោ។ **មហាចោរសមោ វិយា**តិ កាយសារាគវសេន ទុច្ចរិតានេសនេហិ កុសលភណ្ឌច្ឆេទនា។ **នាថា**តិ នាថវន្តោ។ **បញ្ចទោសវិវជ្ជិត**ន្តិ ឯវមាទិកស្ស អត្ថោ កេសុចិ អដ្ឋកថាបោត្ថកេសុ លិខិតោតិ កត្វា ន វុត្តោ។

សាសនេតិ ឯត្ថ តាបសសាសនំ ឈានាភិញ្ញា ច។ **វសីភូតស្ស** សតោ។ មយិ ឯវំភូតេ ទីបង្ករោ ជិនោ ឧប្បជ្ជិ។ សោ ចេតិ ជនោ។ **អញ្ចសំ វដុមាយន**ន្តិ បរិយាយវចនេហិ មគ្គមេវ វទតិ។ **មា នំ អក្កមិត្ថា**តិ ឯត្ថ **ន**ន្តិ បទបូរណមត្តេ និបាតោ។ **ឃាតិយាមហ**ន្តិ ឯត្ថ ច **អ**-ឥតិ ច **ហំ**-ឥតិ ច និបាតា, **អហំ**-ឥតិ វា ឯកោ និបាតោ សានុនាសិកោ កតោ។ **អាហុតីន**ន្តិ ទក្ខិណាហុតីនំ។ **ម**ន្តិ មម, មំ វា អត្រិ។

កប្បេ អតិក្កមិត្វា វុត្តេបិ ពោធិម្ហិ មាតាទិសំកិត្តនេ សង្គណ្ហិតុំ "**ពោធិ តស្ស ភគវតោ**"តិអាទិមាហ។ **សុខេនា**តិ ឧត្តមេន សុខេន។ **អសមោ**តិ តាបសេហិ អសមោ។ អភិញ្ញាសុខតោបិ វិសិដ្ឋំ **ឦទិសំ** ពុទ្ធត្ត ព្យាករណជំ **សុខំ អលភី**។ **យា**តិ យានិ និមិត្តានិ។ **អាភុជតី**តិ អាវត្តតិ។ **អភិរវន្តី**តិ សទ្ទំ ករោន្តិ។ **ឆុទ្ធា**តិ និក្ខន្តា។ **នុទ្ធំសតី**តិ ន ឧទ្ធំ គច្ឆតិ។ **ឧភយ**ន្តិ ឧភយវចនំ។ **ធុវសស្សត**ន្តិ ឯកន្តសស្សតំ, អវិបរីតមេវាតិ អត្ថោ។ **អាបន្នសត្តាន**ន្តិ គព្ភិនីនំ។ **យាវតា**ទស ទិសា, តត្ថ។ **ធម្មធាតុយា**តិ ធម្មធាតុយំ, សព្ពេសុ ធម្មេសុ វិចិនាមីតិ អត្ថោ។

យស្ស សម្បុណ្ណោ, តំ **វមតេវ** ឧទកំ និស្សេសំ។ **ឯតេ**តិ ឯកិស្សាបិ ទានបារមិតាយ អនេកប្បការតាយ ពហុវចននិទ្ទេសោ កតោ។ **បដិលគ្គិតំ** វក្ខតីតិ វចនសេសោ, ភុម្មត្ថេ វា ឧបយោគោ ។ **ចតូសុ ភូមីសូ**តិ បាតិមោក្ខាទីសុ សំវរភូមីសុ។ **អទ្វេជ្ឈមានសោ**តិ កទាចិ ខមនំ កទាចិ អក្ខមនំ, កស្សចិ ខមនំ កស្សចិ អក្ខមនន្តិ ឯវំ ទ្វេធាភាវំ អនាបន្នមានសោ ហុត្វា។ សច្ចស្ស វីថិ នាម ទិដ្ឋាទិ ច អទិដ្ឋាទិ ច យថាភូតំវ វត្ថុ។ **អធិដ្ឋាន**ន្តិ កុសលសមាទានាធិដ្ឋានំ, សមាទិន្នេសុ កុសលេសុ អចលតា អធិដ្ឋានំ នាម។ **បថវិយា ឧបេក្ខនំ** នាម វិការានាបត្តិ។ **អញ្ញត្រា**តិ អញ្ញំ។ **សភាវរសលក្ខណោ**តិ ឯត្ថ **ភាវោ**តិ អវិបរីតតា វិជ្ជមានតា, សហ ភាវេន សភាវោ, អវិបរីតោ អត្តនោ ពោធិបរិបាចនកិច្ចសង្ខាតោ រសោ, អនវជ្ជវត្ថុបរិច្ចាគាទិសង្ខាតំ លក្ខណញ្ច **សភាវរសលក្ខណំ**, តតោ **សម្មសតោ**។ **ធម្មតេជេនា**តិ ញាណតេជេន។ **ចលតា**តិ ចលតាយ កម្បនតាយ។ **សេសី**តិ សយិ។ **មា ភាថា**តិ មា ភាយិត្ថ។ **សព្ពីតិយោ**តិ សព្ពា ឦតិយោ ឧបទ្ទវា តំ វិវជ្ជន្តុ។

សុមេធកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បវច្ឆតីតិ ទេតិ។ **យោគេនា**តិ ឧបាយេន។ **សមីសូ**តិ សន្និបតីសុ។ **អប្បត្តមានសា**តិ អប្បត្តអរហត្តា ភិក្ខូ គរហិតា ភវន្តិ។ **រិត្តា**តិ សុញ្ញា អន្តរហិតា។ **សាលកល្យាណី** នាម ឯកោ រុក្ខោ។ ពុទ្ធចក្កវត្តិកាលេយេវ កិរ ឯកាហេនេវ ឧប្បជ្ជតិ។

លិង្គសម្បត្តីតិ បុរិសលិង្គតា។ **ហេតូ**តិ តិហេតុកបដិសន្ធិតា។ **គុណសម្បត្តី**តិ អភិញ្ញាសមាបត្តិលាភិតា។ **អធិការោ**តិ ពុទ្ធានំ សក្ការករណំ។ **ឆន្ទតា**តិ ពុទ្ធត្តប្បត្តិយំ ឆន្ទសមាយោគោ។ **សព្ពង្គសម្បន្នា**តិ អដ្ឋង្គានិ សមោធានេត្វា កតបណិធានា។ **បក្ខិកា**តិ បីឋសប្បិកា។ **បណ្ឌកា**តិ ឧភយលិង្គរហិតា។ ពោធិសត្តា ច ព្រហ្មលោកូបបត្តិបឋមកប្បិកេសុ កាលេសុ ឧភយលិង្គរហិតា ហោន្តិ, ន បន បណ្ឌកបរិយាបន្នាតិ ឯតមត្ថំ ទស្សេតុំ "**បរិយាបន្នា ន ភវន្តី**"តិ វុត្តំ, យថាវុត្តេសុ វា ទោសេសុ សព្ពេសុ **បរិយាបន្នា ន ភវន្តិ**, ពោធិសត្តេសុ វា បរិយាបន្នា តទន្តោគធា, បរិច្ឆិន្នសំសារត្តា វា បរិយាបន្នា ពោធិសត្តា ឧភតោព្យញ្ជនបណ្ឌកា ន ភវន្តីតិ អត្ថោ។ **សព្ពត្ថ សុទ្ធគោចរា** យស្មា, តស្មា **មិច្ឆាទិដ្ឋី ន សេវន្តិ**។ **មិច្ឆាទិដ្ឋិ**ន្តិ នត្ថិកាហេតុកាកិរិយទិដ្ឋី។ **ភវាភវេ**តិ ខុទ្ទកេ ចេវ មហន្តេ ច ភវេ។ **ភោជបុត្តេ**តិ លុទ្ទកេ។ **លគន**ន្តិ សង្គោ។ **អញ្ញថា**តិ លីនតា។ **គាមណ្ឌលា**តិ គាមទារកា។ **រូប**ន្តិ វិប្បការំ។ អយំ តាវ និទានកថា យាយ អភិធម្មស្ស ពុទ្ធភាសិតតាសិទ្ធីតិ អត្ថយោជនា កាតព្ពា។

និទានកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១. ចិត្តប្បាទកណ្ដំ

តិកមាតិកាបទវណ្ណនា

ឥទានិ បដិញ្ញាតកថំ កាតុំ “**ឥទានិ ឥតិ មេ…បេ…. កថនោកាសោ សម្បត្តោ**”តិអាទិមាហ។ **ឥតោ បដ្ឋាយា**តិ កុសលធម្មបទតោ បដ្ឋាយ។

១. សព្ពបទេហិ លទ្ធនាមោតិ តីសុបិ បទេសុ វេទនាសទ្ទស្ស វិជ្ជមានត្តា តេន លទ្ធនាមោ សព្ពបទេហិ លទ្ធនាមោ ហោតិ។ ននុ សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា ធម្មាតិ ចត្តារិ បទានិ, ឯវំ សេសេសុបីតិ ទ្វាទសេតានិ បទានិ, ន តីណីតិ វេទនាសទ្ទស្ស បទត្តយាវយវត្តំ សន្ធាយ “សព្ពបទេហី”តិ វុច្ចេយ្យ, ន យុត្តំ។ “វេទនាយា”តិ ហិ វិសុំ បទំ ន កស្សចិ បទស្ស អវយវោ ហោតិ, នាបិ សុខាទិបទភាវំ ភជតីតិ តេន លទ្ធនាមោ កថំ សព្ពបទេហិ លទ្ធនាមោ សិយាតិ? អធិប្បេតប្បការត្ថគមកស្ស បទសមុទាយស្ស បទត្តា។ បជ្ជតិ អវពុជ្ឈីយតិ ឯតេនាតិ ហិ បទំ, “សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា ធម្មា”តិ ឯតេន ច បទសមុទាយេន យថាធិប្បេតោ អត្ថោ សមត្ថោ វិញ្ញាយតិ, តស្មា សោ បទសមុទាយោ “បទ”ន្តិ វុច្ចតិ។ ឯវំ ឥតរេបិ វេទិតព្ពា។ តស្មា តេសំ តិណ្ណំ សមុទាយានំ អវយវេន លទ្ធនាមោ សព្ពបទេហិ លទ្ធនាមោតិ យុត្តោ។

គន្ថតោ ច អត្ថតោ ចាតិ ឯត្ថ ហេតុបទសហេតុកបទាទីហិ សម្ពន្ធត្តា គន្ថតោ ច ហេតុអត្ថសហេតុកត្ថាទីហិ សម្ពន្ធត្តា អត្ថតោ ច អញ្ញមញ្ញសម្ពន្ធោ វេទិតព្ពោ។ សហេតុកហេតុសម្បយុត្តទុកា ហិ ហេតុទុកេ ហេតូហិ សម្ពន្ធត្តា ហេតុទុកសម្ពន្ធា, ហេតុសហេតុកទុកោ ហេតុទុកសហេតុកទុកសម្ពន្ធោ ឧភយេកបទវសេន។ តថា ហេតុហេតុសម្បយុត្តទុកោ ហេតុទុកហេតុសម្បយុត្តទុកសម្ពន្ធោ , នហេតុសហេតុកទុកោ ឯកទ្វិបទវសេន ហេតុទុកសហេតុកទុកសម្ពន្ធោតិ។ **កណ្ណិកា វិយា**តិ បុប្ផមយកណ្ណិកា វិយ។ **ឃដា វិយា**តិ បុប្ផហត្ថកាទីសុ បុប្ផាទីនំ សមូហោ វិយ។ កណ្ណិកាឃដាទីសុ ហិ បុប្ផាទីនិ វណ្ដាទីហិ អញ្ញមញ្ញសម្ពន្ធានិ ហោន្តីតិ តថាសម្ពន្ធតា ឯតេសំ ទុកានំ វុត្តា។ **ទុកសាមញ្ញតោ**តិ អញ្ញេហិ ហេតុទុកាទីហិ ទុកវសេន សមានភាវា។ **អញ្ញេហី**តិ សារម្មណទុកាទីហិ។ អសង្គហិតោ បទេសោ យេសំ អត្ថិ, តេ **សប្បទេសា**។ យេសំ បន នត្ថិ, តេ **និប្បទេសា**។

“កច្ចិ នុ ភោតោ កុសល”ន្តិ ឯវំ បុច្ឆិតមេវត្ថំ បាកដំ កត្វា បុច្ឆិតុំ “កច្ចិ ភោតោ អនាមយ”ន្តិ វុត្តំ, តស្មា កុសលសទ្ទោ អនាមយត្ថោ ហោតិ។ **ពាហិតិកសុត្តេ** (ម. និ. ២.៣៦១) ភគវតោ កាយសមាចារាទយោ វណ្ណេន្តេន ធម្មភណ្ឌាគារិកេន “យោ ខោ, មហារាជ, កាយសមាចារោ អនវជ្ជោ”តិ កុសលោ កាយសមាចារោ វុត្តោ។ ន ហិ ភគវតោ សុខវិបាកំ កម្មំ អត្ថីតិ សព្ពសាវជ្ជរហិតា កាយសមាចារាទយោ កុសលាតិ វុត្តា។ **កុសលេសុ ធម្មេសូ**តិ ច ពោធិបក្ខិយធម្មា “កុសលា”តិ វុត្តា។ តេ ច វិបស្សនាមគ្គផលសម្បយុត្តា ន ឯកន្តេន សុខវិបាកាយេវាតិ អនវជ្ជត្ថោ កុសលសទ្ទោ។ **អង្គបច្ចង្គាន**ន្តិ កុសលសទ្ទយោគេន ភុម្មត្ថេ សាមិវចនំ, អង្គបច្ចង្គានំ វា នាមកិរិយាបយោជនាទីសូតិ អត្ថោ។ **នច្ចគីតស្សា**តិ ច សាមិវចនំ ភុម្មត្ថេ, នច្ចគីតស្ស វិសេសេសូតិ វា យោជេតព្ពំ។ កុសលានំ ធម្មានំ សមាទានហេតុ ឯវមិទំ បុញ្ញំ បវឌ្ឍតីតិ បុញ្ញវិបាកនិព្ពត្តកកម្មំ “កុសល”ន្តិ វុត្តំ។ **ធម្មា ហោន្តី**តិ សុញ្ញធម្មត្តា សភាវមត្តា ហោន្តីតិ អត្ថោ។ ឯវំ **ធម្មេសុ ធម្មានុបស្សី**តិ ឯត្ថាបិ សុញ្ញតត្ថោ ធម្មសទ្ទោ ទដ្ឋព្ពោ។

សលយន្តិ…បេ…. វិទ្ធំសេន្តីតិ ឯត្ថ បុរិមស្ស បុរិមស្ស បច្ឆិមំ បច្ឆិមំ អត្ថវចនំ។ អថ វា សលនស្ស អត្ថទីបនានិ ចលនាទីនិ តីណិ តទង្គប្បហានាទីហិ យោជេតព្ពានិ។ អប្បហីនភាវេន សន្តានេ សយមានា អកុសលា ធម្មា រាគាទិអសុចិសម្បយោគតោ នានាវិធទុក្ខហេតុតោ ច **កុច្ឆិតេន អាការេន សយន្តិ**។ ញាណវិប្បយុត្តានម្បិ ញាណំ ឧបនិស្សយបច្ចយោ ហោតីតិ សព្ពេបិ កុសលា ធម្មា **កុសេន** ញាណេន បវត្តេតព្ពាតិ **កុសលា**។ ឧប្បន្នំសានុប្បន្នំសភាគេសុ សង្គហិតត្តា **ឧភយភាគគតំ សំកិលេសបក្ខំ** បហានានុប្បាទនេហិ **លុនន្តិ** សម្មប្បធានទ្វយំ វិយ។

សត្តាទិគាហកានំ ចិត្តានំ គោចរា សត្តាទយោ វិយ បញ្ញាយ ឧបបរិក្ខិយមានា ន និស្សភាវា, កិន្តុ អត្តនោ សភាវំ ធារេន្តីតិ **ធម្មា**។ ន ច ធារិយមានសភាវា អញ្ញោ ធម្មោ នាម អត្ថិ។ ន ហិ រុប្បនាទីហិ អញ្ញេ រូបាទយោ, កក្ខឡាទីហិ ច អញ្ញេ បថវីអាទយោ ធម្មា វិជ្ជន្តីតិ។ អញ្ញថា បន អវពោធេតុំ ន សក្កាតិ នាមវសេន វិញ្ញាតា វិញ្ញាតេ សភាវធម្មេ អញ្ញេ វិយ កត្វា “អត្តនោ សភាវំ ធារេន្តី”តិ វុត្តំ។ សប្បច្ចយធម្មេសុ វិសេសំ ទស្សេន្តោ “**ធារីយន្តិ វា បច្ចយេហី**”តិ អាហ។ **ធារីយន្តី**តិ ឧបធារីយន្តិ, លក្ខីយន្តីតិ អត្ថោ។

អកុសលាតិ កុសលបដិសេធនមត្ថំ កុសលាភាវមត្តវចនំ តទញ្ញមត្តវចនំ វា ឯតំ ន ហោតិ, កិន្តុ តប្បដិបក្ខវចនន្តិ ទស្សេតុំ “**មិត្តបដិបក្ខា អមិត្តា វិយា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តប្បដិបក្ខវចនតា ច អព្យាកតតតិយរាសិវចនេន វិញ្ញាយតិ។ យទិ ហិ កុសលាភាវមត្តវចនំ អកុសលសទ្ទោ, តេន ន កោចិ ធម្មោ វុត្តោតិ អព្យាកតវចនេនេវ ច តតិយោ រាសិ វុត្តោ ន សិយា, កុសលា ចេវ ធម្មា អព្យាកតា ចាតិ ទុកោវាយំ អាបជ្ជតិ, ន តិកោ, ឯវញ្ច សតិ អកុសលវចនេន ន កោចិ អត្ថោ។ អថ សិយា, “អនព្យាកតា”តិ ច វត្តព្ពំ សិយា កុសលានំ វិយ អព្យាកតានញ្ច អភាវមត្តសម្ភវា, តស្មា អភាវមត្តវចនេ អព្យាកតភាវមត្តំ វិយ កុសលាភាវមត្តំ អកុសលំ ន កោចិ រាសីតិ “អព្យាកតា”តិ តតិយោ រាសិ ន សិយា។ តតិយរាសិភាវេន ច អព្យាកតា វុត្តាតិ អកុសលោ ច ឯកោ រាសីតិ វិញ្ញាយតិ។ តស្មា នាភាវវចនតា, សភាវធារណាទិអត្ថេន ធម្មសទ្ទេន សមានាធិករណភាវតោ ច អកុសលសទ្ទស្ស កុសលាភាវមត្តវចនតា ន ហោតិ, នាបិ តទញ្ញមត្តវចនតា តតិយរាសិវចនតោ ឯវ។ យទិ ហិ កុសលេហិ អញ្ញេ អកុសលា ចេតសិកេហិ អញ្ញេ អចេតសិកា វិយ, កុសលាកុសលវចនេហិ សព្ពេសំ ធម្មានំ សង្គហិតត្តា អសង្គហិតស្ស តតិយរាសិស្ស អភាវា ចេតសិកទុកោ វិយ អយញ្ច ទុកោ វត្តព្ពោ សិយា “កុសលា ធម្មា អកុសលា ធម្មា”តិ, ន “អព្យាកតា”តិ តតិយោ រាសិ វត្តព្ពោ, វុត្តោ ច សោ, តស្មា ន តទញ្ញមត្តវចនំ អកុសលសទ្ទោ, បារិសេសេន តប្បដិបក្ខេសុ អ-ការស្ស បយោគទស្សនតោ លោកេ “អមិត្តា”តិ សាសនេ “អលោភោ”តិ ឯវមាទិ តប្បដិបក្ខវចនតា អកុសលសទ្ទស្ស សិទ្ធា, តត្ថ និរុឡ្ហត្តា ច ន ឥតរវចនតា, តប្បដិបក្ខភាវោ ច វិរុទ្ធសភាវត្តា តប្បហេយ្យភាវតោ ច វេទិតព្ពោ, ន កុសលវិនាសនតោ។ ន ហិ កុសលា អកុសលេហិ បហាតព្ពា, មហាពលវតាយ បន កុសលាយេវ បយោគនិប្ផាទិតា សទានុសយិតេ អកុសលេ តទង្គវិក្ខម្ភនសមុច្ឆេទវសេន បជហន្តីតិ។

ន ព្យាកតាតិ អកថិតា។ កថំ បនេតេ អកថិតា ហោន្តិ, ននុ “សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា”តិអាទីហិ តិកទុកបទេហិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទិវចនេហិ ផស្សាទិវចនេហិ ច កថិតាតិ? នោ ន កថិតា, តានិ បន វចនានិ ឥធ អនធិប្បេតានិ អវុត្តត្តា អននុវត្តនតោ។ ន ហិ “សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា ធម្មា”តិអាទី វត្វា “អព្យាកតា”តិ វុត្តំ, តស្មា ន តានិ ឥធ អនុវត្តន្តីតិ តព្ពចនីយភាវេន អកថិតតា ន ហោតិ, កុសលាកុសលវចនានិ បន ឥធ វុត្តត្តា អនុវត្តន្តីតិ តព្ពចនីយភាវេន អកថិតតា ញាយតីតិ “**កុសលាកុសលភាវេន អកថិតាតិ អត្ថោ**”តិ អាហ។ **ន ព្យាកតា**តិ វា អវិបាកា, អព្យាកតវចនេនេវ ច អវិបាកត្តា ញាយន្តិ។ ន ហិ ភគវតោ វចនំ ញាបកសាធនីយំ, អាសយានុសយចរិយាទិកុសលេន ភគវតា យេសំ អវពោធនត្ថំ ធម្មា វុត្តា តេសំ វចនានន្តរំ តទត្ថបដិវេធតោ, បច្ឆិមេហិ បន យថា តេសំ អវពោធនត្ថំ ភគវតា តំ តំ វចនំ វុត្តំ, យថា ច តេហិ តទត្ថោ បដិវិទ្ធោ, តំ សព្ពំ អាចរិយេ បយិរុបាសិត្វា សុត្វា វេទិតព្ពំ ហោតិ, តស្មា ការណំ អវត្វា “**កុសលាកុសលភាវេន អកថិតាតិ អត្ថោ**”តិ អាហ។ យោ ច វទេយ្យ “អកុសលវិបាកភាវេន អកថិតត្តា, កុសលា អព្យាកតាតិ អាបជ្ជន្តិ, កុសលវិបាកភាវេន អកថិតត្តា អកុសលាបី”តិ, សោបិ “អញ្ញាបកសាធនីយវចនោ ភគវា”តិ និវារេតព្ពោ អនុវត្តមានវចនវចនីយភាវេន អកថិតស្ស ច អព្យាកតភាវតោ។ ន ហិ អវិបាកវចនំ វុត្តំ កុសលវចនញ្ច អវុត្តំ, យតោ អវិបាកវចនស្ស អធិកតភាវោ កុសលស្ស ច តព្ពចនីយភាវេន អកថិតភាវោ សិយា, តស្មា ន កុសលានំ អព្យាកតតា, ឯវំ អកុសលានញ្ច អនព្យាកតភាវេ យោជនា កាតព្ពា។

អថ វា **វិ**-សទ្ទោ វិរោធវចនោ, **អា**-សទ្ទោ អភិមុខភាវប្បកាសនោ, តស្មា អត្តនោ បច្ចយេហិ អញ្ញមញ្ញវិរោធាភិមុខា កតា, លក្ខណវិរោធតោ វិនាសកវិនាសិតព្ពតោ ចាតិ ព្យាកតា, កុសលាកុសលា។ ន ព្យាកតាតិ **អព្យាកតា**។ តេ ហិ លក្ខណតោ កុសលាកុសលា វិយ វិរុទ្ធា ន ហោន្តិ។ ន ហិ អវិបាកតា ទុក្ខវិបាកតា វិយ សុខវិបាកតាយ សុខវិបាកតា វិយ ច ទុក្ខវិបាកតាយ សុខទុក្ខវិបាកតាហិ វិរុជ្ឈតីតិ នាបិ តេ កិញ្ចិ បជហន្តិ, ន ច តេ កេនចិ បហាតព្ពាតិ អយមេត្ថ អត្តនោមតិ។

អនវជ្ជសុខវិបាកលក្ខណាតិ ឯត្ថ នត្ថិ ឯតេសំ អវជ្ជន្តិ អនវជ្ជា, គរហិតព្ពភាវរហិតា និទ្ទោសាតិ អត្ថោ។ តេន នេសំ អគរហិតព្ពភាវំ ទស្សេតិ, ន គារយ្ហវិរហមត្តំ ។ អញ្ញេបិ អត្ថិ និទ្ទោសា អព្យាកតាតិ អនវជ្ជវចនមត្តេន តេសម្បិ កុសលតាបត្តិទោសំ ទិស្វា តំ បរិហរិតុំ សុខវិបាកវចនំ អាហ។ អវជ្ជបដិបក្ខា វា ឥធ អនវជ្ជាតិ វុត្តា, ន **ពាហិតិកសុត្តេ** (ម. និ. ២.៣៦១) វិយ បដិប្បស្សទ្ធាវជ្ជា វិរហិតាវជ្ជមត្តា វា, តស្មា អនវជ្ជវចនេន អវជ្ជវិនាសនភាវោ ទស្សិតោ។ អព្យាកតេហិ បន វិសិដ្ឋំ កុសលាកុសលានំ សាធារណំ សវិបាកតាលក្ខណន្តិ តស្មិំ លក្ខណេ វិសេសទស្សនត្ថំ សុខវិបាកវចនំ អវោច។ សិទ្ធោ ហិ បុរិមេនេវ អកុសលាព្យាកតេហិ កុសលានំ វិសេសោតិ។ សុខោ វិបាកោ ឯតេសន្តិ សុខវិបាកា។ តេន កុសលាកុសលានំ សាមញ្ញោ វិបាកធម្មភាវេ សុខវិបាកវិបច្ចនសភាវំ ទស្សេតិ, ន តេសំ សុខវិបាកសព្ភាវមេវ។ អនវជ្ជា ច តេ សុខវិបាកា ចាតិ អនវជ្ជសុខវិបាកា។ កុសលា លក្ខីយន្តិ ឯតេនាតិ លក្ខណំ, អនវជ្ជសុខវិបាកលក្ខណំ ឯតេសន្តិ **អនវជ្ជសុខវិបាកលក្ខណា**។ ននុ តេ ឯវ កុសលា អនវជ្ជសុខវិបាកា, កថំ តេ សយមេវ អត្តនោ លក្ខណំ ហោន្តីតិ? វិញ្ញាតាវិញ្ញាត

សទ្ទត្ថភាវេន លក្ខណលក្ខិតព្ពភាវយុត្តិតោ។ កុសលសទ្ទត្ថវសេន ហិ អវិញ្ញាតា កុសលា លក្ខិតព្ពា ហោន្តិ, អនវជ្ជសុខវិបាកសទ្ទត្ថភាវេន វិញ្ញាតា លក្ខណន្តិ យុត្តមេតំ។ អថ វា លក្ខីយតីតិ លក្ខណំ, សភាវោ។ អនវជ្ជសុខវិបាកា ច តេ លក្ខណញ្ចាតិ **អនវជ្ជសុខវិបាកលក្ខណា**, អនវជ្ជសុខវិបាកា ហុត្វា លក្ខិយមានា សភាវា កុសលា នាមាតិ អត្ថោ។

អថ វា អនវជ្ជវចនេន អនវជ្ជត្តំ អាហ, សុខវិបាកវចនេន សុខវិបាកត្តំ, តស្មា អនវជ្ជញ្ច សុខវិបាកោ ច អនវជ្ជសុខវិបាកំ, តំ លក្ខណំ ឯតេសំ ករណត្ថេ ច កម្មត្ថេ ច លក្ខណសទ្ទេ សភាវភូតន្តិ **អនវជ្ជសុខវិបាកលក្ខណា**, អនវជ្ជសុខវិបាកសភាវេន លក្ខិយមានា តំសភាវវន្តោ ច កុសលាតិ វុត្តំ ហោតិ។ តត្ថ អនវជ្ជវចនេន បវត្តិសុខតំ កុសលានំ ទស្សេតិ, សុខវិបាកវចនេន វិបាកសុខតំ។ បុរិមញ្ហិ អត្តនោ បវត្តិសភាវវសេន លក្ខណតាវចនំ, បច្ឆិមំ កាលន្តរេ វិបាកុប្បាទនសមត្ថតាយាតិ។ តថា បុរិមេន កុសលានំ អត្តសុទ្ធឹ ទស្សេតិ , បច្ឆិមេន វិសុទ្ធវិបាកតំ។ បុរិមេន ច កុសលំ អកុសលសភាវតោ និវត្តេតិ, បច្ឆិមេន អព្យាកតសភាវតោ សវិបាកត្តទីបកត្តា បច្ឆិមស្ស។ បុរិមេន វា វជ្ជបដិបក្ខភាវទស្សនតោ កិច្ចដ្ឋេន រសេន អកុសលវិទ្ធំសនរសតំ ទីបេតិ, បច្ឆិមេន សម្បត្តិអត្ថេន ឥដ្ឋវិបាករសតំ។ បុរិមេន ច ឧបដ្ឋានាការដ្ឋេន បច្ចុបដ្ឋានេន វោទានបច្ចុបដ្ឋានតំ ទស្សេតិ, បច្ឆិមេន ផលត្ថេន សុខវិបាកបច្ចុបដ្ឋានតំ។ បុរិមេន ច យោនិសោមនសិការំ កុសលានំ បទដ្ឋានំ វិភាវេតិ។ តតោ ហិ តេ អនវជ្ជា ជាតាតិ។ បច្ឆិមេន កុសលានំ អញ្ញេសំ បទដ្ឋានភាវំ ទស្សេតិ។ តេ ហិ សុខវិបាកស្ស ការណំ ហោន្តីតិ។ ឯត្ថ ច សុខវិបាកសទ្ទេ សុខសទ្ទោ ឥដ្ឋបរិយាយវចនន្តិ ទដ្ឋព្ពោ។ ឥដ្ឋចតុក្ខន្ធវិបាកា ហិ កុសលា, ន សុខវេទនាវិបាកាវ។ សង្ខារទុក្ខោបសមសុខវិបាកតាយ ច សម្ភវោ ឯវ នត្ថិ។ ន ហិ តំវិបាកោតិ។ យទិ បន វិបាកសទ្ទោ ផលបរិយាយវចនំ, និស្សន្ទវិបាកេន ឥដ្ឋរូបេនាបិ សុខវិបាកតា យោជេតព្ពា។

សាវជ្ជទុក្ខវិបាកលក្ខណាតិ ឯត្ថ ច វុត្តវិធិអនុសារេន អត្ថោ ច យោជនា ច យថាសម្ភវំ វេទិតព្ពា។ វិបាការហតា កុសលាកុសលានំ លក្ខណភាវេន វុត្តា, តព្ភាវេន អកថិតា អព្យាកតា អវិបាការហសភាវា ហោន្តីតិ អាហ “**អវិបាកលក្ខណា អព្យាកតា**”តិ។ យថេវ ហិ សុខទុក្ខវិបាការហា សុខទុក្ខវិបាកាតិ ឯវំលក្ខណតា កុសលាកុសលានំ វុត្តា, ឯវមិធាបិ អវិបាការហា អវិបាកាតិ ឯវំលក្ខណតា អព្យាកតានំ វុត្តា។ តស្មា “អហោសិ កម្មំ នាហោសិ កម្មវិបាកោ ន ភវិស្សតិ កម្មវិបាកោ នត្ថិ កម្មវិបាកោ, អត្ថិ កម្មំ នត្ថិ កម្មវិបាកោ ន ភវិស្សតិ កម្មវិបាកោ, ភវិស្សតិ កម្មំ ន ភវិស្សតិ កម្មវិបាកោ”តិ (បដិ. ម. ១.២៣៤) ឯវំបការានំ កុសលាកុសលានំ កុសលាកុសលភាវានាបត្តិ អព្យាកតភាវាបត្តិ វា ន ហោតិ។ ន ហិ តេ សុខទុក្ខវិបាការហា ន ហោន្តិ វិបាកធម្មត្តា, អវិបាការហា វា ន ហោន្តិ អវិបាកធម្មត្តាភាវាតិ។

កុសលាតិ វា ធម្មាតិ វាតិអាទីនីតិ កុសលធម្មបទានិ ទ្វេ, អកុសលធម្មបទានិ ទ្វេ, អព្យាកតធម្មបទានិ ទ្វេតិ។ **ឯកត្ថនានត្ថានី**តិ វិសុំ វិសុំ ទ្វិន្នំ ទ្វិន្នំ អញ្ញមញ្ញាបេក្ខំ ឯកត្ថនានត្ថតំ ចោទេតិ, ន ឆន្នំ។ ទោសមេត្ថ វត្តុកាមោ ចោទកោ បុច្ឆតីតិ ញត្វា អាចរិយោ អាហ “**កិញ្ចេត្ថ**”តិ។ ឯត្ថ ឯកត្ថនានត្ថតាយំ កិញ្ចិ វត្តព្ពំ អសមត្ថា តេ ចោទនា, អវសិដ្ឋំ តាវ ព្រូហីតិ វុត្តំ ហោតិ។ យទិ ឯកត្ថានិ ឥន្ទសក្កសទ្ទានំ វិយ សទ្ទមត្តេ ឯវ ភេទោ, ឯវំ កុសលធម្មសទ្ទានំ, ន អត្ថេតិ។ យថា “ឥន្ទោ សក្កោ”តិ វុត្តេ “ឥន្ទោ ឥន្ទោ”តិ វុត្តសទិសំ ហោតិ, ឯវំ “កុសលា ធម្មា”តិ ឥទំ វចនំ “កុសលា កុសលា”តិ វុត្តសទិសំ ហោតិ។ ឯវំ ឥតរេសុបិ “អកុសលា អកុសលា”តិ វុត្តសទិសតា “អព្យាកតា អព្យាកតា”តិ វុត្តសទិសតា ច យោជេតព្ពា។ អថ នានត្ថានិ, ឥន្ទកុវេរសទ្ទានំ វិយ សទ្ទតោ អត្ថតោ ច កុសលធម្មសទ្ទានំ ភេទោ, តថា អកុសលធម្មសទ្ទាទីនន្តិ ឆហិ បទេហិ ចតូហិ បទេហិ ច ឆ ចត្តារោ ច អត្ថា ភិន្នា វុត្តាតិ កុសលត្តិកាទីនំ កុសលឆក្កាទិភាវោ, ហេតុទុកាទីនញ្ច ហេតុចតុក្កាទិភាវោ អាបជ្ជតីតិ។

ននុ តិណ្ណំ ធម្មសទ្ទានំ តិណ្ណំ ឥន្ទសទ្ទានំ វិយ រូបាភេទា អត្ថាភេទោតិ ឆក្កភាវោ ន ភវិស្សតិ, តស្មា ឯវមិទំ វត្តព្ពំ សិយា “តិកទុកានំ ចតុក្កតិកភាវោ អាបជ្ជតី”តិ, ន វត្តព្ពំ, តិណ្ណំ ធម្មសទ្ទានំ ឯកត្ថានំ តិណ្ណំ ឥន្ទសទ្ទានំ វិយ វចនេ បយោជនាភាវា វុត្តានំ តេសំ មាសសទ្ទានំ វិយ អភិន្នរូបានញ្ច អត្ថភេទោ ឧបបជ្ជតីតិ, ឯវមបិ យថា ឯកោ មាសសទ្ទោ អភិន្នរូបោ កាលំ អបរណ្ណវិសេសំ សុវណ្ណមាសញ្ច វទតិ, ឯវំ ធម្មសទ្ទោបិ ឯកោ ភិន្នេ អត្ថេ វត្តុមរហតីតិ កាលាទីនំ មាសបទត្ថតាយ វិយ តព្ពចនីយភិន្នត្ថានំ ធម្មបទត្ថតាយ អភេទោតិ ចតុក្កតិកភាវោ ឯវ អាបជ្ជតីតិ, នាបជ្ជតិ ឯកស្ស សទ្ទស្ស ជាតិគុណកិរិយាភិន្នានំ អនភិធានតោ។ ន ហិ មាស-សទ្ទោ ឯកោ ជាតិភិន្នានំ កាលាទីនំ អន្តរេន សរូបេកសេសំ វាចកោ ហោតិ។ ឥធ ច យទិ សរូបេកសេសោ កតោ សិយា, ទុតិយោ តតិយោ ច ធម្ម-សទ្ទោ ន វត្តព្ពោ សិយា, វុត្តោ ច សោ, តស្មា កុសលាទិ-សទ្ទា វិយ អភិន្នកុសលាទិជាតីសុ រូបសាមញ្ញេបិ មាស-សទ្ទា វិយ តយោ វិនិវត្តអញ្ញជាតីសុ វត្តមានា តយោ ទ្វេ ច ធម្ម-សទ្ទា អាបន្នាតិ តិកទុកានំ ឆក្កចតុក្កភាវោ ឯវ អាបជ្ជតីតិ។

បទានញ្ច អសម្ពន្ធោតិ កុសលធម្មបទានំ អញ្ញមញ្ញំ តថា អកុសលធម្មបទានំ អព្យាកតធម្មបទានញ្ច អសម្ពន្ធោ អាបជ្ជតីតិ អត្ថោ។ ទ្វិន្នំ ទ្វិន្នញ្ហិ ឥច្ឆិតោ សម្ពន្ធោ, ន សព្ពេសំ ឆន្នំ ចតុន្នំ វា អញ្ញមញ្ញន្តិ។ ឥទំ បន កស្មា ចោទេតិ, ននុ នានត្ថត្តេ សតិ អត្ថន្តរទស្សនត្ថំ វុច្ចមានេសុ ធម្ម-សទ្ទេសុ កុសលាកុសលាព្យាកត-សទ្ទានំ វិយ អសម្ពន្ធោ វុត្តោ យុត្តោ ឯវាតិ? សច្ចមេតំ, អសម្ពន្ធំ បន សិទ្ធំ កត្វា បុរិមចោទនា កតា "តិកទុកានំ ឆក្កចតុក្កភាវោ អាបជ្ជតី"តិ, ឥធ បន តំ អសម្ពន្ធំ សាធេតុំ ឥទំ ចោទិតន្តិ វេទិតព្ពំ។ អថ វា ឯវមេត្ថ យោជនា កាតព្ពា – យទិ បន ឆក្កចតុក្កភាវំ ន ឥច្ឆសិ, បទានំ សម្ពន្ធេន ភវិតព្ពំ យថាវុត្តនយេន, សោ ច សមានវិភត្តីនំ ទ្វិន្នំ ទ្វិន្នំ សម្ពន្ធោ ឯកត្ថត្តេ សតិ យុជ្ជេយ្យ, ត្វំ បន នានត្ថតំ វទសីតិ បទានញ្ច តេ អសម្ពន្ធោ អាបជ្ជតិ, នេវ នាបជ្ជតីតិ។ និយមនត្ថោ **ច**-សទ្ទោ។ **បុព្ពាបរ...បេ.... និប្បយោជនានិ នាម ហោន្តី**តិ ឆក្កចតុក្កភាវំ អនិច្ឆន្តស្ស, នានត្ថតំ បន ឥច្ឆន្តស្សាតិ អធិប្បាយោ។ អវស្សញ្ច សម្ពន្ធោ ឥច្ឆិតព្ពោ បុព្ពាបរវិរោធាបត្តិតោតិ ទស្សេតុំ **"យាបិ ចេសា"**តិអាទិមាហ។ បុច្ឆា ហិ បទវិបល្លាសករណេន ធម្មា ឯវ កុសលាតិ កុសលធម្ម-សទ្ទានំ ឥធ ឧទ្ទិដ្ឋានំ ឯកត្ថតំ ទីបេតិ, តវ ច នានត្ថតំ វទន្តស្ស នេវ ហិ ធម្មា កុសលាតិ កត្វា តាយបិ បុច្ឆាយ វិរោធោ អាបជ្ជតិ, វុច្ចតិ ច តថា សា បុច្ឆាតិ ន នានត្ថតា យុជ្ជតិ។

អបរោ នយោតិ "កុសលា ធម្មា"តិអាទីនំ ទ្វិន្នំ ទ្វិន្នំ ឯកត្ថត្តមេវ តិណ្ណំ ធម្មសទ្ទានំ ឯកត្ថនានត្ថត្តេហិ ចោទេតិ។ **តិណ្ណំ ធម្មានំ ឯកត្តា**តិអាទិម្ហិ យថា តីហិ ឥន្ទ-សទ្ទេហិ វុច្ចមានានំ ឥន្ទត្ថានំ ឥន្ទភាវេន ឯកត្តា តតោ អនញ្ញេសំ សក្កបុរិន្ទទសហស្សក្ខសទ្ទត្ថានំ ឯកត្តំ, ឯវំ តិណ្ណំ ធម្ម-សទ្ទត្ថានំ ធម្មភាវេន ឯកត្តា តតោ អនញ្ញេសំ កុសលាកុសលាព្យាកត-សទ្ទត្ថានំ ឯកត្តំ អាបជ្ជតីតិ អត្ថោ។ **ធម្មោ នាម ភាវោ**តិ សភាវធារណាទិនា អត្ថេន ធម្មោតិ វុត្តោ, សោ ច សភាវស្សេវ ហោតិ, នាសភាវស្សាតិ ឥមិនា អធិប្បាយេន វទតិ។ ហោតុ ភាវោ, តតោ កិន្តិ? យទិ តិណ្ណំ ធម្មសទ្ទានំ នានត្ថតា, តីសុ ធម្មេសុ យោ កោចិ ឯកោ ធម្មោ ភាវោ, តតោ អនញ្ញំ កុសលំ អកុសលំ អព្យាកតំ វា ឯកេកមេវ ភាវោ។ ភាវភូតា បន ធម្មា អញ្ញេ ទ្វេ អភាវា ហោន្តីតិ តេហិ អនញ្ញេ កុសលាទីសុ ទ្វេ យេ កេចិ អភាវា។ យោបិ ច សោ ឯកោ ធម្មោ ភាវោតិ គហិតោ, សោបិ សមានរូបេសុ តីសុ ធម្មសទ្ទេសុ អយមេវ ភាវត្ថោ ហោតីតិ និយមស្ស អភាវា អញ្ញស្ស ភាវត្ថត្តេ សតិ អភាវោ ហោតីតិ តតោ អនញ្ញស្សបិ អភាវត្តំ អាបន្នន្តិ កុសលាទីនំ សព្ពេសម្បិ អភាវត្តាបត្តិ ហោតិ។ ន ហិ ឥន្ទស្ស អមនុស្សត្តេ តតោ អនញ្ញេសំ សក្កាទីនំ មនុស្សត្តំ អត្ថីតិ។

ននុ ឯវមបិ ឯកស្ស ភាវត្តំ វិនា អញ្ញេសំ អភាវត្តំ ន សក្កា វត្តុំ, តត្ថ ច ឯកេនេវ ភាវេន ភវិតព្ពន្តិ និយមាភាវតោ តិណ្ណម្បិ ភាវត្តេ សិទ្ធេ តេហិ អនញ្ញេសំ កុសលាទីនម្បិ ភាវត្តំ សិទ្ធំ ហោតីតិ? ន ហោតិ តិណ្ណំ ធម្ម-សទ្ទានំ នានត្ថភាវស្ស អនុញ្ញាតត្តា។ ន ហិ តិណ្ណំ ភាវត្តេ នានត្ថតា អត្ថិ, អនុញ្ញាតា ច សា តយាតិ។ ននុ តិណ្ណំ ធម្មានំ អភាវត្តេបិ នានត្ថតា ន សិយាតិ? មា ហោតុ នានត្ថតា, តវ បន នានត្ថតំ បដិជានន្តស្ស "ឯសោ ទោសោ"តិ វទាមិ, ន បន មយា នានត្ថតា ឯកត្ថតា វា អនុញ្ញាតាតិ កុតោ មេ វិរោធោ សិយាតិ។ អថ វា **អភាវត្តំ អាបន្នេហិ ធម្មេហិ អនញ្ញេ កុសលាទយោបិ អភាវា ឯវ សិយុ**ន្តិ ឥទំ វចនំ អនិយមេន យេ កេចិ ទ្វេ ធម្មា អភាវត្តំ អាបន្នា, តេហិ អនញ្ញេសំ កុសលាទីសុ យេសំ កេសញ្ចិ ទ្វិន្នំ កុសលាទីនំ អភាវត្តាបត្តី សន្ធាយ វុត្តំ ឯកស្ស ភាវត្តា។ យម្បិ វុត្តំ **"តេហិ ច អញ្ញោ កុសលបរោបិ អភាវោ សិយា"**តិ, តំ អនិយមទស្សនត្ថំ វុត្តំ, ន សព្ពេសំ អភាវសាធនត្ថំ។ អយញ្ហិ តត្ថ អត្ថោ អកុសលបរស្ស វា អព្យាកតបរស្ស វា ធម្មស្ស ភាវត្តេ សតិ តេហិ អញ្ញោ កុសលបរោបិ អភាវោ សិយាតិ។

សព្ពមេតំ អការណន្តិ ឯត្ថ ការណំ នាម យុត្តិ។ កុសលកុសលសទ្ទានំ វិយ ឯកន្តឯកត្ថតំ, កុសលរូបចក្ខុម-សទ្ទានំ វិយ ឯកន្តនានត្ថតញ្ច វិកប្បេត្វា យាយំ បុនវុត្តិ ឆក្កចតុក្កាបត្តិ អសម្ពន្ធវិរោធាភាវាបត្តិ ទោសារោបនយុត្តិ វុត្តា, សព្ពា សា អយុត្តិ, តថា ឯកត្ថនានត្ថតាភាវតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ យា យា អនុមតិ **យថានុមតិ** អនុមតិយា អនុមតិយា វោហារសិទ្ធិតោ។ អនុមតិយា អនុរូបំ វា **យថានុមតិ**, យថា អនុមតិ បវត្តា, តថា តទនុរូបំ វោហារសិទ្ធិតោតិ អត្ថោ។ អនុមតិ ហិ វិសេសនវិសេសិតព្ពាភាវតោ អច្ចន្តមភិន្នេសុ កត្ថចិ កិរិយាគុណាទិបរិគ្គហវិសេសេន អវិរុដសទ្ទត្ថវិវរណត្ថំ បវត្តា យថា "សក្កោ ឥន្ទោ បុរិន្ទទោ"តិ។ កត្ថចិ អច្ចន្តំ ភិន្នេសុ យថា "ធវោ ខទិរោ បលាសោ ច អានីយន្តូ"តិ។ កត្ថចិ វិសេសនវិសេសិតព្ពភាវតោ ភេទាភេទវន្តេសុ សេយ្យថាបិ "នីលុប្បលំ បណ្ឌិតបុរិសោ"តិ, តាយ តាយ អនុមតិយា តទនុរូបញ្ច តេ តេ វោហារា សិទ្ធា។ តស្មា ឥហាបិ កុសលធម្ម-សទ្ទានំ វិសេសនវិសេសិតព្ពភាវតោ វិសេសត្ថសាមញ្ញត្ថបរិគ្គហេន សមានេ អត្ថេ ភេទាភេទយុត្តេ បវត្តិ អនុមតាតិ តាយ តាយ អនុមតិយា តទនុរូបញ្ច សិទ្ធោ ឯសោ វោហារោ។ តស្មា វុត្តំ "សព្ពមេតំ អការណ"ន្តិ។

អត្តនោ អត្តនោ អត្ថវិសេសំ តស្ស ទីបេន្តីតិ អត្តនា បរិគ្គហិតំ អត្តនា វុច្ចមានំ អនវជ្ជសុខវិបាកាទិកុសលាទិភាវំ ធម្ម-សទ្ទស្ស ទីបេន្តិ តទត្ថស្ស តព្ភាវទីបនវសេនាតិ អធិប្បាយោ។ ន ហិ ធម្ម-សទ្ទោ

កុសលាទិភាវោ ហោតីតិ។ **ឥមិនាវា**តិ “ធម្ម-សទ្ទោ បរិយត្តិអាទីសុ ទិស្សតី”តិអាទិនា “អត្តនោ សភាវំ ធារេន្តី”តិអាទិនា ច នយេន។ សោ ហិ សព្ពត្ថ សមានោ, ន កុសល-សទ្ទោ អារោគ្យាទីសុ ទិស្សតីតិ “កុច្ឆិតេ សលយន្តី”តិអាទិកោ, សោ ច វិសេសនយោ “ឥតោ បរំ វិសេសមត្តមេវ វក្ខាមា”តិ ឯតេន អបនីតោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ ន ហិ កុសលាទិវិសេសំ គហេត្វា បវត្តា សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តាតិអាទយោ វិសេសាតិ។

២. សុខស្ស ច បហានាតិ ឯត្ថ សុខិន្ទ្រិយំ “សុខ”ន្តិ វុត្តំ, តញ្ច សុខវេទនាវ ហោតីតិ **“សុខវេទនាយំ ទិស្សតី”**តិ វុត្តំ, ន បន “តិស្សោ ឥមា, ភិក្ខវេ, វេទនា សុខា វេទនា”តិឯវមាទីសុ (សំ. និ. ៤.២៤៩ អាទយោ) សុខ-សទ្ទោ វិយ សុខវេទនាសទ្ទេន សមានត្ថត្តា។ អយញ្ហិ សុខិន្ទ្រិយត្ថោ សុខ-សទ្ទោ កាយសុខនំ កាយានុគ្គហំ សាតវិសេសំ គហេត្វា បវត្តោ, ន បន សុខា វេទនា “យំ កិញ្ចិ វេទនំ វេទេតិ សុខំ វា (ម. និ. ១.៤០៩), យោ សុខំ ទុក្ខតោ”តិឯវមាទីសុ (សំ. និ. ៤.២៥៣) សុខ-សទ្ទោ វិយ សាតសាមញ្ញំ គហេត្វា បវត្តោតិ។ យស្មឹ សតិ សុខហេតូនំ បវត្តិ, តំ សុខមូលំ។ ពុទ្ធុប្បាទេ ច កាមសមតិក្កមាទិកេ វិរាគេ ច សតិ សុខហេតូនំ បុញ្ញបស្សទ្ធិអាទីនំ បវត្តិ ហោតីតិ តំ **“សុខមូលំ សុខ”**ន្តិ វុត្តំ។ សុខស្ស ច អារម្មណត្តា **“រូបំ សុខ”**ន្តិ វុត្តំ។ **បុញ្ញានី**តិ យទិទំ វចនំ, តំ **សុខស្ស ច អធិវចនំ** ឥដ្ឋវិបាកស្ស អធិវចនំ តទត្ថស្ស ឥដ្ឋវិបាកវិបច្ចនតោតិ អត្ថោ។ **សុខបច្ចយានំ** រូបាទីនំ ឥដ្ឋានំ **ឋានំ** ឱកាសោ សគ្គា នន្ទនញ្ចាតិ **“សុខា សគ្គា សុខំ នន្ទន”**ន្តិ វុត្តំ។ **ទិដ្ឋធម្មេ**តិ ឥមស្មឹ អត្តភាវេ។ **សុខវិហារា**តិ បឋមជ្ឈានវិហារាទី។ នីវរណាទិព្យាពាធរហិតត្តា **“អព្យាពជ្ឈា”**តិ វុត្តា។ សព្ពសង្ខារទុក្ខនិព្ពាបនតោ តំនិរោធត្តា វា **“និព្ពានំ សុខ”**ន្តិ វុត្តំ។ **អាទិ**-សទ្ទេន “អទុក្ខមសុខំ សន្តំ, សុខមិច្ចេវ ភាសិត”ន្តិ អទុក្ខមសុខេ។ “ទ្វេបិ មយា, អានន្ទ, វេទនា វុត្តា បរិយាយេន សុខា វេទនា ទុក្ខា វេទនា”តិ (សំ. និ. ៤.២៦៧) សុខោបេក្ខាសុ ច ឥដ្ឋាសូតិ ឯវមាទីសុ បវត្តិ សង្គហិតា។

ទុក្ខវត្ថូតិ ទុក្ខស្ស ឱកាសោ។ អត្តនោ បច្ចយេហិ ឧប្បជ្ជមានម្បិ ហិ តំ ទុក្ខំ ជាតិអាទីសុ វិជ្ជមានេសុ តព្ពត្ថុកំ ហុត្វា ឧប្បជ្ជតិ។ **ទុក្ខបច្ចយេ**តិ ទុក្ខហេតុម្ហិ, ទុក្ខស្ស ជនកេតិ អត្ថោ។ **ទុក្ខបច្ចយដ្ឋានេ**តិ ទុក្ខជនកកម្មស្ស សហាយភូតានំ អនិដ្ឋរូបាទិបច្ចយានំ ឋានេ។ បច្ចយសទ្ទោ ហិ ជនកេ ជនកសហាយេ ច បវត្តតីតិ។ **អាទិ**-សទ្ទេន “យទនិច្ចំ តំ ទុក្ខ”ន្តិអាទិនា (សំ. និ. ៣.១៥, ៤៥-៤៦, ៧៦) សង្ខារទុក្ខាទីសុ បវត្តិ ទដ្ឋព្ពា។ សម្បយុត្តេ វត្ថុញ្ច ករជកាយំ សុខយតិ លទ្ធស្សាទេ អនុគ្គហិតេ ករោតីតិ **សុខា**។ សុខាតិ វេទនាសទ្ទមបេក្ខិត្វា សុខភាវមត្តស្ស អប្បកាសនេន នបុំសកលិង្គតា ន កតា។ សភាវតោ សង្កប្បតោ ច យំ ឥដ្ឋំ, តទនុភវនំ ឥដ្ឋាការានុភវនំ វា **ឥដ្ឋានុភវនំ**។

សមន្តិ អវិសមំ។ សមា ឯកីភាវូបគតា វិយ យុត្តា, សមំ វា សហ យុត្តាតិ យោជេតព្ពំ។ **ឯកុប្បាទា**តិ ឯកោ សមានោ ឧប្បាទោ ឯតេសន្តិ **ឯកុប្បាទា**, សមានបច្ចយេហិ សហុប្បត្តិកាតិ អត្ថោ។ សហុប្បត្តិកានំ រូបារូបានញ្ច អញ្ញមញ្ញសម្បយុត្តតា អាបជ្ជេយ្យាតិ **“ឯកនិរោធា”**តិ វុត្តំ, យេ សមានុប្បាទា សមាននិរោធា ច, តេ សម្បយុត្តាតិ រូបារូបានំ អញ្ញមញ្ញសម្បយោគោ និវារិតោ ហោតិ។ ឯវមបិ អវិនិព្ភោគរូបានំ អញ្ញមញ្ញសម្បយុត្តតា អាបជ្ជេយ្យាតិ **“ឯកវត្ថុកា”**តិ វុត្តំ, យេ ឯកុប្បាទា ឯកនិរោធា ឯកវត្ថុកា ច, តេ សម្បយុត្តាតិ។ ឯវមបិ អវិនិព្ភោគរូបេសុ ឯកំ មហាភូតំ សេសមហាភូតោបាទារូបានំ និស្សយបច្ចយោ ហោតីតិ តេន តានិ ឯកវត្ថុកានីតិ, ចក្ខាទិនិស្សយភូតានិ វា ភូតានិ ឯកំ វត្ថុ ឯតេសុ សន្និស្សិតន្តិ ឯកវត្ថុកានីតិ កប្បេន្តស្ស តេសំ សម្បយុត្តតាបត្តិ សិយាតិ តន្និវារណត្ថំ **“ឯការម្មណា”**តិ វុត្តំ, យេ ឯកុប្បាទា...បេ.... ឯការម្មណា ច ហោន្តិ, តេ សម្បយុត្តាតិ។ បដិលោមតោ វា **ឯការម្មណា**តិ វុត្តេ ឯកវីថិយញ្ច បញ្ចវិញ្ញាណសម្បដិច្ឆនានំ នានាវីថិយំ បរសន្តានេ ច ឯកស្មឹ អារម្មណេ ឧប្បជ្ជមានានំ ភិន្នវត្ថុកានំ សម្បយុត្តតា អាបជ្ជេយ្យាតិ **“ឯកវត្ថុកា”**តិ វុត្តំ, យេ ឯកវត្ថុកា ហុត្វា ឯការម្មណា, តេ សម្បយុត្តាតិ។ ឯវមបិ សម្បដិច្ឆនសន្តីរណាទីនំ សម្បយុត្តតា អាបជ្ជេយ្យាតិ **“ឯកនិរោធា”**តិ វុត្តំ, យេ ឯកនិរោធា ហុត្វា ឯកវត្ថុកា ឯការម្មណា, តេ សម្បយុត្តាតិ។ កឹ បន នានុប្បាទាបិ ឯវំ តិវិធលក្ខណា ហោន្តិ, អថ ឯកុប្បាទា ឯវាតិ វិចារណាយ ឯកុប្បាទា ឯវ ឯវំ តិវិធលក្ខណា ហោន្តីតិ ទស្សនត្ថំ **“ឯកុប្បាទា”**តិ វុត្តំ។

៣. វិបក្កភាវមាបន្នានំ អរូបធម្មានន្តិ យថា សាលិពីជាទីនំ ផលានិ តំសទិសានិ និព្ពត្តានិ វិបក្កានិ នាម ហោន្តិ, វិបាកនិរុត្តិញ្ច លភន្តិ, ន មូលង្កុរបត្តខន្ធនាឡានិ, ឯវំ កុសលាកុសលានំ ផលានិ អរូបធម្មភាវេន សារម្មណភាវេន សុក្កកណ្ហាទិភាវេន ច តំសទិសានិ វិបក្កភាវមាបន្នានីតិ វិបាកនិរុត្តឹ លភន្តិ, ន រូបធម្មា កម្មនិព្ពត្តាបិ កម្មាសទិសាតិ ទស្សេតុំ វុត្តំ។ **ជាតិជរាសភាវា**តិ ជាយនជីរណសភាវា។ **វិបាកបកតិកា**តិ វិបច្ចនបកតិកា។ វិបច្ចនសភាវតា ច អនុបច្ឆិន្នាវិជ្ជាតណ្ហាមានសន្តានេ សព្យាបារតា, តេន អភិញ្ញាទិកុសលានំ ភាវនាយបហាតព្ពាទិអកុសលានញ្ច វិបាកានុប្បាទនេបិ វិបាកធម្មតា សិទ្ធា ហោតិ។ **វិបក្កភាវ**ន្តិ ចេត្ថ **ភាវ-**សទ្ទេន សភាវោ ឯវ វុត្តោ។ តំ យថាវុត្តំ វិបក្កសភាវំ ទុតិយស្ស វុត្តំ វិបច្ចនសភាវញ្ច គហេត្វា **“ឧភយសភាវបដិក្ខេបវសេនា”**តិ អាហ។

៤. ឧបេតេន អាទិន្នា ឧបាទិន្នា។ កី បន តំ ឧបេតំ, កេន ច ឧបេតំ, កថញ្ច ឧបេតំ, កេ ច តេន អាទិន្នាតិ? សតិ ច លោកុត្តរានំ កេសញ្ចិ អារម្មណភាវេ តន្និវត្តនត្ថំ ឧបេតសទ្ទសម្ពន្ធិនា ឧបយ-សទ្ទេន វុច្ចមានាហិ ចតុព្ពិធុបាទានភូតាហិ តណ្ហាទិដ្ឋីហិ ឧបេតំ, តេហិ ច អារម្មណករណវសេន ឧបេតំ, ន សមន្នាគមវសេន។ សតិ ច សព្ពតេភូមកធម្មានំ ឧបាទានារម្មណត្តេ យេហិ វិបាកកដត្តារូបានិ អម្ហេហិ និព្ពត្តត្តា អម្ហាកំ ឯតានិ ផលានីតិ តណ្ហន្តេហិ វិយ អាទិន្នានិ, តានិ តេភូមកកម្មានិ កម្មភាវេន ឯកត្តំ ឧបនេត្វា ឧបេតន្តិ តេច គហិតានិ។ តេហិ ច និព្ពត្តានិ វិបាកកដត្តារូបានិ ឧបាទិន្នា ធម្មាតិ សព្ពមេតំ ទស្សេតុំ **“អារម្មណករណវសេនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ អយញ្ច អត្ថនយោ យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពោ, ន វចនានុបុព្ពេនាតិ។ ឯត្ថាហ – យទិ អារម្មណករណវសេន តណ្ហាទិដ្ឋីហិ ឧបេតេន អាទិន្នា ឧបាទិន្នា, សព្ពតេភូមកធម្មា ច តណ្ហាទីនំ អារម្មណា ហោន្តិ, ន ច ឧបេតសទ្ទោ កម្មេ ឯវ និរុឡ្ហោ, តេន កម្មស្សេវ គហណេ ការណំ នត្ថិ, តស្មា សព្ពតេភូមកធម្មបច្ចុប្បន្នានំ អវិជ្ជាទិហេតូហិ និព្ពត្តានំ សង្ខារាទិផលានំ ឧបាទិន្នត្តំ អាបជ្ជតិ តេសម្បិ តេហិផលភាវេន គហិតត្តា។ **ឧប**-សទ្ទេន ច ឧបេតតាមត្តំ ជោតិតំ, ន អារម្មណករណំ សមន្នាគមនិវត្តកំ, **អាទិន្ន**-សទ្ទេន ច គហិតតាមត្តំ វុត្តំ, ន កម្មសមុដ្ឋានតាវិសេសោ។ តស្មា សព្ពបច្ចុប្បន្នានំ ឧបាទិន្នត្តំ អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ ពោធនេយ្យជ្ឈាសយវសេន ទេសនាបវត្តិតោ។ យេសញ្ហិ ពោធនត្ថំ “ឧបាទិន្នា”តិ ឯតំ វុត្តំ, តេ តេនេវ វចនេន យថាវុត្តប្បការេ ធម្មេ ពុជ្ឈឹសុ, ឯតរហិ បន តាវតា ពុជ្ឈិតុំ អសក្កោន្តេន សុត្វា តទត្ថោ វេទិតព្ពោតិ ឯសា អត្ថវិភាវនា កតា **“កម្មុនា”**តិ។

អយំ បន អបរោ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ – ឧប-សទ្ទោ ឧបេតំ ទីបេតិ។ អយញ្ហិ ឧប-សទ្ទោ សមាសេ បយុជ្ជមានោ “អតិមាលា”តិអាទីសុ អតិ-សទ្ទោ វិយ អតិក្កមនំ សសាធនំ ឧបគមនំ សសាធនំ វទតិ, ឧបគមនញ្ច ឧបាទានឧបយោ, តេន ឧបគតំ ឧបេតំ។ កី បន តន្តិ? យំ អសតិ ឧបាទានេ ន ហោតិ, តំ “ឧបាទានបច្ចយា ភវោ”តិ ឯវំ វុត្តំ តេភូមកកម្មំ បច្ចយភាវេន បុរិមជាតុប្បន្នេន ឧបាទានេន ឧបគតត្តា “ឧបេត”ន្តិ វុច្ចតិ។ ន ហិ កោចិ អនុបគ្គម្ម អនិច្ឆន្តោ កម្មំ ករោតីតិ។ តេន **ឧបេតេន កម្មុនា** បុនព្ភវស្ស អាទានំ ហោតិ។ កម្មុនា ហិ សាសវេន សត្តា អាទិយន្តិ បុនព្ភវំ, តស្មា អាទាតព្ពភាវេន បាកដោ បុនព្ភវោ។ សោ ច ឧបបត្តិភវោ តេភូមកវិបាកកដត្តារូបសង្គហោ “ភវបច្ចយា ជាតី”តិ ឯត្ថ ជាតិវចនេ សមវរុទ្ធោតិ ឧបាទិន្នវចនេន ឧបបត្តិភវោ វុច្ចតិ, ឧបបត្តិភវោ ច តេភូមកវិបាកកដត្តារូបានីតិ ធាតុកថាយំ បកាសិតមេតំ។ តស្មា **ឧបេតេន អាទិន្នា**តិ តេ ឯវ ធម្មា វុច្ចន្តីតិ សិទ្ធោ អយមត្ថោតិ។ ឧបាទិន្ន-សទ្ទស្ស អត្ថំ វត្វា តំ វិស្សជ្ជេត្វា ឧបាទានិយ-សទ្ទស្ស វិសុំ ឧបាទិន្នសទ្ទានបេក្ខំ អត្ថំ វត្តុំ **“អារម្មណភាវំ ឧបគន្តា”**តិអាទិមាហ។ តស្មា ឯវ អវិសេសេត្វា **“ឧបាទានស្ស អារម្មណបច្ចយភូតានមេតំ អធិវចន”**ន្តិ វុត្តំ។ តំ បន ឧបាទានិយំ ឧបាទិន្នំ អនុបាទិន្នន្តិ ទុវិធំ។ តស្មា តំ វិសេសនេន ទស្សេន្តោ **“ឧបាទិន្នា ច តេ ឧបាទានិយា ចា”**តិអាទិមាហ។

៥. សំកិលេសោតិ ទស កិលេសវត្ថូនិ វុច្ចន្តិ។ **សំកិលិដ្ឋា**តិ តេហិ វិពាធិតា ឧបតាបិតា ច។ តេ បន យស្មា សំកិលេសសម្បយុត្តា ឯកុប្បាទាទីហិ និន្នានត្តា ឯកីភាវមិវ គតា វិសាទីហិ វិយ សប្បិអាទយោ វិទូសិតា មលីនា វិពាធិតា ឧបតាបិតា ច នាម ហោន្តិ, តស្មា អាហ **“សំកិលេសេន សមន្នាគតា សំកិលិដ្ឋា”**តិ។ **សំកិលេសំ អរហន្តី**តិ សំកិលេសស្ស អារម្មណភាវេន តំ លទ្ធុំ អរហន្តីតិ អត្ថោ។ **អារម្មណភាវានតិក្កមនតោ**តិ ឯតេន សំកិលេសានតិក្កមនមេវ ទស្សេតិ, វត្ថយុគិកសុង្កសាលិកសទ្ទានំ វិយ សំកិលេសិក-សទ្ទស្ស បវត្តិ វេទិតព្ពា។

៦. សហ វិតក្កេន ហោន្តីតិ វចនសេសោ យោជេតព្ពោ អវុច្ចមានស្សបិ ភវតិ-អត្ថស្ស វិញ្ញាយមានត្តា។ **មត្តា**តិ បមាណវាចកំ ឯកំ បទន្តិ គហេត្វា **“វិចារោវ មត្តា ឯតេស”**ន្តិ អត្ថោ វុត្តោ។ អញ្ញត្ថ អវិប្បយោគីសុ វិតក្កវិចារេសុ វិចារោវ ឯតេសំ មត្តា, តតោ ឧទ្ធំ វិតក្កេន សម្បយោគំ ន គច្ឆន្តីតិ អត្ថោ។ អយមបរោ អត្ថោ – មត្ត-សទ្ទោ វិសេសនិវត្តិអត្ថោ។ សវិតក្កសវិចារា ធម្មា ហិ វិតក្កវិសិដ្ឋេន វិចារេន សវិចារា, ឯតេ បន វិចារមត្តេន វិតក្កសង្ខាតវិសេសរហិតេន, តស្មា **“វិចារមត្តា”**តិ វុច្ចន្តិ, វិចារមត្តវន្តោតិ អត្ថោ។ វិចារមត្តវចនេន អវិតក្កត្តេ សិទ្ធេ អវិតក្កានំ អញ្ញេសម្បិ អត្ថិភាវជោតនត្ថំ អវិតក្កវចនំ។ អវិតក្កា ហិ វិចារមត្តា ច សន្តិ អវិចារា ចាតិ និវត្តេតព្ពា គហេតព្ពា ច ហោន្តិ, តេសុ អវុច្ចមានេសុ និវត្តេតព្ពគហេតព្ពស្ស អទស្សិតត្តា វិចារមត្តាវអវិតក្កាតិ អាបជ្ជេយ្យាតិ។ វិសេសនវិសេសិតព្ពភាវោ បន យថាកាមំ ហោតីតិ សាមញ្ញេន អវិតក្កភាវេន សហ វិចារមត្តតាយ ធម្មវិសេសនភាវំ ទស្សេតុំ **“អវិតក្កវិចារមត្តា”**តិ បទានុក្កមោ កតោ។

អថ វា សវិចារា ទុវិធា សវិតក្កា អវិតក្កា ច, តេសុ អវិតក្កេ និវត្តេតុំ អាទិបទំ វុត្តំ។ អវិចារា ច ទុវិធា សវិតក្កា អវិតក្កា ច, តេសុ សវិតក្កេ និវត្តេតុំ តតិយបទំ វុត្តំ។ យេ បន ទ្វីហិបិ និវត្តិតា អវិតក្កា សវិតក្កា ច សវិចារា អវិចារា ច, តេសុ អញ្ញតរទស្សនំ វា កត្តព្ពំ សិយា ឧភយទស្សនំ វា។ ឧភយទស្សនេ ករិយមានេ យទិ “សវិតក្កសវិចារា”តិ វុច្ចេយ្យ, អាទិបទត្ថតាវ អាបជ្ជតិ។ អថ “អវិតក្កអវិចារា”តិ វុច្ចេយ្យ, អន្តបទត្ថតា។ អថ បន “អវិតក្កសវិចារា សវិតក្កអវិចារា”តិ វុច្ចេយ្យ, អជ្ឈត្តពហិទ្ធានំ វិយ អត្ថន្តរាភាវោ វា សង្ករទោសោ វា ឯកស្សេវ ស

វិតក្កាវិតក្កតាសវិចារាវិចារតាវិរោធោ វា អាបជ្ជេយ្យ, តស្មា អញ្ញតរទស្សនេន ឥតរម្បិ បកាសេតុំ អវិតក្កវចនេន ទ្វិប្បការេសុ វត្តព្វេសុ សវិតក្កអវិចារេ និវត្តេត្វា អវិតក្កសវិចារេ ទស្សេន្តោ អាហ “**អវិតក្កវិចារមត្តា**”តិ។ អថ វា វិតក្កាភាវេន ឯតេ វិចារមត្តា, ន វិចារតោ អញ្ញស្ស កស្សចិ ធម្មស្ស អភាវាតិ ទស្សេតុំ អវិតក្កវចនេន វិចារមត្តា វិសេសិតា។

៧. **ឧបេក្ខាតី**តិ វេទយមានាបិ មជ្ឈត្តវេទនា សុខាការេ ទុក្ខាការេ ច ឧទាសិនា ហោតីតិ អត្ថោ។ អថ វា ឧបេតា យុត្តា សុខទុក្ខានំ អវិរុទ្ធា ឥក្ខា អនុភវនំ **ឧបេក្ខា។ វិសេសទស្សនវសេនា**តិ នានត្តទស្សនវសេន។ យទិ ហិ បីតិសហគតា ឯវ សុខសហគតា សិយុំ, “បីតិសហគតា”តិ ឯតេនេវ សិទ្ធត្តា “សុខសហគតា”តិ ឥទំ ន វត្តព្វំ សិយា, “សុខសហគតា”តិ វា វុច្ចមានេ “បីតិសហគតា”តិ ន វត្តព្វំ, តតោ តិកំ បូរេន្តេន ទុក្ខសហគតបទំ វត្តព្វំ សិយា, ឯវញ្ច សតិ “វេទនាត្តិកោ ឯវាយ”ន្តិ វុត្តវចនំ អាបជ្ជតិ, តស្មា “បីតិសហគតា”តិ វត្វា “សុខសហគតា”តិ វទន្តោ បីតិវិប្បយុត្តម្បិ សុខំ អត្ថីតិ តតិយជ្ឈានកាយវិញ្ញាណសម្បយុត្តំ សុខំ សប្បីតិកសុខតោ ភិន្នំ កត្វា ទស្សេតីតិ អធិប្បាយោ។ អថ វា បីតិសុខានំ ទុព្វិញ្ញេយ្យនានត្តានំ នានត្តទស្សនត្ថំ អយំ តិកោ វុត្តោ។ “បីតិសហគតា”តិ ឯត្ថ ហិ សុខេកទេសោ សង្គហិតោ, ន បីតិ។ “សុខសហគតា”តិ ឯត្ថ បីតិ សង្គហិតា, ន សុខំ។ បីតិវិប្បយុត្តសុខសហគតា ច បុរិមេន អសង្គហិតា បច្ឆិមេន សង្គហិតាតិ សិទ្ធោ បីតិសុខានំ វិសេសោតិ។

៨. **និព្ពានំ ទស្សនតោ**តិ និព្ពានារម្មណតំ សន្ធាយាហ។ អថ វា ធម្មចក្ខុ បុនប្បុនំ និព្ពត្តនេន ភាវនាភាវំ អប្បត្តំ ទស្សនំ នាម, ធម្មចក្ខុ ច បរិញ្ញាទិកិច្ចករណេន ចតុសច្ចធម្មទស្សនំ តទតិសយោ, តស្មា នត្ថេត្ថ គោត្រភុស្ស ទស្សនភាវាបត្តីតិ។ **ឧភយបដិក្ខេបវសេនា**តិ ទ្វីហិ បទេហិ វុត្តធម្មបដិក្ខេបវសេន, ន បហាយកបដិក្ខេបវសេន។ តថា ហិ សតិ ទស្សនភាវនាហិ អញ្ញោ សមុច្ឆេទវសេន បហាយកោ អត្ថិ, តេន បហាតព្វា នេវ ទស្សនេន ន ភាវនាយ បហាតព្វាតិ អយមត្ថោ អាបជ្ជតិ, ន ច អញ្ញោ បហាយកោ អត្ថិ អញ្ញេហិ វិក្ខម្ភិតានញ្ច បុនប្បវត្តិសព្ភាវា, នាបិ បហាតព្វា តតិយបទេន សង្គយ្ហន្តិ, កិន្តុ អប្បហាតព្វា ឯវាតិ។ តស្មា បហាតព្វបទំ បច្ចេកំ យោជេត្វា នេវ ទស្សនេន បហាតព្វា ន ភាវនាយ បហាតព្វាតិ ទស្សនេន ភាវនាយ បហាតព្វេហិ អញ្ញេ គហិតាតិ វេទិតព្វា។

៩. **ឯវមត្ថំ អគ្គហេត្វា**តិ អត្ថាយុត្តិតោ ច សទ្ទាយុត្តិតោ ច អគ្គហេតព្វតំ ទស្សេតិ។ ទស្សនភាវនាហិ អប្បហាតព្វហេតុមត្តេសុ ហិ គយ្ហមានេសុ អហេតុកា អសង្គហិតាតិ យថាធិប្បេតស្ស អត្ថស្ស អបរិបុណ្ណត្តា អត្ថាយុត្តិ, បហាតព្វសទ្ទស្ស និច្ចសាបេក្ខត្តេ ច សតិ ន សម្ពន្ធីសទ្ទតោ បហាយកតោ អញ្ញំ បដិសេធំ អបេក្ខមានស្ស ហេតុសទ្ទេន សមាសោ ឧបបជ្ជតីតិ សទ្ទាយុត្តិ ច វេទិតព្វា។ **ឯវមត្ថោ គហេតព្វោ**តិ បហាតព្វ-សទ្ទំ បដិសេធេន អយោជេត្វា យេសំ អញ្ញបទត្ថេ សមាសោ, តព្វិសេសនំ អត្ថីតិ ឥទំ បដិសេធេន យោជេត្វា ទស្សនភាវនាហិ បហាតព្វោ ហេតុ ឯតេសំ នេវត្ថីតិ អត្ថោ គហេតព្វោតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯវញ្ច សតិ យថាធិប្បេតត្ថោ សព្វោ សង្គហិតោតិ។ អត្ថាយុត្តិ មា ហោតុ, សទ្ទោ បន ឥធាបិ ន យុត្តោ។ ឯកន្តយោគីនំ អត្ថិ-សទ្ទមេវ ហិ អបេក្ខមានានំ ឧភិន្នំ បហាតព្វហេតុ-សទ្ទានំ សមាសោ យុត្តោ, ន បដិសេធំ អបេក្ខមានានន្តិ, តស្មា គហេតព្វត្ថទស្សនមត្តំ ឯតំ កតំ, សទ្ទោ បន យថា យុជ្ជតិ, តថា យោជេតព្វោ។ ឯវំ បន យុជ្ជតិ – បហាតព្វោ ហេតុ ឯតេសំ អត្ថីតិ បហាតព្វហេតុកា។ កេន បហាតព្វោតិ? ទស្សនេន ភាវនាយ ច។ តយិទំ បហាតព្វហេតុកបទំ ទស្សនភាវនាបទេហិ វិសុំ វិសុំ យោជេត្វា តេហិ យុត្តេន យេ ទស្សនេន បហាតព្វហេតុកា នេវ ហោន្តិ, ភាវនាយ បហាតព្វហេតុកា ច ន ហោន្តីតិ បដិសេធញ្ច វិសុំ វិសុំ យោជេត្វា តេ នេវ ទស្សនេន ន ភាវនាយ បហាតព្វហេតុកាតិ វុច្ចន្តិ។ នេវវិបាកនវិបាកធម្មធម្មវចនំ វិយ ហិ បុរិមបទទ្វយសង្គហិតធម្មបដិសេធនេន តទញ្ញធម្មនិទស្សនមេតំ ហោតិ, ន អហេតុកបទំ វិយ ហេតុវិរហប្បកាសនេនាតិ។ ឯវញ្ច កត្វា ទ្វេ បដិសេធា យុត្តា ហោន្តិ។

ហេតុយេវ ហិ តេសំ នត្ថិ, យោ ទស្សនភាវនាហិ បហាតព្វោ សិយាតិ បុរិមស្មិញ្ហិ អត្ថេ ហេតូនំ ទស្សនភាវនាហិ បហាតព្វតា បដិក្ខិត្តា, បដិក្ខេបោ ច បហាតព្វាសង្កាសព្ភាវេ ហោតិ, បហាតព្វាសង្កា ច ហេតុម្ហិ សតិ សិយា, តេសំ បន អហេតុកានំ ហេតុយេវ នត្ថិ, យោ ទស្សនភាវនាហិ បហាតព្វោ សិយា, តទភាវា បហាតព្វាសង្កា នត្ថីតិ តំនិវារណត្ថោ បដិក្ខេបោ ន សម្ភវតិ, តស្មា “នេវទស្សនេន ន ភាវនាយ បហាតព្វោ ហេតុ ឯតេស”ន្តិ ឯវំ អហេតុកានំ គហណំ ន ភវេយ្យាតិ អត្ថោ។ អថ វា **ឥតរថា ហិ អហេតុកានំ អគ្គហណំ ភវេយ្យា**តិ អត្ថស្ស បាកដត្តា ន ការណសាធនីយោ ឯសោតិ គហេតព្វត្ថស្សេវ ការណំ វទន្តោ “**ហេតុយេវ ហិ តេសំ នត្ថី**”តិអាទិមាហ។ តេសញ្ហិ នេវទស្សនេន ន ភាវនាយបហាតព្វហេតុកបទវចនីយានំ យោ ទស្សនភាវនាហិ បហាតព្វោ សិយា, សោ ឯវំបការោ ហេតុ នត្ថិ។ តេ ហិ អនេកប្បការា សហេតុកា អហេតុកា ចាតិ, តស្មា នេវទស្សនេន ន ភាវនាយ បហាតព្វោ ហេតុ ឯតេសំ អត្ថីតិ អយមត្ថោ គហេតព្វោតិ អត្ថោ។

១០. **តំ អារម្មណំ កត្វា**តិ ឥទំ ចតុកិច្ចសាធនវសេន អារម្មណករណំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ វេទិតព្វំ។ អញ្ញថា គោត្រភុផលបច្ចវេក្ខណាទីនម្បិ អបចយគាមិតា អាបជ្ជេយ្យាតិ។ អថ វា ហេតុភាវេន អបចយំ និព្ពានំ គច្ឆន្តីតិ **អបចយគាមិនោ**។ និព្ពានស្ស ហិ អនិព្ពត្តនិយត្តេបិ សមុទយប្បហានសមុទយនិរោធានំ អធិគម អធិគន្តព្ពភាវតោ ហេតុហេតុផលភាវោ មគ្គនិព្ពានានំ យុជ្ជតិ។ យថាហ “ទុក្ខនិរោធេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា, ទុក្ខនិរោធគាមិនិយា បដិបទាយ ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទា”តិ (វិភ. ៧១៩)។ **អត្ថោ**តិ ហិ ហេតុផលំ។ **ធម្មោ**តិ ហេតូតិ។ បុរិមបច្ឆិមានំ បុរិមេ សសម្បយុត្តា វុត្តា, បច្ឆិមេ កេវលា។ បុរិមេ វិយ បន បច្ឆិមេ អត្ថេបិ អរិយមគ្គសីសេន សព្ពលោកុត្តរកុសលចិត្តុប្បាទា គហេតព្វា។ ទុតិយេ អត្ថវិកប្បេ “អាចយំ គាមិនោ”តិ វត្តព្ពេ អនុនាសិកលោបោ កតោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ អាចិនន្តីតិ វា អាចយា, អាចយា ហុត្វា គច្ឆន្តិ បវត្តន្តីតិបិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

១១. សត្ត បន សេក្ខា សិក្ខនសីលាតិ សេក្ខា, តេសំ ឥមេតិ **សេក្ខា,** អញ្ញាសាធារណា មគ្គផលត្តយធម្មា។ **សយមេវ សិក្ខន្តី**តិ សិក្ខនសីលានមេតំ និទស្សនំ។ យេ ហិ ធម្មា សិក្ខន្តិ, តេ សិក្ខនសីលា ហោន្តីតិ។ អក្ខរត្ថោ បន សិក្ខា ឯតេសំ សីលន្តិ សេក្ខាតិ។ **ន សេក្ខា**តិ យត្ថ សេក្ខភាវាសង្កា អត្ថិ, តត្ថាយំ បដិសេធោតិ លោកិយនិព្ពានេសុ អសេក្ខភាវានាបត្តិ ទដ្ឋព្ពា។ សីលសមាធិបញ្ញាសង្ខាតា ហិ សិក្ខា អត្តនោ បដិបក្ខកិលេសេហិ វិប្បមុត្តា បរិសុទ្ធា ឧបក្កិលេសានំ អារម្មណភាវម្បិ អនុបគមនតោ ឯតា សិក្ខាតិ វត្តុំ យុត្តា អដ្ឋសុ មគ្គផលេសុ វិជ្ជន្តិ, តស្មា ចតុមគ្គហេដ្ឋិមផលត្តយធម្មា វិយ អរហត្តផលធម្មាបិ តាសុ សិក្ខាសុ ជាតាតិ ច, តំសិក្ខាសមង្គិនោ អរហតោ ឥតរេសំ វិយ សេក្ខត្តេ សតិ សេក្ខស្ស ឯតេតិ ច, សិក្ខា សីលំ ឯតេសន្តិ ច សេក្ខាតិ អាសង្កិតព្ពា សិយុន្តិ តទាសង្កានិវត្តនត្ថំ “អសេក្ខា”តិ យថាវុត្តសេក្ខភាវបដិសេធោ កតោ។ អរហត្តផលេ ហិ បវត្តមានា សិក្ខា បរិនិដ្ឋិតសិក្ខាកិច្ចត្តា ន សិក្ខាកិច្ចំ ករោន្តិ, កេវលំ សិក្ខាផលភាវេនេវ បវត្តន្តិ, តស្មា តា ន សិក្ខាវចនំ អរហន្តិ, នាបិ តំសមង្គិនោ សេក្ខវចនំ, ន ច តំសម្បយុត្តា សិក្ខនសីលាតិ សិក្ខាសុ ជាតាតិអាទិអត្ថេហិ អគ្គផលធម្មា សេក្ខា ន ហោន្តិ, ហេដ្ឋិមផលេសុ បន សិក្ខា សកទាគាមិមគ្គវិបស្សនាទីនំ ឧបនិស្សយភាវតោ សិក្ខាកិច្ចំ ករោន្តីតិ សិក្ខាវចនំ អរហន្តិ, តំសមង្គិនោ ច សេក្ខវចនំ, តំសម្បយុត្តា ច សិក្ខនសីលវុត្តីតិ តត្ថ ធម្មា យថាវុត្តេហិ អត្ថេហិ សេក្ខា ហោន្តិ ឯវ។

សេក្ខាតិ វា អបរិយោសិតសិក្ខា ទស្សិតា។ អនន្តរមេវ “អសេក្ខា”តិ វចនំ បរិយោសិតសិក្ខានំ ទស្សនន្តិ ន លោកិយនិព្ពានានំ អសេក្ខតាបត្តិ។ **វុទ្ធិប្បត្តា វា សេក្ខា**តិ ឯតស្មិំ អត្ថេ សេក្ខធម្មេសុ ឯវ កេសញ្ចិ វុទ្ធិប្បត្តានំ អសេក្ខតា អាបជ្ជតិ, តេន អរហត្តមគ្គធម្មា វុទ្ធិប្បត្តា ច យថាវុត្តេហិ ច អត្ថេហិ សេក្ខាតិ កត្វា អសេក្ខា អាបន្នាតិ? ន, តំសទិសេសុ តព្ពោហារា។ អរហត្តមគ្គតោ ហិ និន្នានាករណំ អរហត្តផលំ ឋបេត្វា បរិញ្ញាទិកិច្ចករណំ វិបាកភាវញ្ច, តស្មា តេ ឯវ សេក្ខា ធម្មា អរហត្តផលភាវំ អាបន្នាតិ សក្កា វត្តុំ, កុសលសុខតោ ច វិបាកសុខំ សន្តតរតាយ បណីតតរន្តិ វុទ្ធិប្បត្តា ច តេ ធម្មា ហោន្តីតិ **អសេក្ខា**តិ វុច្ចន្តីតិ។

១២. កិលេសវិក្ខម្ភនាសមត្ថតាទីហិ **បរិត្តា**។ “កិលេស...បេ.... តាយា”តិ អត្ថត្តយម្បិ កុសលេសុ យុជ្ជតិ, វិបាកកិរិយេសុ ទីឃសន្តានតាវ។ បមាណករេហិ វា ឱឡារិកេហិ កាមតណ្ហាទីហិ បរិច្ឆិន្នា **បរិត្តា**។ តេហិ អបរិច្ឆិន្នត្តា សុខុមេហិ រូបតណ្ហាទីហិ បរិច្ឆិន្នា បមាណមហត្តំ គតាតិ **មហគ្គតា**។ អបរិច្ឆិន្នា **អប្បមាណា**។

១៤. **អតប្បកដ្ឋេនា**តិ ទិវសម្បិ បច្ចវេក្ខិយមានា លោកុត្តរធម្មា តិត្តិំ ន ជនេន្តិ សមាបជ្ជិយមានាបិ ផលធម្មាតិ។

១៥. មាតុឃាតាទីសុ បវត្តមានាបិ ហិតសុខំ ឥច្ឆន្តាវ បវត្តន្តីតិ តេ ធម្មា ហិតសុខាវហា មេ ភវិស្សន្តីតិ អាសីសិតា ហោន្តិ, តថា អសុភាសុខានិច្ចានត្តេសុ សុភាទិវិបរិយាសទឡ្ហតាយ អានន្តរិយកម្មនិយតមិច្ឆាទិដ្ឋីសុ បវត្តិ ហោតីតិ តេ ធម្មា អសុភាទីសុ សុភាទិវិបរីតប្បវត្តិកា ហោន្តិ។ **មិច្ឆាសភាវា**តិ មុសាសភាវា។ អនេកេសុ អានន្តរិយេសុ កតេសុ យំ តត្ថ ពលវំ, តំ វិបច្ចតិ, ន ឥតរានីតិ ឯកន្តវិបាកជនកតាយ និយតតា ន សក្កា វត្តុន្តិ **“វិបាកទានេ សតី”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ខន្ធភេទានន្តរ**ន្តិ ចុតិអនន្តរំ។ ចុតិ ហិ **មរណន្តិទ្ទេសេ** (វិភ. ១៩៣) “ខន្ធានំ ភេទោ”តិ វុត្តាតិ។ ឯតេន វចនេន សតិ ផលទានេ ចុតិអនន្តរោ ឯវ, ន អញ្ញោ ឯតេសំ ផលកាលោតិ ផលកាលនិយមេនេវ និយតតា វុត្តា ហោតិ, ន ផលទាននិយមេនាតិ និយតផលកាលានំ អញ្ញេសម្បិ ឧបបជ្ជវេទនីយានំ ទិដ្ឋធម្មវេទនីយានម្បិ និយតតា អាបជ្ជតិ, តស្មា វិបាកធម្មធម្មានំ បច្ចយន្តរវិកលតាទីហិ អវិបច្ចមានានម្បិ អត្តនោ សភាវេន វិបាកធម្មតា វិយ ពលវតា អានន្តរិយេន វិបាកេ ទិន្នេ អវិបច្ចមានានម្បិ អានន្តរិយានំ ផលទានេ និយតសភាវា អានន្តរិយសភាវា ច បវត្តីតិ អត្តនោ សភាវេន ផលទាននិយមេនេវ និយតតា អានន្តរិយតា ច វេទិតព្វា។ អវស្សញ្ច និយតសភាវា អានន្តរិយសភាវា ច តេសំ បវត្តីតិ សម្បដិច្ឆិតព្ពមេតំ អញ្ញស្ស ពលវតោ អានន្តរិយស្ស អភាវេ ចុតិអនន្តរំ ឯកន្តេន ផលទានតោ។

ននុ ឯវំ អញ្ញេសម្បិ ឧបបជ្ជវេទនីយានំ អញ្ញស្មឹ វិបាកទាយកេ អសតិ ចុតិអនន្តរមេវ ឯកន្តេន ផលទានតោ អានន្តរិយសភាវា និយតសភាវា ច បវត្តិ អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ អសមានជាតិកេន ចេតោបណិធិវសេន ឧបឃាតកេន ច និវត្តេតព្ពវិបាកត្តា អនន្តរេកន្តផលទាយកត្តាភាវា, ន បន អានន្តរិយកានំ បឋមជ្ឈានាទីនំ ទុតិយជ្ឈានាទីនិ វិយ អសមានជាតិកំ ផលនិវត្តកំ អត្ថិ សព្ពានន្តរិយកានំ អវីចិផលត្តា, ន ច ហេដ្ឋុបបត្តឹ ឥច្ឆតោ សីលវតោ ចេតោបណិធិ វិយ ឧបរូបបត្តិជនកកម្មផលំ អានន្តរិយកផលំ និវត្តេតុំ សមត្ថោ ចេតោបណិធិ អត្ថិ អនិច្ឆន្តស្សេវ អវីចិបាតនតោ, ន ច អានន្តរិយកោបឃាតកំ កិញ្ចិ កម្មំ អត្ថិ, តស្មា តេសំយេវ អនន្តរេកន្តវិបាកជនកសភាវា បវត្តីតិ។

អនេកានិ ច អានន្តរិយកានិ កតានិ ឯកន្តេ វិបាកេ សន្និយតត្តា ឧបរតាវិបច្ចនសភាវាសង្កត្តា និច្ឆិតានិ សភាវតោ និយតានេវ។ ចុតិអនន្តរំ បន ផលំ អនន្តរំ នាម តស្មឹ អនន្តរេ និយុត្តានិ តន្និព្ពត្តនេន អនន្តរករណសីលានិ អនន្តរប្បយោជនានិ ចាតិ សភាវតោ អានន្តរិយកានេវ ច ហោន្តិ។ តេសុ បន សមានសភាវេសុ ឯកេន វិបាកេ ទិន្នេ ឥតរានិ អត្តនា កត្តព្ពស្ស កិច្ចស្ស តេនេវ កតត្តា ន ទុតិយំ តតិយម្បិ ច បដិសន្ធឹ ករោន្តិ, ន សមត្ថតាវិឃាតត្តាតិ នត្ថិ តេសំ និយតានន្តរិយតានិវត្តីតិ។ ន ហិ សមានសភាវំ សមានសភាវស្ស សមត្ថតំ វិហនតីតិ។ ឯកស្ស បន អញ្ញានិបិ ឧបត្ថម្ភកានិ ហោន្តីតិ ទដ្ឋព្ពានីតិ។ **សម្មា សភាវា**តិ សច្ចសភាវា។

១៦. បរិបុណ្ណមគ្គកិច្ចត្តា ចត្តារោ អរិយមគ្គាវ ឥធ “មគ្គា”តិ វុត្តា។ **បច្ចយដ្ឋេនា**តិ មគ្គបច្ចយដ្ឋេន។ និក្ខេបកណ្ឌេបិ ហិ យេ មគ្គបច្ចយំ លភន្តិ, ន បន សយំ មគ្គបច្ចយភាវំ គច្ឆន្តិ, តេ មគ្គហេតុកាតិ ទស្សេតុំ “អរិយមគ្គសមង្គិស្ស មគ្គង្គានិ ឋបេត្វា”តិអាទិ (ធ. ស. ១០៣៩) វុត្តំ។ យោ បន តត្ថេវ “អរិយមគ្គសមង្គិស្ស អលោភោ អទោសោ អមោហោ, ឥមេ ធម្មា មគ្គហេតូ”តិ អាទិនយោ វុត្តោ, តំ ទស្សេតុំ **“មគ្គសម្បយុត្តា វា**”តិអាទិ វុត្តំ។ “អរិយមគ្គសមង្គិស្ស សម្មាទិដ្ឋិ មគ្គោ ចេវ ហេតុ ចា”តិអាទិនា បន វុត្តនយំ ទស្សេតុំ **“សម្មាទិដ្ឋិ សយ**”ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ បន អសង្គហិតសង្គណ្ហនវសេន បដិបាដិយា តយោ នយា វុត្តា, ហេតុពហុតាវសេន តតិយោ នយោ ឥធ ទុតិយោ វុត្តោ។

អភិភវិត្វា បវត្តនដ្ឋេនាតិ សហជាតាធិបតិបិ បុព្ពាភិសង្ខារវសេន ជេដ្ឋកភាវេ បវត្តមានោ សហជាតេ អត្តនោ វសេ អនុវត្តយមានោ តេ អភិភវិត្វា បវត្តតិ, អារម្មណាធិបតិបិ តទារម្មណេ ធម្មេ តថេវ អត្តានំ អនុវត្តយមានោ តេ ធម្មេ អភិភវិត្វា អារម្មណភាវេន បវត្តតិ, ន បច្ចុប្បន្នភាវេន, តស្មា អធិបតិទ្វយម្បិ សង្គហិតន្តិ វេទិតព្ពំ។ “មគ្គោ អធិបតិ ឯតេស”ន្តិ អយញ្ច អត្ថោ និក្ខេបកណ្ឌេ ឧទាហរណវសេន អាគតំ អត្ថនយំ គហេត្វា វុត្តោ។ យស្មា បន **បដ្ឋានេ** (បដ្ឋា. ២.១៦.១១) “មគ្គាធិបតី ធម្មំ បដិច្ច មគ្គាធិបតិ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ នាធិបតិបច្ចយា, មគ្គាធិបតី ខន្ធេ បដិច្ច មគ្គាធិបតិ អធិបតី”តិ វុត្តំ, តស្មា មគ្គោ អធិបតិ មគ្គាធិបតីតិ អយម្បិ អត្ថោ បាឡិយំ សរូបេកសេសវសេន សមានសទ្ទត្ថវសេន វា សង្គហិតោតិ វេទិតព្ពោ។

១៧. **អនុប្បន្នា**តិ ឯតេន សព្ពោ ឧប្បន្នភាវោ បដិសិទ្ធោ, ន ឧប្បន្នធម្មភាវោ ឯវាតិ តេន ឧប្បន្នា វិគតា អតីតាបិ ន សង្គហិតាតិ ទដ្ឋព្ពា។ យទិ ហិ សង្គហិតា សិយុំ, “អនុប្បន្នោ ធម្មោ ឧប្បន្នស្ស ធម្មស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិឯវមាទិ វុច្ចេយ្យ, ន តុ វុត្តន្តិ។ អនាគតានិ វិបាកកដត្តារូបានិ អតីតេ អនាគតេ វា កម្មេ បុរិមនិប្ផន្នេ ឯវ ឧប្បជ្ជិស្សន្តិ , នានិប្ផន្នេតិ បរិនិដ្ឋិតការណេកទេសានេវ ហោន្តិ, តស្មា តានិ **“អវស្សំ ឧប្បជ្ជិស្សន្តីតិ ឧប្បាទិនោ ធម្មា**”តិ វុច្ចន្តិ។

១៨. **អត្តនោ សភាវ**ន្តិ កក្ខឡផុសនាទិសភាវំ។

២០. **ឯវំ បវត្តមានា**តិ ឯវំ ចក្ខាទិភាវេន ផុសនាទិភាវេន ច ឯកសន្តតិបរិយាបន្នតាវសេន បវត្តមានា។ អត្តានំ អធិ **អជ្ឈត្តា**តិ **អធិ**-សទ្ទោ សមាសវិសយេ អធិការត្ថំ បវត្តិអត្ថញ្ច គហេត្វា បវត្តតីតិ អត្តានំ អធិកិច្ច ឧទ្ទិស្ស បវត្តា **អជ្ឈត្តា។ តេនា**តិ យស្ស ឈានា វុដ្ឋហិត្វា អជ្ឈត្តំ ពហិទ្ធា អជ្ឈត្តពហិទ្ធា ច សុញ្ញតំ អានេញ្ជញ្ច មនសិករោតោ អជ្ឈត្តសុញ្ញតាទីសុ ចិត្តំ ន បក្ខន្ទតិ ន បសីទតិ ន សន្តិដ្ឋតិ នាធិមុច្ចតិ, យោ ច ឥតិហ តត្ថ សម្បជានោ, **តេន ភិក្ខុនា។ តស្មិំយេវ បុរិមស្មិំ សមាធិនិមិត្តេ**តិ បឋមជ្ឈានាទិសមាធិនិមិត្តេ។ **អជ្ឈត្តមេវា**តិ ឈានគោចរេ កសិណាទិម្ហិ។ **ចិត្តំ សណ្ឋបេតព្ព**ន្តិ បឋមជ្ឈានាទិចិត្តំ សណ្ឋបេតព្ពំ។ **អជ្ឈត្តរតោ**តិ គោចរជ្ឈត្តេ និព្ពានេ រតោ, សមាធិគោចរេ កម្មដ្ឋានេ វា រតោ។ “សមាហិតោ ឯកោ សន្តុសិតោ តមាហុ ភិក្ខុ”ន្តិ (ធ. ប. ៣៦២) គាថាសេសោ។

អជ្ឈត្តំ សម្បសាទនន្តិ ឯត្ថ ឈានំ សកសន្តតិបរិយាបន្នត្តា “អជ្ឈត្ត”ន្តិ វុត្តន្តិ និយកជ្ឈត្តត្តោ អជ្ឈត្ត-សទ្ទោ ហោតិ។ **អជ្ឈត្ត**ន្តិ សកសន្តតិនិយកំ។ អជ្ឈត្តេ ភវា **អជ្ឈត្តិកា**តិ និយកជ្ឈត្តេសុបិ អព្ភន្តរា ចក្ខាទយោ វុច្ចន្តិ។ ឯត្ថ បន អជ្ឈត្តិក-សទ្ទោ ចក្ខាទីសុ បវត្តមានោ ទស្សិតោ , ន អជ្ឈត្តសទ្ទោ, អត្ថិ ច អជ្ឈត្តអជ្ឈត្តិក សទ្ទានំ ពហិទ្ធាពាហិរ-សទ្ទានំ វិយ វិសេសោ។ អជ្ឈត្តិកសទ្ទោ ហិ សបរសន្តានិកេសុ សព្វេសុ ចក្ខាទីសុ រូបាទីសុ ពាហិរ-សទ្ទោ វិយ បវត្តតិ, អជ្ឈត្ត-សទ្ទោ បន សកសន្តានិកេស្វេវ ចក្ខុរូបាទីសុ តតោ អញ្ញេស្វេវ ពហិទ្ធា-សទ្ទោ វិយ បវត្តតីតិ តស្មា សទ្ទតោ អត្ថតោ ច អសមានត្តា ន ឥទមេត្ថ ឧទាហរណំ យុត្តន្តិ។ អយំ បនេត្ថ អធិប្បាយោ ទដ្ឋព្ពោ – អជ្ឈត្តេ ភវា អជ្ឈត្តិកាតិ អយញ្ហិ វចនត្ថោ។ យញ្ច អជ្ឈត្តេ ភវំ, តេន អជ្ឈត្តេនេវ ភវិតព្ពំ, តេន តំវាចកស្ស អជ្ឈត្ត-សទ្ទស្ស អជ្ឈត្តិក-សទ្ទស្ស ច សមានត្ថតា។ ឧភិន្នម្បិ សទ្ទានំ សមានត្ថភាវតោ អជ្ឈត្តជ្ឈត្តេ បវត្តមានេ អជ្ឈត្តិក-សទ្ទេ អជ្ឈត្ត-សទ្ទោ តត្ថ បវត្តោតិ សក្កា វត្តុន្តិ។

អយំ ខោ បនានន្ទ, វិហារោតិ **វិហារសុញ្ញតាសុត្តេ** (ម. និ. ៣.១៨៧) សង្គណិការាមតាយ រូបាទិរតិយា ច អាទីនវំ វត្វា តប្បដិបក្ខវិហារទស្សនត្ថំ វុត្តំ។ **អជ្ឈត្តំ សុញ្ញត**ន្តិ វិសយភូតំ ឥស្សរិយដ្ឋានភូតំ សុញ្ញតំ, សុញ្ញតាផលសមាបត្តិន្តិ អត្ថោ។ ចិត្តិស្សរា ហិ ពុទ្ធា ភគវន្តោ ធម្មំ ទេសេន្តាបិ យំ មុហុត្តំ តុណ្ហី ភវិតព្ពំ ហោតិ, តំ មុហុត្តំ ផលសមាបត្តិំ សមាបជ្ជន្តិ, បគេវ អញ្ញស្មិំ កាលេ, តស្មា សព្ពត្ថាបិ ឥស្សរិយានំ ពហុលំ ផលសមាបត្តិយំ ឥស្សរិយស្ស បវត្តនតោ ផលសមាបត្តិ “ឥស្សរិយដ្ឋាន”ន្តិ វុត្តា។ អរហត្តផលាធិគមេន វា តថាគតានំ ឥស្សរិយំ និព្ពត្តំ តំជនកេនេវ មគ្គេនាតិ តំ តេសំ ឥស្សរិយដ្ឋានំ។ វិសយោ ច អនញ្ញត្ថភាវេវ យថា “អាកាសេ សកុណា ឧទកេ មច្ឆា”តិ, ពុទ្ធា ច អញ្ញត្ថ ទិស្សមានាបិ វិវេកបព្ភារតាយ ផលសមាបត្តិនិន្នាវ, តេន តស្សា តស្សា កិរិយាយ អនន្តរំ ផលសមាបត្តិយំយេវ ភវន្តីតិ សា តេសំ វិសយោ, តព្ពិសយតា ច **សច្ចកសុត្តេន** (ម. និ. ១.៣៦៤ អាទយោ) ទីបេតព្ពា។

២២. យេសំ ទដ្ឋព្ពភាវោ អត្ថិ, តេ **សនិទស្សនា**។ ចក្ខុវិញ្ញាណគោចរភាវោវ ទដ្ឋព្ពភាវោ, តស្ស រូបាយតនា អនញ្ញត្តេបិ អញ្ញេហិ ធម្មេហិ រូបាយតនំ វិសេសេតុំ អញ្ញំ វិយ កត្វា “**សហ និទស្សនេនាតិ សនិទស្សនា**”តិ វុត្តំ។ ធម្មសភាវសាមញ្ញេន ហិ ឯកីភូតេសុ ធម្មេសុ យោ នានត្តករោ សភាវោ, សោ អញ្ញោ វិយ កត្វា ឧបចរិតុំ យុត្តោ ។ ឯវញ្ហិ អត្ថវិសេសាវពោធោ ហោតីតិ។ សយញ្ច និស្សយវសេន ច សម្បត្តានំ អសម្បត្តានញ្ច បដិមុខភាវោ អញ្ញមញ្ញបតនំ បដិហននភាវោ, យេន ព្យាបារាទិវិការបច្ចយន្តរសហិតេសុ ចក្ខាទីនំ វិសយេសុ វិការុប្បត្តិ។

តិកមាតិកាបទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ទុកមាតិកាបទវណ្ណនា

១-៦. **មូលដ្ឋេនា**តិ សុប្បតិដ្ឋិតភាវសាធនេន មូលភាវេន, ន បច្ចយមត្ថដ្ឋេន ហេតុធម្មា ហេតូ ធម្មាតិ សមាសាសមាសនិទ្ទេសភាវោ ទ្វិន្នំ បាឋានំ វិសេសោ។ **តថេវា**តិ សម្បយោគតោវ។ សហេតុកានំ ហេតុសម្បយុត្តភាវតោ “**សម្បយោគតោ**”តិ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ, ន សហសទ្ទស្ស សម្បយោគត្ថត្តា។ **សហ**-សទ្ទោ បន ឯកបុញ្ចេ ឧប្បាទតោ យាវ ភង្គា សហេតុកានំ ហេតូហិ សមានទេសគហណានំ ហេតុអាទិសព្ភាវំ ទីបេតិ, **សម្បយុត្ត**-សទ្ទោ ឯកុប្បាទាទិវសេន សហ ហេតូហិ ឯកីភាវុបគមនំ, តតោ ឯវ ច ទ្វិន្នំ ទុកានំ នានត្តំ វេទិតព្ពំ។ ធម្មនានត្តាភាវេបិ ហិ បទត្ថនានត្តេន ទុកន្តរំ វុច្ចតិ។ ន ហិ ហេតុទុកសង្គហិតេហិ ធម្មេហិ អញ្ញេ សហេតុកទុកាទីហិ វុច្ចន្តិ, តេ ឯវ បន សហេតុកាហេតុកាទិភាវតោ សហេតុកទុកាទីហិ វុត្តា។ ឯវំ សហេតុកទុកសង្គហិតា ឯវ ហេតុសម្បយុត្តវិប្បយុត្តភាវតោ ហេតុសម្បយុត្តទុកេន វុត្តា។ ន ហិ ធម្មានំ អវុត្តតាបេក្ខំ ទុកន្តរវចនន្តិ នត្ថិ បុនរុត្តិទោសោ។ ទេសេតព្ពប្បការជាននញ្ហិ ទេសនាវិលាសោ តថា ទេសនាញាណញ្ចាតិ។ តេន ធម្មានំ តប្បការតា វុត្តា ហោតិ។ សកលេកទេសវសេន បឋមទុកំ ទុតិយតតិយេហិ សទ្ធឹ យោជេត្វា ចតុត្ថាទយោ តយោ ទុកា វុត្តា។ សកលញ្ហិ បឋមទុកំ ទុតិយទុកេកទេសេន សហេតុកបទេន តតិយទុកេកទេសេន ហេតុសម្បយុត្តបទេន ច យោជេត្វា យថាក្កមំ ចតុត្ថបញ្ចមទុកា វុត្តា, តថា បឋមទុកេកទេសំ នហេតុបទំ សកលេន ទុតិយទុកេន យោជេត្វា ឆដ្ឋទុកោ វុត្តោ។ **ឥទម្បិ សម្ភវតី**តិ ឯតេន អវុត្តម្បិ សម្ភវវសេន ទីបិតន្តិ ទស្សេតិ។ សម្ភវោ ហិ គហណស្ស ការណន្តិ។ យថា ហេតុសហេតុកាតិ ឥទំ សម្ភវតីតិ កត្វា គហិតំ, ឯវំ ហេតុអហេតុកាតិ ឥទម្បិ សម្ភវតីតិ កត្វា គហេតព្ពមេវាតិ ឯវំ អញ្ញត្ថាបិ យោជេតព្ពំ។

ឯវំ បឋមទុកំ ទុតិយតតិយទុកេសុ ទុតិយបទេហិ យោជេត្វា “ហេតូ ចេវ ធម្មា អហេតុកា ច, អហេតុកា ចេវ ធម្មា ន ច ហេតូ, ហេតូ ចេវ ធម្មា ហេតុវិប្បយុត្តា ច, ហេតុវិប្បយុត្តា ចេវ ធម្មា ន ច ហេតូ”តិ យេ ទ្វេ ទុកា កាតព្ពា, តេសំ សម្ភវវសេនេវ សង្គហំ ទស្សេត្វា **ខោ បន**-បទេន អបរេសម្បិ ទុកានំ សង្គហំ ទស្សេតុំ “**តត្រ យទេត**”ន្តិអាទិមាហ។ **តត្រា**តិ បាឡិយំ។ **អយំ អតិរេកត្ថោ**តិ ឥទានិ យំ វក្ខតិ, តមត្ថមាហ។ តត្ថ បន **អញ្ញេបិ អញ្ញថាបី**តិ ឯតេសំ វិសុំ បវត្តិយា ទ្វេ ទុកា ទស្សិតា, សហ បវត្តិយា បន អយម្បិ ទុកោ វេទិតព្ពោ “ហេតូ ចេវ ធម្មា ហេតុសម្បយុត្តាបិ ហេតុវិប្បយុត្តាបី”តិ, ឯតេសុ បន បញ្ចសុ ទុកេសុ ទុតិយទុកេន តតិយទុកោ វិយ, ចតុត្ថទុកេន បញ្ចមទុកោ វិយ ច ឆដ្ឋទុកេន និន្នានត្ថត្តា “ន ហេតុ ខោ បន ធម្មា ហេតុសម្បយុត្តាបិ ហេតុវិប្បយុត្តាបី”តិ អយំ ទុកោ ន វុត្តោ។ ទស្សិតនិន្នានត្ថនយោ ហិ សោ បុរិមទុកេហីតិ។ ឥតរេសុ ចតូសុ ហេតូ ចេវ អហេតុកទុកេន សមានត្ថត្តា ហេតូ ចេវ ហេតុវិប្បយុត្តទុកោ, ហេតុសហេតុកទុកេន សមានត្ថត្តា ហេតុហេតុសម្បយុត្តទុកោ ច នហេតុហេតុសម្បយុត្តទុកោ វិយ ន វត្តព្ពោ។ តេសុ បន ទ្វីសុ បច្ឆិមទុកេ “ហេតូ ខោ បន ធម្មា សហេតុកា”តិ បទំ ចតុត្ថទុកេ បឋមបទេន និន្នានាករណត្តា ន វត្តព្ពំ, “ហេតូ ខោ បន ធម្មា អហេតុកា”តិ បទំ “ហេតូ ចេវ ធម្មា អហេតុកា”តិ ឯតេន និន្នានត្តា ន វត្តព្ពំ។ អវសិដ្ឋេ បន ឯកស្មឹ ទុកេ “អហេតុកា ចេវ ធម្មា ន ច ហេតូ”តិ បទំ ឆដ្ឋទុកេ ទុតិយបទេន ឯកត្ថត្តា ន វត្តព្ពំ។ ឥទានិ “ហេតូ ចេវ ធម្មា អហេតុកា ចា”តិ ឥទមេវេកំ បទំ អវសិដ្ឋំ, ន ច ឯកេន បទេន ទុកោ ហោតីតិ តម្បិ ន វុត្តន្តិ។ ចតុត្ថទុកេ ទុតិយបទេន បន សមានត្ថស្ស ឆដ្ឋទុកេ បឋមបទស្ស វចនំ ទុកបូរណត្ថំ, ឯតេន វា គតិទស្សនេន សព្ពស្ស សម្ភវន្តស្ស សង្គហោ កតោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ តថា ហិ សព្ពោ សម្ភវទុកោ បឋមទុកេ ទុតិយតតិយទុកបក្ខេបេន ទស្សិតោ, តេសុ ច បឋមទុកបក្ខេបេនាតិ។

៧-១៣. សមានកាលេន អសមានកាលេន កាលវិមុត្តេន ច បច្ចយេន និប្ផន្នានំ បច្ចយាយត្តានំ បច្ចយភាវមត្តេន តេសំ បច្ចយានំ អត្ថិតំ ទីបេតុំ **សប្បច្ចយ**វចនំ, ន សហេតុកវចនំ វិយ សមានកាលានមេវ, នាបិ សនិទស្សនំ វិយ តំសភាវស្ស អនត្ថន្តរភូតស្ស។ **សង្ខត**-សទ្ទោ បន សមេតេហិ និប្ផាទិតភាវំ ទីបេតីតិ អយមេតេសំ វិសេសោ ទុកន្តរវចនេ ការណំ។ ឯត្ថ ច **អប្បច្ចយា អសង្ខតា**តិ ពហុវចននិទ្ទេសោ អវិនិច្ឆិតត្ថបរិច្ឆេទទស្សនវសេន មាតិកាឋបនតោ កតោតិ វេទិតព្ពោ។ ឧទ្ទេសេន ហិ កុសលាទិសភាវានំ ធម្មានំ អត្ថិតាមត្តំ វុច្ចតិ, ន បរិច្ឆេទោតិ អបរិច្ឆេទេន ពហុវចនេន ឧទ្ទេសោ វុត្តោតិ។ **រូប**ន្តិ រូបាយតនំ បថវិយាទិ វា។ បុរិមស្មឹ អត្ថវិកប្បេ រូបាយតនស្ស អសង្គហិតតា អាបជ្ជតីតិ **រុប្បនលក្ខណំ វា រូប**ន្តិ អយំ អត្ថនយោ វុត្តោ។ តត្ថ **រូប**ន្តិ រុប្បនសភាវោ។ ន លុជ្ជតិ ន បលុជ្ជតីតិ យោ គហិតោ តថា ន ហោតិ, សោ លោកោតិ តំគហណរហិតានំ លោកុត្តរានំ នត្ថិ លោកតា។ ទុក្ខសច្ចំ វា លោកោ, តត្ថ តេនេវ លោកសភាវេន វិទិតាតិ **លោកិយា**។

ឯវំ សន្តេ ចក្ខុវិញ្ញាណេន វិជានិតព្ពស្ស រូបាយតនស្ស តេនេវ នវិជានិតព្ពស្ស សទ្ទាយតនាទិកស្ស ច នានត្តា ទ្វិន្នម្បិ បទានំ អត្ថនានត្តតោ ទុកោ ហោតិ។ ឯវំ បន ទុកេ វុច្ចមានេ ទុកពហុតា អាបជ្ជតិ, យត្តកានិ វិញ្ញាណានិ, តត្តកា ទុកា វុត្តា សមត្តា ឋបេត្វា សព្ពធម្មារម្មណានិ វិញ្ញាណានិ។ តេសុ ច ទុកស្ស បច្ឆេទោ

អាបជ្ជតិ, តថា ច សតិ “កេនចី”តិ បទំ សព្ពវិញ្ញាណសង្គាហកំ ន សិយា, និទ្ទេសេន ច វិរុទ្ធំ ឥទំ វចនំ។ យោ ច តត្ថ “យេ តេ ធម្មា ចក្ខុវិញ្ញេយ្យា, ន តេ ធម្មា សោតវិញ្ញេយ្យាតិ អយំ ទុកោ ន ហោតី”តិ បដិសេធោ កតោ, សោ ច កថំ យុជ្ជេយ្យ។ ន ហិ សមត្ថា អដ្ឋកថា បាឡឹ បដិសេធេតុន្តិ, ន ច **កេនចិ**-សទ្ទស្ស តេនេវាតិ អយំ បទត្ថោ សម្ភវតិ, **“កេនចី”**តិ ឯតស្ស អាទិបទស្ស អនិយមិតំ យំ កិញ្ចិ ឯកំ បទត្ថោ, តំ វត្វា វុច្ចមានស្ស **“កេនចី”**តិ ទុតិយបទស្ស យំ កិញ្ចិ អបរំ អនិយមិតំ បទត្ថោតិ លោកសិទ្ធមេតំ, តថេវ ច និទ្ទេសោ បវត្តោ, ន ចេត្ថ វិញ្ញាតព្ពធម្មភេទេន ទុកភេទោ សមត្ថោ អាបជ្ជតិ យត្តកា វិញ្ញាតព្ពា, តត្តកា ទុកាតិ, តស្មា នត្ថិ ទុកពហុតា។ ន ហិ ឯកំយេវ វិញ្ញាតព្ពំ កេនចិ វិញ្ញេយ្យំ កេនចិ ន វិញ្ញេយ្យញ្ច, កិន្តុ អបរម្បិ អបរម្បីតិ សព្ពវិញ្ញាតព្ពសង្គហេ ទុកោ សមត្ថោ ហោតិ, ឯវញ្ច សតិ “កេនចី”តិ បទំ អនិយមេន សព្ពវិញ្ញាណសង្គាហកន្តិ សិទ្ធំ ហោតិ, វិញ្ញាណនានត្តេន ច វិញ្ញាតព្ពំ ភិន្ទិត្វា អយំ ទុកោ វុត្តោ, ន វិញ្ញាតព្ពានំ អត្ថន្តរតាយាតិ។ ឯតស្ស បន ទុកស្ស និក្ខេបរាសិនិទ្ទេសោ ទុកសង្គហិតធម្មេកទេសេសុ ទុកបទទ្វយប្បវត្តិទស្សនវសេន បវត្តោ។ អត្ថុទ្ធារនិទ្ទេសោ និរវសេសទុកសង្គហិតធម្មទស្សនវសេនាតិ វេទិតព្ពោ។

១៤-១៩. ចក្ខុតោបិ...បេ.... មនតោបីតិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទិវីថីសុ តទនុគតមនោវិញ្ញាណវីថីសុ ច កិញ្ចាបិ កុសលាទីនម្បិ បវត្តិ អត្ថិ, កាមាសវាទយោ ឯវ បន វណតោ យូសំ វិយ បគ្ឃរណកអសុចិភាវេន សន្ទន្តិ, តស្មា តេ ឯវ **“អាសវា”**តិ វុច្ចន្តិ។ តត្ថ ហិ បគ្ឃរណកអសុចិម្ហិ និរុឡ្ហោ អាសវសទ្ទោតិ។ **ធម្មតោ យាវ គោត្រភុ**ន្តិ តតោ បរំ មគ្គផលេសុ អប្បវត្តិតោ វុត្តំ។ ឯតេ ហិ អារម្មណករណវសេន ធម្មេ គច្ឆន្តា តតោ បរំ ន គច្ឆន្តីតិ។ ននុ តតោ បរំ ភវង្គាទីនិបិ គច្ឆន្តីតិ ចេ? ន, តេសម្បិ បុព្ពេ អាលម្ពិតេសុ លោកិយធម្មេសុ សាសវភាវេន អន្តោគធត្តា តតោ បរតាភាវតោ។ ឯត្ថ ច គោត្រភុវចនេន គោត្រភុវោទានផលសមាបត្តិបុរេចារិក បរិកម្មានិ វុត្តានីតិ វេទិតព្ពានិ, បឋមមគ្គបុរេចារិកមេវ វា គោត្រភុ អវធិនិទស្សនភាវេន គហិតំ, តតោ បរំ មគ្គផលសមានតាយ បន អញ្ញេសុ មគ្គេសុ មគ្គវីថិយំ ផលសមាបត្តិវីថិយំ និរោធានន្តរញ្ច បវត្តមានេសុ ផលេសុ និព្ពានេ ច បវត្តិ និវារិតា អាសវានន្តិ វេទិតព្ពា។ **សវន្តី**តិ គច្ឆន្តិ។ ទុវិធោ ហិ អវធិ អភិវិធិវិសយោ អនភិវិធិវិសយោ ច។ អភិវិធិវិសយំ កិរិយា ព្យាបេត្វា បវត្តតិ “អាភវគ្គា ភគវតោ យសោ គតោ”តិ, ឥតរំ ពហិ កត្វា “អាបាដលិបុត្តា វុដ្ឋោ ទេវោ”តិ។ អយញ្ច **អា**-ការោ អភិវិធិអត្ថោ ឥធ គហិតោតិ **“អន្តោករណត្ថោ”**តិ វុត្តំ។

ចិរបារិវាសិយដ្ឋោ ចិរបរិវុត្ថតា បុរាណភាវោ។ **អាទិ**-សទ្ទេន “បុរិមា, ភិក្ខវេ, កោដិ ន បញ្ញាយតិ ភវតណ្ហាយា”តិ (អ. និ. ១០.៦២) ឥទំ សុត្តំ សង្គហិតំ។ អវិជ្ជាសវភវាសវានញ្ច ចិរបរិវុត្ថតាយ ទស្សិតាយ តព្ភាវភាវីនំ កាមាសវទិដ្ឋាសវានញ្ច ចិរបរិវុត្ថតា ទស្សិតា ហោតិ។ អញ្ញេសុបិ យថាវុត្តេ ធម្មេ ឱកាសញ្ច អារម្មណំ កត្វា បវត្តមានេសុ មានាទីសុ វិជ្ជមានេសុ អត្តត្តនិយាទិគ្គាហវសេន អភិព្យាបនំ មទករណវសេន អាសវសទិសតា ច ឯតេសំយេវ, នាញ្ញេសន្តិ ឯតេស្វេវ អាសវសទ្ទោ និរុឡ្ហោ ទដ្ឋព្ពោ។ អាយតំ វា សវន្តិ ផលន្តីតិ **អាសវា**។ ន ហិ កិញ្ចិ សំសារទុក្ខំ អាសវេហិ វិនា ឧប្បជ្ជមានំ អត្ថីតិ។ អារម្មណភាវេន យេ ធម្មា វណោ វិយ អាសវេ បគ្ឃរន្តិ, តេ អសម្បយោគេ អតព្ភាវេបិ សហ អាសវេហីតិ **សាសវា**, អាសវវន្តោតិ អត្ថោ។

ឱសានទុកេ “នោ អាសវា ខោ បនា”តិ អវត្វា **“អាសវវិប្បយុត្តា ខោ បនា”**តិ វចនំ សាសវានំ សហេតុកានំ វិយ សម្បយុត្តេហិ តំសហិតតា ន ហោតីតិ ទស្សនត្ថំ។ ឯវំ សេសគោច្ឆកេសុបិ យថាសម្ភវំ វិប្បយុត្តគ្គហណេ បយោជនំ ទដ្ឋព្ពំ។ អបិច “នោ អាសវា ខោ បន ធម្មា សាសវា”តិ ឥទំ បទំ ចតុត្ថទុកេ ទុតិយបទេន និន្នានំ, ន ច ឯកេន ទុកោ ហោតិ, តស្មា អាសវវិប្បយុត្តបទមេវ គហេត្វា ឱសានទុកយោជនា ញាយាគតាតិ កតា។ ហេតុគោច្ឆកេ បន ហេតុវិប្បយុត្តានំ សហេតុកតា នត្ថីតិ តេ គហេត្វា ទុកយោជនាយ អសក្កុណេយ្យត្តា នហេតុបទំ គហេត្វា ឱសានទុកយោជនា កតា។ យេ វា បន បឋមេ ទុកេ ទុតិយស្ស បក្ខេបេ ឯកោ, តតិយស្ស ទ្វេ, បឋមស្ស ទុតិយេ ឯកោ, តតិយេ ទ្វេ, ទុតិយស្ស តតិយេ ឯកោ, ទុតិយេ ច តតិយស្ស ឯកោតិ អដ្ឋ ទុកា លព្ភន្តិ, តេសុ តីហិ ឥតរេ ច នយតោ ទស្សិតាតិ វេទិតព្ពា។ ឯស នយោ សេសគោច្ឆកេសុបិ។

២០-២៥. កិលេសកម្មវិបាកវដ្ដានំ បច្ចយភាវេន តត្ថ សំយោជេន្តិ, សតិបិ អញ្ញេសំ តប្បច្ចយភាវេ ន វិនា សំយោជនានិ តេសំ តប្បច្ចយភាវោ អត្ថិ, ឱរម្ភាគិយុទ្ធម្ភាគិយសង្គហិតេហិ ច តំតំភវនិព្ពត្តកកម្មនិយមោ ភវនិយមោ ច ហោតិ, ន ច ឧបច្ឆិន្នសំយោជនស្ស កតានិបិ កម្មានិ ភវំ និព្ពត្តេន្តីតិ។ សំយោជេតព្ពាតិ វា **សំយោជនិយា**, សំយោជនេ និយុត្តាតិ វា។ ទូរគតស្សាបិ អាកឌ្ឍនតោ និស្សរិតុំ អប្បទានវសេន ពន្ធនំ សំយោជនំ, គន្ថករណំ សង្ខលិកចក្កលកានំ វិយ បដិពទ្ធតាករណំ វា គន្ថនំ គន្ថោ, សំសិលិសករណំ យោជនំ យោគោតិ អយមេតេសំ វិសេសោតិ វេទិតព្ពោ។ ធម្មានំ សភាវកិច្ចវិសេសញ្ញុនា បន ភគវតា សម្បយុត្តេសុ អារម្មណេសុ តប្បច្ចយេសុ ច តេហិ តេហិ និប្ផាទិយមានំ តំ តំ កិច្ចវិសេសំ បស្សន្តេន តេ តេ ធម្មា តថា តថា

អាសវសំយោជនគន្ថាទិវសេន វុត្តាតិ “កិមត្ថំ ឯតេយេវ ធម្មា ឯវំ វុត្តា, កស្មា ច វុត្តា ឯវ បុន វុត្តា”តិ ន ចោទេតព្ពមេតំ។

២៦-៣៧. **គន្ថនិយា**តិ ឯត្ថ អយមធិប្បាយោ អត្ថោ “គន្ថករណំ គន្ថនំ, គន្ថនេ និយុត្តាតិ គន្ថនិយា, គន្ថយិតុំ សក្កុណេយ្យា, គន្ថយិតុំ អរហន្តីតិ វា គន្ថនិយា”តិ។ ឯវំ ឱឃនិយាទីសុបិ ទដ្ឋព្ពំ។ តេនាតិក្កមតីតិ ឯតំ ធាត្វត្ថំ គហេត្វា **ឱឃនិយា**តិ បទសិទ្ធិ កតា។

៥០-៥៤. ធម្មសភាវំ អគ្គហេត្វា បរតោ អាមសន្តីតិ **បរាមាសា។ បរតោ**តិ និច្ចាទិតោ។ **អាមសន្តី**តិ សភាវបដិសេធេន បរិមជ្ជន្តិ។

៥៥-៦៨. សភាវតោ វិជ្ជមានំ អវិជ្ជមានំ វា វិចិត្តសញ្ញាយ សញ្ញិតំ អារម្មណំ អគ្គហេត្វា អប្បវត្តិតោ អាលម្ពមានា ធម្មា **សារម្មណា**។ ចិន្តនំ គហណំ អារម្មណូបលទ្ធិ។ ចេតសិ និយុត្តា, ចេតសា សំសដ្ឋា វា **ចេតសិកា**។ ទុព្ពិញ្ញេយ្យនានត្តតាយ ឯកីភាវមិវុបគមនំ និរន្តរភាវុបគមនំ។ យេសំ រូបានំ ចិត្តំ សហជាតបច្ចយោ ហោតិ, តេសំ ចិត្តស្ស ច សុវិញ្ញេយ្យនានត្តន្តិ និរន្តរភាវានុបគមនំ វេទិតព្ពំ។ **ឯកតោ វត្តមានាបី**តិ **អបិ**-សទ្ទោ កោ បន វាទោ ឯកតោ អវត្តមានាតិ ឯតមត្ថំ ទីបេតិ។ ឥទមេត្ថ វិចារេតព្ពំ – អវិនិព្ភោគរូបានំ កី អញ្ញមញ្ញំ សំសដ្ឋតា, ឧទាហុ វិសំសដ្ឋតាតិ? វិសុំ អារម្មណភាវេន សុវិញ្ញេយ្យនានត្តត្តា ន សំសដ្ឋតា, នាបិ វិសំសដ្ឋតា សំសដ្ឋាតិ អនាសង្កនីយសភាវត្តា។ ចតុន្នញ្ហិ ខន្ធានំ អញ្ញមញ្ញំ សំសដ្ឋសភាវត្តា រូបនិព្ពានេហិបិ សោ សំសដ្ឋភាវោ អត្ថិ នត្ថីតិ សិយា អាសង្កា, តស្មា តេសំ ឥតរេហិ, ឥតរេសញ្ច តេហិ វិសំសដ្ឋសភាវតា វុច្ចតិ, ន បន រូបានំ រូបេហិ កត្ថចិ សំសដ្ឋតា អត្ថីតិ តទាសង្កាភាវតោ វិសំសដ្ឋតា ច រូបានំ រូបេហិ ន វុច្ចតីតិ។ ឯស ហិ តេសំ សភាវោតិ។ **ចិត្តសំសដ្ឋសមុដ្ឋានា**ទិបទេសុ សំសដ្ឋសមុដ្ឋានាទិសទ្ទា ចិត្តសទ្ទាបេក្ខាតិ បច្ចេកំ ចិត្តសទ្ទសម្ពន្ធត្តា ចិត្តសំសដ្ឋា ច តេ ចិត្តសមុដ្ឋានា ចាតិ បច្ចេកំ យោជេត្វា អត្ថោ វុត្តោ។ **ឧបាទិយន្តេវា**តិ ភូតានិ គណ្ហន្តិ ឯវ, និស្សយន្តិ ឯវាតិ អត្ថោ។ យថា ភូតានិ ឧបាទិយន្តិ គយ្ហន្តិ និស្សីយន្តិ, ន តថា ឯតានិ គយ្ហន្តិ និស្សីយន្តិ, តស្មា **ឧបាទា**។ អថ វា ភូតានិ អមុញ្ចិត្វា តេសំ វណ្ណនិភាទិភាវេន គហេតព្ពតោ **ឧបាទា**។

៧៥-៨២. **សំកិលិដ្ឋត្តិកេ វុត្តនយេនា**តិ **សំ**-សទ្ទំ អបនេត្វា កិលិសន្តីតិ កិលេសាតិអាទិនា នយេន។

៨៣-១០០. **កាមាវចរា**ទីសុ អយមបរោ អត្ថោ – កាមតណ្ហា កាមោ, ឯវំ រូបារូបតណ្ហា រូបំ អរូបញ្ច។ អារម្មណករណវសេន តានិ យត្ថ អវចរន្តិ, តេ **កាមាវចរា**ទយោតិ។ ឯវញ្ហិ សតិ អញ្ញភូមីសុ ឧប្បជ្ជមានានំ អកាមាវចរាទិតា កាមាវចរាទិតា ច នាបជ្ជតីតិ សិទ្ធំ ហោតិ។ **និក្ខេបកណ្ឌេ**បិ “ឯត្ថាវចរា”តិ វចនំ អវីចិបរនិម្មិតបរិច្ឆិន្នោកាសាយ កាមតណ្ហាយ អារម្មណភាវំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ, តទោកាសតា ច តណ្ហាយ តន្និន្នតាយ វេទិតព្ពា។ យទិ បរិយាបន្នសទ្ទស្ស អន្តោគធាតិ អយមត្ថោ, មគ្គាទិធម្មានញ្ច លោកុត្តរន្តោគធត្តា បរិយាបន្នតា អាបជ្ជតិ។ ន ហិ “បរិយាបន្នា”តិ ឯត្ថ តេភូមកគហណំ អត្ថីតិ? នាបជ្ជតិ សព្ពទា បវត្តមានស្ស បច្ចក្ខស្ស លោកស្ស វសេន បរិយាបន្ននិច្ឆយតោ។ អថ វា បរិច្ឆេទការិកាយ តណ្ហាយ បរិច្ឆិន្ទិត្វា អាបន្នា បដិបន្នា គហិតាតិ **បរិយាបន្នា**។

អនីយ-សទ្ទោ ពហុលា កត្តុអភិធាយកោតិ វដ្ដចារកតោ និយ្យន្តីតិ និយ្យានីយា, នី-ការស្ស រស្សត្តំ យ-ការស្ស ច ក-ការត្តំ កត្វា **“និយ្យានិកា”**តិ វុត្តំ, និយ្យានករណសីលា វា **និយ្យានិកា**។ ឧត្តរិតព្ពស្ស អញ្ញស្ស និទ្ទិដ្ឋស្ស អភាវា និទ្ទិសិយមានា សឧត្តរា ធម្មាវ ឧត្តរិតព្ពាតិ **“អត្តាន”**ន្តិ អាហ។ **រាគាទីន**ន្តិ រាគាទីនំ ទសន្នំ កិលេសានំ សព្ពនិយតាកុសលានំ វា។ តេហិ នានប្បការទុក្ខនិព្ពត្តកេហិ អភិភូតា សត្តា កន្ទន្តិ អកន្ទន្តាបិ កន្ទនការណភាវតោ។ យស្មា បន បហានេកដ្ឋតាវសេន ច **“សរណា”**តិ អាហ, តស្មា “រាគាទីន”ន្តិ វចនេន រាគទោសមោហាវ គហិតាតិ ញាយតិ។ **រណ**-សទ្ទោ វា រាគាទិរេណូសុ និរុឡ្ហោ ទដ្ឋព្ពោ, រណំ វា យុទ្ធំ, “កាមា តេ បឋមា សេនា”តិ (សុ. និ. ៤៣៨; មហានិ. ២៨, ៦៨, ១៤៩; ចូឡនិ. នន្ទមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ៤៧) ឯវមាទិកា ច អកុសលា សេនា អរិយមគ្គយុទ្ធេន ជេតព្ពត្តា សយុទ្ធត្តា **“សរណា”**តិ វុច្ចន្តីតិ។ **អរណវិភង្គសុត្តេ** (ម. និ. ៣.៣២៣ អាទយោ) បន សទុក្ខា សឧបឃាតា សឧបាយាសា សបរិឡាហា មិច្ឆាបដិបទាភូតា កាមសុខានុយោគាទយោ “សរណា”តិ វុត្តាតិ ទុក្ខាទីនំ រណភាវោ តន្និព្ពត្តកសភាវានំ អកុសលានំ សរណតា ច វេទិតព្ពា។

បិដ្ឋិទុកា សមត្តា។

សុត្តន្តិកទុកមាតិកាបទវណ្ណនា

១០១-១០៨. វិជ្ជាវាសន្តោគជធម្មា វិជ្ជាសភាគតាយ តទេកទេសេ វិជ្ជាកោដ្ឋាសេ វត្តន្តីតិ វុត្តា។ វជិរស្ស យត្ថ តំ បតតិ, តត្ថ អភេជ្ជំ នាម កិញ្ចិ មណិបាសាណាទិ នត្ថិ, ន ច តេន គមនមគ្គោ វិរុហតិ, ឯវមេវ អរហត្តមគ្គេន យត្ថ សោ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មឹ សន្តានេ អភេជ្ជោ កិលេសោ នាម នត្ថិ, ន ច ភិន្នោ បុន វិរុហតីតិ វជិរូបមតា វេទិតព្វា។ **តទុបចារេន ពាលា** យថា "មញ្ចា ឃោសន្តី"តិ។ **កណ្ហាភិជាតី**តិ អបាយា វុច្ចន្តិ មនុស្សេសុ ច ទោភគ្គិយំ។ តបនស្ស វា ទុក្ខស្ស ហិតាតិ **តបនិយា**។

ទាសាទីសុបិ សិរិវឌ្ឍកាទិសទ្ទា វិយ អតថត្តា វចនមត្តមេវ អធិការំ កត្វា បវត្តា **អធិវចនា**។ យស្មា បន អធិវចននិរុត្តិបញ្ញត្តិបទានិ សមានត្ថានិ, សព្ពញ្ច វចនំ អធិវចនាទិភាវំ ភជតិ, តស្មា តេសុបិ វចនវិសេសេសុ វិសេសេន បវត្តេហិ អធិវចនាទិសទ្ទេហិ សព្ពានិ វចនានិ អត្ថប្បកាសនសាមញ្ញេន វុត្តានីតិ ឯតេនាធិប្បាយេន អយំ អត្ថយោជនា កតាតិ វេទិតព្វា។ អថ វា **អធិ**-សទ្ទោ ឧបរិភាគេ, ឧបរិ វចនំ **អធិវចនំ**។ កស្ស ឧបរិ? បកាសេតព្ពស្ស អត្ថស្សាតិ វិទិតោវាយមត្ថោ។ អធីនំ វា វចនំ **អធិវចនំ**។ កេន អធីនំ? អត្ថេន។ តថា តំតំ អត្ថប្បកាសនេ និច្ឆិតំ, និយតំ វា វចនំ **និរុត្តិ**។ បថវីធាតុបុរិសាទិតំតំបការេន ញាបនតោ **បញ្ញត្តី**តិ ឯវំ អធិវចនាទិបទានំ សព្ពវចនេសុ បវត្តិ វេទិតព្វា។ អញ្ញថា សិរិវឌ្ឍកធនវឌ្ឍកប្បការានមេវ អភិលាបានំ អធិវចនតា, អភិសង្ខរោន្តីតិ ឯវំបការានមេវ និទ្ធារណវចនានំ និរុត្តិតា, តក្កោ វិតក្កោតិ ឯវំបការានមេវ ឯកមេវត្ថំ តេន តេន បការេន ញាបេន្តានំ បញ្ញត្តិតា ច អាបជ្ជេយ្យាតិ។

១០៩-១១៨. ផស្សោ វេទនាតិ សព្ពទាបិ អរូបធម្មានំ ផស្សាទិនាមកត្តា បថវិយាទីនំ កេសកុម្ភាទិនាមន្តរាបត្តិ វិយ នាមន្តរានាបជ្ជនតោ ច សទា អត្តនាវ កតនាមតាយ ចតុក្ខន្ធនិព្ពានានិ **នាមករណដ្ឋេន នាមំ។ នមនំ** អវិនាភាវតោ អារម្មណាភិមុខតា, នមនហេតុភូតតា **នាមនំ**។ អថ វា អធិវចនសម្ផស្សោ វិយ អធិវចនំ នាមមន្តរេន យេ អនុបចិតពោធិសម្ភារានំ គហណំ ន គច្ឆន្តិ, តេ នាមាយត្តគ្គហណា **នាមំ**។ រូបំ បន វិនាបិ នាមសាធនំ អត្តនោ រុប្បនសភាវេន គហណំ ឧបយាតីតិ **រូបំ**។

១១៩-១២៣. ឥតោ បុព្វេ បរិកម្មំ បវត្តំ, ឥតោ បរំ ភវង្គំ, មជ្ឈេ សមាបត្តីតិ ឯវំ សមាបត្តីនំ អប្បនាបរិច្ឆេទបញ្ញា **សមាបត្តិកុសលតា**។ **វុដ្ឋានេ កុសលភាវោ** បុព្វេ វុដ្ឋានេ បរិច្ឆេទករណញាណំ។ លក្ខណាទិវសេន អនិច្ចាទិវសេន ច មនសិ ករណំ **មនសិការោ**។

១២៤-១៣៤. សុចិសីលតា **សោវចស្សំ**។ សា ហិ សោភនកម្មរតតាតិ។ សម្មោទកស្ស, សម្មោទកោ វា មុទុភាវោ **សម្មោទកមុទុភាវោ**, សណ្ហវាចតា។ "**អគុត្តទ្វារតា**"តិ វុត្តេ កេសុ ទ្វារេសូតិ ន បញ្ញាយតីតិ "**ឥន្ទ្រិយេសូ**"តិ វុត្តំ។ សម្បជានាតីតិ សម្បជានោ, តស្ស ភាវោ **សម្បជញ្ញំ**។ តទបិ ញាណំ យស្មា សម្បជានាតិ, តស្មា "**សម្បជានាតីតិ សម្បជញ្ញា**"ន្តិ អាហ។ **អប្បដិសង្ខានេ** និមិត្តេ វិសយេ វា។ **វីរិយសីសេនា**តិ វីរិយបាមោក្ខេន។ **ឧប្បន្នំ ពល**ន្តិ វីរិយោបត្ថម្ភេន ហិ កុសលភាវនា ពលវតី ថិរា ឧប្បជ្ជតីតិ តថា ឧប្បន្នា ពលវតី កុសលភាវនា ពលវន្តោ សត្តពោជ្ឈង្គាតិបិ វុច្ចន្តិ។ កសិណនិមិត្តំ វិយ សញ្ញាណំ វិយ សវិគ្គហំ វិយ ច សុដ្ឋុ ឧបលក្ខេតព្ពាការំ "និមិត្ត"ន្តិ វុច្ចតិ។ សមថោ ច ឯវំ អាការោតិ "និមិត្ត"ន្តិ វុត្តោ។ តថា ហិ សោ បច្ចវេក្ខន្តេន បច្ចវេក្ខណតោ គយ្ហតីតិ។ ឧទ្ធច្ចមិវ ចិត្តំ ន វិក្ខិបតីតិ, វិក្ខេបបដិក្ខេបោ វា **អវិក្ខេបោ**។

១៣៥-១៤២. សីលមេវ បុនប្បុនំ អាសេវិយមានំ លោកិយំ លោកុត្តរម្បិ សីលំ បរិបូរេតីតិ "**សីលបរិបូរណតោ**"តិ វុត្តំ។ **សីលស្ស សម្បទា**តិ ការណសីលម្បិ ផលសីលម្បិ សម្បន្នសមុទាយស្ស ឯកទេសវសេន វុត្តំ។ អថ វា "កតមេ ច ថបតិ អកុសលា សីលា? អកុសលំ កាយកម្មំ អកុសលំ វចីកម្មំ បាបកោ អាជីវោ"តិ (ម. និ. ២.២៦៤) វុត្តត្តា សព្ពម្បិ កុសលាកុសលំ "សីល"ន្តិ គហេត្វា តត្ថ កុសលសីលំ និទ្ធារេត្វា "**សីលសម្បទា**"តិ វុត្តំ។ ឯវំ **ទិដ្ឋិសម្បទា**បិ វេទិតព្វា។

ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ ខោ បន យថាទិដ្ឋិស្ស ច បធានន្តិ កម្មស្សកតញាណាទិសង្ខាតា ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ ចេវាតិ បដិបាដិយា ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ ខោ បនាតិ ច បទទ្វយស្ស សមានត្ថា បញ្ញា។ **យថាទិដ្ឋិស្សា**តិ និព្ពត្តិតប្បការទិដ្ឋិស្ស និព្ពត្តេតព្ពបធានានុរូបទិដ្ឋិស្ស វា យថាទិដ្ឋិបវត្តកិរិយស្ស វា។ **សំវេគោ**តិ សហោត្តប្បំ ញាណំ, ឱត្តប្បមេវ វា។ សមត្ថំ កុស្សនំ តិត្តិ សន្តុដ្ឋិ, នត្ថិ ឯតស្ស សន្តុដ្ឋីតិ អសន្តុដ្ឋិ, អសន្តុដ្ឋិស្ស ភាវោ **អសន្តុដ្ឋិតា**។ វីរិយប្បវាហេ បវត្តមានេ អន្តរា ឯវ បដិគមនំ និវត្តនំ បដិវានំ, តំ អស្ស អត្ថីតិ បដិវានី , ន បដិវានី អប្បដិវានី, តស្ស ភាវោ **អប្បដិវានិតា**។ វិមុច្ចនំ នាម អារម្មណេ អធិមុត្តតា កិលេសេហិ សព្ពសង្ខារេហិ ច និស្សដតា ច។ **បដិសន្ធិវសេនា**តិ កិលេសានំ តំតំមគ្គវជ្ឈានំ ឧប្បន្នមគ្គេ ខន្ធសន្តានេ បុន សំទហនវសេន។ **អនុប្បាទភូតេ**តិ តំតំផលេ។ **អនុប្បាទបរិយោសានេ**តិ អនុប្បាទករោ មគ្គោ អនុប្បាទោ, តស្ស បរិយោសានេ។

សុត្តន្តិកទុកមាតិកាបទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ទុកមាតិកាបទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កាមាវចរកុសលបទភាជនីយវណ្ណនា

១. “យេ វា បន...បេ.... អរូបិនោ ធម្មា”តិ ឥទំ “ផស្សោ ហោតី”តិ ឯវមាទិកំ វិយ ន វិសុំ “តេបិ ហោន្តី”តិ ហោតិ-សទ្ទេន សម្ពន្ធំ កត្វា វុត្តំ, ឧទ្ទិដ្ឋាវសេសេ ច បន គហេត្វា “ឥមេ ធម្មា កុសលា”តិ អប្បេតុំ វុត្តន្តិ អប្បនាយ អវរោធិតំ។ ឯវញ្ច កត្វា និទ្ទេសេបិ ឯតស្ស បទភាជនីយំ ន វុត្តន្តិ។ សរូបេន បន អទស្សិតត្តា “អត្ថី”តិ វត្វា ទុតិយេន ហោតិ-សទ្ទេន សម្ពន្ធោ និទ្ទេសោ ច ន កតោ, សង្ខេបេន បន ឧទ្ទិសិត្វា សង្ខេបេនេវ យេ វា បន ធម្មា និទ្ទិដ្ឋាតិ ឯតស្ស ធម្មស្ស ឧទ្ទេសេ អវរោធោ យុត្តោ។ ធម្មនិទ្ទេសេ ច និទ្ទេសាវសានេ វុត្តស្សាតិ។

បុច្ឆាបរិច្ឆេទវចនេនេវ បុច្ឆាភាវេ វិញ្ញាតេ បុច្ឆាវិសេសញាបនត្ថំ អាហ “**អយំ កថេតុកម្យតាបុច្ឆា**”តិ។ **បញ្ចវិធា ហី**តិ **មហានិទ្ទេសេ** (មហានិ. ១៥០; ចូឡនិ. បុណ្ណកមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ១២; មេត្តគូមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ១៨) អាគតា បុច្ឆា ទស្សេតិ។ **លក្ខណ**ន្តិ ញាតុំ ឥច្ឆិតោ យោ កោចិ សភាវោ។ **អញ្ញាត**ន្តិ យេន កេនចិ ញាណេន អញ្ញាតភាវំ អាហ។ **អទិដ្ឋ**ន្តិ ទស្សនភូតេន ញាណេន បច្ចក្ខំ វិយ អទិដ្ឋតំ។ **អតុលិត**ន្តិ “ឯត្តកំ ឥទ”ន្តិ តុលាភូតាយ បញ្ញាយ អតុលិតតំ។ **អតីរិត**ន្តិ តីរណភូតាយ បញ្ញាយ អកតញាណកិរិយាសមាបនតំ។ **អវិភូត**ន្តិ ញាណស្ស អបាកដភាវំ ។ **អវិភាវិត**ន្តិ ញាណេន អបាកដីកតភាវំ។ អទិដ្ឋំ ជោតីយតិ ឯតាយាតិ **អទិដ្ឋជោតនា**។ អនុមតិយា បុច្ឆា **អនុមតិបុច្ឆា** ។ “តំ កឹ មញ្ញថ, ភិក្ខវេ”តិអាទិបុច្ឆាយ ហិ “កា តុម្ហាកំ អនុមតី”តិ អនុមតិ បុច្ឆិតា ហោតិ។ **កថេតុកម្យតា**តិ កថេតុកម្យតាយ។

បភេទតោ ធម្មានំ ទេសនន្តិ មាតិកាទេសនំ អាហ។ តត្ថ ហិ បុរតោ កុសលាទិកេ បភេទេ វត្វា បច្ឆតោ ធម្មា វុត្តាតិ “**បភេទវន្តទស្សនត្ថ**”ន្តិ និទ្ទេសំ អាហ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – មាតិកាយ សវិសេសនា ធម្មា វុត្តា, តេ ច វិសេសិតព្ពត្តា បធានា, បធានញ្ច ឥតិកត្តព្ពតាយ យុជ្ជតីតិ ធម្មានមេវ បធានានំ បុច្ឆិតព្ពតា វិស្សជ្ជិតព្ពតា ច ហោតិ, តស្មា តេ បុច្ឆិតព្ពេ ទស្សេតុំ “**កតមេ ធម្មា**”តិ វុត្តំ, តេ បន វិសេសវន្តោ បុច្ឆិតាតិ ទស្សេតុំ បុន “**កុសលា**”តិ វុត្តន្តិ ឯវំ បភេទវន្តទស្សនត្ថំ អយំ បទានុក្កមោ កតោតិ។ “ឥមេ ធម្មា កុសលា”តិ វិស្សជ្ជនេបិ ឯវមេវ យោជនា កាតព្ពា។ “**បភេទតោ ធម្មានំ ទេសនំ ទីបេត្វា**”តិ ឯតស្ស អត្ថំ វិវរិតុំ “**ឥមស្មិញ្ហិ**”តិអាទិមាហ។ អនេកប្បភេទា ទេសេតព្ពាតិ សម្ពន្ធោ។ **តស្មា**តិ អវោហារទេសនតោ ធម្មានមេវ ទេសេតព្ពត្តា តេសញ្ច ឃនវិនិព្ភោគបដិសម្ភិទាញាណាវហនតោ បភេទវន្តានំ ទេសេតព្ពត្តា “កុសលា...បេ.... ទីបេត្វា”តិ ឯតេន សម្ពន្ធោ។ ឯវមេវ ហិ យថាវុត្តទីបនស្ស ហេតុំ សការណំ បកាសេតុំ បុន “**ធម្មាយេវា**”តិអាទិ វុត្តន្តិ។ **ធម្មា**តិ សាមញ្ញមត្តវចនេន សមូហាទិឃនវសេន ឯកត្តគ្គហណំ ហោតីតិ ឯកត្តវិនិព្ភោគករណំ ឃនវិនិព្ភោគញាណំ អាវហតិ បភេទទេសនា, តថា កុសលាទិធម្មានំ អព្យាកតាទិអត្ថានញ្ច ទីបនតោ ធម្មបដិសម្ភិទាទិញាណញ្ច អាវហតិ។ “**បភេទវន្តទស្សនត្ថ**”ន្តិ ឯតំ វិវរិតុំ “**ឥទានិ យេ តេនា**”តិអាទិមាហ។ **បភេទ...បេ.... យុជ្ជតិ** ឥតិកត្តព្ពតាយុត្តស្ស វិសេសនត្តា។ អថ វា ឧទ្ទេសោ ធម្មប្បធានោ, បុច្ឆា សំសយិតប្បធានា, ន ច ធម្មភាវោ សំសយិតោ, កុសលាទិភេទោ បន សំសយិតោតិ និច្ឆិតសំសយិតវសេនាយំ បទានុក្កមោ កតោ។

ឯត្ថាតិ ឯតស្មឹ វចនេ។ កិមត្ថមាហ ភគវាតិ តំ ទស្សេតុំ អាហ “**សមយេ និទ្ទិសិ ចិត្ត**”ន្តិ។ **បរិយោសានេ**តិ សមយេ ចិត្តនិទ្ទេសស្ស “យស្មឹ...បេ.... អារព្ភា”តិ ឯតស្ស បរិយោសានេ។ **តស្មឹ សមយេ**តិ តស្មឹ ចិត្តុប្បាទសមយេ ។ ចិត្តេន សមយំ និយមេត្វាន អថ បច្ឆា ពោធេតុន្តិ សម្ពន្ធោ។ វិជ្ជមានេបិ ភោជនគមនាទិសមយនានត្តេ សមវាយាទិនានត្តេ ច យថាវុត្តចិត្តនិយមិតា វិសេសិតា អញ្ញស្មឹ សមយេ យថាធិប្បេតានំ ផស្សាទីនំ អភាវា ចិត្តនិយមិតេ សមយេ ផស្សាទយោ ពោធេតុំ វិសេសនមេវ តាវ ចិត្តំ ទស្សេតុំ សមយេ ចិត្តំ និទ្ទិសីតិ អត្ថោ។ វិសេសិតព្ពោបិ ហិ សមយោ អត្តនោ ឧបការត្ថំ វិសេសនភាវំ អាបជ្ជតិ, វិសេសនភូតញ្ច ចិត្តំ តទុបការត្ថំ វិសេសិតព្ពភាវន្តិ។ សន្តតិឃនាទីនំ អយំ វិសេសោ – បុរិមបច្ឆិមានំ និរន្តរតាយ ឯកីភូតានមិវ បវត្តិ **សន្តតិឃនតា**, តថា ផស្សាទីនំ ឯកសមូហវសេន ទុព្ពិញ្ញេយ្យកិច្ចភេទវសេន ឯការម្មណតាវសេន ច ឯកីភូតានមិវ បវត្តិ **សមូហាទិឃនតា**តិ។

កាលញ្ច សមយញ្ចាតិ យុត្តកាលញ្ច បច្ចយសាមគ្គិញ្ច។ **ខណោ**តិ ឱកាសោ។ តថាគតុប្បាទាទិកោ ហិ មគ្គព្រហ្មចរិយស្ស ឱកាសោ តប្បច្ចយបដិលាភហេតុត្តា។ ខណោ ឯវ ច **សមយោ។ យោ** “ខណោ”តិ ច “សមយោ”តិ ច វុច្ចតិ, សោ **ឯកោវា**តិ អត្ថោ។ **មហាសមយោ**តិ មហាសមូហោ។ **សមយោបិ ខោ**តិ សិក្ខាបរិបូរណស្ស ហេតុបិ។ **សមយប្បវាទកេ**តិ ទិដ្ឋិប្បវាទកេ។ តត្ថ ហិ និសិន្នា តិត្ថិយា អត្តនោ អត្តនោ សមយំ បវទន្តីតិ។ **អត្ថាភិសមយា**តិ ហិតបដិលាភា។ អភិសមេតព្ពោតិ អភិសមយោ, អភិសមយោ អត្ថោ **អភិសមយដ្ឋោ**តិ បីឡនាទីនិ អភិសមិតព្ពភាវេន ឯកីភាវំ ឧបនេត្វា វុត្តានិ, អភិសមយស្ស វា បដិវេធស្ស វិសយភូតោ អត្ថោ

អភិសមយង្គោតិ តានេវ តថា ឯកត្តេន វុត្តានិ។ តត្ថ **បីឡនំ** ទុក្ខសច្ចស្ស តំសមង្គិនោ ហឹ សនំ អវិប្ផារិកតាករណំ។ **សន្តាបោ** ទុក្ខទុក្ខតាទិភាវេន សន្តាបនំ បរិទហនំ។

“**ឥធា**”តិ វចនំ អកុសលេសុ អព្យាកតេសុ ច កេសុចិ ខណស្ស អសម្ភវតោ។ ននុ កុសលានញ្ច នវមេន ខណេន វិនា ឧប្បត្តិ ហោតីតិ? នោ ន ហោតិ, ន បន នវមោ ឯវ ខណោ, ចតុចក្កានិបិ ខណោតិ វុត្តានិ។ សព្ពន្តិមេន បរិច្ឆេទេន អត្តសម្មាបណិធិខណមន្តរេន នត្ថិ កុសលស្ស ឧប្បត្តីតិ ខណោ ឥធ គហិតោ។ ឥន្ទ្រិយវិសយមនសិការាធីនំ វិញ្ញាណន្តិ ឯវមាទិ សាធារណផលំ ទដ្ឋព្ពំ។ **នវមោ**តិ អដ្ឋក្ខណេ ឧបាទាយ វុត្តំ។ **ចតុចក្កំ វត្តតី**តិ បុន បតិរូបទេសវាសាទិសម្បត្តិ ចតុចក្កំ វិបរិវត្តតីតិ អត្ថោ។ **ឱកាសភូតានី**តិ អត្តនោ និព្ពត្តិយា “ឥទានិ ឧប្បជ្ជន្តុ កុសលានី”តិ អនុមតិទានំ វិយ ភូតានិ។

ចិត្តកាលោតិ ធម្មេនេវ សតា កាលោ វិសេសិតោ, ន តស្ស បវត្តិត្ថ បវត្តិស្សតិ បវត្តតីតិ ឯតេន អវត្ថាវិសេសេន, នាបិ តស្ស វិជាននកិច្ចេន, តស្មា ឯវំវិធេ ធម្មេ ឧបាទាយ បញ្ញត្តោតិ វុត្តោ។ កមប្បវត្តា វិសេសា ឯវ បដិបាដីតិ ពីជភាវោ ច បដិបាដីតិ វត្តុមរហតីតិ ឥមិនាធិប្បាយេន “**ពីជកាលោតិ ធម្មបដិបាដី ឧបាទាយ បញ្ញត្តោ**”តិ អាហ។ **ធម្មបដិបាដី វា**តិ អដ្ឋកលាបធម្មេ សន្ធាយាហ។ សញ្ញិតា វិយ គយ្ហមានកាលា ឯវ **កាល សញ្ញោ** , យថា វា តថា វា កាលោតិ ឯកំ សភាវំ គហេត្វា អភិនិវេសំ ករោន្តស្ស តទភិនិវេសនិសេធនត្ថំ “**សោ បនេស សភាវតោ អវិជ្ជមានត្តា បញ្ញត្តិមត្តកោ**”តិ អាហ។ ញត្វា វិញ្ញេយ្យោតិ សម្ពន្ធោ។ **ឥតរោ បន ហេតូ**តិ ឯស សមយោ បច្ចយោវ វិញ្ញេយ្យោ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មឹ អធិការេ ន ហេតុហេតុ សាធារណហេតុ ចាតិ អត្ថោ។ សមវាយោ បច្ចយសាមគ្គី, ហេតុ បន ឯកេកោ បច្ចយោតិ អយមេតេសំ វិសេសោ វេទិតព្ពោ។ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ អនេកបច្ចយទស្សនេន តំតំទ្វារិកានំ កុសលានញ្ច តប្បច្ចយតំ ទស្សេតិ។

បរិគ្គហោ កតោ អដ្ឋកថាចរិយេហិ។ **ឯកការណវាទោ**តិ បកតិការណវាទោ, ឥស្សរការណវាទោ វា។ **អញ្ញមញ្ញាបេក្ខោ**តិ អវយវានំ អញ្ញមញ្ញាបេក្ខតាយ សមុទាយោ វុត្តោ។ អបេក្ខា ច យាវ សហាយការណសមាគមោ ន ហោតិ, តាវ ផលស្ស អនិប្ផាទនំ សមាគមេ និប្ផាទនសមត្ថស្ស និប្ផាទនញ្ច។ សមាគមោ ច យេសុ យុជ្ជមានេសុ និព្យាបារេសុបិ ផលស្ស បវត្តិ, តេសំ សព្ភាវោតិ។

អសាមគ្គី...បេ.... បត្តិតោតិ ចក្ខុរូបាលោកមនសិការានំ អសមវេតានំ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស អហេតុភាវេ សតិ សមវេតានញ្ច តំសភាវានិវត្តិតោ ហេតុភាវានាបត្តិតោតិ អត្ថោ។ ន ហិ សភាវន្តរំ អញ្ញេន សហិតំ សភាវន្តរំ ហោតីតិ។ **ឯកស្មិ**ន្តិ អន្ធសតេ ឯកេកស្មឹ អន្ធេតិ អធិប្បាយោ។ អញ្ញថា យថាវុត្តវសេន អត្ថេ គយ្ហមានេ ឯកស្ស អន្ធស្ស ទស្សនាសមត្ថតា សព្ពេសម្បិ ន ហោតិ, នាបិ ឯកស្ស អសមត្ថតាយ សព្ពេសម្បិ អសមត្ថតា វុត្តា, កិន្តុ សព្ពេសំ វិសុំ អសមត្ថតាយ ឯវាតិ ឧបមាវចនំ ន យុជ្ជេយ្យ, នាបិ ឧបមោបមិតព្ពសម្ពន្ធោ។ ន ហិ ឧបមិតព្ពេសុ ចក្ខាទីសុ ឯកស្ស អសមត្ថតាយ សព្ពេសម្បិ អសមត្ថតា វុត្តា, កិន្តុ សព្ពេសំ វិសុំ អសមត្ថតាយ សហិតានំ អសមត្ថតាតិ។ **អន្ធសតំ បស្សតី**តិ ច អន្ធសតំ សហិតំ បស្សតីតិ អធិប្បាយោ អញ្ញថា វុត្តនយេន ឧបមិតព្ពាសមានតាបត្តិតោ។ **សាធា...បេ.... បិតភាវោ**តិ យេសុ វិជ្ជមានេសុ ផលប្បវត្តិ តេសំ សមោធានេ, យថា បវត្តមានេសុ តេសុ ផលប្បវត្តិ, តថា បវត្តិមាហ។ ន យេសំ កេសញ្ចិ អនេកេសំ សមោធានមត្តំ សាមគ្គី។ ន ហិ សទ្ទគន្ធរសផោដ្ឋព្ពសមោធានំ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស, កដ្ឋកបាលបាសាណសមោធានំ វា សោតវិញ្ញាណស្ស ហេតូតិ។ **ត**ន្តិ តំ ទស្សនំ។ **អសា...បេ.... សិទ្ធោ**តិ នាយមត្ថោ សាធេតព្ពោ វិសុំ អហេតូនំ ចក្ខាទីនំ សហិតានំ ហេតុភាវស្ស បច្ចក្ខសិទ្ធត្តាតិ អត្ថោ។ ន ហិ បច្ចក្ខសិទ្ធេ យុត្តិមគ្គនំ យុត្តន្តិ។

មនុស្សត្តាទីនំ ខណាវយវានំ សាមគ្គី ខណសាមគ្គី, តំ វិនា សោ នវមចក្កសម្បត្តិសង្ខាតោ ខណោ នត្ថិ។ សា ឯវ ហិ ខណសាមគ្គី សោ ខណោតិ អត្ថោ។ **ខណ...បេ.... ទីបេតិ** អត្តនោ ទុល្លភតាយាតិ អត្ថោ។ ខណត្តោ វា សមយសទ្ទោ ខណសង្ខាតោ សមយោតិ វុត្តោ។ សោ យស្មឹ ទុល្លភេ ខណេ សតីតិ ឥមស្សត្ថស្ស វិភាវនវសេន តទាយត្តាយ កុសលុប្បត្តិយា ទុល្លភភាវំ ទីបេតិ។ ឯតេនុបាយេន **សមវាយ...បេ.... វុត្តឹ ទីបេតី**តិ ឯត្ថ ឥតោ បរេសុ ច យោជនា តស្ស តស្ស តំតំទីបនេ កាតព្ពា។

តស្ស បុរិសស្សាតិ “សេយ្យថាបិ ភិក្ខវេ ចត្តារោ ទឡ្ហធម្មា ធនុគ្គហា សិក្ខិតា កតហត្ថា កតុបាសនា ចតុទ្ទិសា បិតា អស្សុ, អថ បុរិសោ អាគច្ឆេយ្យ ‘អហំ ឥមេសំ...បេ.... កតុបាសនានំ កណ្ឌេ ខិត្តេ ខិត្តេ អប្បតិដ្ឋិតេ បថវិយំ គហេត្វា អាហរិស្សាមី’”តិ (សំ. និ. ២.២២៨) ឯវំ វុត្តជវនបុរិសស្ស។ **តាវ បរិត្តកោ**តិ គមនស្សាទានំ ទេវបុត្តានំ ហេដ្ឋុបរិយាយេន បដិមុខំ ធាវន្តានំ សិរសិ បាទេ ច ពន្ធខុរធារាសន្និបាតតោ ច បរិត្តតរោ កាលោ។ កាលសង្ខាតោ សមយោ ចិត្តបរិច្ឆិន្នោ វុច្ចមានោ តេនេវ បរិច្ឆេទកចិត្តេន “ឯវំ បរិត្តោ

អហ”ន្តិ អត្តនោ បរិត្តតំ ទីបេតិ។ យថា ចាហំ, ឯវំ សព្ពោ កុសលចិត្តប្បវត្តិកាលោតិ តស្ស បរិត្តតំ ទីបេតិ។ សទ្ទស្ស ទីបនា វុត្តនយានុសារេន វេទិតព្ពា។

បកតិវាទីនំ មហតោ វិយ អណុវាទីនំ ទ្វិអណុកស្ស វិយ ច ឯកស្សេវ។ **ហេតុ...បេ.... វុត្តិតំ ទីបេតី**តិ បច្ចយាយត្តវុត្តិទីបនតោ តប្បភាវា ហេតុសង្ខាតស្ស បរាយត្តវុត្តិទីបនតា វុត្តា។ សតិ បន បច្ចយាយត្តភាវេ បច្ចយសាមគ្គីអាយត្តតា សមវាយសង្ខាតេន ទីបិយតីតិ អតប្បភាវតោ តស្ស តំទីបនតា ន វុត្តា។ អនេន សមយេន កត្តុភូតេន, អនេន សមយេន វា ករណភូតេន ភគវតា បដិសេធិតោតិ អត្ថោ។ ឯស នយោ បុរិមាសុ ទីបនាសុ។

អធិករណវសេនាតិ អាធារវសេន។ **ឯត្ថា**តិ កាលសមូហសង្ខាតេ សមយេ គហិតេតិ អត្ថោ។ កាលោបិ ហិ ចិត្តបរិច្ឆិន្នោ សភាវតោ អវិជ្ជមានោបិ អាធារភាវេនេវ សញ្ញាតោ “អធិករណ”ន្តិ វុត្តោ តំខណប្បវត្តានំ តតោ បុព្ពេ បរតោ ច អភាវា។ **ភាវោ**តិ កិរិយា។ កិរិយាយ កិរិយន្តរលក្ខណំ ភាវេនភាវលក្ខណំ។ យថា គាវីសុ ទុយ្ហមានាសុ គតោ, ទុទ្ធាសុ អាគតោតិ ទោហនកិរិយា គមនកិរិយាយ លក្ខណំ ហោតិ, ឯវមិហាបិ “យស្មិំ សមយេ តស្មិំ សមយេ”តិ ច វុត្តេ សតីតិ អយមត្ថោ វិញ្ញាយមានោ ឯវ ហោតិ អញ្ញកិរិយាសម្ពន្ធាភាវេន បទត្ថស្ស សត្តាវិរហាភាវតោតិ សមយស្ស សត្តាកិរិយាយ ចិត្តុប្បាទកិរិយា ផស្សាទិភវនកិរិយា ច លក្ខីយតីតិ ឧភយត្ថ សមយសទ្ទេ ភុម្មនិទ្ទេសោ កតោ លក្ខណភូតភាវយុត្តោតិ។

ឧទ្ទានតោតិ ឧទ្ទេសតោ សង្ខេបតោ។ កិលេសកាមោ វត្ថុកាមភាវំ ភជន្តោ កាមនីយវសេន ភជតិ, ន កាមនវសេនាតិ កាមនវសេន កិលេសកាមោ ឯវ ហោតិ, ន វត្ថុកាមោ។ **ទុវិធោបេសោ**តិ វចនេន ទុវិធស្សបិ សហិតស្ស អវចរណប្បទេសំ សង្គណ្ហាតិ។ តេន វត្ថុកាមស្សេវ បវត្តិទេសោ រូបារូបធាតុទ្វយំ អបនីតំ ហោតិ។ ននុ ច ទុវិធោបិ សហិតោ រូបារូបធាតូសុ បវត្តតិ រូបារូបាវចរធម្មានំ វត្ថុកាមត្តា តទារម្មណានំ រូបារូបរាគានញ្ច កិលេសកាមភាវសិទ្ធិតោតិ? តំ ន, ពហលកិលេសស្ស កាមរាគស្ស កិលេសកាមភាវេន ឥធ សង្គហិតត្តា។ ឯវញ្ច កត្វា រូបារូបធាតូសុ បវត្តមានេសុ កាមាវចរធម្មេសុ និកន្តិ ឥធ ន សង្គហិតា សុខុមត្តា។ “ឧទ្ទានតោ ទ្វេ កាមា”តិ សព្ពកាមេ ឧទ្ទិសិត្វាបិ ហិ “ទុវិធោបេសោ”តិ ឯត្ថ តទេកទេសភូតា អញ្ញមញ្ញសហិតតាបរិច្ឆិន្នា កាមរាគតព្ពត្ថុកធម្មាវ សង្គហិតាតិ, និវវសេសោ វា កិលេសកាមោ កាមរាគោ កាមតណ្ហារូបតណ្ហាអរូបតណ្ហា និរោធតណ្ហាភេទោ ឥធ បវត្តតីតិ អនវសេសប្បវត្តិតំ សន្ធាយ “ទុវិធោបេសោ”តិ វុត្តំ, វត្ថុកាមោបិ ច អប្បកោ ឥធាបិ ន វត្តតិ រូបារូបាវចរវិបាកមត្តោ, តថាបិ បរិបុណ្ណវត្ថុកាមត្តា កាមាវចរធម្មាវ ឥធ គហិតា។ ឯវញ្ច កត្វា សសត្ថាវចរោបមា យុត្តា ហោតិ។ “រូបូបបត្តិយា មគ្គំ ភាវេតី”តិ (ធ. ស. ១៦៣; វិភ. ៦២៥) ឯត្ថ រូបភវោ ឧត្តរបទលោបំ កត្វា “រូប”ន្តិ វុត្តោ, ឯវមិធាបិ ឧត្តរបទលោបោ ទដ្ឋព្ពោ។ អញ្ញថា ហិ ចិត្តំ កាមាវចរាវចរន្តិ វុច្ចេយ្យាតិ។ **អារម្មណករណវសេនា**តិអាទិកេ “កាមោ”តិ សព្ពំ តណ្ហមាហ, តស្មា **“កាមញ្ចេសា”**តិអាទិ វុត្តំ, “កាមេ អវចារេតីតិ កាមាវចារ”ន្តិ វត្តព្ពេ **ចា**-សទ្ទស្ស រស្សត្តំ កតំ។

វុទ្ធិសទ្ទេនាតិ ញាណសម្បយុត្តេសុ វុទ្ធេន សទ្ទេន, ញាណសម្បយុត្តេសុ វា បវត្តិត្វា អនវជ្ជសុខវិបាកតាយ តំសទិសេសុ ញាណវិប្បយុត្តេសុ វុទ្ធេន សទ្ទេន។ អថ វា កិញ្ចិ និមិត្តំ គហេត្វា សតិបិ អញ្ញស្មិំ តំនិមិត្តយុត្តេ កិស្មិញ្ចិទេវ វិសយេ សម្មុតិយា ចិរកាលតាវសេន និមិត្តវិរហេបិ បវត្តិ វុទ្ធិ នាម យថា “មហិយំ សេតីតិ មហីសោ, គច្ឆន្តីតិ គាវោ”តិ, ឯវំ កុសលសទ្ទស្សបិ វុទ្ធិភាវោ វេទិតព្ពោ។ បញ្ហានិទ្ទេសេ “កោសល្ល”ន្តិ អភិធម្មេ (ធ. ស. ១៦) វុត្តំ, តស្ស ច ភាវា កុសលសទ្ទប្បវត្តីតិ កោសល្លយោគា កុសលន្តិ អយំ អភិធម្មបរិយាយោ ហោតិ។ **កុសល**ន្តិ កុសលភាវំ អាហ។

វិបាកាទីនំ អវជ្ជបដិបក្ខតា នត្ថីតិ កុសលមេវ អនវជ្ជលក្ខណំ វុត្តំ។ **អនវជ្ជលក្ខណមេវា**តិ សុខវិបាកសភាវស្ស លក្ខណភាវនិវារណត្ថំ អវធារណំ កតំ, តំនិវារណញ្ច តស្ស បច្ចុបដ្ឋានតំ វត្ថុកាមតាយ កតំ។ សម្បត្តិអត្ថេន រសេន **វោទានភាវរសំ**។ ផលដ្ឋេន បច្ចុបដ្ឋានេន **ឥដ្ឋវិបាកបច្ចុបដ្ឋានំ។ សភាវោ** កក្ខឡាទិផុសនាទិកោ អសាធារណោ។ **សាមញ្ញំ** សាធារណោ អនិច្ចាទិសភាវោ។ ឥធ ច កុសលលក្ខណំ សព្ពកុសលសាធារណសភាវត្តា សាមញ្ញំ ទដ្ឋព្ពំ, អកុសលាទីហិ អសាធារណតាយ **សភាវោ** វា។ **ឧបដ្ឋានាការោ**តិ គហេតព្ពភាវេន ញាណស្ស ឧបដ្ឋហនាការោ។ **ផលំ** បន អត្តនោ ការណំ បដិច្ច តប្បដិពិម្ពភាវេន, បដិមុខំ វា ឧបដ្ឋាតីតិ **បច្ចុបដ្ឋានំ**។

វិជានាតីតិ សញ្ញាបញ្ញាកិច្ចវិសិដ្ឋំ វិសយគ្គហណំ អាហ។ សព្ពចិត្តសាធារណត្តា យត្ថ យត្ថ យថា យថា អត្ថោ លព្ភតិ, តត្ថ តត្ថ តថា តថា គហេតព្ពោតិ។ យំ អាសេវនបច្ចយភាវេន **ចិនោតិ,** យញ្ច កម្មុនា អភិសង្ខតត្តា **ចិតំ,** តំ តថា **“ចិត្ត”**ន្តិ វុត្តំ។ យំ បន តថា ន ហោតិ, តំ បរិត្តកិរិយទ្វយំ អន្តិមជវនញ្ច លព្ភមានចិន្តនវិចិត្តតាទិវសេន **“ចិត្ត”**ន្តិ វេទិតព្ពំ។ ហសិតុប្បាទោ បន អញ្ញជវនគតិកោវ។ **ចិត្តានំ បនា**តិ វិចិត្រានន្តិ អត្ថោ។

តទន្តោគធត្តា ហិ សមុទាយវោហារេន អវយវោបិ “**ចិត្ត**”ន្តិ វុច្ចតិ យថា បព្ពតនទីសមុទ្ទាទិឯកទេសេសុ ទិដ្ឋេសុ បព្ពតាទយោ ទិដ្ឋាតិ វុច្ចន្តីតិ។ **ចរណំ** នាម គហេត្វា ចរិតព្ពចិត្តបដោ។ **រូបានី**តិ ពិម្ពានិ។

អជ្ឈត្តិកន្តិ ឥន្ទ្រិយពទ្ធំ វទតិ។ **ចិត្តកតមេវា**តិ ចិត្តស្ស មូលការណតំ សន្ធាយ វុត្តំ។ កម្មស្ស ហេតំ ចិត្តំ ការណន្តិ។ តំ បន អត្ថំ វិភាវេតុំ “**កាយកម្មាទិភេទ**”ន្តិអាទិមាហ។ **លិង្គនានត្ត**ន្តិ សណ្ឋាននានត្តំ, ភិន្ន សណ្ឋានង្គបច្ចង្គវតោ សរីរស្ស វា នានត្តំ។ វោហារវសេន ឥត្ថិបុរិសាទិភាវេន វោហរិតព្ពេសុ បត្ថនាវិសេសា ឧប្បជ្ជន្តិ, តតោ កម្មវិសេសា។ ឯវមិទំ **កម្មនានត្តំ** វោហារនានត្តតោ ហោតិ។ **អបា…បេ…. កាទិតា**តិ ឯវមាទីសុ **អាទិ**-សទ្ទេហិ គតិយា ឧបបត្តិយា អត្តភាវេ លោកធម្មេសុ ច នានាករណានិ សុត្តាគតានិ សង្គណ្ហាតិ។

កម្មនានត្តាទិវសេនាតិ ឯត្ថ កុសលាកុសលវសេន **កម្មនានត្តំ** វេទិតព្ពំ។ វិសទិសសភាវតា ហិ នានត្តន្តិ។ កុសលកម្មស្ស ទានាទិវសេន កាយសុចរិតាទិភាវេន ច **បុថុត្តំ**, អកុសលកម្មស្ស ច មច្ឆរិយាទីហិ កាយទុច្ចរិតាទីហិ ច **បុថុត្តំ** វេទិតព្ពំ។ ពហុប្បការតា ហិ បុថុត្តន្តិ ។ អន្នទានាទិវសេន ទានាទីនំ បាណាតិបាតាវិរតិអាទិវសេន កាយសុចរិតាទីនំ អាវាសមច្ឆរិយាទិវសេន មច្ឆរិយាទីនំ បាណាតិបាតាទិវសេន កាយទុច្ចរិតាទីនញ្ច **បភេទោ** វេទិតព្ពោ។ ឯកេកស្ស ហិ បការស្ស ភេទោ បភេទោតិ។ នានត្តាទីនំ **វវត្ថានំ** តថា តថា វវត្ថិតតា និច្ឆិតតា។ ឯតេនុបាយេន លិង្គនានត្តាទីនិ វេទិតព្ពានិ។ កម្មនានត្តាទីហិ និព្ពត្តានិ ហិ តានីតិ។

បច្ចុប្បន្នស្ស លិង្គស្ស កម្មតោ បវត្តិំ តទនុក្កមេន បច្ចុប្បន្នកម្មស្ស និប្ផត្តិញ្ច ទស្សេត្វា តតោ អនាគតលិង្គនានត្តាទិនិប្ផត្តិទស្សនេន សំសារំ យជេន្តោ “**កម្មនានាករណំ បដិច្ចា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ បុរិមេន កម្មវចនេន អវិជ្ជាសង្ខារា, លិង្គាទិវចនេន វិញ្ញាណាទីនិ ភវបរិយោសានានិ, គតិអាទិវចនេន ជាតិជរាមរណានិ គហិតានីតិ ទដ្ឋព្ពានិ។ តត្ថ **គតី**តិ និរយាទយោ បញ្ច គតិយោ វុច្ចន្តិ, តាសំ នានាករណំ អបទាទិភាវោ។ តា ហិ តថា ភិន្នាតិ។ **ឧបបត្តី**តិ គោមហីសាទិខត្តិយាទិចាតុមហារាជិកាទិឧបបត្តិយោ, តាសំ នានាករណំ ឧច្ចាទិតា។ ខត្តិយោ ឯវ ហិ ឯកច្ចោ កុលភោគឥស្សរិយាទីហិ **ឧច្ចោ** ហោតិ, ឯកច្ចោ **នីចោ**។ តេហិ ឯវ ហីនតាយ **ហីនោ**, បធានភាវំ នីតតាយ **បណីតោ**, អឌ្ឍតាយ **សុគតោ**, ទលិទ្ទតាយ **ទុគ្គតោ**។ កុលវសេន វា **ឧច្ចនីចតា**, ឥស្សរិយវសេន **ហីនបណីតតា**, ភោគវសេន **សុគតទុគ្គតតា** យោជេតព្ពា។ **សុវណ្ណទុព្ពណ្ណតា**តិ ឱទាតសាមាទិវណ្ណសុទ្ធិអសុទ្ធិវសេន វុត្តំ។ **សុជាតទុជ្ជាតតា**តិ និគ្រោធបរិមណ្ឌលាទិអារោហបរិណាហេហិ លក្ខណេហិ វា អត្តភាវបរិបុណ្ណាបរិបុណ្ណជាតតាវសេន។ **សុសណ្ឋិតទុស្សណ្ឋិតតា**តិ អង្គបច្ចង្គានំ សណ្ឋានវសេន។

អបរម្បិ វុត្តំ អជ្ឈត្តិកចិត្តស្ស យថាវុត្តស្ស ចិត្តកតភាវសាធកំ សុត្តំ “**កម្មតោ**”តិអាទិ។ កម្មញ្ហិ ចិត្តតោ និព្ពត្តន្តិ តតោ និប្ផជ្ជមានំ សព្ពម្បិ ចិត្តំ ចិត្តកតមេវាតិ សាធេតិ។ កម្មនិព្ពត្តតោ លិង្គតោ បវត្តមានលិង្គសញ្ញា មូលការណតោ កម្មតោ អាសន្នការណតោ លិង្គតោ ច បវត្តា ហោតីតិ “**កម្មតោ…បេ…. បវត្តរេ**”តិ អាហ។ អថ វា លិង្គញ្ច សញ្ញា ច **លិង្គសញ្ញា**, តា យថាសង្ខ្យំ កម្មតោ លិង្គតោ ច បវត្តរេតិ អត្ថោ។ **សញ្ញាតោ ភេទំ គច្ឆន្តី**តិ តេ ឥត្ថិបុរិសាទិលិង្គសញ្ញាតោ ឥត្ថិបុរិសាទិវោហារភេទំ ធម្មា គច្ឆន្តិ, តថា តថា វោហរិតព្ពាតិ អត្ថោ។ ឥមាយ គាថាយ អតីតបច្ចុប្បន្នទ្វបដិច្ចសមុប្បាទវសេន ចិត្តកតំ ចិត្តំ ទស្សិតំ។

លោកោ ឯវ បជាតត្តា **បជា**តិ បុរិមបាទស្ស វិវរណំ បច្ឆិមបាទោ ទដ្ឋព្ពោ។ យថា រថស្ស អាណិ និពន្ធនា, ឯវំ សត្តលោករថស្ស កម្មំ និពន្ធនន្តិ ឧបមាសំសន្ទនំ វេទិតព្ពំ។ ឥមាយ ច គាថាយ អទ្ធទ្វយវសេន ចិត្តស្ស កម្មវិញ្ញាណកតតា ទស្សិតា។ **កិត្តិ**ន្តិ បរម្មុខា កិត្តនំ បត្ថុដយសតំ។ **បសំស**ន្តិ សម្មុខា បសំសនំ ថុតិំ។ **កម្មនានាករណ**ន្តិ កម្មតោ និព្ពត្តនានាករណំ កម្មជេហិ អនុមិយមានំ កម្មស្សេវ វា នានាករណំ។

កម្មស្សកាតិ កម្មសយា។ កម្មស្ស ទាយំ តេន ទាតព្ពំ អាទិយន្តីតិ **កម្មទាយាទា**។ អណ្ឌជាទីនញ្ច យោនីនំ កម្មតោ និព្ពត្តត្តា កម្មមេវ យោនិ អត្តភាវបដិលាភនិមិត្តំ ឯតេសន្តិ **កម្មយោនី**។ ពន្ធនដ្ឋេន កម្មំ ពន្ធុ ឯតេសន្តិ **កម្មពន្ធូ**។

ចិត្តស្សាតិ កម្មវិញ្ញាណស្ស។ តស្ស បន អលទ្ធោកាសតា អញ្ញេន កម្មេន បដិពាហិតត្តា តទវិបច្ចនោកាសេ បុគ្គលស្ស និព្ពត្តត្តា ច វេទិតព្ពា។ វិជ្ជមានម្បិ អបរាបរិយវេទនីយកម្មវិញ្ញាណំ កាលគតិបយោគាទិសហការីបច្ចយវិកលតាយ **អវសេសបច្ចយវេកល្លំ** ទដ្ឋព្ពំ។ **ឯកច្ចចិត្ត**ន្តិ ចិត្តេន កត្តព្ពចិត្រេន ឯកច្ចភូតំ តេន កត្តព្ពចិត្រមាហ។

អនុភវិត្វា ភវិត្វា ច អបគតំ **ភូតាបគតំ**។ អនុភូតភូតតា ហិ ភូតតាសាមញ្ញេន ភូតសទ្ទេន វុត្តា។ សាមញ្ញមេវ ហិ ឧបសគ្គេន វិសេសីយតីតិ។ អនុភូតសទ្ទោ ច កម្មវចនិច្ឆាភាវតោ អនុភវកវាចកោ ទដ្ឋព្ពោ។ វិកប្បគាហវសេន រាគាទីហិ តព្ពិបក្ខេហិ ច អកុសលំ កុសលញ្ច អារម្មណរសំ អនុភវតិ, ន វិបាកោ កម្មវេគក្ខិត្តត្តា, នាបិ កិរិយា អហេតុកានំ អតិទុព្ពលតាយ សហេតុកានញ្ច ខីណកិលេសស្ស ឆឡង្គុបេក្ខាវតោ ឧប្បជ្ជមានានំ អតិសន្តវុត្តិត្តា។ ឯត្ថ ច បុរិមនយេ កុសលាកុសលមេវ វត្តំ អធិប្បាយវសេន “ភូតាបគត”ន្តិ វុត្តំ។ យំ “ឧប្បន្នានំ អកុសលានំ ធម្មានំ បហានាយ ឧប្បន្នានំ កុសលានំ ធម្មានំ ឋិតិយា”តិ (សំ. និ. ៥.៦៥១-៦៦២; វិភ. ៣៩០-៣៩១) ឯត្ថ ឧប្បន្នន្តិ គហេត្វា តំសទិសានំ បហានំ, វុទ្ធិ ច វុត្តា, បច្ឆិមនយេ បន **ច**-សទ្ទេន កុសលាកុសលញ្ច អាកឌ្ឍិត្វា សព្ពំ សង្ខតំ វុត្តំ ភូតាបគតភាវាភិធានាធិប្បាយេន។

វិបច្ចិតុំ ឱកាសករណវសេន ឧប្បតិតំ អតីតកម្មញ្ច តតោ ឧប្បជ្ជិតុំ អារទ្ធោ អនាគតោ វិបាកោ ច “**ឱកាសកតុប្បន្ន**”ន្តិ វុត្តោ។ យំ ឧប្បន្នសទ្ទេន វិនាបិ វិញ្ញាយមានំ ឧប្បន្នំ , តំ សន្ធាយ “នាហំ, ភិក្ខវេ, សញ្ចេតនិកាន”ន្តិអាទិ (អ. និ. ១០.២១៧, ២១៩) វុត្តំ។ **តាសុ តាសុ ភូមីសូ**តិ មនុស្សទេវាទិអត្តភាវសង្ខាតេសុ ឧបាទានក្ខន្ធេសុ។ តស្មិំ តស្មិំ សន្តានេ អនុប្បត្តិអនាបាទិតតាយ **អសមូហតំ**។ ឯត្ថ ច លទ្ធភូមិកំ “**ភូមិលទ្ធ**”ន្តិ វុត្តំ អត្ថិអាហិតោ វិយ។ ឱកាសកតុប្បន្នសទ្ទេបិ ច ឱកាសោ កតោ ឯតេនាតិ, ឱកាសោ កតោ ឯតស្សាតិ ច ទុវិធេត្ថេបិ ឯវមេវ កតសទ្ទស្ស បរនិបាតោ វេទិតព្ពោ។

សព្ពទា អវត្តមានម្បិ គមិយចិត្តំ បដិបក្ខបច្ចវេក្ខណាយ អវិក្ខម្ភិតត្តា “**ឧប្បន្ន**”ន្តិ វុត្តំ។ **អន្តរាធាបេតី**តិ វិក្ខម្ភិកា អានាបានស្សតិ វិក្ខម្ភេតិ។ **អន្តរាយេវា**តិ ភូមិលទ្ធេ សភូមិយំ អព្ពោច្ឆិន្នេ វិច្ឆិន្ទិត្វាតិ អត្ថោ។ អនតីតំ អននាគតញ្ច ខណត្តយេកទេសគតម្បិ ឧប្បជ្ជមានំ “**ខណត្តយគត**”ន្តិ វុត្តំ។ ទេសនាយ បធានេន គហិតោ អត្ថោ “**សីស**”ន្តិ វុច្ចតិ។ លោកិយធម្មញ្ហិ ទេសេតព្ពំ បត្វា ទេសនាយ ចិត្តំ បុព្ពង្គមំ ហោតិ, ធម្មសភាវំ វា សន្ធាយេតំ វុត្តំ។ **អកុសលា**តិ សព្ពេបិ អកុសលា ធម្មា វុត្តា។ ចេតនាតិ កេចិ។ **អកុសលភាគិយា**តិ រាគាទយោ ឯកន្តអកុសលា។ **អកុសលបក្ខិកា**តិ ផស្សាទយោបិ តប្បក្ខិកា។ **មនោ តេសំ ធម្មានំ បឋមំ ឧប្បជ្ជតី**តិ សហជាតោបិ មនោ សម្បយុត្តេ សង្គណ្ហិត្វា អធិបតិភាវេន បវត្តមានោ បឋមំ ឧប្បន្នោ វិយ ហោតីតិ ឯវំ វុត្តោ។ សម្បយុត្តាបិ តទនុវត្តនតាយ អន្វទេវ អកុសលា ធម្មាតិ វុត្តា, អនន្តរបច្ចយមនំ វា សន្ធាយ មនោបុព្ពង្គមតា វុត្តា។ **ចិត្តេន នីយតី**តិ អភិសង្ខារវិញ្ញាណំ សន្ធាយាហ, តណ្ហាសម្បយុត្តំ វា។ **បភស្សរ**ន្តិ សភាវបណ្ឌរតំ សន្ធាយាហ។ **អរក្ខិតេ**តិ សតិយា អនុនយបដិឃាទីហិ អរក្ខិតេ, រាគាទីហិ **ព្យាបន្នេ**, តេហិ ឯវ **អវស្សុតេ**។ ចិត្តស្ស បុព្ពង្គមភាវសាធនេ អញ្ញមញ្ញំ ពលទានវសេន សុត្តានុរក្ខណំ, ឥធ វា ឧបសំហតានំ អាភិធម្មិកេហិ វិញ្ញាតានំ ចិរកាលប្បវត្តិវសេន វេទិតព្ពំ។

កតរបញ្ចំ ត្វន្តិអាទិ ន បាឡិអារុឡ្ហំ, ឯវំ ភគវា បុច្ឆតីតិ អដ្ឋកថាយមេវ វុត្តំ។ **បញ្ហា បន កិមត្ថិយា**តិ ឥទម្បិ ឯកំ សុត្តំ។ “អភិញ្ញត្ថា បរិញ្ញត្ថា បហានត្ថា”តិ តស្ស វិស្សជ្ជនំ។

សាតន្តិ សភាវវសេន វុត្តំ, **មធុរ**ន្តិ មធុរំ វិយាតិ ឧបមាវសេន។ **បោនោព្ភវិកា**តិ បុនព្ភវករណសីលា។ តត្រតត្រាភិនន្ទនតោ នន្ទី, នន្ទិភូតោ រាគោ នន្ទិរាគោ, នន្ទិរាគភាវេន សហគតាតិ **នន្ទិរាគសហគតា**តិ ន ឯត្ថ សម្បយោគវសេន សហគតភាវោ អត្ថីតិ សហគតសទ្ទោ តណ្ហាយ នន្ទិរាគភាវំ ជោតេតិ។ **នន្ទិរាគភូតា**តិ ចស្ស អត្ថោ។ **និស្សយេ**តិ បាទកេ។ **រូបារូបារម្មណាន**ន្តិ បថវីកសិណាទិអាកាសាទិអារម្មណានំ។ **សំសដ្ឋេ**តិ ខីរោទកំ វិយ សមោទិតេ ឯកីភាវមិវ គតេ។ **សហជាតេ**តិ សម្បយុត្តសហជាតេ, ន សហជាតមត្តេ។ **ឥធាបី**តិ “ឥមស្មិម្បិ បទេ អយមេវ អត្ថោ អធិប្បេតោ”តិ ឥមិស្សា អដ្ឋកថាយ យថាទស្សិតសំសដ្ឋសទ្ទោ សហជាតេ អធិប្បេតោតិ។ **អរូបំ រូបេនា**តិ បដិសន្ធិក្ខណេ វត្តនា។ **ឧក្កដ្ឋនិទ្ទេសោ**តិ អនវសេសសង្គហេន កតោ អតិសយនិទ្ទេសោ។

អនាភដ្ឋតាយេវាតិ “ទិដ្ឋំ សុត”ន្តិអាទីសុ ទិដ្ឋតាទយោ វិយ អភាសិតព្ពតា អនាភដ្ឋតា។ សព្ពាការេន សទិសស្ស ទុតិយចិត្តស្ស សសង្ខារិកតាវចនេន ឥមស្ស អសង្ខារិកតា វិញ្ញាយតិ, តស្មា អភាសិតព្ពតាយ ន គហិតោតិ អត្ថោ យុជ្ជតិ។ អធិប្បាយោ បន បាឡិយំ អភាសិតត្តា ឯវ តត្ថ ទេសេតព្ពភាវេន **ន គហិតោ** ន សង្គហិតោ ន តស្សត្ថស្ស អភាវាតិ។ អថ វា បាឡិយំ អនាភដ្ឋតាយ ឯវ អដ្ឋកថាយំ **ន គហិតោ** ន តស្សត្ថោ វុត្តោ។ **និយមេត្វាវា**តិ បរតោ ឯវំវិធស្សេវ សសង្ខារិកភាវវចនតោ ឥធ តទវចនេនេវ អសង្ខារិកភាវំ និយមេត្វា។

មនោវិញ្ញាណន្តិ ឯត្ថ ទ្វារំ វត្តតីតិ វុត្តំ, ទ្វារេន វា តំសហាយភូតំ ហទយវត្ថុ វុត្តំ។ **សរសភាវេនា**តិ សកិច្ចភាវេន។ អវិជ្ជា ហិ សង្ខារានំ បច្ចយភាវកិច្ចា, អញ្ញាសាធារណោ វា រសិតព្ពោ វិញ្ញាតព្ពោ ភាវោ សរសភាវោ, អ

វិជ្ជាសភាវោ សង្ខារសភាវោតិ ឯវមាទិកោ។ “សរសសភាវេនា”តិបិ បាឋោ, សោយេវ អត្ថោ។ អវិជ្ជាបច្ចយាតិ វា សរសេន, សង្ខារាតិ សភាវេន។

ឯកសមុដ្ឋានាទិតា រូបធម្មេសុ ឯវ យោជេតព្ពា តេសុ តព្ពោហារពាហុល្លតោ។ អតីតាទិភាវោ រូបារូបធម្មេសុ, ចិត្តចេតសិកនិព្ពាននាមម្បិ វា យថាសភាវំ ឯកទ្វិនកុតោចិសមុដ្ឋានតា យោជេតព្ពា។ **អនាបាថគតា**តិ ចក្ខាទីនំ អគោចរគតា សុខុមរជាទិរូបំ វិយ វត្ថុបរិវត្តតាយ តត្តាយោគុឡេ បតិតោទកពិន្ទុរូបំ វិយ ខណបរិវត្តតាយ អតិទូរតាយ អច្ចាសន្នាទិតាយ អតីតានាគតតាយ ច។ វិសយោ អនញ្ញត្ថភាវេន, គោចរោ ច តត្ថ ចរណេន វុត្តោ, តព្ពិសយនិច្ឆយេន មនោ បដិសរណំ។ អយមត្ថោ សិទ្ធោ ហោតិ អញ្ញថា តេសំ ធម្មារម្មណភាវេន “នេសំ គោចរវិសយំ បច្ចនុភោតី”តិ វចនស្ស អនុបបត្តិតោ។ ទិព្ពចក្ខុទិព្ពសោតតទ្ធិវិធញាណេហិ យថាវុត្តនយេន អនាបាថគតានិ រូបាទីនិ អាលម្ពិយមានានិ ន ធម្មារម្មណន្តិ កត្ថចិ វុច្ចមានានិ ទិដ្ឋានិ, ឥតរថា ច ទិដ្ឋានិ “ទិព្ពេន ចក្ខុនា រូបំ បស្សតី”តិអាទីសូតិ។

អាបាថមាគច្ឆតិ មនសា បញ្ចវិញ្ញាណេហិ ច គហេតព្ពភាវូបគមនេន។ **យដ្តេត្វា**តិ បដិមុខភាវាបាថំ គន្ត្វា។ **សរភាណកស្ស** ឱសារកស្ស។ បកតិយា ទិដ្ឋាទិវសេន អាបាថគមនញ្ច ភោជនបរិណាមឧតុភោជនវិសេសឧស្សាហាទីហិ កល្យំ, រោគិនោ វាតាទីហិ ច ឧបទ្ទុតំ វា កាយំ អនុវត្តន្តស្ស ជាគរស្ស ភវង្គស្ស ចលនបច្ចយានំ កាយិកសុខទុក្ខឧតុភោជនាទិឧបនិស្សយានំ ចិត្តបណិទហនសទិសាសទិសសម្ពន្ធទស្សនាទិបច្ចយានំ, សុត្តស្ស ច សុបិនទស្សនេ ធាតុក្ខោភាទិបច្ចយានំ វសេន វេទិតព្ពំ។ អទិដ្ឋស្ស អសុតស្ស អនាគតពុទ្ធរូបាទិនោ បសាទទាតុកាមតាវត្ថុស្ស តំសទិសតាសង្ខាតេន ទិដ្ឋសុតសម្ពន្ធេនេវ។ ន កេវលំ តំសទិសតាវ ឧភយសម្ពន្ធោ, កិន្តុ តព្ពិបក្ខតា តទេកទេសតា តំសម្បយុត្តតាទិកោ ច វេទិតព្ពោ។ កេនចិ វុត្តេ កិស្មិញ្ចិ សុតេ អវិចារេត្វា សទ្ទហនំ **សទ្ធា**, សយមេវ តំ វិចារេត្វា រោចនំ **រុចិ**, “ឯវំ វា ឯវំ វា ភវិស្សតី”តិ អាការវិចារណំ **អាការបរិវិតក្កោ**, វិចារេន្តស្ស កត្ថចិ ទិដ្ឋិយា និជ្ឈានក្ខមនំ **ទិដ្ឋិនិជ្ឈានក្ខន្តិ**។

គេរុកហរិតាលញ្ជនាទិធាតូសុ។ **សុភនិមិត្តំ** សុភគ្គហណស្ស និមិត្តំ។ តំ សុភនិមិត្តត្តា រញ្ជនីយត្តា ច **លោភស្ស វត្ថុ**។ និយមិតស្ស ចិត្តស្ស វសេន **និយមិតវសេន**។ ឯវមិតរេសុ ទ្វីសុ។ អាភោគោ **អាភុជិតំ**។ **លូខបុគ្គលា** ទោសពហុលា។ អទោសពហុលា **សិនិទ្ធបុគ្គលា**។ **តទធិមុត្តតា**តិ បីតិនិន្នចិត្តតា។ **ឥមេហិ…បេ…. វេទិតព្ពោ** បីតិយា សោមនស្សវិប្បយោគាសម្ភវតោតិ អធិប្បាយោ។

ជីវិតវុត្តិយា អាយតនភាវតោ ហត្ថារោហាទិសិប្បមេវ **សិប្បាយតនំ**។ កសិវាណិជ្ជាទិកម្មមេវ **កម្មាយតនំ**។ អាយុវេទាទិវិជ្ជា ឯវ **វិជ្ជាដ្ឋានំ**។ **អព្យាបជ្ជេ**តិ ទោមនស្សព្យាបាទរហិតេ រូបភវេ។ **ធម្មបទា**តិ ធម្មកោដ្ឋាសា។ **បិលវន្តី**តិ ឧបដ្ឋហន្តិ បទិស្សន្តិ។ **យោគា**តិ ភាវនាភិយោគា សមាធិតោ។ **វត្ថុវិសទកិរិយា**តិ អជ្ឈត្តិកពាហិរានំ វត្ថូនំ និម្មលភាវករិយា។ សទ្ធាទីនំ ឥន្ទ្រិយានំ អញ្ញមញ្ញានតិវត្តនំ **ឥន្ទ្រិយសមត្តបដិបាទនតា** ។ គម្ភីរានំ ញាណេន ចរិតព្ពានំ, គម្ភីរញាណេន វា ចរិតព្ពានំ សុត្តន្តានំ បច្ចវេក្ខណា **គម្ភីរញាណចរិយបច្ចវេក្ខណា**។

វំសោតិ អនុក្កមោ។ **តន្តី**តិ សន្តតិ។ **បវេណី**តិ សម្ពន្ធោ។ សព្ពមេតំ ចារិត្តកិរិយាបពន្ធស្ស វចនំ។ ចារិត្តសីលត្តា **សីលមយំ**។ “ទស្សាមី”តិ វចីភេទេន វត្ថុស្ស បរិណតត្តា តតោ បដ្ឋាយ ទានំ អារទ្ធំ នាម ហោតិ , យតោ តស្ស អត្តនោ បរិណាមនាទីសុ អាបត្តិ ហោតិ។ វិជ្ជមានវត្ថុស្មិំ ចិន្តនកាលតោ បដ្ឋាយ ទានំ អារទ្ធន្តិ តត្ថ ទានមយំ កុសលំ ហោតីតិ អធិប្បាយោ។ ន ហិ ទានវត្ថុំ អវិជ្ជមានកម្បិ សង្ករោន្តស្ស កុសលំ ន ហោតីតិ។ តំ បន ទានមយស្ស បុព្ពភាគោតិ តទេវ ភជេយ្យ, វុត្តំ អដ្ឋកថាយំ។ **កុលវំសាទិវសេនា**តិ ឧទាហរណមត្តមេវេតំ។ អត្តនា សមាទិន្នវត្តវសេន សប្បុរិសវត្តគាមជនបទវត្តាទិវសេន ច ចារិត្តសីលតា វេទិតព្ពា។

សវត្ថុកន្តិ ភេរិអាទិវត្ថុសហិតំ កត្វា។ **វិជ្ជមានកវត្ថុ**ន្តិ ភេរិអាទិវត្ថុំ។ ធម្មស្សវនឃោសនាទីសុ ច សវត្ថុកំ កត្វា សទ្ទស្ស ទានំ សទ្ទវត្ថូនំ ឋានករណានំ សសទ្ទប្បវត្តិករណមេវាតិ តស្ស ចិន្តនំ វិជ្ជមានវត្ថុបរិច្ចាគោ វេទិតព្ពោ។ ភាជេត្វា ទស្សេសិ ធម្មរាជា ឥធ ច រូបារម្មណាទិភាវំ, អញ្ញត្ថ ច “តីណិមានិ, ភិក្ខវេ, បុញ្ញកិរិយវត្ថូនី”តិ (ទី. និ. ៣.៣០៥) ទានមយាទិភាវំ, អបរត្ថ ច “កតមេ ធម្មា កុសលា? តីណិ…បេ…. តំសមុដ្ឋានំ កាយកម្ម”ន្តិអាទិនា កាយកម្មាទិភាវញ្ច វទន្តោ។ **អបរិយាបន្នា ចា**តិ បរមត្ថតោ អវិជ្ជមានត្តា អញ្ញាយតនត្តា ច អសង្គហិតា។

បរិភោគរសោ បរិភោគបច្ចយំ បីតិសោមនស្សំ។ អយំ បន រសសមានតាវសេន គហណំ ឧបាទាយ រសារម្មណន្តិ វុត្តោ, ន សភាវតោ។ សភាវេន បន គហណំ ឧបាទាយ បីតិសោមនស្សំ ធម្មារម្មណមេវ ហោតីតិ “សុខា វេទនា ធម្មារម្មណ”ន្តិ វុត្តំ។ **អារម្មណមេវ និពទ្ធ**ន្តិ រូបារម្មណំ…បេ…. ធម្មារម្មណន្តិ ឯវំ និយមេត្វា វុត្តំ។

កម្មស្ស អនិពទ្ធត្តាតិ កម្មស្ស អនិយតត្តា។ យថា ហិ រូបាទីសុ ឯការម្មណំ ចិត្តំ អនញ្ញារម្មណំ ហោតិ, ន ឯវំ កាយទ្វារាទីសុ ឯកទ្វារិកកម្មំ អញ្ញស្មឹ ទ្វារេ នុប្បជ្ជតិ, តស្មា កម្មស្ស ទ្វារនិយមរហិតត្តា ទ្វារម្បិ កម្មនិយមរហិតន្តិ ឥទ អារម្មណំ វិយ និយមេត្វា ន វុត្តំ។ **វិនា អារម្មណេន អនុប្បជ្ជនតោ**តិ ឯតស្សាបិ ចត្ថោ "យថា កាយកម្មាទីសុ ឯកំ កម្មំ តេន ទ្វារេន វិនា អញ្ញស្មឹ ទ្វារេ ចរតិ, ន ឯវំ រូបាទីសុ ឯការម្មណំ ចិត្តំ តេនារម្មណេន វិនា អារម្មណន្តរេ ឧប្បជ្ជតី"តិ វេទិតព្ពោ។ ន ហិ យថា វចីទ្វារេ ឧប្បជ្ជមានម្បិ "កាយកម្ម"ន្តិ វុច្ចតិ, ឯវំ សទ្ទារម្មណេ ឧប្បជ្ជមានំ "រូបារម្មណ"ន្តិ វុច្ចតិ។

កាមាវចរកុសលំ

កាយកម្មទ្វារកថាវណ្ណនា

ឥមស្ស បនត្ថស្សាតិ កម្មទ្វារានំ អញ្ញមញ្ញស្មឹ អនិយតភាវ "ទ្វារេ ចរន្តិ កម្មានី"តិអាទិនា បកាសនត្ថំ។ **បញ្ច វិញ្ញាណានី**តិ ឯត្ថ ឆដ្ឋស្ស វិញ្ញាណស្ស តស្ស ច ទ្វារស្ស អនុទ្ទេសោ ទ្វារទ្វារវន្តានំ សហាភាវា។ និយតរូបរូបវសេន ចតុសមុដ្ឋានិកកាយា វុត្តាតិ សទ្ទស្ស វិការរូបាទីនញ្ច អសង្គហោ។

បឋមជវនសមុដ្ឋិតា វាយោធាតុ យទិបិ តស្មឹ ខណេ រូបានំ ទេសន្តរុប្បត្តិហេតុភាវេន ចាលេតុំ ន សក្កោតិ, តថាបិ វិញ្ញត្តិវិការសហិតាវ សា វេទិតព្ពា។ ទសសុ ហិ ទិសាសុ យំ ទិសំ គន្តុកាមោ អង្គបច្ចង្គានិ វា ខិបិតុកាមោ, តំទិសាភិមុខានេវ រូបានិ សា សន្ថម្ភេតិ សន្ធារេតិ ចាតិ តទភិមុខភាវវិការវតី ហោតិ, អធិប្បាយសហភាវី ច វិការោ វិញ្ញត្តីតិ។ ឯវញ្ច កត្វា អាវជ្ជនស្សាបិ វិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបកភាវោ យថាធិប្បាយវិការរូបុប្បាទនេន ឧបបន្នោ ហោតិ, យតោ ពាត្តឹស ចិត្តានិ រូបិរិយាបថវិញ្ញត្តិជនកានិ វុត្តានីតិ។ យោជនំ គតោ, ទសយោជនំ គតោតិ វត្តព្ពតំ អាបជ្ជាបេតិ អនេកសហស្សវារំ ឧប្បន្នា។

វាយោធាតុយា...បេ.... បច្ចយោ ភវិតុន្តិ ថម្ភនចលនេសុ វាយោធាតុយា បច្ចយោ ភវិតុំ សមត្ថោ ចិត្តសមុដ្ឋានមហាភូតានំ ឯកោ អាការវិសេសោ អត្ថិ, អយំ វិញ្ញត្តិ នាម។ តេសញ្ហិ តទាការត្តា វាយោធាតុ ថម្ភេតិ ចាលេតិ ចាតិ។ **ន ចិត្តសមុដ្ឋានា**តិ ឯតេន បរមត្ថតោ អភាវំ ទស្សេតិ។ ន ហិ រូបំ អប្បច្ចយំ អត្ថិ, ន ច និព្ពានវជ្ជោ អត្ថោ និច្ចោ អត្ថីតិ។ **វិញ្ញត្តិតាយា**តិ វិញ្ញត្តិវិការតាយ។ ចិត្តសមុដ្ឋានភាវោ វិយ មហាភូតវិការតាយ ឧបាទារូបភាវោ ច អធិប្បេតោតិ វេទិតព្ពោ។

កាយិកករណន្តិ កាយទ្វារប្បវត្តំ ចិត្តកិរិយំ, អធិប្បាយន្តិ អត្ថោ។ **ការេតិ មញ្ញេ**តិ ឯតេន វណ្ណគ្គហណានុសារេន គហិតាយ វិញ្ញត្តិយា យំ ករណំ វិញ្ញាតព្ពំ, តស្ស វិជាននេន វិញ្ញត្តិយា វិញ្ញាតត្តំ ទស្សេតិ។ ន ហិ វិញ្ញត្តិរហិតេសុ រុក្ខចលនាទីសុ "ឥទមេស ការេតី"តិ វិជាននំ ហោតីតិ។ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស ហិ រូបេ អភិនិបាតមត្តំ កិច្ចំ, ន អធិប្បាយសហភុនោ ចលនវិការស្ស គហណំ។ ចិត្តស្ស បន លហុបរិវត្តិតាយ ចក្ខុវិញ្ញាណវីថិយា អនន្តរំ មនោវិញ្ញាណេន វិញ្ញាតម្បិ ចលនំ ចក្ខុនា ទិដ្ឋំ វិយ មញ្ញន្តិ អវិសេសវិទុនោ, តស្មា យថា នីលាភិនិបាតវសប្បវត្តាយ ចក្ខុវិញ្ញាណវីថិយា នីលន្តិ បវត្តាយ មនោវិញ្ញាណវីថិយា ច អន្តរំ ន វិញ្ញាយតិ, ឯវំ អវិញ្ញាយមានន្តរេន មនោទ្វារវិញ្ញាណេន គហិតេ តស្មឹ ចិត្តេន សហេវ អនុបរិវត្តេ កាយថម្ភនវិការចោបនសង្ខាតេ "ឥទមេស ការេតិ, អយមស្ស អធិប្បាយោ"តិ វិជាននំ ហោតិ។

តាលបណ្ណាទិរូបានិ ទិស្វា តទនន្តរប្បវត្តាយ មនោទ្វារវីថិយា អវិញ្ញាយមានន្តរាយ តាលបណ្ណាទីនំ ឧទកាទិសហចារិប្បការតំ សញ្ញាណាការំ គហេត្វា ឧទកាទិគ្គហណំ វិយ។ **ឯត្ថ ឧទកំ ភវិស្សតី**តិអាទិនា ច ឧទកាទិសម្ពន្ធនាការេន រូបគ្គហណានុសារវិញ្ញាណេន យំ ឧទកាទិ វិញ្ញាតព្ពំ, តស្ស វិជាននេន តទាការស្ស វិញ្ញាតតា វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពា។ ឯតស្ស បន កាយិកករណគ្គហណស្ស ឧទកាទិគ្គហណស្ស ច បុរិមសិទ្ធសម្ពន្ធគ្គហណំ ឧបនិស្សយោ ហោតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អថ បន នាលម្ពិតាបិ វិញ្ញត្តិ កាយិកករណគ្គហណស្ស ច បច្ចយោ បុរិមសិទ្ធសម្ពន្ធគ្គហណោបនិស្សយវសេន សាធិប្បាយវិការភូតវណ្ណគ្គហណានន្តរំ បវត្តមានស្ស អធិប្បាយគ្គហណស្ស អធិប្បាយសហភូវិការាភាវេ អភាវតោ, ឯវំ សតិ វណ្ណគ្គហណានន្តរេន ឧទកាទិគ្គហណេនេវ តាលបណ្ណាទិសញ្ញាណាការោ វិយ វណ្ណគ្គហណានន្តរេន អធិប្បាយគ្គហណេនេវ វិញ្ញត្តិ បាកដា ហោតីតិ "ឥទញ្ចិទញ្ច ឯស ការេតិ មញ្ញេ"តិ អធិប្បាយវិជាននេនេវ វិញ្ញត្តិយា វិញ្ញាតតា វុត្តា។

អយំ នោ បហរិតុកាមោតិ អធិប្បាយវិជាននេន វិញ្ញត្តិយា បាកដភាវំ ទស្សេតិ។ ន ហិ តទបាកដភាវេ អធិប្បាយវិជាននំ ហោតីតិ។ **សម្មុខី...បេ.... យេវ នាម ហោតី**តិ អសម្មុខីភូតតាយ អនាបាថគតានំ រូបាទីនំ ចក្ខុវិញ្ញេយ្យាទិភាវោ វិយ សភាវភូតំ តំ ទ្វិធា វិញ្ញត្តិភាវំ សាធេតិ។ បរំ ពោធេតុកាមតាយ វិនាបិ

អភិក្កមនាទិប្បវត្តនេន សោ ចិត្តសហភូវិការោ អធិប្បាយំ វិញ្ញាបេតិ, សយញ្ច វិញ្ញាយតីតិ ទ្វិធាបិ វិញ្ញត្តិយេវាតិ វេទិតព្ពា។

តស្មិំ ទ្វារេ សិទ្ធាតិ តេន ទ្វារេន វិញ្ញាតព្ពភាវតោ តេនេវ ទ្វារេន នាមលាភតោ តស្មិំ ទ្វារេ បាកដភាវវសេន សិទ្ធា។ កុសលំ វា អកុសលំ វាតិ ឋបេតព្ពំ។ កស្មា? យស្មា បរវាទិនោ អវិបាកស្ស កម្មភាវោ ន សិទ្ធោ, ឥតរស្ស បន សិទ្ធោតិ វិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបកានំ ឯកាទសន្នំ កិរិយចិត្តានំ វសេន តិកំ បូរេត្វា ឋបេតព្ពំ។

ទ្វារេ ចរន្តិ កម្មានីតិ ឯត្ថ អយមធិប្បាយោ – យទិ ទ្វារា ទ្វារន្តរចារិនោ ហោន្តិ, ទ្វារសម្ភេទា កម្មសម្ភេទោ បីតិ កាយកម្មំ កាយកម្មទ្វារន្តិ អញ្ញមញ្ញវវត្ថានំ ន សិយា, កម្មានម្បិ កម្មន្តរចរណេ ឯសេវ នយោ។ យទិ បន ទ្វារានម្បិ ទ្វារភាវេន កម្មន្តរចរណំ កម្មានញ្ច ទ្វារន្តរចរណំ ន សិយា, សុដ្ឋុតរំ កម្មទ្វារវវត្ថានំ សិយា។ ន បន កម្មានំ ទ្វារន្តរេ អចរណំ អត្ថិ, កិន្តុ ទ្វារេ អញ្ញស្មិញ្ច ចរន្តិ កម្មានិ អញ្ញានិបិ។ យស្មា បន ទ្វារេ ទ្វារានិ ន ចរន្តិ, តស្មា អទ្វារចារីហិ ទ្វារេហិ ការណភូតេហិ កម្មានិ ទ្វារន្តរេ ចរន្តានិបិ វវត្ថិតានិ។ ន កេវលំ កម្មានេវ, តេហិ បន ទ្វារានិបីតិ ឯវំ កម្មទ្វារានិ អញ្ញមញ្ញំ វវត្ថិតានិ "យេភុយ្យេនវុត្តិតាយ តព្ពហុលវុត្តិតាយ ចា"តិ វុច្ចមានាយ វវត្ថានយុត្តិយា។ តត្ថ ទ្វារាបេក្ខត្តា កម្មានំ កាយកម្មាទិភាវស្ស អទ្វារចារីហិ ទ្វារេហិ វវត្ថានំ ហោតិ, ន បន ទ្វារន្តរចារីហិ កម្មេហិ ទ្វារានំ អវវត្ថានំ កម្មានបេក្ខកាយទ្វារាទិភាវេហិ ទ្វារេហិ វវត្ថិតានំ កាយកម្មាទីនំ កាយកម្មទ្វារាទិវវត្ថានករត្តា។ អថ វា ទ្វារន្តរេ ចរន្តានិបិ កាយាទីហិ ឧបលក្ខិតានេវ ចរន្តិ បាណាតិបាតាទីនំ ឯវំសភាវត្តា អាណត្តិហត្ថវិការាទីហិ វុច្ចមានស្សបិ កាយាទីហិ សាធេតព្ពសភាវពោធតោ, តស្មា ន កម្មន្តរស្ស អត្តនិ ចរន្តស្សបិ ទ្វារន្តរំ សនាមំ ទេតិ, នាបិ កម្មំ ទ្វារស្ស, តំតំទ្វារមេវ បន កម្មស្ស កម្មញ្ច ទ្វារន្តរេ ចរន្តម្បិ អត្តនោយេវ ទ្វារស្ស នាមំ ទេតីតិ សិទ្ធំ អញ្ញមញ្ញវវត្ថានំ។ បុព្ពេ បន ទ្វារេសុ អនិពទ្ធតា កម្មានំ ទ្វារន្តរចរណមេវ សន្ធាយ វុត្តា, ន ឯតំ វវត្ថានន្តិ។

តត្ថាតិ តេសុ ទ្វារកម្មេសុ។ **កាយកម្មស្ស ឧប្បជ្ជនដ្ឋាន**ន្តិ តំសហជាតា វិញ្ញត្តិយេវ វុច្ចតិ។ កិញ្ចាបិ ហិ សា តស្ស កេនចិ បការេន បច្ចយោ ន ហោតិ, តថាបិ កម្មស្ស វិសេសិកា វិញ្ញត្តិ តំសហជាតា ហោតីតិ តស្ស ឧប្បត្តិដ្ឋានភាវេន វុត្តា យថាវុត្តនិយមេន អញ្ញវិសេសនស្ស កម្មស្ស វិសេសនន្តរេ ឧប្បត្តិអភាវា។ **កាយេន បន កតត្តា**តិ កាយវិញ្ញត្តិំ ជនេត្វា តាយ ជីវិតិន្ទ្រិយុបច្ឆេទាទិនិប្ផាទនតោ អត្តនោ និប្ផត្តិវសេន "កាយេន កតំ កម្ម"ន្តិ វុត្តំ។ ការណភូតោ ហិ បនេត្ថ កាយោតិ។

អញ្ញមញ្ញំ វវត្ថិតាតិ ឯត្ថ កម្មុនា កាយោ កាយកម្មទ្វារន្តិ ឯវំ វវត្ថិតោ, ន កាយោ ឥច្ចេវ។ យថា សូចិកម្មុនា សូចិកម្មករណន្តិ វវត្ថិតា, ន សូចិ ឥច្ចេវ, តថា ឥទម្បិ ទដ្ឋព្ពំ។ **អញ្ញមញ្ញំ វវត្ថិតា**តិ ច អញ្ញមញ្ញំ វិសេសិតាតិ អត្ថោ។ **ឯវំ សន្តេ**តិ យថាវុត្តំ វវត្ថាននិយមំ អគ្គហេត្វា "ទ្វារេ ចរន្តិ កម្មានី"តិអាទិវចនមេវ គហេត្វា ចោទេតិ។ តត្ថ **ឯវំ សន្តេ**តិ កម្មានំ ទ្វារចរណេ អញ្ញមញ្ញេន ច វវត្ថានេ នាមលាភេ វិសេសនេ សតីតិ អត្ថោ។

កាយកម្មទ្វារកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

វចីកម្មទ្វារកថាវណ្ណនា

ចតូហិ, ភិក្ខវេ, អង្គេហិ សមន្នាគតាតិ ឯត្ថ សុភាសិតភាសនសង្ខាតា អបិសុណវាចា, ធម្មភាសនសង្ខាតោ អសម្ផប្បលាបោ, បិយភាសនសង្ខាតា អផរុសវាចា, សច្ចភាសនសង្ខាតោ អមុសាវាទោ ចាតិ ឯតា វាចា តថាបវត្តា ចេតនា ទដ្ឋព្ពា។ **សហសទ្ទា បនា**តិ តស្ស វិការស្ស សទ្ទេន សហ សម្ពន្ធត្តា វុត្តំ។ ចិត្តានុបរិវត្តិតាយ បន សោ ន យាវ សទ្ទភាវីតិ ទដ្ឋព្ពោ, វិតក្កវិប្ផារសទ្ទោ ន សោតវិញ្ញេយ្យោតិ បវត្តេន មហាអដ្ឋកថាវាទេន ចិត្តសមុដ្ឋានសទ្ទោ វិនាបិ វិញ្ញត្តិឃដ្ដនេន ឧប្បជ្ជតីតិ អាបជ្ជតិ។ "យា តាយ វាចាយ វិញ្ញត្តី"តិ (ធ. ស. ៦៣៦) ហិ វចនតោ អសោតវិញ្ញេយ្យសទ្ទេន សហ វិញ្ញត្តិយា ឧប្បត្តិ នត្ថីតិ វិញ្ញាយតីតិ។

ចិត្តសមុដ្ឋានំ សទ្ទាយតនន្តិ ឯត្ថ ច ន កោចិ ចិត្តសមុដ្ឋានោ សទ្ទោ អសង្គហិតោ នាម អត្ថីតិ អធិប្បាយេន មហាអដ្ឋកថាវាទំ បដិសេធេតិ។ ឆព្ពិធេន រូបសង្គហាទីសុ ហិ "សោតវិញ្ញេយ្យ"ន្តិ "ទិដ្ឋំ សុត"ន្តិ ឯត្ថ "សុត"ន្តិ ច ន កោចិ សទ្ទោ ន សង្គយ្ហតីតិ។ មហាអដ្ឋកថាយំ បន វិញ្ញត្តិសហជមេវ ជិវ្ហាតាលុចលនាទិករវិតក្កសមុដ្ឋិតំ សុខុមសទ្ទំ "ទិព្ពសោតេន សុត្វា អាទិសតី"តិ **សុត្តេ បដ្ឋានេ** ច ឱឡារិកសទ្ទំ សន្ធាយ "សោតវិញ្ញាណស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ"តិ វុត្តន្តិ ឥមិនា អធិប្បាយេន អសោតវិញ្ញេយ្យតា វុត្តា សិយា។ សទ្ទោ ច អសោតវិញ្ញេយ្យោ ចាតិ វិរុទ្ធមេតន្តិ បន បដិក្ខេបោ វេទិតព្ពោ។ វិញ្ញត្តិបច្ចយា ឃដ្ដនា **វិញ្ញត្តិឃដ្ដនា**។ វិញ្ញត្តិ ឯវ វា។ ឃដ្ដនាការប្បវត្តភូតវិការោ ហិ "ឃដ្ដនា"តិ វុត្តោ។ សង្ឃដ្ដនេន សហេវ សទ្ទោ ឧប្បជ្ជតិ, ន បុព្ពាបរភាវេន។

បថវីធាតុយាតិ ឥទំ វាយោធាតុយា វិយ ចាលនំ បថវីធាតុយា សង្ឃដ្ដនំ កិច្ចំ អធិកន្តិ កត្វា វុត្តំ, វិការស្ស ច តប្បច្ចយភាវោ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។ តព្ពិការានញ្ហិ ភូតានំ អញ្ញមញ្ញស្ស បច្ចយភាវោតិ។ អញ្ញម្បិ សព្ពំ វិធានំ កាយវិញ្ញត្តិយំ វិយ វេទិតព្ពំ។

តិសមុដ្ឋានិកកាយំ...បេ.... ន លព្ភតិ។ ន ហិ ចាលនំ ឧបាទិន្នឃដ្ដនន្តិ។ ចាលនញ្ហិ ទេសន្តរុប្បាទនបរម្បរតា, ឃដ្ដនំ បច្ចយវិសេសេន ភូតកលាបានំ អាសន្នតរុប្បាទោតិ។ **ឧបត្ថម្ភនកិច្ចម្បិ នត្ថី**តិ ឧបត្ថម្ភនេន វិនា បឋមចិត្តសមុដ្ឋានាបិ ឃដ្ដនាការេន បវត្តតីតិ ឃដ្ដនត្ថំ ឧបត្ថម្ភនេន បយោជនំ នត្ថិ, លទ្ធាសេវនេន ចិត្តេនេវ ឃដ្ដនស្ស ពលវភាវតោ ចាតិ អធិប្បាយោ។ ឧបត្ថម្ភនំ នត្ថិ អត្ថីតិ វិចារេត្វា គហេតព្ពំ។

វចីកម្មទ្វារកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

មនោកម្មទ្វារកថាវណ្ណនា

អយំ នាម ចេតនា កម្មំ ន ហោតីតិ ន វត្តព្ពាតិ ឥទំ យស្ស ទ្វារំ មនោ, តំទស្សនត្ថំ វុត្តំ។ **កប្បេតី**តិ “ត្វំ ផុសនំ ករោហិ, ត្វំ វេទយិត”ន្តិ ឯវំ កប្បេន្តំ វិយ បវត្តតីតិ អត្ថោ។ **បកប្បេន**ញ្ច តទេវ។ **កិំ បិណ្ឌំ ករោតី**តិ អាយូហនត្ថវសេន បុច្ឆតិ។ ផស្សាទិធម្មេ ហិ អវិប្បកិណ្ណេ កត្វា សកិច្ចេសុ បវត្តនំ **អាយូហនំ**, តត្ថេវ ព្យាបារណំ **ចេតយនំ**, តថាករណំ **អភិសង្ខរណ**ន្តិ។ តេភូមកស្សេវ គហណំ លោកុត្តរកម្មស្ស កម្មក្ខយករត្តា។

មនោកម្មទ្វារកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កម្មកថាវណ្ណនា

ចេតយិត្វា កម្មំ ករោតីតិ ឯត្ថ យស្មា បុរិមចេតនាយ ចេតយិត្វា សន្និដ្ឋានកម្មំ ករោតិ, តស្មា ចេតនា បុព្ពកំ កម្មំ តំចេតនាសភាវមេវាតិ ចេតនំ អហំ កម្មំ វទាមីតិ អត្ថោ។ អថ វា សមានកាលត្តេបិ ការណកិរិយា បុព្ពកាលា វិយ វត្តុំ យុត្តា, ផលកិរិយា ច អបរកាលា វិយ។ យស្មា ច ចេតនាយ ចេតយិត្វា កាយវាចាហិ ចោបនកិរិយំ មនសា ច អភិជ្ឈាទិកិរិយំ ករោតិ, តស្មា តស្សា កិរិយាយ ការិកំ ចេតនំ អហំ កម្មំ វទាមីតិ អត្ថោ។ **កាយេ វា**តិ កាយវិញ្ញត្តិសង្ខាតេ កាយេ វា។ **សតី**តិ ធរមានេ, អនិរោធិតេ វា។ កាយសមុដ្ឋាបិកា ចេតនា **កាយសញ្ចេតនា**។ ឯត្ថ ច សុខទុក្ខុប្បាទកេន កម្មេន ភវិតព្ពំ, ចេតនា ច សុខទុក្ខុប្បាទិកា វុត្តាតិ តស្សា កម្មភាវោ សិទ្ធោ ហោតិ។ **សញ្ចេតនិយ**ន្តិ សញ្ចេតនសភាវន្តំ។ **សមិទ្ធិត្ថេរេន** “សញ្ចេតនិយំ, អាវុសោ... បេ.... មនសា សុខំ សោ វេទយតី”តិ (ម. និ. ៣.៣០០; កថា. ៥៣៩) អវិភជិត្វា ព្យាកតោ។ **សុខវេទនីយ**ន្តិអាទិនា បន វិភជិត្វា ព្យាកាតព្ពោ សោ បញ្ហោ, តស្មា សម្មា ព្យាកតោ នាម ន ហោតិ។ ឥតរទ្វយេបិ ឯសេវ នយោ។ យថា បន សុត្តានិ បិតានិ, តថា ចោបនកិរិយានិស្សយភូតា កាយវាចា អភិជ្ឈាទិកិរិយានិស្សយោ ច មនោទ្វារានិ, យាយ បន ចេតនាយ តេហិ កាយាទីហិ ករណភូតេហិ ចោបនាភិជ្ឈាទិកិរិយំ ករោន្តិ វាសិអាទីហិ វិយ ឆេទនាទី, សា ចេតនា កម្មន្តិ ទ្វារប្បវត្តិយម្បិ កម្មទ្វារភេទនញ្ច កម្មទ្វារវវត្ថានញ្ច ទិស្សតិ, ឯវញ្ច សតិ “កាយេន ចេ កតំ កម្ម”ន្តិអាទិគាថាយោ (ធ. ស. អដ្ឋ. ១ កាយកម្មទ្វារ) អតិវិយ យុជ្ជន្តិ។

លោកុត្តរមគ្គោ ឥធ លោកិយកម្មកថាយំ អនធិប្បេតោបិ ភជាបិយមានោ តីណិ កម្មានិ ភជតិ។ **មនេន ទុស្សីល្យ**ន្តិ កាយិកវាចសិកវីតិក្កមវជ្ជំ សព្ពំ អកុសលំ សង្គណ្ហាតិ, មិច្ឆាទិដ្ឋិសង្កប្បវាយាមសតិសមាធី វា។ តម្បិ ចេតំ “មនសា សំវរោ សាធូ”តិ (សំ. និ. ១.១១៦; ធ. ប. ៣៦១) វុត្តស្ស សំវរស្ស បដិបក្ខវសេន វុត្តំ, ន សីលវិបត្តិវសេន។ ន ហិ សា មានសិកា អត្ថីតិ មគ្គស្សេវ ភជាបនំ មហាវិសយត្តា។ ពោជ្ឈង្គា ហិ មនោកម្មមេវ ភជេយ្យុំ, ន ច ន សក្កា មគ្គភជាបនេនេវ តេសំ ភជាបនំ វិញ្ញាតុន្តិ។

កម្មបថំ អប្បត្តានម្បិ តំតំទ្វារេ សំសន្ទនំ អវរោធនំ ទ្វារន្តរេ កម្មន្តរុប្បត្តិយម្បិ កម្មទ្វារភេទនញ្ច **ទ្វារសំសន្ទនំ** នាម។ “តិវិធា, ភិក្ខវេ, កាយសញ្ចេតនា អកុសលំ កាយកម្ម”ន្តិអាទិនា (កថា. ៥៣៩) កម្មបថប្បត្តាវ សន្និដ្ឋាបកចេតនា កម្មន្តិ វុត្តាតិ បុរិមចេតនា សព្ពា កាយកម្មំ ន ហោតីតិ វុត្តំ។ **អាណាបេត្វា...បេ.... អលភន្តស្សា**តិ អាណត្តេហិ អមារិតភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ, វចីទុច្ចរិតំ នាម ហោតិ អកម្មបថភាវតោតិ អធិប្បាយោ។ “ឥមេ សត្តា ហញ្ញន្តូ”តិ បវត្តព្យាបាទវសេន **ចេតនាបក្ខិកា វា ភវន្តិ** កាយកម្មវោហារលាភា។ **អព្ពោហារិកា វា** មនោកម្មវោហារវិរហា។ សសម្ភារបថវីអាទីសុ អាបាទយោ ឯត្ថ និទស្សនំ។

កុលុម្ពស្សាតិ គព្ភស្ស, កុលស្សេវ វា។ តិស្សោបិ សង្គីតិយោ អារុឡ្ហតាយ អននុជាននតោ “**តវ សុត្តស្សា**”តិ វុត្តំ។ **ទសវិធា ឥទ្ធិ** បដិសម្ភិទាមគ្គេ ឥទ្ធិកថាយ គហេតព្ពា។ **ភាវនាមយ**ន្តិ អធិដ្ឋានិទ្ធី សន្ធាយ វទតិ។ ឃដភេទោ វិយ បរូបឃាតោ, ឧទកវិនាសោ វិយ ឥទ្ធិវិនាសោ ច ហោតីតិ ឧបមា សំសន្ទតិ។ **តវ បញ្ហោ**តិ ភាវនាមយាយ បរូបឃាតោ ហោតីតិ វុត្តោ ញាបេតុំ ឥច្ឆិតោ អត្ថោ។ **អាថព្ពណិទ្ធិ** វិជ្ជាមយិទ្ធិ ហោតិ។ **សត្តមេ បទេ**តិ មណ្ឌលាទិតោ សត្តមេ បទេ។

វចនន្តរេន គមេតព្ពត្ថំ **នេយ្យត្ថំ**, សយមេវ គមិតព្ពត្ថំ **នីតត្ថំ។ កិរិយតោ សមុដ្ឋាតិ, ឧទាហុ អកិរិយតោ**តិ តេនាធិប្បេតំ សម្បជានមុសាវាទំ សន្ធាយ បុច្ឆតិ, ន ឧបោសថក្ខន្ធកេ វុត្តំ។ តត្ថ អវុត្តមេវ ហិ សោ អនរិយវោហារំ វុត្តន្តិ គហេត្វា វោហរតីតិ។ **វាចាគិរ**ន្តិ វាចាសង្ខាតំ គិរំ, វាចានុច្ចារណំ វា។

ខន្ធសិវាទយោ សេដ្ឋាតិ **ខន្ធា**តិ កុមារា។ **សិវា**តិ មហេស្សរា, មិច្ឆាទិដ្ឋិយា និទស្សនត្ថមិទំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ នត្ថិកទិដ្ឋាទយោ ឯវ ហិ កម្មបថប្បត្តា កម្មន្តិ។ **ចេតនា បនេត្ថ អព្ពោហារិកា**តិ កាយទ្វារេ វចីទ្វារេ ច សមុដ្ឋិតាបិ កាយកម្មំ វចីកម្មន្តិ ច វោហារំ ន លភតិ អភិជ្ឈាទិប្បធានត្តា។ “តិវិធា, ភិក្ខវេ, មនោសញ្ចេតនា អកុសលំ មនោកម្ម”ន្តិ បន វចនតោ សភាវេនេវ សា មនោកម្មំ, ន អភិជ្ឈាទិបក្ខិកត្តាតិ “អភិជ្ឈាទិបក្ខិកាវា”តិ ន វុត្តំ។ ឥមស្មិំ បន ឋានេ កាយង្គវាចង្គានិ អចោបេត្វា ចិន្តនកាលេ ចេតនាបិ ចេតនាសម្បយុត្តធម្មាបិ មនោទ្វារេ ឯវ សមុដ្ឋហន្តិ, តស្មា ចេតនាយ អព្ពោហារិកភាវោ កថញ្ចិ នត្ថីតិ អធិប្បាយោ។

“តិវិធា , ភិក្ខវេ, កាយសញ្ចេតនា កុសលំ កាយកម្ម”ន្តិអាទិវចនតោ (កថា. ៥៣៩) បាណាតិបាតាទិបដិបក្ខភូតា តព្ពិរតិវិសិដ្ឋា ចេតនាវ បាណាតិបាតវិរតិអាទិកា ហោន្តីតិ “ចេតនាបក្ខិកា វា”តិ វុត្តំ, ន “វិរតិបក្ខិកា”តិ។ **វក្ខតី**តិ អវិនាសេត្វា កថេតិ។ **ភិន្ទតី**តិ វិនាសេត្វា កថេតិ។

កម្មកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ចក្ខុវិញ្ញាណទ្វារន្តិ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស ទ្វារំ។ ចក្ខុ ច តំ វិញ្ញាណទ្វារញ្ចាតិ វា **ចក្ខុវិញ្ញាណទ្វារំ**។ ចក្ខុ វិញ្ញាណទ្វារន្តិ វា អសមាសនិទ្ទេសោ។ តំ បន ចក្ខុមេវ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។ “ចក្ខុនា សំវរោ សាធូ”តិអាទិកាយ (ធ. ប. ៣៦០) គាថាយ បសាទកាយចោបនកាយសំវរេ ឯកជ្ឈំ កត្វា កាយេន សំវរោ វុត្តោ, តំ ឥធ ភិន្ទិត្វា អដ្ឋ សំវរា, តប្បដិបក្ខភាវេន អសំវរា អដ្ឋ កថិតា។ សីលសំវរាទយោបិ បញ្ចេវ សំវរា សព្ពទ្វារេសុ ឧប្បជ្ជមានាបិ, តប្បដិបក្ខភាវេន ទុស្សីល្យាទីនិ អសំវរាតិ វុត្តានិ។ តត្ថ **ទុស្សីល្យំ** បាណាតិបាតាទិចេតនា។ **មុដ្ឋស្សច្ចំ** សតិបដិបក្ខា អកុសលា ធម្មា។ បមាទន្តិ កេចិ។ សីតាទីសុ បដិឃោ **អក្ខន្តិ**។ ថិនមិទ្ធំ **កោសជ្ជំ**។

វិនា វចីទ្វារេន សុទ្ធំ កាយទ្វារសង្ខាតន្តិ ឥទំ វចីទ្វារសល្លក្ខិតស្ស មុសាវាទាទិនោបិ កាយទ្វារេ បវត្តិសព្ភាវា អសុទ្ធតា អត្ថីតិ តំនិវារណត្ថំ វុត្តំ។ ន ហិ តំ កាយកម្មំ ហោតិ។ សុទ្ធវចីទ្វារោបលក្ខិតំ បន វចីកម្មមេវ ហោតីតិ។ **ឯត្ថ អសំវរោ**តិ ឯតេន សុទ្ធកាយទ្វារេន ឧបលក្ខិតោ អសំវរោ ទ្វារន្តរេ ឧប្បជ្ជមានោបិ វុត្តោ។ ទ្វារន្តរានុបលក្ខិតំ សព្ពំ តំទ្វារិកាកុសលញ្ចេតិ វេទិតព្ពំ។ ឯវញ្ច កត្វា កម្មបថសំសន្ទនេ “ចោបនកាយអសំវរទ្វារវសេន ឧប្បជ្ជមានោ អសំវរោ អកុសលំ កាយកម្មមេវ ហោតី”តិអាទិ “អកុសលំ កាយកម្មំ ចោបនកាយអសំវរទ្វារវសេន វចីអសំវរវសេន ច ឧប្បជ្ជតី”តិអាទិនា សហ អវិរុទ្ធំ ហោតិ។ អសំវរោ ហិ ទ្វារន្តរេ ឧប្បជ្ជមានោបិ សទ្វារេ ឯវាតិ វុច្ចតិ, សទ្វារវសេន ឧប្បន្នោតិ ច, កម្មំ អញ្ញទ្វារេ អញ្ញទ្វារវសេន ចាតិ ឯវំ អវិរុទ្ធំ។

អថ វា **ឯត្ថា**តិ សុទ្ធំ អសុទ្ធន្តិ ឯតំ អវិចារេត្វា ឯតស្មិំ ចោបនេតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯវំ សតិ ទ្វារន្តរោបលក្ខិតំ កម្មបថភាវប្បត្តតាយ វចីមនោកម្មំ ចោបនកាយអសំវរទ្វារេ ឧប្បន្នំ, សេសំ សព្ពំ តំទ្វារុប្បន្នាកុសលំ វិយ “ចោបនកាយអសំវរោ”តិ វុច្ចតិ។ កម្មបថភាវប្បត្តិយា ទ្វារន្តរុប្បន្នំ កាយកម្មញ្ច តថា ន វុច្ចតីតិ កម្មបថសំសន្ទនវិរោធោ សិយា, តទវិរោធំ តត្ថេវ វក្ខាម។ សីលសំវរាទយោ បញ្ច និក្ខេបកណ្ឌេ អាវិ ភវិស្សន្តិ។ តត្ថ ញាណសំវរេ បច្ចយសន្និស្សិតសីលស្ស, វីរិយសំវរេ ច អាជីវបារិសុទ្ធិយា អន្តោគធតា ទដ្ឋព្ពា។

អកុសលកម្មបថកថាវណ្ណនា

សរសេនេវ ច បតនសភាវស្ស បាណស្ស អន្តរា ឯវ អតីវ បាតនំ **អតិបាតោ**, សណិកំ បតិតុំ អទត្វាវ សីឃំ បាតនន្តិ អត្ថោ។ អតិក្កម្ម វា សត្ថាទីហិ អភិភវិត្វា បាតនំ **អតិបាតោ**។ បយោគវត្ថុមហន្តតាទីហិ **មហាសាវជ្ជតា** តេហិ បច្ចយេហិ ឧប្បជ្ជមានាយ ចេតនាយ ពលវភាវតោ។ យថាវុត្តបច្ចយវិបរិយាយេបិ តំតំបច្ចយេហិ

ឧប្បជ្ជមានាយ ចេតនាយ ពលវាពលវវសេនេវ អប្បសាវជ្ជមហាសាវជ្ជតា វេទិតព្ពា។ **ឥទ្ធិមយោ** កម្ម វិបាកជិទ្ធិមយោ ទាឋាកោដិកាទីនំ វិយ។

គោត្តរក្ខិតា សគោត្តេហិ រក្ខិតា។ **ធម្មរក្ខិតា** សហធម្មិកេហិ រក្ខិតា។ សសាមិកា **សារក្ខា**។ យស្សា គមនេ រញ្ញា ទណ្ឌោ ឋបិតោ, សា **សបរិទណ្ឌា**។ **អត្ថភញ្ជកោ**តិ កម្មបថប្បត្តំ វុត្តំ។ កម្មបថកថា ហេសាតិ។ **អត្តនោ សន្តកំ អទាតុកាមតាយា**តិអាទិ មុសាវាទសាមញ្ញតោ វុត្តំ។ ហសាធិប្បាយេន វិសំវាទនបុរេក្ខារស្សេវ មុសាវាទោ។ **សុញ្ញភាវ**ន្តិ បីតិវិរហិតតាយ រិត្តតំ។ អត្ថវិបន្នតាយ **ន ហទយង្គមា។ អត្ថណ្ឌេន្តេ**តិ អសទ្ទហន្តេ កម្មបថភេទោ ន ហោតិ។ យោ កោចិ បន សម្ផប្បលាបោ ទ្វីហិ សម្ភារេហិ សិជ្ឈតីតិ។ អត្តនោ បរិណាមនំ ចិត្តេនេវាតិ វេទិតព្ពំ។ **មិច្ឆា បស្សតី**តិ វិតថំ បស្សតិ។

កោដ្ឋាសតោតិ ផស្សបញ្ចមកាទីសុ ចិត្តង្គកោដ្ឋាសេសុ យេ កោដ្ឋាសា ហោន្តិ, តតោតិ អត្ថោ។ ននុ ច ចេតនា កម្មបថេសុ ន វុត្តាតិ បដិបាដិយា សត្តន្នំ កម្មបថភាវោ ន យុត្តោតិ? ន, អវចនស្ស អញ្ញហេតុត្តា។ ន ហិ ចេតនាយ អកម្មបថត្តា កម្មបថរាសិម្ហិ អវចនំ, កទាចិ បន កម្មបថោ ហោតិ, ន សព្ពទាតិ កម្មបថភាវស្ស អនិយតត្តា អវចនំ។ យទា បន កម្មបថោ ហោតិ, តទា កម្មបថរាសិសង្គហោ ន និវារិតោតិ។ “បញ្ច សិក្ខាបទា បរិត្តារម្មណា ឯវា”តិ ឯតេន អទិន្នាទានាទីនំ សត្តារម្មណភាវវិរោធំ “សត្តសង្ខាតេ សង្ខារេ ឯវ អារព្ភ បវត្តិតោ”តិ សយមេវ បរិហរិស្សតិ។ “នត្ថិ សត្តា ឱបបាតិកា”តិ បវត្តមានា ទិដ្ឋិ តេភូមកធម្មវិសយាវាតិ សង្ខារារម្មណតា វុត្តា។ វិបាកនិស្សន្ទផលានិ យថាក្កមំ និរយាទិវិបាកទុគ្គតតាទីនិ។

អកុសលកម្មបថកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កុសលកម្មបថកថាវណ្ណនា

បាណាតិបាតាទីហិ បន វិរតិយោតិ ឯតំ យាហិ វិរតីហិ សម្បយុត្តា ចេតនា “កាយវចីកម្មានី”តិ វុច្ចន្តិ, តាសញ្ច កម្មបថភាវោ យុត្តោតិ កត្វា វុត្តំ។ តថា ហិ វក្ខតិ “បដិបាដិយា សត្ត ចេតនាបិ វដ្ដន្តិ វិរតិយោបី”តិ។ **អលូសសម្ភស**ន្តិ ជីវមានកសសម្ភំស។ វោរោបេតា ហុត្វា នាភិជានាមិ។ ទុស្សីល្យាទារម្មណា តទារម្មណា។ ជីវិតិន្ទ្រិយាទិអារម្មណា កថំ ទុស្សីល្យាទីនិ បជហន្តីតិ តំ ទស្សេតុំ **“យថា បនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **អនភិជ្ឈា…បេ…. វិរមន្តស្សា**តិ អភិជ្ឈំ បជហន្តស្សាតិ អត្ថោ។ ន ហិ មនោទុច្ចរិតា វិរតិ អត្ថិ អនភិជ្ឈាទីហេវ តប្បហានតោ។

កម្មបថសំសន្ទនកថាវណ្ណនា

កម្មបថប្បត្តានំ ទុស្សីល្យាទីនំ អសំវរានំ តថា ទុច្ចរិតានញ្ច អកុសលកម្មបថេហិ កម្មបថប្បត្តានមេវ ច សុសីល្យាទីនំ សំវរានំ តថា សុចរិតានញ្ច កុសលកម្មបថេហិ អត្ថតោ នានត្តាភាវទស្សនំ។ អថ វា តេសំ ផស្សទ្វារាទីហិ អវិរោធភាវេន ទីបនំ កម្មបថសំសន្ទនន្តិ កេចិ វទន្តិ , តទេតំ វិចារេតព្ពំ។ ន ហិ បញ្ចផស្សទ្វារបញ្ចអសំវរទ្វារបញ្ចសំវរទ្វារេសុ ឧប្បន្នានំ អសំវរានំ សំវរានញ្ច កម្មបថតា អត្ថិ បាណាតិបាតាទីនំ បរសន្តក វត្ថុលោភបរសត្តារម្មណព្យាបាទអហេតុកទិដ្ឋិអាទីនញ្ច តេសុ ទ្វារេសុ អនុប្បត្តិតោ។ តិវិធកអាយទុច្ចរិតាទីនិ ច កម្មបថាតិ បាកដា ឯវាតិ កឹ តេសំ កម្មបថេហិ នានត្តាភាវទស្សនេន, ន ច ទុច្ចរិតានំ សុចរិតានញ្ច ផស្សទ្វារាទិវសេន ឧប្បត្តិ ទីបិតា, នាបិ អសំវរានំ សំវរានញ្ច យតោ តេសំ ផស្សទ្វារាទីហិ អវិរោធភាវេន ទីបនា សិយា, កេវលំ បន ផស្សទ្វារាទិវសេន ឧប្បន្នានំ អសំវរានំ សំវរានញ្ច កាយកម្មាទិតា ទីបិតា។ យទិ ច ឯត្តកំ កម្មបថសំសន្ទនំ, “អកុសលំ កាយកម្មំ បញ្ចផស្សទ្វារវសេន នុប្បជ្ជតី”តិអាទិ កម្មបថសំសន្ទនំ ន សិយា។ ឯសាបិ ឆផស្សទ្វារាទីហិ អវិរោធទីបនាតិ ចេ, វុត្តមេវ បការន្តរេន ទស្សេតុំ “អថ វា”តិ ន វត្តព្ពំ។ សមុច្ចយត្ថោ ច អថ វា-សទ្ទោ កម្មបថប្បត្តានេវ ទុស្សីល្យាទីនិ កាយកម្មាទិនាមេហិ វទន្តេហិ មនោកម្មស្ស ឆផស្សទ្វារវសេន ឧប្បត្តិ ន វត្តព្ពា។ ន ហិ តំ ចក្ខុទ្វារាទិវសេន ឧប្បជ្ជតីតិ។ យទិ ច កម្មបថប្បត្តា ឯវ អសំវរាទយោ គហិតា, ទុច្ចរិតេហិ អញ្ញេសំ អសំវរានំ អភាវា តេសញ្ច តំតំកម្មភាវស្ស វុត្តត្តា “ចោបនកាយអសំវរទ្វារវសេន ឧប្បន្នោ អសំវរោ អកុសលំ កាយកម្មមេវ ហោតី”តិអាទិ ន វត្តព្ពំ សិយា។ វុច្ចមានេ ហិ តស្មិំ សង្ករោ សិយា, វចីមនោកម្មានិបិ ហិ កាយទ្វារេ ឧប្បជ្ជន្តិ, តថា សេសទ្វារេសុបិ កម្មន្តរានីតិ។

អថ បន ទ្វារន្តរេ ឧប្បជ្ជមានំ កម្មន្តរម្បិ តំទ្វារិកកម្មមេវ សិយា, “តិវិធំ កាយទុច្ចរិតំ អកុសលំ កាយកម្មមេវា”តិអាទិ, “អកុសលំ កាយកម្មំ ចោបនកាយអសំវរទ្វារវសេន វាចាអសំវរទ្វារវសេន ច ឧប្បជ្ជតី”តិអាទិ ច វិរុជ្ឈេយ្យ។ ទុច្ចរិតានញ្ហិ អញ្ញទ្វារចរណំ អត្ថិ, ន ចស្ស ទ្វារន្តរុប្បន្នំ កម្មន្តរំ ហោតីតិ។ តស្មា ហេដ្ឋា កម្មបថប្បត្តានំ ឯវ កាយកម្មាទិភាវស្ស វុត្តត្តា សេសានញ្ច តំតំទ្វារុប្បន្នានំ កុសលាកុសលានំ ទ្វារសំសន្ទនេ

តំតំទ្វារបត្តិកភាវស្ស កតត្តា ឥធ កម្មបថំ អប្បត្តានញ្ច ចេតនាភាវតោ អកម្មានញ្ច អសំវរានំ សំវរានញ្ច ភជាបិយមានានំ កម្មបថានំ វិយ កាយកម្មាទិតាទីបនំ, កម្មបថប្បត្តានំ តិវិធកាយទុច្ចរិតាទីនំ តិវិធកាយសុចរិតាទីនញ្ច ទ្វារន្តរចរណេបិ កាយកម្មាទិភាវាវិជហនទីបនំ, យថាបកាសិតានញ្ច កម្មបថភាវំ បត្តានំ អបត្តានញ្ច អកុសលកាយកម្មាទីនញ្ច កុសលកាយកម្មាទីនញ្ច ផស្សទ្វារាទីហិ ឧប្បត្តិបកាសនញ្ច កម្មបថសំសន្ទនំ នាម។ កស្មា? អកម្មបថានំ កម្មបថេសុ កម្មបថានញ្ច អកម្មបថេសុ សមាននាមតាវសេន, កម្មបថានំ កម្មបថេសុ សាមញ្ញនាមាវិជហនវសេន, ឧភយេសញ្ច ឧប្បត្តិវសេន ទ្វារេសុ ឯកត្ថ សំសន្ទិតត្តា។

តត្ថ តិវិធកម្មទ្វារវសេន ឧប្បន្នានំ កម្មានំ ញាតកម្មភាវតាយ តំតំកម្មភាវស្ស អវចនីយត្តា កម្មទ្វារេសុ តេសំ ឧប្បត្តិយា ច វុត្តត្តា បញ្ចវិញ្ញាណទ្វារវសេន អសំវរាទីនំ ឧប្បត្តិបរិយាយវចនាភាវតោ ច កម្មទ្វារវិញ្ញាណទ្វារានិ វិវជ្ជិត្វា **"បញ្ចផស្សទ្វារវសេន ហិ ឧប្បន្នោ"**តិអាទិ វុត្តំ។ "យម្បិទំ ចក្ខុសម្ផស្សបច្ចយា ឧប្បជ្ជតិ សុខំ វា"តិអាទិនា "ចក្ខុសម្ផស្សបច្ចយា វេទនាក្ខន្ធោ អត្ថិ កុសលោ"តិអាទិនា ច បញ្ចផស្សទ្វារវសេន អសំវរាទីនំ ឧប្បត្តិបរិយាយោ វុត្តោ, ន ច "យមិទំ ចក្ខុវិញ្ញាណបច្ចយា"តិអាទិវចនំ អត្ថីតិ។ វុត្តម្បិ ចេតំ "ចក្ខុវិញ្ញាណសហជាតោ ហិ ផស្សោ ចក្ខុសម្ផស្សោ"តិអាទិ (ធ. ស. ១ កម្មកថា; មហានិ. អដ្ឋ. ៨៦)។ តេន ហិ អសំវរានំ សំវរានញ្ច ចក្ខុសម្ផស្សាទីហិ អសហជាតត្តា មនោសម្ផស្សសហជាតានញ្ច ចក្ខុសម្ផស្សទ្វារាទិវសេន ឧប្បត្តិ ទីបិតាតិ។ "សោ ហិ កាយទ្វារេ ចោបនំ បត្តោ អកុសលំ កាយកម្មំ ហោតី"តិអាទិនា "ចោបនកាយអសំវរទ្វារវសេន ឧប្បន្នោ អកុសលំ កាយកម្មមេវ ហោតី"តិអាទិនា ច វចីកម្មាទីនញ្ច កម្មបថប្បត្តានំ អសំវរភូតានំ កាយកម្មាទិភាវេ អាបន្នេ "ចតុព្ពិធំ វចីទុច្ចរិតំ អកុសលំ វចីកម្មមេវ ហោតី"តិអាទិនា អបវាទេន និវត្តិ ទដ្ឋព្ពា។ ឯវញ្ច កត្វា បុព្ពេ ទស្សិតេសុ អសំវរវិនិច្ឆយេសុ ទុតិយវិនិច្ឆយេសុ ច ន កោចិ វិរោធោ។ ន ហិ វចីកម្មាទិភូតោ ចោបនកាយអសំវរោ កាយកម្មាទិ ហោតីតិ។

អកុសលំ មនោកម្មំ បន ឆផស្សទ្វារវសេន ឧប្បជ្ជតិ, តំ កាយវចីទ្វារេសុ ចោបនំ បត្តំ អកុសលំ កាយវចីកម្មំ ហោតីតិ ឯត្ថ កឹ តំ អកុសលំ មនោកម្មំ នាម, ហេដ្ឋា ទស្សិតនយេន ច កាយវចីទ្វារេសុ ឧប្បន្នំ តិវិធំ មនោទុច្ចរិតំ ចោបនំ អប្បត្តំ សព្ពាកុសលញ្ច។ យទិ ឯវំ តស្ស កាយវចីកម្មភាវោ នត្ថីតិ "ចោបនប្បត្តំ កាយវចីកម្មំ ហោតី"តិ ន យុជ្ជតីតិ ? នោ ន យុជ្ជតិ ចោបនប្បត្តំ កាយេ វាចាយ ច អកុសលំ កម្មំ ហោតីតិ អត្ថសិទ្ធិតោ។ កម្មំ បន ហោន្តំ កឹ កម្មំ ហោតីតិ? មនោកម្មមេវ ហោតីតិ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – ចោបនប្បត្តំ អកុសលំ កាយទ្វារេ វចីទ្វារេ ច មនោកម្មំ ហោតីតិ។ អថ វា តំ-សទ្ទស្ស មនោកម្មេន សម្ពន្ធំ អកត្វា ឆផស្សទ្វារវសេន យំ ឧប្បជ្ជតិ, តន្តិ យថាវុត្តឧប្បាទមត្តបរិច្ឆិន្នេន សម្ពន្ធោ កាតព្ពោ។ កឹ បន តន្តិ? កម្មកថាយ បវត្តមានត្តា កម្មន្តិ វិញ្ញាយតិ, តញ្ច មនោសម្ផស្សទ្វារេ ឧប្បជ្ជមានម្បិ តិវិធំ កម្មំ ហោតីតិ។ យថា តំ ហោតិ, តំ ទស្សេតុំ **"កាយវចីទ្វារេសុ ចោបនំ បត្ត"**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ និយមស្ស អកតត្តា ចោបនប្បត្តិ ឧបលក្ខណភាវេន កាយវចីកម្មនាមសាធិការ, ន បន សព្ពម្បិ ចោបនប្បត្តំ កាយវចីកម្មមេវ, នាបិ កុសលបក្ខេ ចោបនំ អប្បត្តំ កាយវចីកម្មំ ន ហោតីតិ អយមត្ថោ សិទ្ធោវ ហោតីតិ។

អថ វា **ត**ន្តិ តំ ឆផស្សទ្វារវសេន ឧប្បជ្ជមានំ មនោកម្មន្តិ សព្ពំ មនសាបិ និប្ផជ្ជមានំ កម្មំ មនោកម្មន្តិ ចោទកាធិប្បាយេន គហេត្វា វទតិ, ន បុព្ពេ ទស្សិតមនោកម្មន្តិ។ យោ ហិ បរស្ស អធិប្បាយោ "មនសា និប្ផត្តិតោ សព្ពេន មនោកម្មេនេវ ភវិតព្ពំ, ន កាយវចីកម្មេនា"តិ, តំ និវត្តេត្វា កម្មត្តយនិយមំ ទស្សេតុំ ឥទមារទ្ធំ **"តំ កាយវចីទ្វារេសុ ចោបនំ បត្ត"**ន្តិអាទិ។ ឯត្ថ ច សង្ករាភាវោ បុរិមនយេនេវ វេទិតព្ពោ។ អថ វា កម្មន្តិ អវិសេសេន កម្មសទ្ទមត្តេន សម្ពន្ធំ កត្វា យថាវុត្តោ កម្មប្បភេទោ យថា ហោតិ, តំ បការំ ទស្សេតិ។ អសង្ករោ ច វុត្តនយោវ។ យំ បន វទន្តិ "កាយវចីកម្មសហជាតា អភិជ្ឈាទយោ យទា ចេតនាបក្ខិកា ហោន្តិ, តទា តានិ មនោកម្មានិ កាយវចីកម្មានិ ហោន្តី"តិ, តញ្ច ន, ចេតនាបក្ខិកានំ មនោកម្មត្តាភាវា។ អព្ពោហារិកត្តេ ច មនោកម្មតា សុដ្ឋុតរំ នត្ថិ។ វុត្តម្បិ ចេតំ "អព្ពោហារិកា វា"តិ។ តស្មា មនោកម្មស្ស កាយវចីកម្មតា ន វត្តព្ពា។ អភិជ្ឈាទិកិរិយាការិកាយ ឯវ ចេតនាយ សម្បយុត្តា អភិជ្ឈាទយោ មនោកម្មំ, ន បាណាតិបាតាទិកាយវចីកិរិយាការិកាយាតិ ភិយ្យោបិ តេសំ មនោកម្មតាតិ ន តេសំ មនោកម្មានំ សតំ កាយវចីកម្មតា វត្តព្ពាតិ។ ឯវំ កម្មានំ ទ្វារេសុ ទ្វារានញ្ច កម្មេសុ អនិយតត្តា ទ្វារនិពន្ធនំ ន កតំ។ ឥទានិ អកតេបិ ច ទ្វារនិពន្ធនេ យេសំ ទ្វារានំ វសេន ឥទំ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ, តេសំ តំតំទ្វារកម្មបថានញ្ច វសេន ឧប្បត្តិយា យថាភដ្ឋបាឡិយា វុត្តាយ ច ទីបនត្ថំ **"តត្ថ កាមាវចរ"**ន្តិអាទិមាហ។ **ចិត្តំ តិវិធកម្មទ្វារវសេន ឧប្បជ្ជតី**តិ ឥទំ មនោកម្មទ្វារភូតស្ស តេន សភាវេន ឧប្បត្តឹ គហេត្វា វុត្តំ។ យថា វា ចិត្តំ ចិត្តាធិបតេយ្យន្តិ សម្បយុត្តវសេន វុច្ចតិ, ឯវមិធាបីតិ វេទិតព្ពំ។ ចោបនទ្វយរហិតស្ស មនោបពន្ធស្ស មនោកម្មទ្វារភាវេ បន វត្តព្ពមេវ នត្ថិ។

កម្មបថសំសន្ទនកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ទ្វារកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អយំ យោជនាតិ "រូបារម្មណំ វា...បេ.... ធម្មារម្មណំ វា"តិ ឯតេន សហ "យំ យំ វា បនា"តិ ឯតស្ស អយំ សម្ពន្ធោតិ អត្ថោ។ កោ បនាយំ សម្ពន្ធោតិ? យេន វចនានិ អញ្ញមញ្ញំ សម្ពជ្ឈន្តិ, តំ បុព្ពាបរវចនេ បយោជនំ សម្ពន្ធោ។ តេធ ច សព្ពារម្មណតាទិទស្សនំ "រូបារម្មណំ វា...បេ.... ធម្មារម្មណំ វា"តិ ឯតស្ស អនន្តរំ "យំ យំ វា បនា"តិ ឯតស្ស វចនេ បយោជនំ យោជនា ទដ្ឋព្ពំ។ តត្ថ **"រូបារម្មណំ វា...បេ.... ធម្មារម្មណំ វា អារព្ភា"**តិ ឯត្តកេន អាបន្នំ ទោសំ ទស្សេត្វា តន្និវត្តនវសេន "យំ យំ វា បនា"តិ ឯតស្ស បយោជនំ ទស្សេតុំ **"ហេដ្ឋា"**តិអាទិមាហ។ ទុតិយេ អត្ថវិកប្បេ "យំ យំ វាបនា"តិ ឯតេន អប្បធានម្បិ រូបាទី អាកឌ្ឍតិ។ ន ហិ បធានស្ស ចិត្តស្ស អត្តនោយេវ អារម្មណភាវោ អត្ថីតិ។ **ហេដ្ឋា វុត្តនយេនា**តិ សព្ពារម្មណតាទិនយេន។ "ហេដ្ឋា គហិតមេវ គហិតន្តិ វត្វា តស្ស វចនេ បយោជនំ ទស្សេតុំ 'រូបំ វា...បេ.... ឥទំ វា ឥទំ វា អារព្ភា'តិ កថេតុំ ឥទំ វុត្ត"ន្តិ វុត្តំ។ តត្ថ **ឥទំ វា ឥទំ វា**តិ ឯតំ សព្ពារម្មណតាទី សន្ធាយ កថិតន្តិ វេទិតព្ពំ។

ធម្មុទ្ទេសវារកថា

ផស្សបញ្ចមករាសិវណ្ណនា

អាចរិយានន្តិ វេរគាចរិយស្ស។ **ន បនេតំ សារតោ ទដ្ឋព្ពំ**។ ន ហិ ផស្សាទីនំ កាមាវចរាទិភាវទស្សនត្ថំ ឥទមារទ្ធំ, កិន្តុ តស្មិំ សមយេ ផស្សាទិសភាវទស្សនត្ថន្តិ។

ចិត្តស្ស បឋមាភិនិបាតត្តាតិ សព្ពេ ចេតសិកា ចិត្តាយត្តា ចិត្តកិរិយាភាវេន វុច្ចន្តីតិ ផស្សោ "ចិត្តស្ស បឋមាភិនិបាតោ"តិ វុត្តោ។ កាមំ ឧប្បន្នផស្សោ បុគ្គលោ ចិត្តចេតសិករាសិ វា អារម្មណេន ផុដ្ឋោ ផស្សសហជាតាយ វេទនាយ តំសមកាលមេវ វេទេតិ, ផស្សោ បន ឱភាសស្ស បទីបោ វិយ វេទនាទីនំ បច្ចយវិសេសោ ហោតីតិ បុរិមកាលោ វិយ វុត្តោ។ គោបានសីនំ ឧបរិ តិរិយំ ឋបិតកដ្ឋំ **បក្ខបាសោ**។ កដ្ឋទ្វយាទិ វិយ ឯកទេសេន ឯកបស្សេន អនល្លីយមានោបិ រូបេន សហ ផស្សស្ស សាមញ្ញំ អនល្លីយមានំ សង្ឃដ្ដនមេវ, ន វិសយភាវោ, សង្ឃដ្ដនញ្ច ផស្សស្ស ចិត្តារម្មណានំ សន្និបតនភាវោ ឯវ។ វត្ថារម្មណសន្និបាតេន សម្បជ្ជតីតិ សង្ឃដ្ដនសម្បត្តិកោ ផស្សោ។ បាណិទ្វយស្ស សន្និបាតោ វិយ ចិត្តារម្មណសន្និបាតោ ផស្សោ ចិត្តស្ស អារម្មណេ សន្និបតិតប្បវត្តិយា បច្ចយោ ហោតីតិ **កិច្ចដ្ឋេនេវ រសេន សង្ឃដ្ដនរសោ**។ តថា បច្ចយភាវោ ហិ តស្ស ផស្សស្ស សង្ឃដ្ដនកិច្ចន្តិ។ យថា ហិ បាណិយា បាណិម្ហិ សង្ឃដ្ដនំ តព្ពិសេសភូតា រូបធម្មា, ឯវំ ចិត្តស្ស អារម្មណេ សង្ឃដ្ដនំ តព្ពិសេសភូតោ ឯកោ ចេតសិកធម្មោ ទដ្ឋព្ពោ។ **ចិត្តោយេវា**តិ ឯតេន ចេតសិកសភាវតំ វត្ថារម្មណេហិ អសំសដ្ឋំ សង្ឃដ្ដនំ វេទនាយ ទស្សេតិ, ន បន វត្ថុនិស្សយតំ បដិក្ខិបតិ។ តស្ស ផស្សស្ស ការណភូតោ តទនុរូបោ សមន្នាហារោ តជ្ជាសមន្នាហារោ។ ឥន្ទ្រិយស្ស តទភិមុខភាវោ អាវជ្ជនាយ ច អារម្មណករណំ វិសយស្ស បរិក្ខតតា អភិសង្ខតតា វិញ្ញាណស្ស វិសយភាវករណន្តិ អត្ថោ។

សុខវេទនាយមេវ លព្ភតិ អស្សាទភាវតោតិ អធិប្បាយោ។ **វិស្សវិតាយា**តិ អរហតាយ។ អនេកត្ថត្តា ហិ ធាតូនំ អរហត្ថោ វិបុព្ពោ សុសទ្ទោ។ វិស្សវំ វា សជនំ វសិតា កាមការិតា **វិស្សវិតា**។ **អារម្មណរសេកទេសមេវ អនុភវន្តី**តិ ឥទំ ផុសនាទិកិច្ចំ ឯកទេសានុភវនមិវ ហោតីតិ កត្វា វុត្តំ។ វេទយិតសភាវោ ឯវ ហិ អនុភវនន្តិ។ ផុសនាទិភាវេន វា អារម្មណគ្គហណំ ឯកទេសានុភវនំ, វេទយិតភាវេន គហណំ យថាកាមំ សព្ពានុភវនំ។ ឯវំ សភាវានេវ តានិ គហណានីតិ ន វេទនាយ វិយ ផស្សាទីនម្បិ យថាសកកិច្ចករណេន សាមិភាវានុភវនំ ចោទេតព្ពំ។ **អយំ ឥធា**តិ ឯតេន បញ្ចសុ វេទនាសុ ឥមស្មិំ ចិត្តេ អធិប្បេតំ សោមនស្សវេទនំ វទតិ, តស្មា អសោមនស្សវេទនំ អបនេត្វា គហិតាយ សោមនស្សវេទនាយ សមានា ឥដ្ឋាការសម្ភោគរសតា វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។

និមិត្តេន បុនសញ្ជាននកិច្ចា **បច្ចាភិញ្ញាណរសា**។ បុនសញ្ជាននស្ស បច្ចយោ បុនសញ្ជាននបច្ចយោ, តទេវ និមិត្តំ បុន...បេ.... និមិត្តំ, តស្ស ករណំ **បុន...បេ.... ករណំ**។ បុនសញ្ជាននបច្ចយភូតំ វា និមិត្តករណំ **បុន...បេ.... ករណំ**, តទស្សា កិច្ចន្តិ អត្ថោ។ បុនសញ្ជាននបច្ចយនិមិត្តករណំ និមិត្តការិកាយ និមិត្តេន សញ្ជាននន្តិយា ច សព្ពាយ សញ្ញាយ សមានំ វេទិតព្ពំ។ **ញាណមេវ អនុវត្តតិ**, តស្មា អភិនិវេសការិកា វិបរីតគ្គាហិកា ច ន ហោតីតិ អធិប្បាយោ។ ឯតេនុបាយេន សមាធិសម្បយុត្តាយ អចិរដ្ឋានតា ច ន ហោតីតិ ទដ្ឋព្ពា។

អភិសន្ទហតីតិ បពន្ធតិ បវត្តេតិ។ **ចេតនាភាវោ** ព្យាបារភាវោ។ **ទិគុណុស្សាហា**តិ ន ទិគុណំ វិរិយយោគំ សន្ធាយ វុត្តំ, អត្តនោ ឯវ បន ព្យាបារកិច្ចស្ស មហន្តភាវំ ទីបេតិ។ **ឧស្សាហនភាវនា**តិ អាទរភាវេន។ សា ហិ

សយំ អាទរភូតា សម្បយុត្តេ អាទរយតីតិ។

វិជាននំ អារម្មណស្ស ឧបលទ្ធិ។ **សន្ទហនំ** ចិត្តន្តរស្ស អនុប្បពន្ធនំ។ **ចក្ខុនា ហិ ទិដ្ឋន្តិ** ចក្ខុនា ទដ្ឋព្ពំ។ យថា “ទិដ្ឋំ សុតំ មុតំ វិញ្ញាត”ន្តិ ទដ្ឋព្ពាទិ វុច្ចតិ, ឯវមិធាបិ វេទិតព្ពំ។ **ចក្ខុនា ហី**តិអាទីសុ ចក្ខុនា...បេ.... មនសា ទ្វារេនាតិ អត្ថោ។ នគរគុត្តិកស្ស វិយ ចិត្តស្ស អារម្មណវិភាវនមត្តំ ឧបធារណមត្តំ ឧបលទ្ធិមត្តំ កិច្ចំ, អារម្មណ បដិវេធនបច្ចាភិញ្ញាណាទិ បន កិច្ចំ បញ្ញាសញ្ញាទីនន្តិ វេទិតព្ពំ។ **បុរិមនិទ្ទិដ្ឋន្តិ** សមយវវត្ថានេ និទ្ទិដ្ឋំ។ ភាវេន្តោ វិយ ន ន ឧប្បជ្ជតិ, កិន្តុ ឧប្បជ្ជតីតិ ទស្សេតុំ **“ចិត្តំ ហោតី”**តិ វុត្តន្តិ ឯតំ ហោតិ-សទ្ទស្ស ឧប្បជ្ជតិ-សទ្ទស្ស ច សមានត្ថត្តេ សតិ យុជ្ជេយ្យ, តទត្ថត្តេ ច តត្ថ ឧប្បន្នំ ហោតីតិ ន វុច្ចេយ្យ។ ន ហិ យុត្តំ ឧប្បន្នំ ឧប្បជ្ជតីតិ វត្តុំ។ ចិត្តស្ស ច ឧប្បន្នតា សមយវវត្ថានេ វុត្តា ឯវាតិ កឹ តស្ស បុន ឧប្បត្តិទស្សនេន។ យេន ច សមយវវត្ថានំ កតំ, តស្ស និទ្ទេសោ ន ន សក្កា កាតុន្តិ កឹ តំ និទ្ទេសត្ថំ ឧទ្ទេសេន ទុតិយេន, និទ្ទេសេនេវ ច ផស្សាទីហិ ច អញ្ញត្តំ ចិត្តស្ស សិជ្ឈតីតិ កឹ តទត្ថេន បុន វចនេន, អញ្ញប្បយោជនត្តា បន បុរិមស្ស ចិត្តវចនស្ស បច្ឆិមំ វុត្តំ។ បុរិមញ្ហិ សមយវវត្ថានត្ថមេវ វុត្តំ, ន វវត្ថិតសមយេ វិជ្ជមានធម្មទស្សនត្ថំ, ឥតរញ្ច តស្មឹ សមយេ វិជ្ជមានធម្មទស្សនត្ថំ វុត្តំ, ន សមយវវត្ថានត្ថំ, ន ច អញ្ញទត្ថំ វចនំ អញ្ញទត្ថំ វទតិ, ន ច លេសេន វុត្តោតិ កត្វា មហាការុណិកោ អត្ថំ បាកដំ ន ករោតីតិ។

ផស្សបញ្ចមករាសិវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឈានង្គរាសិវណ្ណនា

វិតក្កេតីតិ ធម្មតោ អញ្ញស្ស កត្តុនិវត្តនត្ថំ ធម្មមេវ កត្តារំ និទ្ទិសតិ។ តស្ស បន វសវត្តិភាវនិវារណត្ថំ **“វិតក្កនំ វា”**តិ ភាវនិទ្ទេសោ។ រូបំ រូបន្តិ បថវី បថវីតិ វា អាកោដេន្តោ វិយ ហោតីតិ **អាកោដនលក្ខណោ**។ អាទិតោ, អភិមុខំ វា ហននំ **អាហននំ,** បរិតោ, បរិវត្តេត្វា វា អាហននំ **បរិយាហននំ**។ វិចារតោ ឱឡារិកដ្ឋេន វិចារស្សេវ បុព្ពង្គមដ្ឋេន អនុរវតោ ឱឡារិកោ តស្ស ច បុព្ពង្គមោ **ឃណ្ដាភិឃាតោ វិយ** ហោតិ **វិតក្កោ**។ សោ យថា ឃណ្ដាភិឃាតោ បឋមាភិនិបាតោ ហោតិ, ឯវំ អារម្មណាភិមុខនិរោបនដ្ឋេន បឋមាភិនិបាតោ ហោតិ។ **វិប្ផារវា**តិ វិចលនយុត្តោ។ **អនុប្បពន្ធេន បវត្តិយ**ន្តិ ឧបចារេ វា អប្បនាយំ វា សន្តានេន បវត្តិយំ។ តត្ថ ហិ វិតក្កោ និច្ចលោ ហុត្វា អារម្មណំ អនុបវិសិត្វា បវត្តតិ។ **មណ្ឌល**ន្តិ ខលមណ្ឌលំ។

បិណយតីតិ តប្បេតិ, វឌ្ឍេតិ វា។ **ផរណរសា**តិ បណីតរូបេហិ កាយស្ស ព្យាបនរសា។ ឧទគ្គភាវោ **ឱទគ្យំ។ ខុទ្ទិកា** លហុំ លោមហំសនមត្តំ កត្វា ភិន្នា ន បុន ឧប្បជ្ជតិ។ **ខណិកា** ពហុលំ ឧប្បជ្ជតិ។ ឧព្ពេគតោ **ផរណា** និច្ចលត្តា ចិរដ្ឋិតិកត្តា ច បណីតតរា។ បស្សទ្ធិយា និមិត្តភាវេន គព្ភំ គណ្ហន្តី។ អប្បនាសម្បយុត្តាវ បីតិ **អប្បនា សមាធិបូរិកា**តិ កត្វា សា ឋបិតា។ **ឥតរា ទ្វេ** ខណិកោបចារសមាធិបូរិកា បីតី។

សមាធិចិត្តេនាតិ សមាធិសហិតចិត្តេន។ **អវិសារោ** អត្តនោ ឯវ អវិសរណសភាវោ។ **អវិក្ខេបោ** សម្បយុត្តានំ អវិក្ខិត្តតា។ យេន សម្បយុត្តា អវិក្ខិត្តា ហោន្តិ, សោ ធម្មោ អវិក្ខេបោតិ។ **វិសេសតោ**តិ យេភុយ្យេន។ សុខវិរហិតោបិ ហិ អត្ថិ សមាធីតិ។ បទីបនិទស្សនេន សន្តានដ្ឋិតិភាវំ សមាធិស្ស ទស្សេតិ។

ឈានង្គរាសិវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥន្ទ្រិយរាសិវណ្ណនា

សទ្ទហន្តិ ឯតាយាតិ សទ្ទហនកិរិយាយ បវត្តមានានំ ធម្មានំ តត្ថ អាធិបច្ចភាវេន សទ្ធាយ បច្ចយត្តំ ទស្សេតិ។ តស្សា ហិ ធម្មានំ តថាបច្ចយភាវេ សតិ “បុគ្គលោ សទ្ទហតី”តិ វោហារោ ហោតិ។ បសាទនីយដ្ឋានេសុ បសាទស្ស បដិបក្ខភូតំ អកុសលំ អស្សទ្ធិយំ មិច្ឆាធិមោក្ខោ ច។ បសាទភូតោ និច្ឆយោ វត្ថុគតោ អធិមោក្ខ លក្ខណំ, ន យេវាបនកាធិមោក្ខោតិ។ **ឥន្ទដ្ឋំ ការេតី**តិ “មំ អន្តរេន តុម្ហាកំ អធិមុច្ចនំ នត្ថិ, មយា សទ្ទហថា”តិ វិយ អត្តានំ អនុវត្តេតិ សម្បយុត្តធម្មេ។ ឯវំ សេសេសុបិ។ **បក្ខន្ទន**ន្តិ សំសីទនំ។ **បង្កោ** កទ្ទមតោ ឃនីភូតោ ហោតិ។ **បណកំ** បិច្ឆិលំ ឧទកមលំ។ បីតំ ឧទកំ។ **ឱកប្បនលក្ខណា**តិ អនុបវិសិត្វា ឯវមេតន្តិ កប្បនលក្ខណា។ អកលុសភាវោ **អកាលុសិយំ,** អនាវិលភាវោតិ អត្ថោ។ ពុទ្ធាទិវត្ថូនិ **សទ្ធេយ្យានិ**។ សប្បុរិសូបសេវនសទ្ធម្មស្សវនយោនិសោមនសិការធម្មានុធម្មបដិបត្តិយោ **សោតាបត្តិយង្គានិ**។ កុសលធម្មានំ អាទានេ **ហត្ថោ** វិយ, សព្ពសម្បត្តិនិប្ផាទនេ **វិត្តំ** វិយ, អមតកសិផលផលនេ **ពីជំ** វិយ ទដ្ឋព្ពា។

វីរភាវោតិ យេន វីរោ នាម ហោតិ, សោ ធម្មោតិ អត្ថោ។ អនុពលប្បទានំ **បគ្គហោ**។ មគ្គោ គន្តព្ពោ ហោតិ, មគ្គោ គតោ, កម្មំ កត្តព្ពំ, កម្មំ កតំ, អប្បមត្តកោ អាពាធោ ឧប្បន្នោ, គិលានា វុដ្ឋិតោ ហោតិ អចិរវុដ្ឋិតោ គេលញ្ញា, គាមំ វា និគមំ វា បិណ្ឌាយ ចរន្តោ ន លភតិ លូខស្ស វា បណីតស្ស វា ភោជនស្ស យាវទត្ថំ បារិបូរិំ, លភតិ...បេ.... បារិបូរិន្តិ ឯតានិ អនុរូបបច្ចវេក្ខណាសហិតានិ អដ្ឋ វីរិយារម្ភវត្ថូនិ តំមូលកានិ វា បច្ចវេក្ខណានិ។

ចិរកតាទិអារម្មណំ ឧបគន្ត្វា ឋានំ, អនិស្សជ្ជនំ វា អារម្មណស្ស **ឧបដ្ឋានំ**។ ឧទកេ អលាពុ វិយ អារម្មណំ បិលវិត្វា គន្តុំ អប្បទានំ បាសាណស្ស វិយ និច្ចលស្ស អារម្មណស្ស ឋបនំ សារណំ អសម្មុដ្ឋតាករណំ **អបិលាបនំ**។ អបិលាបេ ករោតិ **អបិលាបេតិ។ គតិយោ**តិ និប្ផត្តិយោ សម្ភវតោ ផលតោ ច។ **អបរោ នយោ**តិ រសាទិទស្សនត្ថំ អារទ្ធំ។ សម្មោសបច្ចនីកំ កិច្ចំ **អសម្មោសោ**, ន សម្មោសាភាវមត្តំ។ សតិយា វត្ថុភូតា កាយាទយោ **កាយាទិសតិបដ្ឋានា**, សតិយោយេវ វា បុរិមា បច្ឆិមានំ បទដ្ឋានំ។

វិក្ខេបស្ស ឧទ្ធច្ចស្ស។ **បញ្ញាបេតី**តិ បការេហិ ជានាបេតិ។ **ឯកាលោកា ហោតី**តិ វិបស្សនុបក្កិលេសោភាសំ សន្ធាយាហ។ មនតេ វិជានាតិ ឯតេនាតិ វា **មនោ**, ឯវញ្ច កត្វា "មនញ្ច បដិច្ច ធម្មេ ចា"តិ (ម. និ. ១.២០៤, ៤០០; ៣.៤២១, ៤២៥) ការណភាវេន មនោ វុត្តោ។ សព្ពោ ហិ មនោ អត្តនោ អនន្តរស្ស វិញ្ញាណស្ស ការណន្តិ។ **វិជានាតី**តិ បរិច្ឆិន្ទោបលទ្ធិវសេន ជានាតិ, ន សញ្ញាបញ្ញា វិយ សញ្ជាននបដិវិជ្ឈនវសេន។

បីតិសោមនស្សសម្បយោគតោតិ វុត្តេ យេន យោគា សុមនោ ហោតិ, តំ សោមនស្សន្តិ វុច្ចតីតិ បីតិយា ច សោមនស្សភាវោ អាបជ្ជតិ, តស្មា វិនាបិ កាយេន វត្តុនា សាតវេទនាសម្បយោគតោតិ យោជេតព្ពំ។ ឯវញ្ច និប្បីតិកំ សោមនស្សញ្ច សង្គហិតំ ហោតិ, បីតិឧបលក្ខិតំ វា សោមនស្សំ សប្បីតិកំ និប្បីតិកញ្ច សោមនស្សន្តិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

បវត្តសន្តតាធិបតេយ្យន្តិ បវត្តសង្ខាតាយ សន្តតិយា អធិបតិភូតំ។ ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស ហិ អត្តនោ វិជ្ជមានក្ខណេ អនុបាលេន្តស្ស អនន្តរញ្ច សានុបាលនានំ ឧប្បត្តិយា ហេតុភូតស្ស វសេន បវត្តំ ចិរដ្ឋិតិកំ ហោតិ, តំតំកម្មវិសេសេន វិសេសយុត្តំ យាវ ចុតិ អវិសេសេន វា យាវ បរិនិព្ពានំ អវិច្ឆិន្នំ បវត្តតិ ជីវមានតាវិសេសយុត្តញ្ចាតិ រូបារូបជីវិតិន្ទ្រិយានំ សមានលក្ខណាទី វត្តុំ **"អត្តនា អវិនិភុត្តធម្មាន"**ន្តិ អាហ។ អនុបាលេតព្ពានំ **អត្ថិក្ខណេយេវ**។ អសតិ ហិ អនុបាលេតព្ពេ ឧប្បលាទិម្ហិ កី ឧទកំ អនុបាលេយ្យាតិ។ **តស្ស តស្សា**តិ អនុបាលនាទិកស្ស។ **សាធនតោ**តិ សាធនេន។ តំសាធនញ្ច ជីវមានវិសេសបច្ចយភាវតោ។

ឥន្ទ្រិយរាសិវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

មគ្គង្គរាសិវណ្ណនា

សម្មាតិ អវិបរីតនិយ្យានិកភាវេន។ **បសត្ថតា** ច ឯវមេវ ទដ្ឋព្ពា។

ពលរាសិវណ្ណនា

អស្សទ្ធិយេតិ អស្សទ្ធិយការណា។ **ឧភយបទវសេនា**តិ សទ្ធាបទំ ពលបទន្តិ ឯវមាទិបទទ្វយវសេន។ និយកជ្ឈត្តំ ជាតិអាទិសមុដ្ឋានំ ឯតិស្សាតិ **អជ្ឈត្តសមុដ្ឋានា**។ គរុនា កិស្មិញ្ចិ វុត្តេ គារវវសេន បតិស្សវនំ បតិស្សវោ, សហ បតិស្សវេន **សប្បតិស្សវំ**, បតិស្សវភូតំ តំសភាគញ្ច យំកិញ្ចិ គារវន្តិ អត្ថោ។ **ជាតិ**អាទិមហត្តបច្ចវេក្ខណេន ឧប្បជ្ជមានា ច ហិរី តត្ថ គារវវសេន បវត្តតីតិ **"សប្បតិស្សវលក្ខណា"**តិ វុច្ចតិ។ វជ្ជំ ភាយតិ តញ្ច ភយតោ បស្សតីតិ **វជ្ជភីរុកភយទស្សាវី**។ ឯវំសភាវំ ឱត្តប្បំ។ ហិរី បាបធម្មេ គូថំ វិយ បស្សតិ, ឱត្តប្បំ ឧណ្ហំ វិយ។ **ទាយជ្ជំ** នវលោកុត្តរធម្មាទិ។ អជ្ឈត្តសមុដ្ឋានាទិតា ច ហិរិឱត្តប្បានំ តត្ថ តត្ថ បាកដភាវេន វុត្តា, ន បន តេសំ កទាចិ អញ្ញមញ្ញំ វិប្បយោគា។ ន ហិ លជ្ជនំ និព្ភយំ បាបភយំ វា អលជ្ជនំ ហោតីតិ។

មូលរាសិវណ្ណនា

អគេធោ អនភិជ្ឈនំ អនភិកង្ខនំ។ អនល្លីនោ ភាវោ អធិប្បាយោ ឯតស្សាតិ **អនល្លីនភាវោ**, ឯវញ្ហិ ឧបមាយ សមេតិ។ **អនុកូលមិត្តោ** អនុវត្តកោ។ **វិនយរសោ**តិ វិនយនរសោ។ **អទោសោ ទុស្សីល្យមលស្សា**តិ ឥទំ ទុស្សីល្យស្ស ទោសសមុដ្ឋានតំ ទោសូបនិស្សយតញ្ច សន្ធាយ វុត្តំ។ **អភាវនាយា**តិ "តត្ថ ជាតានំ ធម្មានំ អនតិ

វឌ្ឍនវឌ្ឍន ភាវនាឥន្ទ្រិយានំ ឯករសវឌ្ឍន ភាវនា តទុបគវីរិយវាហនវឌ្ឍន ភាវនា អាសេវនវឌ្ឍន ភាវនា”តិ ឯវំ វុត្តាយ បញ្ញាសាធនាយ ភាវនាយ អប្បវត្តិ, តប្បដិបក្ខភូតា វា អកុសលា **អភាវនា**។ និក្ខណេបិ គុណគ្គហណំ **អធិកគ្គហណំ**។ វិជ្ជមានម្បិ គុណំ វិទ្ធំសេត្វា គហណំ **ឩនគ្គហណំ**។ ចតុវិបល្លាសគ្គហណំ **វិបរីតគ្គហណំ**។

យាថាវសភាវេតិ “ឯត្តកោ ឯតស្ស គុណោ, ឯត្តកោ ទោសោ”តិ គុណទោសានំ សភាវេ “ជរាធម្មោ ជីរតិ, តំ កុតេត្ថ លព្ភា មា ជីរី”តិ ឯវមាទិបច្ចវេក្ខណសម្ភវតោ។ **អលោភេន ច គហដ្ឋានំ** ខេត្តវត្ថាទីសុ វិវាទាភាវតោ។ **អមោហេន បព្ពជិតានំ** ទិដ្ឋិគតវិវាទាភាវតោ។ កាមរាគាភិនិវេសវិនិពទ្ធា ហិ គហដ្ឋា គហដ្ឋេហិ វិវទន្តិ, ទិដ្ឋិរាគាភិនិវេសវិនិពទ្ធា សមណា សមណេហីតិ។ រាគវសេន មិត្តសន្ថវោ ទោសវសេន វិរោធោ ច តព្ពិសេសេន **ឧបគមាបគមា**, អារម្មណេ វា រូបាទិម្ហិ អនុរោធវិរោធា។ **អមជ្ឈត្តភាវស្ស** បដិយានុនយសង្ខាតស្ស មោហេន បវត្តិ។ សុខវិបរិណាមេ ទុក្ខសមាយោគេ ច បដិឃបវត្តិយំ វេទនាបរិគ្គហោ ន សិជ្ឈតីតិ អទោសានុភាវេន វេទនាសតិបដ្ឋានំ សិជ្ឈតិ។ **ទិព្ពវិហារស្សា**តិ ចតុន្នំ ឈានានំ។ **អរិយវិហារោ** ផលសមាបត្តិ។ មោហេន អវិចារេន្តោ ឧទាសីនបក្ខេសុបិ សត្តសង្ខារេសុ សព្ពេសុ អភិសង្គំ ករោតីតិ អមូឡ្ហស្ស តទភាវោ វេទិតព្ពោ។ ទុក្ខទស្សនស្ស អាសន្នបដិបក្ខត្តា ទោសស្ស តប្បដិបក្ខេន អទោសេន ទុក្ខទស្សនំ ហោតិ។

កម្មបថរាសិវណ្ណនា

សុខាទីនិ អត្តនោ **ន ព្យាបាទេតិ** ន វិនាសេតិ បរស្ស ចាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ កម្មបថភាគំសភាគតាហិ **កម្មបថវសេន**។

បស្សទ្ធាទិយុគលវណ្ណនា

ទរថោ សារម្ភោ, ទុក្ខទោមនស្សបច្ចយានំ ឧទ្ធច្ចាទិកានំ កិលេសានំ ចតុន្នំ វា ខន្ធានំ ឯតំ អធិវចនំ។ ឧទ្ធច្ចប្បធានា កិលេសា ឧទ្ធច្ចាទិកិលេសា, ឧទ្ធច្ចំ វា អាទី កត្វា សព្ពកិលេសេ សង្គណ្ហាតិ។ **សុវណ្ណវិសុទ្ធិ វិយា**តិ យថា សុវណ្ណវិសុទ្ធិ អលង្ការវិកតិវិនិយោគក្ខមា, ឯវំ អយម្បិ ហិតកិរិយាវិនិយោគក្ខមា។

សមំ , សមន្តតោ វា បការេហិ ជាននំ **សម្បជញ្ញំ**។ ចេតិយវន្ទនាទិអត្ថំ អភិក្កមាទីសុ អត្ថានត្ថបរិគ្គណ្ហនំ **សាត្ថកសម្បជញ្ញំ**។ សតិ ច អត្ថេ សប្បាយាសប្បាយរូបាទិបរិគ្គណ្ហនំ **សប្បាយសម្បជញ្ញំ**។ គោចរគាមាភិក្កមនាទីសុ កម្មដ្ឋានាវិជហនំ **គោចរសម្បជញ្ញំ**។ អភិក្កមនាទីនំ ធាតុអាទិវសេន បរិចយោ **អសម្មោហសម្បជញ្ញំ**។ សព្ពកម្មដ្ឋានភាវនានុយុត្តានំ សព្ពយោគីនំ សព្ពទា ឧបការកា ឥមេ ទ្វេ ធម្មា បារិបន្ថកហរណតោ ភាវនាវឌ្ឍនតោ ច។ យថាហ “ទ្វេ ធម្មា ពហុការា សតិ ច សម្បជញ្ញញ្ចា”តិ (ទី. និ. ៣.៣៥២)។ យុគេ នទ្ធា វិយាតិ **យុគនទ្ធា**, អញ្ញមញ្ញំ និមិត្តភាវេន សមំ បវត្តាតិ អត្ថោ។ “បុន ចបរំ, អាវុសោ, ភិក្ខុ សមថវិបស្សនំ យុគនទ្ធំ ភាវេតី”តិ (អ. និ. ៤.១៧០; បដិ. ម. ២.១) ហិ សុត្តេ ឯតេសំ យុគនទ្ធតា វុត្តា។ សព្ពកុសលធម្មេសុ លីនុទ្ធច្ចាភាវោ ឯតេហិ ទ្វីហិ សមំ យុត្តេហីតិ “**វីរិយសមាធិយោជនត្ថាយា**”តិ អាហ, យោគវចនត្ថាយាតិ អត្ថោ។

យេវាបនកវណ្ណនា

រូបាភាវេនាតិ រុប្បនាភាវេន។ **ធម្មា**តិ ឯតស្ស អត្ថោ សភាវតោ ឧបលព្ភមានាតិ។ **មេត្តាបុព្ពភាគោ**តិ អប្បនាប្បត្តាយ មេត្តាយ បុព្ពភាគោ , បរិកម្មមេត្តា ឯតស្មិំ ចិត្តេ អត្ថីតិ អត្ថោ។ **វិរតិវសេនា**តិ វចីបវត្តិយា ន បូរេតិ, កិន្តុ វិរតិយោគេនាតិ អត្ថោ។ **អបណ្ណកង្គានី**តិ អវិរុទ្ធង្គានិ។ យថា តថា វា អារម្មណេ វិនិច្ឆយនំ **អធិមុច្ចនំ**។ ន ហិ អនធិមុច្ចន្តោ បាណាតិបាតាទីសុ ទានាទីសុ វា បវត្តតិ, សទ្ធា បន បសាទនីយេសុ បសាទាធិមោក្ខោតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ ទារកស្ស វិយ ឥតោ ចិតោ ច សំសប្បនស្ស ករិស្សាមិ ន ករិស្សាមីតិ អវិនិច្ឆយស្ស បដិបក្ខកិរិយា **អសំសប្បនំ។ បុរិមមនតោ**តិ ភវង្គតោ។ **វិសទិសំ** វីថិជវនំ **មនំ ករោតី**តិ មនសិការសាមញ្ញេន វីថិជវនបដិបាទកេ ទស្សេតិ។ **តេសុ ធម្មេសូ**តិ ចិត្តចេតសិកធម្មេសុ។ អគទារម្មណត្តេបិ ហិ តេសុ សមប្បវត្តេសុ ឧទាសីនភាវតោ **តត្រមជ្ឈត្តតា**តិ វុច្ចតិ។ អលីនានុទ្ធតប្បវត្តិបច្ចយត្តា **ឩនាធិកនិវារណរសា**។ **កាយទុច្ចរិតាទិវត្ថូន**ន្តិ បាណាទីនំ។ **អមទ្ទនា** មទ្ទនបដិបក្ខភាវេន។

តំតំរាសិកិច្ចវសេន វិភាគរហិតា **អវិភត្តិកា។ ឯត្ថា**តិ ឯតេសុ សវិភត្តិកេសុ ទុតិយជ្ឈានាទីសុបិ ភាជិយមានេសុ អបុព្ពំ នត្ថីតិ អត្ថោ។ **បទំ បូរិត**ន្តិ ឈានាទិបទំ បញ្ចកាទិវសេន បូរិតំ។ បញ្ច ហិ អង្គានិ ឈានបទស្ស អត្ថោ, តេសុ ឯកស្មិញ្ច ឩនេ ឈានបទំ ឩនំ ហោតីតិ។ បទសមូហោ បទកោដ្ឋាសោ វា តំ តមេវ វា បទំ, អវុត្តំ ហាបិតំ នាម ហោតីតិ វុត្តំ “បូរិត”ន្តិ។ វុត្តស្មិញ្ញេវ វុច្ចមានេ អនេកេសំ បុរិសសទ្ទានំ វិយ កោចិ សម្ពន្ធោ នត្ថីតិ

មញ្ញមានោ អាហ “**អននុសន្ធិកា កថា**”តិ។ អន្តរន្តរា វុត្តស្មិញ្ញេវ វុច្ចមានេ អនុក្កមេន ធម្មា កថិតា ន ហោន្តីតិ អាហ “**ឧប្បដិបាដិយា**”តិ។ ផស្សបញ្ចមករាសិ សព្វចិត្តុប្បាទសាធារណវសេន ចតុក្ខន្ធតប្បច្ចយសង្គហវសេន ច វុត្តោ។ យថាវុត្តេសុ បន រាសីសុ ឯករាសិកិច្ចស្សបិ អភាវា ឆន្ទាទយោ យេវាបនកវសេន វុត្តា។ វុត្តានម្បិ ច ធម្មានំ យថា វេទនាទីនំ ឈានង្គាទិភាវោ វុត្តោ, ន ឯវំ សោវចស្សតាកល្យាណមិត្តតាទិវិសេសោ វុត្តោតិ តស្ស សង្គណ្ហនត្ថំ កេចិ ធម្មេ វិសុំ ឋបេត្វា តេ ច តញ្ច វិសេសំ “**យេ វា បនា**”តិ អាហ។ វេនេយ្យជ្ឈាសយវសេន វា សាវសេសេ ធម្មេ វត្វា “**យេ វា បនា**”តិ វុត្តំ។

យេវាបនកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ធម្មុទ្ទេសវារកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កាមាវចរកុសលំ

និទ្ទេសវារកថាវណ្ណនា

២. ផុសនកវសេនាតិ សន្តេ អសន្តេបិ វិសយេ អាបាថគតេ ចិត្តស្ស សន្និបតនវសេន “ចិត្តំ មនោ”តិអាទីសុ (ធ. ស. ៦, ១៧) វិយ កិច្ចវិសេសំ, “មានស”ន្តិអាទីសុ (ធ. ស. ៦, ១៧) វិយ សមានេ អត្ថេ សទ្ទវិសេសំ, “បណ្ឌរ”ន្តិអាទីសុ (ធ. ស. ៦, ១៧) វិយ គុណវិសេសំ, “ចេតសិកំ សាត”ន្តិអាទីសុ (ធ. ស. ២, ១៨) វិយ និស្សយវិសេសំ, “ចិត្តស្ស ឋិតី”តិអាទីសុ (ធ. ស. ១៥, ២៤) វិយ អញ្ញស្ស អវត្ថាភាវវិសេសំ, “អលុព្ភនា”តិអាទីសុ (ធ. ស. ៣២) វិយ អញ្ញស្ស កិរិយាភាវវិសេសំ, “អលុព្ភិតត្ត”ន្តិអាទីសុ (ធ. ស. ៣២) វិយ អញ្ញស្ស កិរិយាភាវភូតតាវិសេសន្តិអាទិកំ អនបេក្ខិត្វា ធម្មមត្តទីបនំ សភាវបទំ។ ផុសន្តស្ស ហិ ចិត្តស្ស ផុសនកិរិយា **ផុសនាការោ។ សម្ផុសនា**តិ អារម្មណសមាគមផុសនា, ន បដិលាភសម្ផុសនា។ សម្ផុសិតស្ស អារម្មណេន សមាគតស្ស ចិត្តស្ស ភាវោ **សម្ផុសិតត្តំ**។ យស្មិំ សតិ ចិត្តំ សម្ផុសិតន្តិ វុច្ចតិ, សោ តស្ស ភាវោ។ ឯវំ អញ្ញេសុបិ ភាវនិទ្ទេសេសុ ទដ្ឋព្ពំ។

អបរស្ស វេវចនស្ស, អបរេន វា បុរិមត្ថស្ស ទីបនា **អបរទីបនា**។ “បណ្ឌិច្ចំ កោសល្ល”ន្តិ ឯវមាទយោ បញ្ញាវិសេសា នានាកាលេ លព្ភមានាបិ ឯកស្មិំ ចិត្តេ លព្ភន្តិ។ ឯកស្មិញ្ច វិសេសេ ឥតរេបិ អនុគតា ហោន្តីតិ ទស្សេតុំ តថា វិភត្តិ អត្ថតោ វិភត្តិ ហោតិ អត្ថនានត្តេន កតត្តា។ អថ វា យថា “កោធោ កុជ្ឈនា កុជ្ឈិតត្ត”ន្តិ (ធ. ស. ១០៦៦) សភាវាការភាវនិទ្ទេសេហិ កោធោតិ ឯវមាការេវ អត្ថោ វុត្តោ, ន ឯវមិធ, ឥធ បន បណ្ឌិតាទិភាវាការភិន្នោ អត្ថោ វុត្តោតិ ឥទំ វិភត្តិគមនំ អត្ថវសេន ហោតិ។ **សម្ផុសិតត្ត**ន្តិ ឯត្ថាបិ ន “ផស្សោ”តិ ឯវមាការេវ អត្ថោ វុត្តោ។ **សម្ផស្សោ**តិ ឯវមាការោ បន វុត្តោតិ អត្ថតោ វិភត្តិគមនន្តិ វុត្តំ។

ទោសោ ព្យាបាទោតិ ឧទ្ទេសេបិ នាមនានត្តេន នានាភូតោ ឧទ្ទិដ្ឋោ។ និទ្ទេសេបិ តេនេវ នានត្តេន និទ្ទិដ្ឋោ។ **ឯកោវ ខន្ធោ ហោតី**តិ ឯកេន ខន្ធសទ្ទេន វត្តព្ពតំ សន្ធាយាហ។ **ចេតនា**តិ សង្ខារក្ខន្ធំ ទស្សេតិ តប្បមុខត្តា។ **អសទ្ធម្មា**តិ អសតំ, អសន្តោ វា ធម្មា, ន វា សទ្ធម្មាតិ អសទ្ធម្មាតិ អសទ្ធម្មវចនីយភាវេន ឯកីភូតោបិ អសទ្ធម្មោ កោធគរុតាទិវិសិដ្ឋេន សទ្ធម្មគរុតាបដិក្ខេបនានត្តេន នានត្តំ គតោតិ **“ចត្តារោ”**តិ វុត្តំ។ **ន សទ្ធម្មគរុតា**តិ វុច្ចមានា វា អសទ្ធម្មគរុតា អសទ្ធម្មគរុតាភាវេន ឯកីភូតាបិ កោធាទិវិសិដ្ឋបដិក្ខេបនានត្តេន នានត្តំ គតា។ បដិបក្ខោ វា បដិក្ខិបីយតិ តេន, សយំ វា បដិក្ខិបតីតិ បដិក្ខេបោតិ វុច្ចតីតិ សទ្ធម្មគរុតាបដិក្ខេបនានត្តេន អសទ្ធម្មគរុតា អសទ្ធម្មា វា នានត្តំ គតា។ **អលោភោ**តិអាទីនំ ផស្សាទីហិ នានត្តំ លោភាទិវិសិដ្ឋេន បដិក្ខេបេន លោភាទិបដិបក្ខេន វា វេទិតព្ពំ។ អលោភាទោសាមោហានំ អញ្ញមញ្ញនានត្តំ យថាវុត្តេន បដិក្ខេបនានត្តេន យោជេតព្ពំ។ បទត្ថស្ស បទន្តរេន វិភាវនំ **បទត្ថុតិ**។ តេន ហិ តំ បទំ មហត្ថន្តិ ទីបិតំ ហោតិ អលង្កតញ្ចាតិ។ អត្ថវិសេសាភាវេបិ អាភរណវសេន ច អាទរវសេន ច បុន វចនំ **ទឡ្ហីកម្មំ**។

៣. តជ្ជន្តិ តស្ស ផលស្ស អនុច្ឆវិកំ។ ន កេវលំ និទ្ទិសិយមានំ សាតមេវ អធិកតំ , អថ ខោ យថានិទ្ទិដ្ឋានិ អារម្មណានិបីតិ **“តេហិ វា”**តិអាទិ វុត្តំ។ តស្ស វា ជាតា ការណភាវេន ផស្សត្តំ បវត្តាតិ **តជ្ជា**។ តំសមង្គីបុគ្គលំ, សម្បយុត្តធម្មេ វា អត្តនិ សាទយតីតិ **សាតំ** ទ-ការស្ស ត-ការំ កត្វា។ សុដ្ឋុ ខាទតិ, ខណតិ វា ទុក្ខន្តិ **សុខំ**។

៥. បាសោតិ រាគបាសោ។ សោ ហិ និរាវរណត្តា **អន្តលិក្ខចរោ**។ អកុសលម្បិ **បណ្ឌរ**ន្តិ វុត្តំ, កោ បន វាទោ កុសលន្តិ អធិប្បាយោ។ តញ្ហិ បណ្ឌរតោ និក្ខន្តំ សយញ្ច បណ្ឌរន្តិ។ អថ វា សព្ពម្បិ ចិត្តំ សភាវតោ បណ្ឌរមេវ, អាគន្តុកោបក្កិលេសវោទានេហិ បន សាវជ្ជានវជ្ជានំ ឧបក្កិលិដ្ឋវិសុទ្ធតរតា ហោន្តីតិ។ ទារុប្បមាណេសុ សិលាទីសុ ខន្ធបញ្ញត្តិយា អភាវា កិញ្ចិ និមិត្តំ អនបេក្ខិត្វា ទារុម្ហិ បវត្តា ខន្ធបញ្ញត្តីតិ **“បណ្ណត្តិមត្តដ្ឋេនា”**តិ វុត្តំ។ តំ-សទ្ទេន មនោវិញ្ញាណធាតុយេវ វុច្ចេយ្យ និទ្ទិសិតព្ពត្តាតិ ន តស្សា តជ្ជតា។ តេហិ អារម្មណេហិ ជាតា **តជ្ជា**តិ ច វុច្ចមានេ សម្បស្សជតា ន វត្តព្ពា។ ន ហិ សោ អារម្មណំ, នាបិ វិសេសបច្ចយោ។ “តិណ្ណំ សង្គតិ ផស្សោ”តិ វិញ្ញាណមេវ ផស្សស្ស វិសេសបច្ចយោតិ វុត្តោតិ តស្មា ន វិញ្ញាណំ វិសេសបច្ចយភូតំ សម្បស្សជតាយ តជ្ជាមនោវិញ្ញាណធាតុសម្បស្សជាបញ្ញត្តិំ លភតិ, ន ច តទេវ តស្ស ការណភាវេន ផលភាវេន ច វុច្ចមានំ សុវិញ្ញេយ្យំ ហោតីតិ។ កឹ វា ឯតេន, យថា ភគវតា វុត្តា តំសភាវាយេវ តេ ធម្មាតិ ន ឯវំវិធេសុ ការណំ មគ្គិតព្ពំ។

៧. ឯវំ តក្កនវសេន លោកសិទ្ធេនាតិ អធិប្បាយោ។ ឯវញ្ចេវញ្ច ភវិតព្ពន្តិ វីវិធំ តក្កនំ កូបេ វិយ ឧទកស្ស អារម្មណស្ស អាកឌ្ឍនំ វិតក្កនំ។

៨. សមន្តតោ ចរណំ **វិចរណំ**។

៩. **អត្តមនតា**តិ ឯត្ថ **អត្ត**-សទ្ទេន ន ចិត្តំ វុត្តំ។ ន ហិ ចិត្តស្ស មនោ អត្ថីតិ។ អត្តមនស្ស បន បុគ្គលស្ស ភាវោ អត្តមនតាតិ វត្វា បុន បុគ្គលទិដ្ឋិនិសេធនត្ថំ “**ចិត្តស្សា**”តិ វុត្តំ។

១១. ន ពលវតី, កស្មា អវដ្ឋិតិ វុត្តាតិ? ឯកគ្គចិត្តេន បាណវធាទិករណេ តថា អវដ្ឋានមត្តភាវតោ ។ វិរូបំ, វិវិធំ វា សំហរណំ វិកិរណំ **វិសាហារោ**, សំហរណំ វា សម្បិណ្ឌនំ, តទភាវោ **វិសាហារោ**។

១២. **អញ្ញស្មិំ បរិយាយេ**តិ អញ្ញស្មិំ ការណេ។ **សមានាធិករណភាវោ** ទ្វិន្នំ ពហូនំ វា បទានំ ឯកស្មិំ អត្ថេ បវត្តិ។

១៣. **អារម្មតិ ចា**តិ អាបជ្ជតិ ច។ ឧទ្ធំ យមនំ **ឧយ្យាមោ**។ **ធុរ**ន្តិ និប្ផាទេតុំ អារទ្ធំ កុសលំ, បដិញ្ញំ វា។

១៤. **តិណ្ណ**ន្តិ ពុទ្ធាទីនំ។ ចិត្តេ អារម្មណស្ស ឧបដ្ឋានំ ជោតនញ្ច សតិយេវាតិ តស្សា ឯតំ លក្ខណំ។

១៦. បាសាណសក្ខរវាលិកាទិរហិតា ភូមិ សណ្ឋាតិ “**សណ្ឋេន្ន**”តិ វុត្តំ។

១៩. **អយន្តី**តិ ឯកកម្មនិព្ពត្តមនុស្សាទិសន្តតិអវិច្ឆេទវសេន បវត្តន្តិ។ កុសលាកុសលេសុបិ ហិ ជីវិតំ ឥន្ទ្រិយបច្ចយភាវេន សម្បយុត្តេ បវត្តយមានមេវ តទវិច្ឆេទស្ស បច្ចយោ ហោតិ។

៣០. **យំ ហិរីយតី**តិ ហិរីយតិ-សទ្ទេន វុត្តោ ភាវោ យំ-សទ្ទេន វុច្ចតីតិ **យ**ន្តិ ភាវនបុំសកំ វា ឯតំ ទដ្ឋព្ពំ។ **ហិរិយិតព្ពេនា**តិ ច ហេតុអត្ថេ ករណវចនំ យុជ្ជតិ។

៣២. **អលុព្ភនកវសេនា**តិ ឯត្ថ អលុព្ភនមេវ អលុព្ភនកន្តិ ភាវនិទ្ទេសោ ទដ្ឋព្ពោ។

៣៣. **អព្យាបជ្ជោ**តិ ព្យាបាទេន ទុក្ខេន ទោមនស្សសង្ខាតេន ទោសេន វិយ ន ព្យាបាទេតព្ពោតិបិ អត្ថោ យុជ្ជតិ។

៤២-៤៣. ថិនមិទ្ធាទិបដិបក្ខភាវេន កុសលធម្មេ អនិច្ចាទិមនសិការេ ច សីឃំ សីឃំ បរិវត្តនសមត្ថតា **លហុបរិណាមតា**, អវិជ្ជានីវរណានញ្ហិ តណ្ហាសំយោជនានំ សត្តានំ អកុសលប្បវត្តិ បកតិភូតាតិ ន តត្ថ លហុបរិណាមតាយ អត្ថោ។ តេសញ្ច ភាវោ គរុតាយេវាតិ តព្ពិធុរសភាវានំ **លហុតា** ទដ្ឋព្ពា។ សា ហិ បវត្តមានា សីឃំ ភវង្គវុដ្ឋានស្ស បច្ចយោ ហោតិ។

៤៤-៤៥. យេ ច ធម្មា មោហសម្បយុត្តា វិយ អវិបន្នលហុតា, តេសញ្ច កុសលករណេ អប្បដិឃាតោ មុទុតា។ អប្បដិឃាតេន មុទុតាទិរូបសទិសតាយ អរូបធម្មានម្បិ មុទុតា មទ្ទវតាតិអាទិ វុត្តំ។

៤៦-៤៧. សិនេហវសេន កិលិន្នំ អតិមុទុកំ ចិត្តំ អកម្មញ្ញំ ហោតិ វិលីនំ វិយ សុវណ្ណំ, មានាទិវសេន អតិថទ្ធញ្ច អតាបិតំ វិយ សុវណ្ណំ, យំ បនានុរូបមុទុតាយុត្តំ, តំ កម្មញ្ញំ ហោតិ យុត្តមទ្ទវំ វិយ សុវណ្ណំ។ តស្សេវ មុទុកស្ស យោ កម្មញ្ញាការោ, សា **កម្មញ្ញតា**តិ មុទុតាវិសិដ្ឋា កម្មញ្ញតា វេទិតព្ពា។

៥០-៥១. បច្ចោសក្កនភាវេន បវត្តំ អកុសលមេវ **បច្ចោសក្កនំ។ ឯកវីសតិ អនេសនា** នាម វេជ្ជកម្មំ ករោតិ, ទូតកម្មំ ករោតិ, បហិណកម្មំ ករោតិ, គណ្ឌំ ផាលេតិ, អរុមក្ខនំ ទេតិ, ឧទ្ធំវិរេចនំ ទេតិ, អធោវិរេចនំ ទេតិ, នត្ថុតេលំ បចតិ, ចក្ខុតេលំ បចតិ, វេឡុទានំ ទេតិ, បណ្ណទានំ ទេតិ, បុប្ផទានំ ទេតិ, ផលទានំ ទេតិ, សិនានទានំ ទេតិ, ទន្តកដ្ឋទានំ ទេតិ, មុខោទកទានំ ទេតិ, ចុណ្ណទានំ ទេតិ, មត្តិកាទានំ ទេតិ, ចាដុកកម្មំ ករោតិ, មុគ្គសូបិយំ, បារិភដ្យំ, ជង្ឃបេសនិយំ ទ្វាវីសតិមំ ទូតកម្មេន សទិសំ, តស្មា ឯកវីសតិ។ **ឆ អគោចរា** វេសិយាគោចរោ, វិធវា, ថុល្លកុមារី, បណ្ឌក, បានាគារ, ភិក្ខុនីអគោចរោតិ។ **សង្ខេបតោ**តិ សរូបេន អនុទ្ទិដ្ឋត្តា “តត្ថ កតមោ ឆន្ទោ”តិអាទិ ន សក្កា វត្តុន្តិ “យោ ឆន្ទោ ឆន្ទិកតា”តិអាទិនិទ្ទេសំ សង្ខិបិត្វា “**យេ វា បនា**”តិ និទ្ទេសោ កតោតិ អត្ថោ។

និទ្ទេសវារកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កោដ្ឋាសវារវណ្ណនា

៥៨-១២០. និទ្ទេសវារេ បុច្ឆាទីនំ បច្ចេកំ អនេកត្តេបិ បុច្ឆាទិភាវេន ឯកត្តំ ឧបនេត្វា ចតុបរិច្ឆេទតា វុត្តា។ ចត្តារោ ទ្វេតិ ឯវមាទិកំ សង្ខិបិត្វា សហ វា គហណំ **សង្គហោ។ បបេត្វា យេវាបនកេ**តិ សង្គហេតព្ពេ សន្ធាយ វុត្តំ។ តេ ហិ វិសុំ វិសុំ ឧទ្ទិដ្ឋត្តា និទ្ទិដ្ឋត្តា ច វិប្បកិណ្ណាតិ សង្គហេតព្ពា ហោន្តិ, ន យេវាបនកា សង្គហគមនេនេវ តថា អវិប្បកិណ្ណត្តា។ យស្មា បន សង្ខារក្ខន្ធបរិយាបន្នា ហោន្តិ, តស្មា តំនិទ្ទេសេ អខន្ធភាវនិវារណត្ថំ យេវាបនាត្វេវ វុត្តាតិ ន យេវាបនកា បបេតព្ពាតិ។ **បច្ចយសង្ខាតេនា**តិ អាហារបច្ចយសង្ខាតេនាតិ វុត្តំ ហោតិ។ អថ វា "ហេតុ បច្ចយោ"តិ ឯតេសុ ទ្វីសុ ជនកោ ហេតុ ឧបត្ថម្ភកោ បច្ចយោតិ ឯវំ វិសេសវន្តេសុ **បច្ចយសង្ខាតេន**។ យថា ហិ កពឡីការាហារោ ឱជដ្ឋមករូបាហរណេន រូបកាយំ ឧបត្ថម្ភេតិ, ឯវមិមេបិ វេទនាទិអាហរណេន នាមកាយន្តិ។ **តថា ច ហោន្តី**តិ សាធារណេ សហជាតាទិបច្ចយេ សន្ធាយាហ។ **អញ្ញថា ចា**តិ អញ្ញេន ច ឯកេនាការេន បច្ចយា ហោន្តិយេវាតិ អាហារាតិ វុច្ចន្តីតិ អត្ថោ។ តស្មា អាហរណកិច្ចរហិតានំ ហេតុអធិបតិអាទីនំ នត្ថិ អាហារភាវប្បសង្គោ។ **តិស្សោ ច វេទនា អាហរតី**តិអាទិ យថាសម្ភវវសេន វុត្តំ, ន តមស្មិំយេវ ចិត្តេ ផស្សាទិវសេន។ **តយោ ច ភវេ**តិ កាមាទិភវភូតំ វិញ្ញាណំ វិសេសេន, អវិសេសេន ច បញ្ចុបាទានក្ខន្ធេ។

អារម្មណំ ឧបគន្ត្វា និជ្ឈាយនំ ចិន្តនំ **ឧបនិជ្ឈាយនំ។ ហេតុដ្ឋេនា**តិ ឧបាយត្ថេន, ន មូលត្ថេន។ បុព្ពភាគេ គតោ បដិបន្នោ នានាក្ខណិកោ អដ្ឋង្គិកោ មគ្គោ លោកុត្តរក្ខណេវ សហ បវត្តោ **យថាគតមគ្គោ**តិ វុត្តោ។ វិបស្សនាក្ខណតោ បុព្ពេវ កាយកម្មាទីនំ សុបរិសុទ្ធតាយ អដ្ឋង្គិកមគ្គុបនិស្សយស្ស "អរិយោ អដ្ឋង្គិកោ មគ្គោ ភាវនាបារិបូរិំ គច្ឆតី"តិ (ម. និ. ៣.៤៣១) ឯវំ វុត្តេន បរិយាយេន បុព្ពភាគមគ្គស្ស អដ្ឋង្គិកតា យថាគតវចនេន ទីបិតា, ន ឯកក្ខណេ អដ្ឋន្នំ អង្គានំ សព្ភាវាតិ ឯវមេស្សបិ បរិយាយទេសនតា វេទិតព្ពា។ វិជាននមេវ ចិត្តវិចិត្តតាតិ **"ចិត្តវិចិត្តដ្ឋេន ឯកោវ ធម្មោ វិញ្ញាណក្ខន្ធោ"**តិ អាហ។ ចត្តារោ ខន្ធា ហោន្តីតិអាទីសុ វេទនាក្ខន្ធាទីនំ សង្គហេ កតេបិ បុន "ឯកោ វេទនាក្ខន្ធោ ហោតី"តិអាទិវចនំ ន អនេកេ វេទនាក្ខន្ធាទយោ ជាតិនិទ្ទេសេន តថ វុត្តាតិ ទស្សនត្ថំ។ តន្ទ្រិយេសុ ច ឯកស្ស ជាតិនិទ្ទេសភាវេ បដិក្ខិត្តេ អញ្ញេសំ តន្ទ្រិយានំ អាហារាទីនញ្ច តប្បដិក្ខេបោ កតោ ហោតីតិ បុព្ពង្គមស្ស មនិន្ទ្រិយស្សេវ កតោតិ ទដ្ឋព្ពោ។

កោដ្ឋាសវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សុញ្ញតវារវណ្ណនា

១២១-១៤៥. **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មិំ យថាវុត្តេ សមយេ, ឯតេសុ វា ធម្មេសុ។ **ភាវោ**តិ សត្តោ, យោ កោចិ វា អត្ថោ។

ទុតិយចិត្តាទិវណ្ណនា

១៤៦. **សប្បយោគេនា**តិ លីនស្ស ចិត្តស្ស ឧស្សាហនបយោគសហិតេន។ **សឧបាយេនា**តិ កុសលស្ស ករណាករណេសុ អាទីនវានិសំសបច្ចវេក្ខណំ បរេហិ ឧស្សាហនន្តិ ឯវមាទិឧបាយសហិតេន។

១៥៦-១៥៩. **មហាអដ្ឋកថាយំ អនុញ្ញាតា** នាតិសមាហិតាយ ភាវនាយាតិ យេវាបនកេហិបិ និព្ពិសេសតំ ទស្សេតិ។

បុញ្ញកិរិយវត្ថាទិកថាវណ្ណនា

អបចិតិ ឯវ **អបចិតិសហគតំ** បុញ្ញកិរិយាវត្ថុ យថា "នន្ទិរាគសហគតា"តិ។ អបចិតិ វា ចេតនាសម្បយុត្តកធម្មា កាយវចីកិរិយា វា, តំសហិតា ចេតនា **អបចិតិសហគតំ។ ហិតផរណេនា**តិ ទេសកេ មេត្តាផរណេន, "ឯវំ មេ ហិតំ ភវិស្សតី"តិ បវត្តេន ហិតចិត្តេន វា។ កម្មស្សកតាញាណំ **ទិដ្ឋិជុកម្មំ។ និយមលក្ខណ**ន្តិ មហប្ផលតានិយមស្ស លក្ខណំ។ **សីលមយេ សង្គហំ គច្ឆន្តិ** ចារិត្តវសេន។ អនវជ្ជវត្ថុំ បរិច្ចជន្តោ វិយ អព្ភានុមោទមានោបិ បរស្ស សម្បត្តិយា មោទតីតិ **អព្ភានុមោទនា ទានមយេ សង្គហិតា។ ភាវេន្តោបី**តិ អសមត្តភាវនំ សន្ធាយាហ។ សមត្តា ហិ អប្បនា ហោតីតិ។ **អដ្ឋេវ កោដ្ឋាសេ កត្វា**តិ ឯកស្ស សត្តស្ស ឯកស្មិំ ខណេ ឧប្បន្នមេកំ បឋមចិត្តំ ទស្សេត្វា អញ្ញានិ តាទិសានិ អទស្សេន្តេន សព្ពានិ តានិ សរិក្ខដ្ឋេន ឯកីកតានិ ហោន្តិ, តថា សេសានិបីតិ ឯវំ អដ្ឋ កត្វា។

កាមាវចរកុសលវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

រូបាវចរកុសលំ

ចតុក្កនយោ

បឋមជ្ឈានកថាវណ្ណនា

១៦០. ឧត្តរបទលោបំ កត្វា **រូបភវោ រូប**ន្តិ វុត្តោ។ ឈានស្ស អមគ្គភាវេបិ សតិ មគ្គវចនំ អញ្ញមគ្គភាវនិវារណត្ថន្តិ ឥមស្មិំ អត្ថេ មគ្គគ្គហណស្ស បយោជនំ វុត្តំ, ន សព្ពស្ស កុសលជ្ឈានស្ស មគ្គភាវោតិ។ តត្ថ មគ្គស្ស ភាវនាយ សមយវវត្ថានស្ស កតត្តា អមគ្គភាវនាសមយេ បវត្តានំ ផស្សាទីនំ កុសលភាវោ ន ទស្សិតោ សិយា, តស្មា សព្ពស្ស មគ្គភាវោ ទស្សេតព្ពោតិ។ **ឥតោ អញ្ញោ មគ្គោ នត្ថី**តិ ឯវំ អញ្ញភូមិកវិធុរោ សតិ បច្ចយន្តរេ រូប្បបត្តិជនកសភាវោ វិបាកធម្មសភាវោ វិយ វិបាកធម្មវសេន សព្ពសមានោ មគ្គសទ្ទេន វុត្តោតិ ទស្សេតីតិ វេទិតព្ពំ។ **កុសលំ ទាន**ន្តិ អលោភោ ទដ្ឋព្ពោ។ អថ វា ចេតនា ទានំ, តំ វជ្ជេត្វា ឥតរេ ទ្វេ ចេតនាសម្បយុត្តកាតិ វុត្តា។ **វឌ្ឍន្តី**តិ មគ្គភាវតោ ឈានវចនេន សង្គហេត្វា មគ្គោតិ វត្តុំ វឌ្ឍន្តីតិ អត្ថោ។ **ឱកប្បនា**តិ សទ្ទហនា។ អញ្ញត្ថ ទិដ្ឋំ អត្ថំ បរិច្ចជិត្វា “ជនេតិ វឌ្ឍេតី”តិ អយមត្ថោ កស្មា វុត្តោតិ និរុបសគ្គស្ស អញ្ញត្ថឯវមត្ថស្សេវ ទិដ្ឋត្តាតិ ឥមមត្ថំ វិភាវេតុំ **“បុន ចបរំ ឧទាយី”**តិ (ម. និ. ២.២៤៦ អាទយោ) សុត្តមាហដំ។ កេសញ្ចិ អរិយានំ អរិយមគ្គេន សិទ្ធានិ អញ្ញានិ ច ឈានានិ ភាវនាសភាវានេវាតិ តេសុបិ ភាវេន្តេន សមយវវត្ថានំ ឥជ្ឈតីតិ។

និស្សរន្តិ និគ្គច្ឆន្តិ ឯតេន, ឯត្ថ វាតិ **និស្សរណំ**។ កេ និគ្គច្ឆន្តិ? កាមា។ តេសំ កាមានំ និស្សរណំ បហានន្តិ អត្ថោ។ ឯវញ្ហិ “កាមាន”ន្តិ កត្តរិ សាមិវចនំ យុជ្ជតិ។ **វត្ថុកាមេហិបី**តិ វត្ថុកាមេហិ វិវិច្ចេវាតិបិ អត្ថោ យុជ្ជតីតិ ឯវំ យុជ្ជមានត្ថន្តរសមុច្ចយត្ថោ **បិ**-សទ្ទោ, ន កិលេសកាមសមុច្ចយត្ថោ។ កស្មា? ឥមស្មិំ អត្ថេ កិលេសកាមានំ ទុតិយបទេន វិវេកស្ស វុត្តត្តា។ អកុសលសទ្ទេន យទិបិ កិលេសកាមា, អថាបិ សព្ពាកុសលា គហិតា, សព្ពថាបន កិលេសកាមេហិ វិវេកោ វុត្តោតិ អាហ **“ទុតិយេន កិលេសកាមេហិ វិវេកវចនតោ”**តិ។ កាមគុណាធិគមហេតុបិ បាណាតិបាតាទិអសុទ្ធប្បយោគោ ហោតីតិ តព្ពិវេកេន បយោគសុទ្ធិ វិភាវិតា។ តណ្ហាសំកិលេសសោធនេន **អាសយបោសនំ**។

អញ្ញេសម្បិ ចាតិ ទិដ្ឋិមានាទីនំ ផស្សាទីនញ្ច។ ឧបរិ វុច្ចមានានិ ឈានង្គានិ **ឧបរិជ្ឈានង្គានិ**, តេសំ អត្តនោ វិបច្ចនីកានំ បដិបក្ខភាវទស្សនត្ថំ តប្បច្ចនីកនីវរណវចនំ។ ព្យាបាទវិវេកវចនេន “អនត្ថំ មេ អចរី”តិអាទិអាឃាតវត្ថុភេទវិសយស្ស ទោសស្ស មោហាធិកានំ ថិនមិទ្ធាទីនំ វិវេកវចនេន បដិច្ឆាទនវសេន ទុក្ខាទិបុព្ពន្តាទិភេទវិសយស្ស មោហស្ស វិក្ខម្ភនវិវេកោ វុត្តោ។ កាមរាគព្យាបាទតទេកដ្ឋថិនមិទ្ធាទិវិក្ខម្ភនកញ្ចេទំ សព្ពាកុសលបដិបក្ខសភាវត្តា សព្ពកុសលានំ តេន សភាវេន សព្ពាកុសលានំ បហានំ ហោន្តម្បិ កាមរាគាទិវិក្ខម្ភនសភាវមេវាតិ តំសភាវត្តា អវិសេសេត្វា នីវរណាកុសលមូលាទីនំ វិក្ខម្ភនវិវេកោ វុត្តោ ហោតីតិ អាហ។

វិតក្កស្ស កិច្ចវិសេសេន ថិរភាវប្បត្តេ បឋមជ្ឈានសមាធិម្ហិ បច្ចនីកទូរីភាវកតេន ថិរភាវេន តំសទិសេសុ វិតក្ករហិតេសុ ទុតិយជ្ឈានាទិសមាធីសុ ច អប្បនាតិ អដ្ឋកថាវោហារោតិ វិតក្កស្ស អប្បនាយោគោ វុត្តោ, អញ្ញថា វិតក្កោវ អប្បនាតិ តស្ស តំសម្បយោគោ ន សិយាតិ។ **អត្ថោ…បេ…. ទដ្ឋព្ពោ** ឈានសមង្គិនោ វិតក្កវិចារសមង្គិតាទស្សនេន ឈានស្សេវ សវិតក្កសវិចារភាវស្ស វុត្តត្តា។

វិវេកជំ បីតិសុខន្តិ ឯត្ថ បុរិមស្មិំ អត្ថេ **វិវេកជ**ន្តិ ឈានំ។ បីតិសុខសទ្ទតោ ច អត្ថិអត្ថវិសេសវតោ អស្ស, អស្មិំ វាតិ ឯត្ថ **អ**-ការោ វុត្តោ។ ទុតិយេ បីតិសុខមេវ វិវេកជំ។ **វិវេកជំបីតិសុខ**ន្តិ ច អញ្ញបទត្ថេ សមាសោ បច្ចត្តនិទ្ទេសស្ស ច អលោបោ កតោ, លោបេ វា សតិ “វិវេកជបីតិសុខ”ន្តិ បាឋោតិ អយំ វិសេសោ។ **គណនានុបុព្ពតា**តិ គណនានុបុព្ពតាយ, គណនានុបុព្ពតាមត្តំ វា បឋមន្តិ វចនន្តិ អត្ថោ។ និច្ចាទិវិបល្លាសប្បហានេន មគ្គោ អសម្មោហតោ អនិច្ចាទិលក្ខណានិ បដិវិជ្ឈតីតិ **លក្ខណូបនិជ្ឈានំ**។ អសម្មោសធម្មំ និព្ពានំ អវិបរីតលក្ខណត្តា អនញ្ញថាភាវតោ **តថលក្ខណំ**។

ទុតិយជ្ឈានកថាវណ្ណនា

១៦១-២. វិតក្កវិចារានំ វូបសមាតិ ឯតេន យេហិ វិតក្កវិចារេហិ បឋមជ្ឈានស្ស ឱឡារិកតា, តេសំ សមតិក្កមា ទុតិយជ្ឈានស្ស សមធិគមោ, ន សភាវតោ អនោឡារិកានំ ផស្សាទីនំ សមតិក្កមាតិ អយមត្ថោ ទីបិតោ ហោតិ។ ឯវំ “បីតិយា ច វិរាគា”តិអាទីសុ នយោ ។ តស្មា វិតក្កវិចារបីតិសុខសមតិក្កមវចនានិ ឱឡារិកោឡារិកង្គសមតិក្កមា ទុតិយាទិអធិគមបរិទីបកានីតិ តេសំ ឯកទេសភូតំ វិតក្កវិចារសមតិក្កមវចនំ តំទីបកន្តិ វុត្តំ។ អថ វា វិតក្កវិចារវូបសមវចនេនេវ តំសមតិក្កមា ទុតិយាធិគមទីបកេន បីតិវិរាគាទិវចនានំ បីតិយាទិសមតិក្កមា តតិយាទិអធិគមទីបកតា ហោតីតិ តស្ស តំទីបកតា វុត្តា។

នីលវណ្ណយោគតោ នីលវត្ថំ វិយាតិ នីលយោគតោ វត្ថំ នីលំ វិយាតិ អធិប្បាយោ។ យេន សម្បសាទនេន យោគា ឈានំ សម្បសាទនំ, តស្មិំ ទស្សិតេ “សម្បសាទនំ ឈាន”ន្តិ សមានាធិករណនិទ្ទេសេនេវ តំយោគា ឈានេ តំសទ្ទប្បវត្តិ ទស្សិតាតិ អវិរោធោ យុត្តោ។ ឯកោទិភាវេ កថន្តិ ឯកោទិម្ហិ ទស្សិតេ “ឯកោទិភាវំ ឈាន”ន្តិ សមានាធិករណនិទ្ទេសេនេវ ឈានស្ស ឯកោទិវឌ្ឍនតា វុត្តា ហោតីតិ។ **ឯកោទិភាវ**ន្តិ បនិទំ ឧទ្ធរិត្វា ឯកោទិស្ស និទ្ទេសោ ន កត្តព្ពោ សិយាតិ ឯកោទិភាវសទ្ទោ ឯវំ សមាធិម្ហិ បវត្តោ សម្បសាទនសទ្ទោ វិយ ឈានម្ហិ បវត្តតីតិ យុត្តំ។

អប្បិតាតិ គមិតា វិនាសំ។ ទុតិយជ្ឈានាទិអធិគមុបាយទីបកេន អជ្ឈត្តសម្បសាទនតាយ ចេតសោ ឯកោទិភាវតាយ ច ហេតុទីបកេន អវិតក្កាវិចារភាវហេតុទីបកេន ច វិតក្កវិចារវូបសមវចនេនេវ វិតក្កវិចារាភាវោ ទីបិតោតិ កឹ បុន អវិតក្កអវិចារវចនេន កតេនាតិ? ន, អទីបិតត្តា។ ន ហិ វិតក្កវិចារវូបសមវចនេន វិតក្កវិចារានំ អប្បវត្តិ វុត្តា ហោតិ។ វិតក្កវិចារេសុ ហិ តណ្ហាបហានញ្ច ឯតេសំ វូបសមនំ។ យេ ច សង្ខារេសុ តណ្ហាបហានំ ករោន្តិ, តេសុ មគ្គេសុ បហីនតណ្ហេសុ ផលេសុ ច សង្ខារប្បវត្តិ ហោតិ, ឯវមិធាបិ វិក្ខម្ភិតវិតក្កវិចារតណ្ហស្ស ទុតិយជ្ឈានស្ស វិតក្កវិចារសម្បយោគោ បុរិមេន ន និវារិតោ សិយាតិ តំនិវារណត្ថំ អាវជ្ជិតុកាមតាទិអតិក្កមោវ តេសំ វូបសមោតិ ទស្សនត្ថញ្ច **“អវិតក្កំ អវិចារ”**ន្តិ វុត្តំ។

តតិយជ្ឈានកថាវណ្ណនា

១៦៣. បរិសុទ្ធបកតិ ខីណាសវបកតិ និក្កិលេសតា។ **ឧបេក្ខានិមិត្ត**ន្តិ ឯត្ថ លីនុទ្ធច្ចបក្ខបាតរហិតំ មជ្ឈត្តំ វីរិយំ “ឧបេក្ខា”តិ វុត្តំ, តទេវ តំ អាការំ គហេត្វា បវត្តេតព្ពស្ស តាទិសស្ស វីរិយស្ស និមិត្តភាវតោ ឧបេក្ខានិមិត្តំ។ បឋមជ្ឈានប្បដិលាភត្ថាយ នីវរណេ...បេ.... នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនសមាបត្តិបដិលាភត្ថាយ អាកិញ្ចញ្ញាយតនសញ្ញំ បដិសង្ខាសន្តិដ្ឋនាបញ្ញាសង្ខារុបេក្ខាសុ ញាណន្តិ ឥមា អដ្ឋ សមាបត្តិវសេន ឧប្បជ្ជន្តិ។ សោតាបត្តិមគ្គបដិលាភត្ថាយ ឧប្បាទំ បវត្តំ និមិត្តំ អាយូហនំ បដិសន្ធឹ គតឹ និព្ពត្តឹ ឧបបត្តឹ ជាតឹ ជរាមរណសោកបរិទេវទុក្ខទោមនស្សឧបាយាសេ។ សោតាបត្តិផលសមាបត្តត្ថាយ ឧប្បាទំ...បេ.... ឧបាយាសេ...បេ.... អរហត្តមគ្គបដិលាភត្ថាយ ឧប្បាទំ...បេ.... ឧបាយាសេ។ អរហត្តផលសមាបត្តត្ថាយ...បេ.... សុញ្ញតវិហារសមាបត្តត្ថាយ...បេ.... អនិមិត្តវិហារសមាបត្តត្ថាយ ឧប្បាទំ បវត្តំ អាយូហនំ បដិសន្ធឹ...បេ.... បដិសង្ខាសន្តិដ្ឋនា បញ្ញា សង្ខារុបេក្ខាសុ ញាណន្តិ ឥមា ទស វិបស្សនាវសេន ឧប្បជ្ជន្តិ។

យទត្ថិ យំ ភូតន្តិ ខន្ធបញ្ចកំ, តំ មុញ្ចិតុកម្យតាញាណេន បជហតិ។ ទិដ្ឋសោវត្ថិកត្តយស្ស សប្បលក្ខណវិចិននេ វិយ ទិដ្ឋលក្ខណត្តយស្ស ភូតស្ស សង្ខារលក្ខណវិចិននេ ឧបេក្ខំ បដិលភតិ។ **អនាភោគរសា**តិ បណីតសុខេបិ តស្មិំ អវនតិ បដិបក្ខកិច្ចាតិ អត្ថោ។ នាមកាយេន ចេតសិកសុខំ កាយិកសុខហេតុ រូបសមុដ្ឋាបនេន កាយិកសុខញ្ច ឈានសមង្គី បដិសំវេទេតីតិ វុច្ចតិ។ **ផុដត្តា** ព្យាបិតត្តា។ យថា ហិ ឧទកេន ផុដសរីរស្ស តាទិសេ នាតិបច្ចនីកេ វាតាទិកេ ផោដ្ឋព្ពេ ផុដ្ឋេ សុខំ ឧប្បជ្ជតិ, ឯវំ ឯតេហិ ផុដសរីរស្សាបិ។

ចតុត្ថជ្ឈានកថាវណ្ណនា

១៦៥. អវិភូតបច្ចុបដ្ឋានាតិ សុខទុក្ខានិ វិយ អវិភូតាការា បិដ្ឋិបាសាណគតមិគមគ្គោ វិយ តទនុមាតព្ពាវិភូតាការោបដ្ឋានា។

ចតុក្កនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បញ្ចកនយវណ្ណនា

១៦៧. យស្មា បន ធម្មធាតុយាតិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្ស។ តេន ហិ ធម្មានំ អាការភេទំ ញត្វា តទនុរូបំ ទេសនំ និយាមេតីតិ។ ឯត្ថ ច បញ្ចកនយេ ទុតិយជ្ឈានំ ចតុក្កនយេ ទុតិយជ្ឈានបក្ខិកំ កត្វា វិភត្តំ "យស្មិំ... បេ.... មគ្គំ ភាវេតិ អវិតក្កំ វិចារមត្តំ សមាធិជំ បីតិសុខំ ទុតិយជ្ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតី"តិ។ កស្មា? ឯកត្តកាយនានត្តសញ្ញីសត្តាវាសផលតាយ ទុតិយជ្ឈានេន សមានផលត្តា បឋមជ្ឈានសមាធិតោ ជាតត្តា ច។ បឋមជ្ឈានមេវ ហិ កាមេហិ អកុសលេហិ ច វិវិត្តន្តិ តទភាវា ន តជ "វិវិច្ចេវ កាមេហិ វិវិច្ច អកុសលេហី"តិ សក្កា វត្តុំ, នាបិ "វិវេកជ"ន្តិ។ សុត្តន្តទេសនាសុ ច បញ្ចកនយេ ទុតិយតតិយជ្ឈានានិ ទុតិយជ្ឈានមេវ ភជន្តិ វិតក្កវូបសមា វិចារវូបសមា អវិតក្កត្តា អវិចារត្តា ចាតិ។

បដិបទាចតុក្កវណ្ណនា

១៧៦-១៨០. តស្ស តស្ស ឈានស្ស ឧបចារន្តិ នីវរណវិតក្កវិចារនិកន្តិយាទីនំ វូបសមា ថិរភូតោ កាមាវចរសមាធិ។ **តទនុធម្មតា**តិ តទនុរូបតាភូតា, សា បន តទស្សាទសង្ខាតា តទស្សាទសម្បយុត្តក្ខន្ធសង្ខាតា វា មិច្ឆាសតីតិ វទន្តិ។ អវិគតនិកន្តិកា តំតំបរិហរណសតីតិបិ វត្តុំ វដ្ដតីតិ ឯវញ្ច កត្វា "**សតិយា វា និកន្តិយា វា**"តិ វិកប្បោ កតោ។ **អាគមនវសេនាបិ ច បដិបទា ហោន្តិយេវា**តិ ឥទំ កទាចិ ទុតិយាទីនំ បឋមាទិអាគមនកតបដិបទតំ សន្ធាយ វុត្តំ។ **អបិ**-សទ្ទោ ហិ អនេកន្តិកតំ ទីបេតិ, ឯតស្ស អនេកន្តិកត្តា ឯវ ច បាឡិយំ ឯកេកស្មិំ ឈានេ ចតស្សោ បដិបទា ចត្តារិ អារម្មណានិ សោឡសក្ខត្តុកញ្ច វិសុំ វិសុំ យោជិតំ។ អញ្ញថា ឯកេកស្មិំ បដិបទាទិម្ហិ នវ នវ ឈានានិ យោជេតព្ពានិ សិយុន្តិ។

អារម្មណចតុក្កវណ្ណនា

១៨១. អប្បគុណន្តិ បញ្ចហិ វសិតាហិ អវសីកតំ។

អារម្មណបដិបទាមិស្សកវណ្ណនា

១៨៦. ហេដ្ឋាតិ សោឡសក្ខត្តុកតោ បុព្ពេ។ **យេ កេចិ ឈានំ ឧប្បាទេន្តិ នាមា**តិ វចនេន យេ កតាធិការា សេក្ខា មគ្គេនេវ ឧប្បាទិតជ្ឈានា, តេសំ ឈានានិ មគ្គបដិពទ្ធតាយ សុទ្ធិកនវកសង្គហិតានីតិ វេទិតព្ពានិ។ ន ហិ តេ ឧប្បាទេន្តិ នាមាតិ។

កសិណកថាវណ្ណនា

២០៣. និរោធបាទកភាវេនេន អារុប្បបាទកតា ច ទស្សិតា។ ខិប្បទស្សនំ ខិប្បាភិញ្ញតា **ខិប្បនិសន្តិភាវោ**។

អភិភាយតនកថាវណ្ណនា

២០៤. អញ្ញម្បីតិ កេវលំ កសិណាយតនសង្ខាតមេវ អហុត្វា អភិភាយតនសង្ខាតម្បិ បវត្តតីតិ សតិបិ អភិភាយតនានំ កសិណាយតនត្តេ កសិណាយតនភាវតោ អញ្ញោ អភិភាយតនភាវោ កសិណនិមិត្តាភិភវនកភាវនានិមិត្តនានត្តតោតិ ទស្សេតិ។ តត្ថ អភិភវតីតិ អភិភុ, បរិកម្មំ, ញាណំ វា។ អភិភុ អាយតនំ ឯតស្សាតិ **អភិភាយតនំ,** ឈានំ។ អភិភវិតព្ពំ វា អារម្មណសង្ខាតំ អាយតនំ ឯតស្សាតិ **អភិភាយតនំ,** ឈានំ។ អារម្មណាភិភវនតោ អភិភុ ច តំ អាយតនញ្ច យោគិនោ សុខវិសេសានំ អធិដ្ឋានភាវតោ មនាយតនធម្មាយតនភាវតោ ចាតិបិ សសម្បយុត្តំ ឈានំ **អភិភាយតនំ**។ មគ្គប្បដិពទ្ធតាយ តទាសមាបត្តិតោ វុដ្ឋិតស្ស អាភោគោ បុព្ពភាគភាវនាវសេន ឈានក្ខណេ បវត្តំ អភិភវនាការំ គហេត្វា បវត្តោ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ អាគមេសុ បន "អជ្ឈត្តំ រូបសញ្ញី ឯកោ ពហិទ្ធា រូបានិ បស្សតិ បរិត្តានិ សុវណ្ណទុព្ពណ្ណានិ។ អប្បមាណានិ សុវណ្ណទុព្ពណ្ណានិ។ អជ្ឈត្តំ អរូបសញ្ញី ឯកោ...បេ.... បរិត្តានិ សុវណ្ណទុព្ពណ្ណានិ។ អប្បមាណានិ សុវណ្ណទុព្ពណ្ណានី"តិ (ទី. និ. ២.១៧៣; ម. និ. ២.២៤៩; អ. និ. ៨.៦៥) ឥមេសំ ចតុន្នំ អភិភាយតនានំ អាគតត្តា **អាគមដ្ឋកថាសុ** (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.១៧៣; ម. និ. អដ្ឋ. ២. ២៤៩-២៥០; អ. និ. អដ្ឋ. ៣.៨.៦៥) "វណ្ណវសេន អាភោគេ វិជ្ជមានេបិ បរិត្តអប្បមាណវសេនេវ ឥមានិ អភិភាយតនានិ ទេសិតានី"តិ វុត្តំ។ បរិត្តអប្បមាណតា ហិ អភិភវនស្ស ការណំ វណ្ណាភោគេ សតិបិ អសតិបិ។ តត្ថ ច វណ្ណាភោគរហិតានិ សហិតានិ ច សព្ពានិ បរិត្តានិ "សុវណ្ណទុព្ពណ្ណានី"តិ វុត្តានិ, តថា អប្បមាណានីតិ ទដ្ឋព្ពានិ។ អត្ថិ ហិ ឯសោ បរិយាយោ

បរិត្តានិ អភិភុយ្យ តានិ ចេ កទាចិ វណ្ណវសេន អាភុជិតានិ ហោន្តិ សុវណ្ណទុព្ពណ្ណានិ អភិភុយ្យាតិ។ ឥធ បន និប្បរិយាយទេសនត្តា វណ្ណាភោគរហិតានិ វិសុំ វុត្តានិ សហិតានិ ច។ អត្ថិ ហិ ឧភយត្ថ អភិភវនវិសេសោតិ។

តត្ថ ច បរិយាយទេសនត្តា វិមោក្ខានម្បិ អភិភវនបរិយាយោ អត្ថីតិ "អជ្ឈត្តំ រូបសញ្ញី"តិ អភិភាយតនទ្វយំ វុត្តំ, តតិយចតុត្ថអភិភាយតនេសុ ទុតិយវិមោក្ខោ វណ្ណាភិភាយតនេសុ តតិយវិមោក្ខោ ច អភិភវនប្បវត្តិតោ សង្គហិតោ, ឥធ បន និប្បរិយាយទេសនត្តា វិមោក្ខាភិភាយតនានិ អសង្ករតោ ទស្សេតុំ វិមោក្ខេ វជ្ជេត្វា អភិភាយតនានិ កថិតានិ។ សព្ពានិ ច វិមោក្ខកិច្ចានិ វិមោក្ខទេសនាយ វុត្តានិ, តទេតំ **"អជ្ឈត្តំ រូបសញ្ញី"**តិ អាគតស្ស អភិភាយតនទ្វយស្ស អភិភាយតនេសុ អវចនតោ "រូបី រូបានិ បស្សតី"តិអាទីនញ្ច សព្ពវិមោក្ខកិច្ចសាធារណវចនភាវតោ វវត្ថានំ កតន្តិ វិញ្ញាយតិ។

អជ្ឈត្តរូបានំ អនភិភវនីយតោតិ ឥទំ កត្ថចិបិ "អជ្ឈត្តំ រូបានិ បស្សតី"តិ អវត្វា សព្ពត្ថ យំ វុត្តំ "ពហិទ្ធា រូបានិ បស្សតី"តិ, តស្ស ការណវចនំ។ តេន យំ អញ្ញហេតុកំ, តំ តេន ហេតុនា វុត្តំ។ យំ បន ទេសនាវិលាសហេតុកំ អជ្ឈត្តំ អរូបសញ្ញិតាយ ឯវ ឥធ វចនំ, ន តស្ស អញ្ញំ ការណំ មគ្គិតព្ពន្តិ ទស្សេតិ។ អជ្ឈត្តរូបានំ អនភិភវនីយតា ច ពហិទ្ធារូបានំ វិយ អវិភូតត្តា, ទេសនាវិលាសោ ច យថាវុត្តវវត្ថានវសេន វេទិតព្ពោ។ **សុវណ្ណទុព្ពណ្ណានី**តិ ឯតេនេវ សិទ្ធត្តា នីលាទិអភិភាយតនានិ ន វត្តព្ពានីតិ ចេ? ន, នីលាទីសុ កតាធិការានំ នីលាទិភាវស្សេវ អភិភវនការណត្តា។ ន ហិ តេសំ បរិសុទ្ធាបរិសុទ្ធវណ្ណបរិត្តតា តទប្បមាណតា វា អភិភវនការណំ, អថ ខោ នីលាទិភាវោ ឯវាតិ។

អភិភាយតនកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

វិមោក្ខកថាវណ្ណនា

២៤៨. រូបីតិ យេនាយំ សសន្តតិបរិយាបន្នេន រូបេន សមន្នាគតោ, តំ យស្ស ឈានស្ស ហេតុភាវេន វិសិដ្ឋំ រូបំ ហោតិ។ យេន វិសិដ្ឋេន រូបីតិ វុច្ចេយ្យ, តទេវ សសន្តតិបរិយាបន្នរូបនិមិត្តំ ឈានមិធ បរមត្ថតោ រូបីភាវសាធកន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ កសិណទេសនា ឈានានមេវ កសិណភាវេន បវត្តា អភិធម្មេ, សុត្តេ បន អារម្មណានន្តិ **"អភិធម្មវសេនា"**តិ វុត្តំ។

វិមោក្ខកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ព្រហ្មវិហារកថាវណ្ណនា

២៥១. សោមនស្សទោមនស្សរហិតំ អញ្ញាណមេវ **អញ្ញាណុបេក្ខា**។ កិលេសោធីនំ មគ្គោធីហិ អជិតត្តា **អនោធិជិនស្ស**។ សត្តមភវាទិតោ ឧទ្ធំ បវត្តវិបាកស្ស អជិតត្តា **អវិបាកជិនស្ស។ និទ្ទោសភាវេនា**តិ និប្បជិយភាវេន។ ឯកស្សបិ សត្តស្ស អប្បដិភាគនិមិត្តត្តា បរិច្ឆេទគ្គហណំ នត្ថិ, ន ច សម្មុតិសច្ចវសេន បវត្តំ សត្តគ្គហណំ បរិច្ឆិន្នរូបាទិគ្គហណំ ហោតីតិ អប្បនាប្បត្តិយាបិ អបរាមាសសត្តគ្គហណមុទ្ធភូតានំ មេត្តាទីនំ ឯកសត្តារម្មណានម្បិ អប្បមាណគោចរតា វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។

ព្រហ្មវិហារកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អសុភកថាវណ្ណនា

២៦៣. ឧទ្ធំ ធុមាតត្តា **ឧទ្ធុមាតំ**។ សេតរត្តេហិ បរិភិន្នំ វិមិស្សិតំ នីលំ **វិនីលំ,** បុរិមវណ្ណវិបរិណាមភូតំ វា នីលំ **វិនីលំ។ សង្ខាតោ** អង្គានំ សុសម្ពទ្ធតា។ **អារម្មណស្ស ទុព្ពលតា** បដិបក្ខភាវេន ចិត្តំ បបេតុំ អសមត្ថតា។ អត្ថនិ អានិសំសទស្សននីវរណរោគរូបសមានំ យថាក្កមំ បុប្ផឆឌ្ឌកវមនវិរេចនឧបមា យោជេតព្ពា។ បដិកូលមនសិការសាមញ្ញេន អសុភេហិ កេសាទីហិ បដិកូលជ្ឈានស្ស គហណំ សិវថិកាវណ្ណជ្ឈានស្ស ច។ តម្បិ ហិ បដិកូលមនសិការវសេនេវ ឧប្បជ្ជតីតិ, សិវថិកប្បការានិ វា សិវថិកាវណ្ណានិ។

អសុភកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

រូបាវចរកុសលកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អរូបាវចរកុសលកថាវណ្ណនា

២៦៥. សព្ពាការេនាតិ ឯវំ រូបនិមិត្តំ ទណ្ឌាទានសម្ភវទស្សនាទិនា សព្ពេន រូបរូបនិមិត្តេសុ តទារម្មណជ្ឈានេសុ ទោសទស្សនាការេន, រូបាទីសុ និកន្តិប្បហានអនាវជ្ជិតុកាមតាទិនា វា។ **វិរាគា**តិ ជិគុច្ឆនា។ អានេញ្ជាភិសង្ខារវចនាទីហិ អានេញ្ជតា “សន្តា ឥមេ ចុន្ទ អរិយស្ស វិនយេ វិមោក្ខា”តិអាទិនា សន្តវិមោក្ខតា ច វុត្តា។ ទោសទស្សនបដិបក្ខភាវនាវសេន បដិឃសញ្ញានំ សុប្បហីនត្តា មហតាបិ សទ្ទេន អរូបសមាបត្តិតោ ន វុដ្ឋាតិ។ តថា បន ន សុប្បហីនត្តា សព្ពរូបសមាបត្តិតោ វុដ្ឋានំ សិយា, បឋមជ្ឈានំ បន អប្បកម្បិ សទ្ទំ ន សហតីតិ តំ សមាបន្នស្ស សទ្ទោ កណ្ដកោតិ វុត្តំ។

អារុប្បភាវនាយ អភាវេ ចុតិតោ ឧទ្ធំ ឧប្បត្តិរហានំ រូបសញ្ញាបដិឃសញ្ញានំ យាវ អត្តនោ វិបាកប្បវត្តិ, តាវ អនុប្បត្តិធម្មតាបាទនេន សមតិក្កមោ អត្ថង្គមោ ច វុត្តោ។ នានត្តសញ្ញាសុ បន យា តស្មឹ ភវេ ន ឧប្បជ្ជន្តិ, តា អនោកាសតាយ ន ឧប្បជ្ជន្តិ, ន អារុប្បភាវនាយ និវារិតត្តា។ អនិវារិតត្តា ច កាចិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ តស្មា តាសំ អមនសិការោ អនាវជ្ជនំ អបច្ចវេក្ខណំ, ជវនបដិបាទកេន វា ភវង្គមនស្ស អន្តរេ អករណំ អប្បវេសនំ វុត្តំ, តេន ច នានត្តសញ្ញាមនសិការហេតូនំ រូបានំ សមតិក្កមា សមាធិស្ស ថិរភាវំ ទស្សេតិ។ រូបសមតិក្កមាភាវេនេវ ហិ រូបសមាបត្តីសុ “នានត្តសញ្ញានំ អមនសិការា”តិ ឯកស្ស អវចនន្តិ។ កោ អានិសំសោ, ន ហិ សព្ពស្សាទវត្ថុរហិតេ អាកាសេ បវត្តិតសញ្ញាយ អានិសំសោ ទិស្សតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ រូបសញ្ញាសមតិក្កមនាទិកំ វចនំ អានិសំសស្ស បកាសនំ, ន អត្ថោ។

អញ្ញត្ថាតិ សុត្តេសុ។ តត្ថ ហិ បរិត្តកសិណុគ្ឃាដនេបិ រូបវិវេកមត្តគ្គហណេន បរិច្ឆេទស្ស អគ្គហណតោ អនន្តផរណតា ច វុត្តា, ឥធ បន អនន្តផរណតាសព្ភាវេបិ ឧគ្ឃាដិតកសិណវសេន បរិត្តានន្តតា ហោតីតិ ទស្សនត្ថំ “អនន្តោ អាកាសោ”តិ ន វុត្តន្តិ អធិប្បាយោ។ សមយវវត្ថាបនឈានវិសេសនេនេវេត្ថ អត្ថោ, ន បដិបត្តិយាតិ តទវចនំ។

២៦៦. បឋមារុប្បវិញ្ញាណំ អត្តនោ ផរណាការេនេវ អនន្តន្តិ មនសិកាតព្ពត្តា “**អនន្ត**”ន្តិ វុត្តំ។ ឧគ្ឃាដភាវោ **ឧគ្ឃាដិមំ**។

២៦៧. អកិញ្ចនន្តិ វិញ្ញាណស្ស កិញ្ចិ បការំ អគ្គហេត្វា សព្ពេន សព្ពំ វិភាវនំ អាហ។

២៦៨. យាយាតិ សង្ខារាវសេសសញ្ញាយ។ **តំ** តាវ បដិបត្តឹ។ **អាវជ្ជិស្សាមី**តិអាទិនា តន្និន្នាវជ្ជនាទិបវត្តិយា អភាវំ ទស្សេតិ, ន តទតិក្កមនត្ថាយ អាវជ្ជនភាវនាបវត្តិយា។ **នាសញ្ញា**តិ សញ្ញាភាវោ ច ឯតិស្សា អត្ថីតិ អត្ថោ។ សមូហគហណវសេន បវត្តំ **កលាបសម្មសនំ**។ ផស្សាទិឯកេកធម្មគហណវសេន បវត្តា **អនុបទធម្មវិបស្សនា**។

អាកាសេ បវត្តិតវិញ្ញាណាតិក្កមតោ តតិយា។ តទតិក្កមតោ ហិ តស្សេវ វិភាវនំ ហោតិ។ ទុតិយារុប្បវិញ្ញាណវិភាវនេ ហិ តទេវ អតិក្កន្តំ សិយា, ន តស្ស អារម្មណំ, ន ចារម្មណេ ទោសំ ទិស្វា អនារម្មណស្ស វិភាវនាតិក្កមោ យុជ្ជតិ។ បាឡិយញ្ច “វិញ្ញាណញ្ចាយតនសមាបត្តឹ សតោ សមាបជ្ជិត្វា តតោ វុដ្ឋហិត្វា តញ្ញេវ វិញ្ញាណំ អភាវេតី”តិ (ចូឡនិ. ឧបសីវមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ៣៩) ត្តំ, ន វុត្តំ “តញ្ញេវ វិញ្ញាណញ្ចាយតនំ អភាវេតី”តិ, “តញ្ញេវ អភាវេតី”តិ វា។ “អនន្តំ វិញ្ញាណន្តិ វិញ្ញាណញ្ចាយតនំ ឧបសម្បជ្ជា”តិ (វិភ. ៥០៨) ឯត្ថ បន ទ្វយំ វុត្តំ អារម្មណញ្ច វិញ្ញាណំ វិញ្ញាណញ្ចាយតនញ្ច។ តស្មឹ ទ្វយេ យេន កេនចិ យតោ វា វុដ្ឋិតោ, តេនេវ បដ្ឋាននិទ្ទិដ្ឋេន តំសទ្ទស្ស សម្ពន្ធេ អាបន្នេ វិញ្ញាណញ្ចាយតនស្ស និវត្តនត្ថំ វិញ្ញាណវចនំ, តស្មា បឋមារុប្បវិញ្ញាណស្សេវ អភាវនាតិក្កមោ វុត្តោ។ **តន្និស្សិត**ន្តិ តេន និស្សិតំ។ តំ មណ្ឌបលគ្គំ អនិស្សាយ តេន វិនាភូតេ វិវិត្តេ ពហិ ឱកាសេ ឋានំ វិយ អាកាសលគ្គវិញ្ញាណស្ស វិវេកេ តទបគមេ តតិយារុប្បស្ស ឋានំ។

អរូបាវចរកុសលកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

តេភូមកកុសលវណ្ណនា

២៦៩. ឥមេ តាវ ឆន្ទាធិបតេយ្យេ បញ្ច នយាតិ ឆន្ទាធិបតេយ្យនយេ អន្តេ បុរិមនយានំ តំនយាភិមុខប្បវត្តិ សន្ធាយ វុត្តំ, អយំ បន បការោ ន បាឡិអនុគតោ។ ន ហិ បាឡិយំ សុទ្ធិកនយាទយោ វត្វា វីរិយាធិបតេយ្យាទិនយា វុត្តាតិ។ មហាបករណេ សត្តហិ មហាវារេហិ អនុលោមាទិនយវិចិត្តេហិ ហីនត្តិកោ វិភត្តោ។

តត្ថ ច មជ្ឈិមធម្មេកទេសភូតា ឥមេ វីសតិ លោកិយមហានយាតិ កត្វា “តត្ថ វិភត្តា”តិ វុត្តំ, ន ឯតេន ក មេន ឥមេសំ នយានំ តត្ថ អាគតត្តា។

ឯវមេតេសំ វិភត្តដ្ឋានំ ទស្សេត្វា ឥទានិ ឯតស្មិំ តេភូមកកុសលកថាវសានដ្ឋានេ អដ្ឋារសកម្មទ្វារ ទស្សនត្ថំ “**ឥមស្មិំ បន ឋានេ**”តិអាទិមាហ។ អថ វា ហីនបណីតេហិ វិនិវត្តេត្វា មជ្ឈិមរាសិអន្តោគធភាវំ ទស្សេន្តេន ឯតេសំ តេភូមកកុសលនយានំ ហីនត្តិកេ វិភាគោ កតោ។ “ឥមស្មិំ បន ឋានេ”តិអាទិកស្ស យថា វុត្តោវ សម្ពន្ធោ។ ហីនត្តិកេ មជ្ឈិមរាសិម្ហិ យេ សវិបាកា វដ្ដនិស្សិតេនេវ ទានាទិវសេន បវត្តិតា, តេ ហីនាតិ កាតព្ពា។ យេ វិវដ្ដនិស្សិតេន ទានាទិវសេន បវត្តិតា, តេ បណីតាតិ កាតព្ពា។ អវិបាកា មជ្ឈិមាតិ កាតព្ពា។ អ វិបាកត្តា ច តេសុ មជ្ឈិមរាសី បបេត្វា ឥតរេ ទ្វេ ឯកន្តវដ្ដនិស្សិតា នវ, វិវដ្ដូបនិស្សយភូតា ច នវាតិ អដ្ឋារស កម្មទ្វារានិ, កម្មានិ ច តានិ តស្ស តស្ស ផលស្ស ការណភាវេន ទ្វារានិ ចាតិ **កម្មទ្វារានិ**។ តត្ថ តត្ថ វា ចិត្តានិ កម្មទ្វារានីតិ អាហ។ តំតំទ្វារានិ វា កាយាទីនិ។ អដ្ឋារស ខត្តិយា ច អកតញ្ញូ ហីនហីនត្តយាទយោ នវ, កតញ្ញូ ច បណីតបណីតត្តយាទយោ នវាតិ កម្មានុរូបេនេវ វេទិតព្ពា។ ឯវំ ព្រាហ្មណាទយោ ទេវា ច យោជេតព្ពា។ អដ្ឋចត្តាលីស គោត្តចរណានិ តេសញ្ញេវ ខត្តិយាទីនំ ភេទា។ “កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតិ…បេ… ចិត្តាធិបតេយ្យ”ន្តិ (ធ. ស. ២៦៩-២៧០) ឯវំ វុត្តោ ចិត្តស្ស ចិត្តាធិបតេយ្យភាវោ, ចិត្តចេតសិកសមុទាយេ សមយវវត្ថាបកោ ចិត្តសទ្ទោ បវត្តោតិ “**សម្បយុត្តធម្មានំ វសេន វុត្តោ**”តិ អាហ។

តេភូមកកុសលវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

លោកុត្តរកុសលវណ្ណនា

២៧៧. **លោកំ តរតីតិ** ឯតេន លោកសមតិក្កមបដិបត្តិមាហ។ **ឧត្តរតីតិ** ឯតេន លោកស្សន្តគមនំ ផលេ បតិដ្ឋានំ ផលំ។ **សមតិក្កម្មា**តិអាទិនា និព្ពានំ។ **សមតិក្កម្មា**តិ ហិ និស្សរិត្វា។ **អភិភុយ្យា**តិ វិសំយុត្តំ ហុត្វាតិ អត្ថោ។ តិវិធោបិ ចត្ថោ មគ្គាទីសុ ឯកេកស្មិំ យោជេតព្ពោ, មគ្គោយេវ វា ឥធ តស្ស អធិប្បេតត្តា។ **ឯក ចិត្តក្ខណិក**ន្តិ ឯកមគ្គស្ស ទ្វេ វារេ អនុប្បត្តិំ សន្ធាយាហ។ អញ្ញមញ្ញំ ធម្មានំ អនតិវត្តនាទិសាធិកាយ បញ្ញាយ វឌ្ឍេតិ។ “និយ្យាតីតិ និយ្យានីយ”ន្តិ វត្តព្ពេ ឦ-ការស្ស រស្សត្តំ យ-ការស្ស ច ក-ការំ កត្វា “**និយ្យានិក**”ន្តិ វុត្តំ។ និយ្យាតិ ឯតេនាតិ និយ្យានំ, និយ្យានមេវ **និយ្យានិកំ** វេនយិកោ វិយ។ ឯត្ថ “នេយ្យានិក”ន្តិ វត្តព្ពេ ឥ-ការស្ស ឯ-ការត្តំ អកត្វា វុត្តំ។

ផលន្តិ ចិត្តចេតសិករាសិ វុច្ចតិ, តំ អញ្ញមញ្ញំ សម្បយុត្តានំ ធម្មានំ អត្តនោ អវយវភូតានំ និស្សយោ ហោតិ។ ផលញាណំ វា **ផលំ**, សម្មាទិដ្ឋិអាទយោ អង្គានិ វា។ **លោកុត្តរភាវេ**តិ លោកំ ឧត្តិណ្ណភាវេ។ តេន ផលនិព្ពានានិ សង្គណ្ហាតិ។ តេសុ យំ ភវតិ ផលំ, តំ “**ភូមី**”តិ វុច្ចតិ។ យថា វា កម្មនិព្ពត្តា កាមភវាទយោ តំសមង្គិនោ និស្សយភាវេន “ភូមី”តិ វុច្ចន្តិ, ឯវំ មគ្គេន និព្ពត្តំ ផលំ អរិយសាវកស្ស កាលេន កាលំ សមាបជ្ជិតព្ពតាយ និស្សយភាវតោ “ភូមី”តិ វុច្ចតិ, តតោយេវ អរិយា ចិរតរំ តិដ្ឋន្តិ។ **សមុច្ឆេទវិវេកវសេនា**តិ ឯត្ថ អបាយគមនីយានំ អច្ចន្តសមុច្ឆេទោ ឥតរេសញ្ច វិជ្ជតោភាសេន វិយ តមស្ស សមុច្ឆេទោ ទដ្ឋព្ពោ។ លោកិយជ្ឈានម្បិ បុថុជ្ជនស្ស អរិយស្ស ច អកតាធិការស្ស ន វិនា បដិបទាយ ឥជ្ឈតិ, កតាធិការស្ស បន អរិយស្ស មគ្គេនេវ សមិជ្ឈនតោ វិបាកានំ វិយ កុសលេន តថា សមិទ្ធស្ស អរិយមគ្គេន សទិសតាយ អភាវតោ អតព្ពិបាកត្តា ច ន មគ្គបដិបទា តស្ស ឈានស្ស បដិបទាតិ សក្កា វត្តុន្តិ តត្ថ តថា គរុំ កត្វា បដិបទាហិ ឯវំ ទេសនា ន កតា, យថាវុត្តជ្ឈានសង្គហត្ថំ សុទ្ធិកទេសនាបិ កតា។

ឥធ បន កស្សចិ វិនា បដិបទាយ អសិទ្ធិតោ គរុំ កត្វា ទស្សេតុំ “**ទុក្ខបដិបទ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ **យោ កោចិ វារោ**តិ សកឹ ទ្វិក្ខត្តុំ តិក្ខត្តុំ ចតុក្ខត្តុំ អនេកក្ខត្តុន្តិ ឯវមាទីសុ វិក្ខម្ភនវារេសុ យោ កោចិ។ សកឹ ទ្វិក្ខត្តុញ្ច វិក្ខម្ភនវារា សុខា បដិបទា ឯវ, ន ច តតោ ឧទ្ធំ សុខា បដិបទា ហោតីតិ តិក្ខត្តុំ វិក្ខម្ភនវារំ ទុក្ខា បដិបទាតិ រោចេសុំ អដ្ឋកថាចរិយា។ តស្មិំ តថារោចិតេ តតោ បរេសុ ចតុក្ខត្តុំ វិក្ខម្ភនវារាទីសុ វត្តព្ពមេវ នត្ថីតិ។ រូបារូបានំ លក្ខណាទីហិ បរិច្ឆិន្ទិត្វា គហណំ រូបារូបបរិគ្គហោ, នាមរូបមត្តមេតំ, ន អញ្ញោ កោចិ សត្តាទិកោតិ វវត្ថាបនំ នាមរូបវវត្ថាបនំ។ បរិគ្គហិតរូបារូបស្ស មគ្គបាតុភាវទន្ធតា ច នាមរូបវវត្ថាបនាទីនំ កិច្ចសិទ្ធិតោ សិយាតិ ន រូបារូបបរិគ្គហកិច្ចតាយ ឯវំ ទុក្ខបដិបទតា វត្តព្ពាតិ ចេ? តំ ន, នាមរូបវវត្ថាបនាទីនំ បច្ចនី កកិលេសមន្ទតាយ សុខសិទ្ធិយម្បិ តថាសិទ្ធវិបស្សនាសហគតានំ ឥន្ទ្រិយានំ មន្ទតាយ មគ្គ បាតុភាវទន្ធភាវតោ។

រូបារូបំ បរិគ្គហេត្វាតិ អកិច្ចេនបិ បរិគ្គហេត្វា។ កិច្ចេន បរិគ្គហិតេ វត្តព្ពមេវ នត្ថិ។ ឯវំ សេសេសុបិ។ **ឥមំ វារំ រោចេសុ**ន្តិ កលាបសម្មសនាវសានេ ឧទយព្ពយានុបស្សនាយ វត្តមានាយ ឧប្បន្នស្ស វិបស្សនុបក្កិលេសស្ស តិក្ខត្តុំ វិក្ខម្ភនេន កិច្ចតាវារំ ទុក្ខា បដិបទាតិ រោចេសុំ ឯតទន្តត្តា បដិបទាយ។ ឯតស្ស អកិច្ចត្តេបិ បុរិមានំ កិច្ចត្តេ ទុក្ខបដិបទតា វុត្តនយាវាតិ ន បដិសិទ្ធាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ យថាវុត្តំ វា សព្ពំ រូបារូបបរិគ្គហាទិកិច្ចតំ តិក្ខត្តុំ វិក្ខម្ភនវារតាវសេន "**ឥមំ វារ**"ន្តិ អាហ។ យស្ស បន សព្ពត្ថ អកិច្ចតា, តស្ស សុខា បដិបទា វេទិតព្ពា។

មុសាវាទាទីនំ វិសំវាទនាទិកិច្ចតាយ លូខានំ អបរិគ្គាហកានំ បដិបក្ខភាវតោ បរិគ្គាហកសភាវា សម្មាវាចា។ សា សិនិទ្ធភាវតោ សម្បយុត្តធម្មេ បរិគ្គណ្ហាតិ សម្មាវាចាបច្ចយសុភាសិតសោតារញ្ច ជនំ។ កាយិកកិរិយា កិច្ចំ កត្តព្ពំ សមុដ្ឋាបេតិ, សយញ្ច សមុដ្ឋហនំ ឃដនំ ហោតីតិ សម្មាកម្មន្តសង្ខាតា វិរតិបិ សមុដ្ឋានសភាវាតិ វុត្តា។ សម្បយុត្តធម្មានំ វា ឧក្ខិបនំ សមុដ្ឋហនំ កាយិកកិរិយាយ ភារុក្ខិបនំ វិយ, ជីវមានស្ស សត្តស្ស, សម្បយុត្តធម្មានំ វា សុទ្ធិ វោទានំ អាជីវស្សេវ វា ជីវិតិន្ទ្រិយវុត្តិយា។

២៨៣. **មគ្គសន្និស្សិត**ន្តិ បរមគ្គមគ្គសភាវត្តា មគ្គាវយវភាវេន សមុទាយសន្និស្សិតន្តិ អត្ថោ។

២៨៥. **បតិដ្ឋានំ** កិលេសវសេន, **អាយូហនំ** អភិសង្ខារវសេន។ តណ្ហាវសេន វា **បតិដ្ឋានំ**, ទិដ្ឋិវសេន **អាយូហនំ**។ **ពោធី**តិ យា អយំ ធម្មសាមគ្គី វុច្ចតីតិ យោជេតព្ពា។ **សេនង្គរថង្គាទយោ វិយា**តិ ឯតេន បុគ្គលបញ្ញត្តិយា អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិភាវំ ទស្សេតិ។ អង្គ-សទ្ទោ ការណត្ថោបិ ហោតីតិ ចតុសច្ច**ពោធាយ សំវត្តន្តីតិ ពោជ្ឈង្គា**។ ពុជ្ឈន្តីតិ ពោធិយោ, ពោធិយោ ឯវ អង្គាតិ "**អនុពុជ្ឈន្តីតិ ពោជ្ឈង្គា**"តិ វុត្តំ។ វិបស្សនាទីនំ ការណានំ ពុជ្ឈិតព្ពានញ្ច សច្ចានំ អនុរូបំ បច្ចក្ខភាវេន បដិមុខំ អវិបរីតតាយ សម្មា ច ពុជ្ឈន្តីតិ ឯវមត្ថវិសេសទីបកេហិ ឧបសគ្គេហិ "**អនុពុជ្ឈន្តី**"តិអាទិ វុត្តំ។ ពោធិ-សទ្ទោ ហិ សព្ពវិសេសយុត្តំ ពុជ្ឈនំ សាមញ្ញេន សង្គណ្ហាតីតិ។

២៩៩. **តិណ្ណ**ន្តិ រាគាទីនំ។ **ករោតិ នាម** កី ទុច្ចរិតានិ អនុវត្តមានានិ។

៣០១. បាណាតិបាតាទិនិប្ផាទិតបច្ចយានំ និច្ចសេវនំ **ធុវបដិសេវនំ**។ **សកិច្ចកោ**តិ វិសុំ អត្តនោ កិច្ចវា។ **ន ហោតី**តិ អត្ថន្តរភាវំ បដិក្ខិបតិ។ បច្ចយបដិសេវនសាមន្តជប្បនឥរិយាបថប្បវត្តនានិ បាបិច្ឆតានិព្ពត្តានិ **តីណិ កុហនវត្ថូនី**តិ។

៣៤៣. វុដ្ឋានគាមិនីវិបស្សនា សង្ខារុបេក្ខា សានុលោមា, សា សុញ្ញតោ បស្សន្តី "សុញ្ញតា"តិ វុច្ចតិ, ទុក្ខតោ បស្សន្តី តណ្ហាបណិធិសោសនតោ "អប្បណិហិត"ន្តិ។ សា អាគមនីយដ្ឋានេ មគ្គាធិគមត្ថំ អាគមនបដិបទាឋានេ ឋត្វា សុញ្ញតាប្បណិហិតន្តិ នាមំ ទេតិ។ អាគមនតោ នាមេ លទ្ធេ សគុណតោ អារម្មណតោ ច នាមំ សិទ្ធមេវ ហោតិ, ន បន សគុណារម្មណេហិ នាមលាភេ សព្ពត្ថ អាគមនតោ នាមំ សិទ្ធំ ហោតីតិ បរិបុណ្ណនាមសិទ្ធិហេតុត្តា សគុណារម្មណេហិ សព្ពេសម្បិ នាមត្តយយោគោ, ន អាគមនតោតិ វវត្ថានករត្តា ច និប្បរិយាយទេសនាយ អាគមនតោវ ឥធ នាមំ លភតិ, ន ឥតរេហីតិ វុត្តំ។

៣៥០. **អនិមិត្តវិបស្សន**ន្តិ អនិច្ចានុបស្សនំ។ **និមិត្តធម្មេសូ**តិ សមូហាទិឃនវសេន ច សកិច្ចបរិច្ឆេទតាយ ច សបរិគ្គហេសុ ខន្ធេសុ។ **អនិមិត្តវិមោក្ខោ**តិ អនិច្ចានុបស្សនមាហ។ **ឯវំសម្បទមិទ**ន្តិ កថមិទំ ឧបមាសំសន្ទនំ ហោតិ។ ន ហិ ឆន្ទចិត្តានំ មគ្គសង្ខាតអធិបតិភាវាភាវោ វិយ សទ្ធិន្ទ្រិយាធិកស្ស អនិមិត្តវិមោក្ខស្ស អនិមិត្តភាវាភាវោ អត្ថិ, ន ច អមគ្គាធិបតីនំ មគ្គាធិបតិនាមទានាភាវោ វិយ អនិមិត្តស្ស អនិមិត្តនាមទានាភាវោតិ សក្កា វត្តុំ អនិមិត្តវិមោក្ខស្ស អននិមិត្តតាយ អភាវតោ ។ មគ្គោ អធិបតិ ឯតេសន្តិ ច មគ្គាធិបតិនោតិ យុត្តោ តត្ថ ឆន្ទចិត្តេហិ តំសម្បយុត្តានំ មគ្គាធិបតិភាវាភាវោ។ ឥធ បន មគ្គោ អនិមិត្តំ ឯតស្សាតិ មគ្គានិមិត្តោតិ អយមត្ថោ ន សម្ភវតីតិ ន តេន អមគ្គេន មគ្គស្ស អនិមិត្តភាវោ ន យុជ្ជតិ, កី វា ឯត្ថ សាមញ្ញំ អធិប្បេតន្តិ។ អមគ្គង្គមគ្គនាមាភាវោ។ យថា សតិបិ អធិបតិភាវេ ឆន្ទចិត្តានំ ន មគ្គាធិបតីតិ មគ្គនាមំ, ន ច តេហិ មគ្គស្ស តេសំ អមគ្គង្គត្តា, តថា សតិបិ សទ្ធាយ អាគមនភាវេន តស្សា អនិមិត្តន្តិ មគ្គនាមំ, ន ច តាយ មគ្គស្ស តស្សា អមគ្គង្គត្តា។ ឯវំ អនិមិត្តវិបស្សនាយបិ អនិមិត្តភាវោ និប្បរិយាយេន នត្ថីតិ ទីបិតោ ហោតិ។

ននុ ច ឥធ ឈានំ សុញ្ញតាទិនាមេន វុត្តំ, ន មគ្គោតិ ចេ? ន, មគ្គសម្បយោគតោ ឈានស្ស សុញ្ញតាទិនាមកត្តា។ សុត្តន្តបរិយាយេន សគុណារម្មណេហិ ឥធ អភិធម្មេបិ នាមំ លភតីតិ អាហំសុ។ តស្មា បដិក្ខិត្តា "**ន បន លភន្តី**"តិ។ **កី ការណា**? អភិធម្មេ សរសំ អនាមសិត្វា បច្ចនីកតោវ នាមលាភាតិ អធិប្បាយោ។ យោ ហិ

សគុណារម្មណេហិ នាមលាភោ, សោ សរសប្បធានោ ហោតិ។ សរសេនេវ ច នាមលាភេ សព្ពមគ្គានំ សុញ្ញតាទិភាវោតិ វវត្ថានំ ន សិយា។ តស្មា អភិធម្មេ សតិបិ ទ្វីហិ នាមលាភេ បច្ចនីកតោ នាមវវត្ថានករំ គហិតន្តិ សគុណារម្មណេហិ សុញ្ញតាប្បណិហិតមគ្គា នាមំ ន លភន្តីតិ អាហ។ អថ វា **ន បន លភន្តី**តិ អញ្ញនិរបេក្ខេហិ សគុណារម្មណេហិ ន លភន្តិ។ **កីំ ការណា**? អភិធម្មេ សរសបច្ចនីកេហិ សហិតេហិ នាមលាភាតិ អត្ថោ។ បច្ចនីកញ្ហិ វវត្ថានករំ អនបេក្ខិត្វា កេវលស្ស សរសស្ស នាមហេតុភាវោ អភិធម្មេ នត្ថិ អវ វត្ថានាបត្តិតោ។ តស្មា អត្តាភិនិវេសបណិធិបដិបក្ខវិបស្សនានុលោមា មគ្គា សតិបិ សរសន្តរេ បច្ចនីកសហិតេន សរសេន នាមំ លភន្តិ។ អនិមិត្តមគ្គស្ស បន វិបស្សនា និមិត្តបដិបក្ខា ន ហោតិ សយំ និមិត្តគ្គហណតោ និមិត្តគ្គហណានិវារណាតិ តទនុលោមមគ្គោបិ ន និមិត្តស្ស បដិបក្ខោ។ យទិ សិយា, និមិត្តគតវិបស្សនាយបិ បដិបក្ខោ សិយាតិ។ តស្មា វិជ្ជមានោបិ សរសោ វវត្ថានករបច្ចនីកាភាវា អភិធម្មេ អនិមិត្តន្តិ នាមទាយកោ ន គហិតោ។ អនិច្ចានុបស្សនានុលោមោ បន មគ្គោ សុទ្ធិកបដិបទានយេយេវ សង្គហិតោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ តស្មា ឯវំ ច សោ នយោ វុត្តោតិ។ **ឯវ**ន្តិ យំ វក្ខតិ “អនិច្ចតោ វុដ្ឋហន្តស្ស មគ្គោ អនិមិត្តោ ហោតី”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៣៥០), ឯវំ អាហរិត្វា អដ្ឋកថាចរិយេហិ សោ អនិមិត្តមគ្គោ ទីបិតោតិ អត្ថោ។

វុដ្ឋាន…បេ…. កិមារម្មណាតិ អនិច្ចាទិតោ វុដ្ឋហន្តស្ស វុដ្ឋានគាមិនិយា លក្ខណារម្មណត្តេ សតិ សង្ខារេហិ វុដ្ឋានំ ន សិយា, សង្ខារារម្មណត្តេ ច លក្ខណបដិវេធោតិ មញ្ញមានោ បុច្ឆតិ។ “អនិច្ច”ន្តិអាទិនា សង្ខារេសុ បវត្តមានេន ញាណេន លក្ខណានិបិ បដិវិទ្ធានិ ហោន្តិ តទាការសង្ខារគហណតោតិ អាហ **“លក្ខណារម្មណា”**តិ។ សង្ខារារម្មណា ឯវ យថាវុត្តាធិប្បាយេន “លក្ខណារម្មណា”តិ វុត្តាតិ ទស្សេន្តោ **“លក្ខណំ នាម”**តិអាទិមាហ។ អនិច្ចតា ទុក្ខតា អនត្តតាតិ ហិ វិសុំ គយ្ហមានំ លក្ខណំ **បញ្ញត្តិគតិកំ** បរមត្ថតោ អវិជ្ជមានំ, អវិជ្ជមានត្តា ឯវ បរិត្តាទិវសេន **នវត្តព្ពធម្មភូតំ**។ តស្មា វិសុំ គហេតព្ពស្ស លក្ខណស្ស បរមត្ថតោ អភាវា “អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា”តិ សង្ខារេ សភាវតោ សល្លក្ខេន្តោវ លក្ខណានិ សល្លក្ខេតិ នាមាតិ អាហ **“យោ បន អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តាតិ តីណិ លក្ខណានិ សល្លក្ខេតី”**តិ។ យស្មា ច **អនិច្ច**ន្តិអាទិនា សង្ខារាវ ទិស្សមានា, តស្មា តេ កណ្ណេ ពទ្ធកុណបំ វិយ បដិនិស្សជ្ជនីយា ហោន្តិ។

លោកុត្តរកុសលំ

បកិណ្ណកកថាវណ្ណនា

តត្រាតិ លោកុត្តរជ្ឈានេ។ **អជ្ឈត្តញ្ញា**តិ ឧបឌ្ឍគាថាយ អភិនិវិសិតព្ពំ វុដ្ឋាតព្ពំ វិបស្សនាភូមិ បញ្ចធា ឧទ្ទិសតិ។ សត្តអដ្ឋាទីនិ អង្គានិ **សត្តដ្ឋង្គានី**តិ អាទិសទ្ទស្ស លោបោ ទដ្ឋព្ពោ។ **និមិត្ត**ន្តិ យតោ វុដ្ឋានំ, តានិ និមិត្តបវត្តានិ និមិត្តវចនេនេវ ឧទ្ទិសតិ។ ***សង្ខារុបេក្ខាញាណមេវ អរិយមគ្គស្ស ពោជ្ឈង្គាទិវិសេសំ និយមេតិ***។ កស្មា? តតោ តតោ ទុតិយាទិបាទកជ្ឈានតោ ឧប្បន្នស្ស សសង្ខារុបេក្ខាញាណស្ស បាទកជ្ឈានាតិក្កន្តានំ អង្គានំ អសមាបជ្ជិតុកាមតាវិរាគភាវនាភាវតោ ឥតរស្ស ច អតព្ភាវតោ។ ***តេសម្បិ វាទេសុ…បេ…. វិបស្សនាវនិយមេតីតិ វេទិតព្ពោ***។ កស្មា? វិបស្សនានិយមេនេវ ហិ បឋមត្ថេរវាទេបិ អបាទកបឋមជ្ឈានបាទកមគ្គា បឋមជ្ឈានិកាវ ហោន្តិ, ឥតរេ ច បាទកជ្ឈានវិបស្សនានិយមេហិ តំតំឈានិកា។ ឯវំ សេសវាទេសុបិ វិបស្សនានិយមោ យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពោ។

បកិណ្ណកសង្ខារេតិ បាទកជ្ឈានតោ អញ្ញសង្ខារេ។ តេន បាទកជ្ឈានសង្ខារេសុ សម្មសិតេសុ វត្តព្ពមេវ នត្ថីតិ ទស្សេតិ។ **តត្រាបី**តិ ទុតិយត្ថេរវាទេបិ។ តំតំឈានិកតា តំតំសម្មសិតសង្ខារវិបស្សនានិយមេហិ ហោតិ។ តត្រាបិ ហិ វិបស្សនា តំតំវិរាគាវិរាគភាវនាភាវេន សោមនស្សសហគតា ឧបេក្ខាសហគតា ច ហុត្វា ឈានង្គាទិនិយមំ មគ្គស្ស ករោតីតិ ឯវំ ***វិបស្សនានិយមោ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ***។

តន្តិ តំតំឈានសទិសភាវនំ។ **ស្វាយមត្ថោ** បាទកជ្ឈានសម្មសិតជ្ឈានុបនិស្សយេហិ វិនា អជ្ឈាសយមត្តេន អសិជ្ឈនា ឧបនិស្សយេន វិនា សង្កប្បមត្តេន សកទាគាមិផលាទីនំ អសិជ្ឈនទីបកេន **នន្ទកោវាទេន** (ម. និ. ៣.៣៩៨ អាទយោ) ទីបេតព្ពោ។ តត្ថ ហិ សោតាបន្នាយបិ បរិបុណ្ណសង្កប្បភាវំ វទន្តេន ភគវតា យស្ស យស្ស ឧបនិស្សយោ អត្ថិ, តស្ស តស្សេវ អជ្ឈាសយោ និយាមកោ, នាញ្ញស្សាតិ តេន តេន បរិបុណ្ណសង្កប្បតា ហោតិ, ន តតោ បរំ សង្កប្បសព្ភាវេបិ អសិជ្ឈនតោតិ អយមត្ថោ ទីបិតោ ហោតិ។ ឯវមិធាបិ យស្ស យស្ស ទុតិយាទិឈានិកស្ស មគ្គស្ស យថាវុត្តោ ឧបនិស្សយោ អត្ថិ, តស្ស តស្សេវ អជ្ឈាសយោ និយាមកោ, នាញ្ញស្ស សតិបិ តស្មិំ អសិជ្ឈនតោ។ ឥមស្មិំ បន វាទេ បាទកសម្មសិតជ្ឈានុបនិស្សយសព្ភាវេ អជ្ឈាសយោ ឯកន្តេន ហោតិ, តំតំផលូបនិស្សយសព្ភាវេ តំតំសង្កប្បោ វិយាតិ តទភាវាភាវតោ អជ្ឈាសយោ និយមេតីតិ វុត្តំ។

យស្មិំ បន បាទកជ្ឈានំ នត្ថីតិ ចតុត្ថជ្ឈានិករជ្ជានំ បាទកានិ លោកិយជ្ឈានានិ សន្ធាយ វុត្តំ។ អប្បនាប្បត្តិ ច ឱឡារិកង្គាតិក្កមនុបនិស្សយាភាវេ បញ្ចហិ អង្គេហិ វិនា ន ហោតីតិ “**សោមនស្សសហគតមគ្គោ ហោតី**”តិ អាហ។ **ឧបេក្ខាសហគតមគ្គោ**តិ ឯតេន ចតុត្ថជ្ឈានិកតាបិ សមានា អនុសយសមុគ្ឃាដនសមត្ថស្ស ន សង្ខារវសេសតាតិ ទស្សេតិ។ **តេ ច វាទា ន វិរុជ្ឈន្តិ** អជ្ឈាសយវសេន បញ្ចមជ្ឈានិកតាយ បឋមាទិជ្ឈានិកតាយ ច សម្ភវតោតិ អធិប្បាយោ។ អជ្ឈាសយោ ច សាត្ថកោ ហោតិ, អញ្ញថា បាទកសម្មសិតជ្ឈានេហេវ និយមស្ស សិទ្ធត្តា អជ្ឈាសយោ និយាមកោ វុច្ចមានោ និរត្ថកោ សិយាតិ។ **ឥធ បន** អដ្ឋសាលិនិយា និយាមនេ ឯកន្តិកំ វិបស្សនាសង្ខាតំ **អត្ថមេវ** ឧទ្ធរិត្វា “តេសម្បិ វាទេសុ អយំ…បេ…. វិបស្សនាវ និយមេតី”តិ វទន្តេន តយោបេតេ វាទេ វិបស្សនាវ និយមេតីតិ ទស្សិតំ។ តំតំវាទានញ្ហិ វិបស្សនាសហិតានមេវ សិទ្ធិ, នាញ្ញថាតិ ទស្សិតន្តិ។

បវេធតីតិ គោត្រភុស្ស បច្ចយោ ភវិតុំ ន សក្កោតីតិ អត្ថោ។ យទិ បញ្ចមចិត្តក្ខណេ ជវនំ បតិតំ នាម ហោតិ, កថំ តទា គោត្រភុ តទនន្តរញ្ច មគ្គោ ជវនស្ស បតិតក្ខណេ ឧប្បជ្ជតីតិ? អបុព្ពស្ស ជវនន្តរស្ស បតិតតាភាវតោ។ តទេវ ហិ ជវនំ អនេកក្ខត្តុំ បវត្តមានំ បតិតំ សិយាតិ, គោត្រភុ បន អារម្មណន្តរេ ឧប្បន្នំ អបុព្ពំ ជវនំ, តថា មគ្គោ ភូមន្តរតោ ចាតិ។ ននុ ច សត្តមជវនចេតនាយ ពលវតាយ ឧបបជ្ជវេទនីយភាវោ ហោតិ អានន្តរិយតាបីតិ, តត្ថាយំ អធិប្បាយោ សិយា “បដិសន្ធិយា អនន្តរបច្ចយភាវិនោ វិបាកសន្តានស្ស អនន្តរបច្ចយភាវេន អន្តិមជវនចេតនាយ សុសង្ខតត្តា សា សត្តមជវនចេតនា ឧបបជ្ជវេទនីយា អានន្តរិកា ច ហោតិ, ន អបតិតជវនចេតនា វិយ ពលវតាយា”តិ។

បុន អនុលោមំ តំ អនុពន្ធេយ្យាតិ គោត្រភុស្ស ហិ សង្ខារារម្មណត្តេ សតិ តទបិ អនុលោមមេវាតិ បុរិមអនុលោមំ វិយ តំ តទបិ អញ្ញំ អនុលោមំ អនុពន្ធេយ្យ, ន មគ្គោតិ មគ្គុប្បាទនមេវ ច ន ភវេយ្យ អត្តនោ សទិសាលម្ពនស្ស អាវជ្ជនដ្ឋានិយស្ស បច្ចយស្ស អលាភា។ អប្បហីនភាវេន បញ្ចសុ ឧបាទានក្ខន្ធេសុ អនុសយិតា កិលេសា សា ភូមិ ឯតេហិ លទ្ធាតិ កត្វា **ភូមិលទ្ធា**។ វដ្ដំ សិនោន្តិ ពន្ធន្តីតិ កត្វា **វដ្ដសេតុ** ច, តេសំ **សមុគ្ឃាតករណ**ន្តិបិ ឯតទេវស្ស លោកក្ខន្ធាទិបទាលនំ វុច្ចតិ។ **តន្តិ** បវត្តំ។ **ឯកំ ភវ**ន្តិ អនាគាមិនោ អនេកក្ខត្តុញ្ច តត្ថេវ ឧបបជ្ជន្តស្ស ហេដ្ឋា អនាគមនវសេន ឯកោ ភវោតិ គហេត្វា វុត្តំ។

ឥមស្ស បនត្ថស្សាតិ យថាវុត្តស្ស ឧបាទិន្នកបវត្តតោ វុដ្ឋានស្ស។ អបាយេសុ សត្តមភវតោ ឧទ្ធំ សុគតិយញ្ច វិបាកទាយកស្ស អភិសង្ខារវិញ្ញាណស្ស បច្ចយឃាតោ សោតាបត្តិមគ្គញាណេន អភិសង្ខារវិញ្ញាណស្ស និរោធោ ទដ្ឋព្ពោ។ **ទ្វីសុ ភវេសូ**តិ អនាគាមិមគ្គេ អភាវិតេ សកទាគាមិស្ស កាមធាតុយំ យេ ទ្វេ ភវា ឧប្បជ្ជេយ្យុំ, តេសូតិ អត្ថោ។ **ចលតី**តិ ឯតេន ចលនសភាវមេវ ទស្សេតិ, ន អចលនាភាវំ, តស្មា អចលនំ ទស្សេត្វា បុន ចលនំ ទស្សេតុំ “**តថាគតស្ស ហី**”តិអាទិមាហ។ យេបិ វា កត្ថចិ ចត្តារោបិ មគ្គេ សមានបដិបទេ ទិស្វា សភាវតោ អចលនមេវ គណ្ហេយ្យុំ, តេសំ តំគហណនិវារណត្ថំ “ចលតី”តិ វុត្តំ, ន ចលនាវធារណត្ថន្តិ យុត្តំ ឧភយទស្សនំ។ អថ វា យទិបិ កេសញ្ចិ ចត្តារោបិ មគ្គា សមានបដិបទា, តថាបិ កិលេសិន្ទ្រិយេហិ សិជ្ឈមានា បដិបទា តេសំ វសេន ចលនបកតិកា ឯវាតិ “ចលតិ”ច្ចេវ វុត្តំ, ន “ន ចលតី”តិ។

លោកុត្តរកុសលបកិណ្ណកកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បឋមមគ្គវីសតិមហានយវណ្ណនា

៣៥៧. យស្ស បុព្ពភាគេ “មគ្គំ ភាវេមី”តិ អជ្ឈាសយោ បវត្តោ, សោ មគ្គំ ភាវេតិ។ ឯវំ សព្ពត្ថ អជ្ឈាសយវិសេសេន តំតំភាវនាវិសេសោ ទដ្ឋព្ពោ។

៣៥៨. **ឆន្ទាធិបតេយ្យ**ន្តិអាទីសុ ឯកចិត្តក្ខណេ វត្តមានេសុ ធម្មេសុ កថំ ឆន្ទស្ស តំសហជាតស្ស អធិបតិភាវោ វីរិយាទីនញ្ចាតិ? ឧបនិស្សយវសេន។ យស្ស ហិ សចេ ឆន្ទវតោ កុសលំ និប្ផជ្ជតិ, “អហំ និប្ផាទេស្សាមី”តិ បវត្តមានស្ស កុសលំ និប្ផន្នំ, តស្ស តំសហជាតោ ឆន្ទោ តេន បុរិមុបនិស្សយេន វិសិដ្ឋោ សហជាតធម្មេ អត្តនោ វសេ វត្តេតិ។ តស្មិញ្ច បវត្តមានេ តេ បវត្តន្តិ, និវត្តមានេ និវត្តន្តិ, តទនុរូបពលា ច ហោន្តិ រាជបុរិសា វិយាតិ។ ឯវំ វីរិយាទីសុ។ សេសធម្មានំ បន កត្ថចិ វុត្តប្បការប្បវត្តិសព្ភាវេបិ អតំសភាវត្តា អធិបតិភាវោ នត្ថីតិ ទដ្ឋព្ពោ។

ទុតិយមគ្គវណ្ណនា

៣៦១. អា-ការស្ស វស្សត្តំ កត្វា អញ្ញិន្ទ្រិយំ វុត្តំ, អា-ការោ ច ធម្មមរិយាទត្ថោ។

តតិយចតុត្ថមគ្គវណ្ណនា

៣៦២. មគ្គង្គានិ ន បូរេន្តិ អកិច្ចកត្តា សម្មាទិដ្ឋិយាតិ អធិប្បាយោ។ មារេន្តោ គច្ឆតីតិ ហិ មគ្គោ, ន ចេតាយ មារេតព្ពំ អត្ថីតិ។ មានស្ស ទិដ្ឋិសទិសា បវត្តិ អហមស្មីតិ បវត្តមានស្ស ទិដ្ឋិដ្ឋានេ ឋានំ។ **អាលោកស្សេវ បវត្តិកាលោ វិយា**តិ ចិរប្បវត្តិំ សន្ធាយាហ។ ឯកទេសសាមញ្ញេន ហិ យថាធិប្បេតេន ឧបមា ហោតីតិ។ **ខារេ វា**តិ កដ្ឋាទីនំ ខារច្ឆារិកាយំ។ **សម្មទ្ទិត្វា**តិ កិលេទេត្វា។ **ឆន្ទោ**តិ តណ្ហា។ **អនុសយោ**តិ តណ្ហា មានានុសយោ ច។ ឯត ស្មិញ្ច សុត្តេ អសមូហតស្ស គន្ធស្ស សមុគ្ឃាដនំ វិយ អសមូហតមានាទិសមុគ្ឃាតំ ទស្សេន្តេន អញ្ញមញ្ញេ កិលេសេ បជហតីតិ ទស្សិតន្តិ អានីតំ, ន យថាវុត្តនយេន ឧបមាយ វុត្តត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ និរន្តរំ បវត្តមានេ ចិត្តេ តស្ស សំកិលេសវោទានករា សាវជ្ជានវជ្ជា ចេតសិកា ឧប្បជ្ជមានា តស្សង្គភូតា អវយវា វិយ ហោន្តីតិ **“ចិត្តង្គវសេនា”**តិ វុត្តំ។

លោកុត្តរកុសលវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កុសលកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អកុសលបទំ

ធម្មុទ្ទេសវារោ

បឋមចិត្តកថាវណ្ណនា

៣៦៥. កុសលេ វុត្តនយំ អនុគន្ត្វា យថានុរូបំ វេទិតព្ពតាយ **“វុត្តនយេនា”**តិ អាហ។ **គន្តព្ពាភាវតោ**តិ ពុជ្ឈិតព្ពាភាវតោ។ **ទិដ្ឋិយា គតមត្តន្តិ** ទិដ្ឋិយា គតិមត្តំ គហណមត្តំ។ អាសន្នការណត្តា អយោនិសោមនសិការស្ស វិសុំ គហណំ ឯកន្តការណត្តា ច។ **សតិសំវរោ**តិ តជ សីតាទីហិ ផុដ្ឋស្ស អប្បមជ្ជនំ ខមនំ ទដ្ឋព្ពំ។ **បហានសំវរោ**តិ វីរិយសំវរោ។

អស្សាទទស្សនន្តិ អស្សាទទិដ្ឋិ។ ផលដ្ឋេន បច្ចុបដ្ឋានេន **អសម្មាបដិបត្តិបច្ចុបដ្ឋានោមោហោ**, សម្មាបដិបត្តិបដិបក្ខភាវគ្គហណាការោ វា។ សព្ពស្ស លោភស្ស អភិជ្ឈាភាវេ សតិបិ វិសេសយុត្តាយ អភិជ្ឈាយ កម្មបថប្បត្តាយ តជុប្បជ្ជមានាយ លក្ខណាទី ទស្សេតុំ **“សា បរសម្បត្តីន”**ន្តិអាទិមាហ។ អត្តនោ បរិណាមនស្ស បុរេចារិកា តណ្ហាភិរតិ **អភិរតិ**។

អនុបបរិក្ខា មោហោ។ មោហវសេន ហិ ទិដ្ឋិវសេន វា អវត្ថុស្មិំ សានុនយោ អធិមោក្ខោ ឧប្បជ្ជតីតិ។ **អសតិយចិត្តោ**តិ អហិរិកាទីហិ អារក្ខរហិតចិត្តោ។ **សតិរហិតត្តា សតិបដិបក្ខត្តា ចា**តិ ឯតេន សតិរហិតា សតិបដិបក្ខា ច អកុសលា ខន្ធា ឯវ មិច្ឆាសតីតិ ទស្សេតិ។ តេ បន ឧបនាហាទិប្បវត្តិយំ ចិរកតាទិសល្លក្ខណេ បដុសញ្ញាសម្បយុត្តា ទដ្ឋព្ពា។ **សទរថាទិភាវោ** អវិសេសេន កិលេសសម្បយោគតោ វុត្តោ លហុតាទិឯកន្តបដិបក្ខានំ ថិនមិទ្ធាទីនំ កេសញ្ចិ តជ អភាវា។ **អវូបសមោ**តិ អសន្និសិន្នសញ្ញាវមាហ។ **អនវដ្ឋានរសន្តិ** ចលនកិច្ចំ។ **ចេតសោ អវូបសមេ**តិ និប្ផាទេតព្ពេ បយោជនេ ភុម្មំ, អវូបសមបច្ចយភូតំ អារម្មណំ វា “អវូបសមោ”តិ វុត្តំ។

ធម្មុទ្ទេសវារកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

និទ្ទេសវារកថាវណ្ណនា

៣៧៧. សហជាតធម្មេសុ អកម្បនំ ន កោសជ្ជេសុ អកម្បនំ វិយ តប្បដិបក្ខភាវតោ ទដ្ឋព្ពំ, តំតំបាបកិរិយាយ ឧស្សហនវសេន បន ចិរតា តត្ថ អកម្បនំ។

៣៨១. ទិដ្ឋិយា វិរូបំ ផន្ទិតន្តិ គថា គថា សស្សតាទិវសេន បវត្តា ទិដ្ឋិ ឯវ វុច្ចតិ។ **តរន្តី**តិ តិត្ថេ វិយ បិលវន្តិ។ **វិបរិយេសតោ**តិ វត្ថុស្ស វិបរីតតោ។

៣៩០. សភាវបដិច្ឆាទនវសេន បកតិអត្ថាទិអសន្តគហណស្ស អនិច្ចាទីនំ និច្ចាទិវិសមគហណស្ស ច សញ្ញាទិវិបរិយេសស្ស និស្សយត្តា “**អសន្តំ អសមញ្ច ពុជ្ឈតី**”តិ វុត្តំ។

ទុតិយចិត្តវណ្ណនា

៣៩៩. **កិញ្ចាបិ...បេ.... បរាមសន្តស្ស ឧប្បជ្ជតី**តិ បុរិមចិត្តេន អវិសេសំ ទស្សេតិ។ អនុស្សាហនាវសីទនភាវេន សំហតភាវោ **ថិនំ**។

តតិយចិត្តវណ្ណនា

៤០០. **ឥធ មានេន សទ្ធឹ បញ្ច អបណ្ណកង្គានី**តិ អវិរជ្ឈនកង្គានិ ឧប្បត្តិអរហង្គានិ ហោន្តីតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ មានស្ស អនិយតត្តា ន និយតយេវាបនកាតិ ។ បដ្ឋានេ ហិ “សំយោជនំ ធម្មំ បដិច្ច សំយោជនោ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ ហេតុបច្ចយា”តិ (បដ្ឋា. ៣.៤.១) ឯត្ថ “ចតុក្ខត្តុំ កាមរាគេន តិក្ខត្តុំ បដិឃេន ច មានោ វិចិកិច្ឆា ភវរាគោ តយោបេតេ សកទាគាមិនោ សំយោជនានំ សំយោជនេហិ ទសវិធា យោជនា”តិ ទស្សិតាយ ទសវិធាយ យោជនាយ “កាមរាគសំយោជនំ បដិច្ច មានសំយោជនំ អវិជ្ជាសំយោជន”ន្តិ វត្វា “កាមរាគសំយោជនំ បដិច្ច អវិជ្ជាសំយោជន”ន្តិ “មានសំយោជនំ បដិច្ច ភវរាគសំយោជនំ អវិជ្ជាសំយោជន”ន្តិ ច វត្វា “ភវរាគសំយោជនំ បដិច្ច អវិជ្ជាសំយោជន”ន្តិ វុត្តាហិ យោជនាហិ មានស្ស អនិយតភាវោ បកាសិតោ, តថា កិលេសទុកេបិ។ ឥធ ច វក្ខតិ “ទសវិធា សំយោជនានំ យោជនា, តថា ទសវិធា កិលេសាន”ន្តិ ច។ ឧន្នមនវសេនេវ **សម្បគ្គហរសោ** , ន វីរិយំ វិយ តំតំកិច្ចសាធនេ អព្ភុស្សាហនវសេន។ ឱមានស្សបិ អត្តានំ អវកត្វា គហណំ សម្បគ្គហោតិ ទដ្ឋព្ពោ។

ចតុត្ថចិត្តវណ្ណនា

៤០២. បរិហរណត្ថំ វិត្ថិត្តា ហុត្វា ឧស្សាហំ ជនេន្តា “**បរិហរណត្ថំ សឧស្សាហា**”តិ វុត្តា, តេសំ។

នវមចិត្តវណ្ណនា

៤១៣. វិសប្បនអនិដ្ឋរូបសមុដ្ឋានវសេន អត្តនោ បវត្តិអាការវសេន ច **វិសប្បនរសោ**។ ទោសោ ឧបយោគផលេសុ អនិដ្ឋត្តា វិសសំសដ្ឋបូតិមុត្តំ វិយ ទដ្ឋព្ពោ។ **អនភិរតិរសា**តិ ឯវំបការេសុ បដិក្ខេបេន រសវចនេសុ តំតំបដិបក្ខកិច្ចគហណំ ទដ្ឋព្ពំ។ កដុកាការតតិ **កដុកញ្ចុកតា, អត្តសម្បត្តិ** អាវាសាទិ, បរាយត្តតាយ **ទាសព្យំ វិយ ទដ្ឋព្ពំ**។ យថា ហិ ទាសព្យេ សតិ ទាសោ បរាយត្តោ ហោតិ, ឯវំ កុក្កុច្ចេ សតិ តំសមង្គី។ ន ហិ សោ អត្តនោ ធម្មតាយ បវត្តិតុំ សក្កោតិ កុសលេតិ។ អថ វា កតាកតាកុសលកុសលានុសោចនេ អាយត្តតាយ តទុភយវសេន កុក្កុច្ចេន តំសមង្គី ហោតីតិ ទាសព្យំ វិយ តំ ហោតិ។

៤១៨. **វិរុទ្ធាការោ**តិ វិរុទ្ធស្ស បុគ្គលស្ស, ចិត្តស្ស វា អាការោ វិរុទ្ធភាវោ។ តេន វិរុជ្ឈនំ វិរោធោតិ ទស្សេតិ។ **វចន**ន្តិ ឯតំ និទស្សនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ។ សព្ពមេវ ហិ កិច្ចំ ឯតេន ករិយមានំ សុរោបិតំ សុជនិតំ ន ហោតីតិ។ រោបសទ្ទវចនត្ថមេវ កេចិ វណ្ណេន្តិ។ **តំ អប្បមាណ**ន្តិ កោធស្ស តថាបវត្តនសភាវាភាវា អញ្ញេន កេនចិ ការណេន បរិបុណ្ណតា សិយាតិ សន្ធាយ វុត្តំ។

ឯកាទសមចិត្តវណ្ណនា

៤២២. **វិគតា ចិកិច្ឆា**តិ ចិកិច្ឆិតុំ ទុក្ករតាយ វុត្តំ, ន សព្ពថា ចិកិច្ឆាភាវា វិចិកិច្ឆាយាតិ តទត្ថំ ទស្សេតិ។

៤២៤. និច្ឆយាភាវា អសណ្ឋហនតោ ចេតសោ បវត្តិបច្ចយមត្តតាយ “**បវត្តិដ្ឋិតិមត្ត**”ន្តិ វុត្តំ។

៤២៥. ឯកំ អាការំ គន្តុំ អសមត្ថតាយ អត្តនោ អាមុខំ សប្បនតោ **ឱសក្កតិ**។

ទ្វាទសមចិត្តវណ្ណនា

៤២៩. ឧទ្ធច្ចំ អត្តនោ គហិតាការេ ឯវ ឋត្វា ភមតីតិ **ឯការម្មណស្មឹយេវ វិប្ផន្ទនំ** ហោតិ។ វិចិកិច្ឆា បន យទិបិ រូបាទីសុ ឯកស្មិញ្ញេវារម្មណេ ឧប្បជ្ជតិ, តថាបិ “ឯវំ នុ ខោ, ឥទំ នុ ខោ”តិ ឧប្បជ្ជមានា “ននុ ខោ, អញ្ញំ

នុ ខោ”តិ អញ្ញំ គហេតព្ពាការំ អបេក្ខតីតិ **នានារម្មណេ** ចលនំ ហោតិ។

“ឯវំសម្បទមិទំ វេទិតព្ព”ន្តិ ឯត្តាវតា ឥមស្មឹ ចិត្តទ្វយេ វុត្តបកិណ្ណកំ ទស្សេត្វា ទ្វាទសសុ ទស្សេតុំ **“សព្ពេសុបី”**តិអាទិមាហ។ កុសលេសុបិ អារម្មណាធិបតី អនុទ្ធរិត្វា សហជាតាធិបតិនោ ឯវ ឧទ្ធដត្តា តថាបិ សោ ឯវ ឧទ្ធរិតព្ពោ សិយាតិ **“សហជាតាធិបតិ លព្ភមានោបិ ន ឧទ្ធដោ”**តិ វុត្តំ នារម្មណាធិបតិនោ អលព្ភមានត្តា។ សោបិ ហិ អដ្ឋសុ លោភសហគតេសុ លព្ភតីតិ។ **សេសោបី**តិ វីមំសតោ អញ្ញោបិ សហជាតាធិបតិ នត្ថិ, យោ ឧទ្ធរិតព្ពោ សិយា។ អារម្មណាធិបតិម្ហិ វត្តព្ពមេវ នត្ថិ។ **កញ្ចិ ធម្ម**ន្តិ ឆន្ទាទីសុ ឯកម្បិ សហជាតំ។ កុសលត្តិកេ តាវ បដិច្ចវារាទីសុ “ន ហេតុបច្ចយា អធិបតិបច្ចយា”តិ ឯកស្សាបិ បញ្ហស្ស អនុទ្ធដត្តា បដ្ឋានេ បដិសិទ្ធតា វេទិតព្ពា។ អញ្ញថា ហិ “អកុសលំ ធម្មំ បដិច្ច អកុសលោ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ ន ហេតុបច្ចយា អធិបតិបច្ចយា”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៨៦) ឯតស្ស វសេន “ឯក”ន្តិ វត្តព្ពំ សិយា។

ទស្សនេន បហាតព្ពាភាវតោតិ ទស្សនេន បហាតព្ពស្ស អភាវតោ, ទស្សនេន បហាតព្ពេសុ វា អភាវតោ។ ឯតេន បដិសន្ធិអនាកឌ្ឍនតោ ទស្សនេន បហាតព្ពេសុ អនាគមនន្តិ តត្ថ អនាគមនេន បដិសន្ធិអនាកឌ្ឍនំ សាធេតិ។ អនាកឌ្ឍនតោ អនាគមនំ បន សាធេតុំ **“តេសុ ហី”**តិអាទិមាហ។ ឯត្ថេវ បដិសន្ធិទានំ ភវេយ្យ។ តថា ច សតិ ទស្សនេន បហាតព្ពំ សិយា អបាយគមនីយស្ស ទស្សនេន បហាតព្ពភាវតោ។ ន ចេតំ ទស្សនេន បហាតព្ពំ សិយា, តស្មា ទស្សនេន បហាតព្ពវិភង្គេ នាគតន្តិ អធិប្បាយោ។

កថំ បនេតំ ញាយតិ “បដិសន្ធិអនាកឌ្ឍនតោ ទស្សនេន បហាតព្ពេសុ អនាគមន”ន្តិ? ទស្សនេន បហាតព្ពានញ្ញេវ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភាវស្ស វុត្តត្តា។ ទុវិធា ហិ អកុសលា ទស្សនេន បហាតព្ពា ភាវនាយ បហាតព្ពាតិ។ តត្ថ ភាវនាយ បហាតព្ពចេតនានំ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភាវោ ន វុត្តោ, ឥតរាសញ្ញេវ វុត្តោ។ “ភាវនាយ បហាតព្ពោ ធម្មោ នេវ ទស្សនេន ន ភាវនាយ បហាតព្ពស្ស ធម្មស្ស កម្មបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ ឯត្ថ ហិ សហជាតមេវ វិភត្តំ, ន នានាក្ខណិកន្តិ។ តថា បច្ចនីយេបិ “ភាវនាយ បហាតព្ពោ ធម្មោ នេវ ទស្សនេន ន ភាវនាយ បហាតព្ពស្ស ធម្មស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ…បេ…. សហជាតបច្ចយេន…បេ…. ឧបនិស្សយបច្ចយេន…បេ….។ បច្ឆាជាតបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ ឯត្តកមេវ វុត្តំ, ន វុត្តំ “កម្មបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ។ ឥតរត្ថ ច វុត្តំ។ ឧទ្ធច្ចសហគតា ច ចេតនា ភាវនាយ បហាតព្ពេសុ ឯវ អាគតាតិ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយោ ន សិយាតិ។ យទិ សិយា, ភាវនាយ បហាតព្ពចេតនាយ ច នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភាវោ វុច្ចេយ្យ, ន តុ វុត្តោ។ តស្មា ឧទ្ធច្ចសហគតា នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភាវេ សតិ ទស្សនេន បហាតព្ពេសុ វត្តព្ពា សិយា, តទភាវា ន វុត្តាតិ។ បដិសន្ធិអនាកឌ្ឍនតោ តត្ថ អនាគតាតិ អយមេត្ថាធិប្បាយោ។ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយវចនេន បន ភាវនាយ បហាតព្ពានំ បវត្តិវិបាកតា បដិក្ខិត្តា។ បវត្តិវិបាកស្សាបិ ហិ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយតា ន សក្កា និវារេតុំ។ វុត្តញ្ច “សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តោ ធម្មោ ទុក្ខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តស្ស ធម្មស្ស កម្មបច្ចយេន បច្ចយោ, នានាក្ខណិកា”តិអាទិ (បដ្ឋា. ១.៣.៥៦-៥៧)។ យទិ ភាវនាយ បហាតព្ពានំ វិបាកទានំ នត្ថិ, កថំ តេ វិបាកធម្មធម្មា ហោន្តីតិ? អភិញ្ញាចិត្តាទីនំ វិយ វិបាការហសភាវត្តា។ យំ បន វុត្តំ “យស្មឹ សមយេ អកុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតិ ឧបេក្ខាសហគតំ ឧទ្ធច្ចសម្បយុត្តំ…បេ…. អវិក្ខេបោ ហោតិ, ឥមេសុ ធម្មេសុ ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទា, តេសំ វិបាកេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា”តិ (វិភ. ៧៣០-៧៣១) ឥទម្បិ តេសំ វិបាការហតញ្ញេវ សន្ធាយ វុត្តំ សិយា។ ឥទំ បន ឋានំ សុដ្ឋុ វិចារេតព្ពំ។ អត្ថិ ហិ ឯត្ថ វចនោកាសោ។ ន ហិ វិបាកេតិ វចនំ វិបាកធម្មវចនំ វិយ វិបាការហតំ វទតីតិ។

អកុសលបទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អព្យាកតបទំ

អហេតុកកុសលវិបាកវណ្ណនា

៤៣១. តេសុ វិបាកាព្យាកតន្តិអាទីនំ “ភាជេត្វា ទស្សេតុំ កតមេ ធម្មា អព្យាកតាតិអាទិ អារទ្ធ”ន្តិ ឯតេន សម្ពន្ធោ។ **តស្សាបី**តិ ឯតស្ស “ឧប្បត្តិំ ទីបេតុំ កាមា…បេ…. អាទិ វុត្ត”ន្តិ ឯតេន សម្ពន្ធោ។ **ឧបចិតត្តា**តិ យថា អញ្ញស្ស វិបាកំ បដិពាហិត្វា អត្តនោ វិបាកាភិមុខំ ហោតិ តថា វឌ្ឍិតត្តា។ រូបាទីនំ បច្ចយានំ អញ្ញវិញ្ញាណសាធារណត្តា អសាធារណេន វត្ថុនា ចក្ខុវិញ្ញាណំ សោតវិញ្ញាណន្តិ នាមំ ឧទ្ធដំ។ ចក្ខាទីនំ តិក្ខមន្ទភាវេ វិញ្ញាណានំ តិក្ខមន្ទភាវា វិសេសបច្ចយត្តា ច។

ចក្ខុសន្និស្សិតញ្ច តំ រូបវិជាននញ្ចាតិ **ចក្ខុសន្និស្សិតរូបវិជាននំ**។ ឯវំលក្ខណំ ចក្ខុវិញ្ញាណំ។ តត្ថ ចក្ខុសន្និស្សិតវចនេន រូបារម្មណំ អញ្ញវិញ្ញាណំ បដិក្ខិបតិ។ រូបវិជាននវចនេន ចក្ខុនិស្សយេ ផស្សាទយោ និវត្តេតិ។ ចក្ខុរូបវចនេហិ ច និស្សយតោ អារម្មណតោ ច វិជាននំ វិភាវេតិ។ រូបមត្តស្ស អារម្មណស្ស គហណំ កិច្ចមេតស្សាតិ **រូបមត្តារម្មណរសំ។ ឈានង្គវសេនា**តិ ឥទំ ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណវជ្ជេសុ វិជ្ជមានានំ ឧបេក្ខាសុខទុក្ខេកគ្គតានំ ឈានង្គិកត្តា ឥធាបិ តំសទិសានំ តទុបចារំ កត្វា វុត្តំ។ ន ហិ ឈានបច្ចយត្តាភាវេ ឈានង្គតា អត្ថិ។ វុត្តញ្ហិ “ឈានង្គានិ ឈានសម្បយុត្ត...បេ.... រូបានំ ឈានបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.៣.១១២)។ ឯតេសញ្ច ឈានបច្ចយភាវោ បដិក្ខិត្តោ។ យថាហ “អព្យាកតំ ធម្មំ បដិច្ច អព្យាកតោ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ ន ឈានបច្ចយា។ បញ្ចវិញ្ញាណសហគតំ ឯកំ ខន្ធំ បដិច្ច តយោ ខន្ធា”តិអាទិ (បដ្ឋា. ១.១.៩៨)។ ឈានបច្ចយត្តាភាវេបិ វេទនាចិត្តដ្ឋិតីនំ ឧបេក្ខាទិភាវតោ តថាភូតានំ វចនេ អញ្ញង្គានាភាវតោ ច ទុតិយរាសិនិទ្ទេសោ។

៤៣៦. វត្ថុបណ្ឌរត្តាតិ សយំ កណ្ហធម្មានំ អប្បដិបក្ខត្តា សភាវបរិសុទ្ធានំ បសាទហទយវត្ថុនិស្សយានំ វសេន បណ្ឌរសភាវំ ជាតន្តិ អធិប្បាយោ។ អយំ បន នយោ ចតុវោការេ ន លព្ភតីតិ តត្ថ ភវង្គស្ស តតោ និក្ខន្តាកុសលស្ស ច បណ្ឌរតា ន សិយា, តស្មា តត្ថ បណ្ឌរតាយ ការណំ វត្តព្ពំ។ សភាវោ វាយំ ចិត្តស្ស បណ្ឌរតាតិ។

៤៣៩. ឥទម្បីតិ **បិ**-សទ្ទោ បិតិមគ្គសហិតំ បុព្ពេ វុត្តំ វិចិកិច្ឆាសហគតំ អបេក្ខិត្វា វុត្តោ។ **បកតិយា**តិ អនតិក្កមនេន។ **សោបិ** វិសេសោ។ **កាយប្បសាទំ ឃដ្ដេត្វា បសាទបច្ចយេសុ មហាភូតេសុ បដិហញ្ញតី**តិ អាបាថំ គន្ត្វា បដិហញ្ញតីតិ អត្ថោ។ យថា ច “រូបំ អារព្ភ ឧប្បន្ន”ន្តិ វុត្តេ ន អារម្មណុប្បាទានំ បុព្ពាបរកាលតា ហោតិ, ឯវមិធាបិ ឃដ្ដនបដិហននេសុ ទដ្ឋព្ពំ។ ឧបមាបិ ឧភយឃដ្ដនទស្សនត្ថំ វុត្តា, ន និស្សិតនិស្សយឃដ្ដនានំ បុព្ពាបរតាទស្សនត្ថំ។ ឯត្ថ ច **ពាហិទ្ធា**តិ ឯតំ និទស្សនមត្តំ។ អជ្ឈត្តម្បិ ហិ អារម្មណំ ហោតីតិ។ វិញ្ញាណធាតុនិស្សយភូតេហិ វា អញ្ញំ “ពាហិទ្ធា”តិ វុត្តំ។ បដិឃដ្ដនានិឃំសោ ពលវា ហោតិ, តតោ ឯវ ឥដ្ឋានិដ្ឋផោដ្ឋព្ពសមាយោគេ សុខទុក្ខបច្ចយា ធាតុអនុក្កមធាតុក្ខោភា ចិរំ អនុវត្តន្តិ។

៤៥៥. អញ្ញេសំ ចិត្តានំ សភាវសុញ្ញតសញ្ញាវា មនោធាតុភាវោ អាបជ្ជតីតិ ចេ? ន, វិសេសសញ្ញាវា។ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនញ្ហិ ចក្ខាទិនិស្សិតតា ចក្ខាទីនំ សវិសយេសុ ទស្សនាទិប្បវត្តិភាវតា ច វិសេសោ។ មនោវិញ្ញាណស្ស បន អនញ្ញនិស្សយមនោបុព្ពង្គមតាយ អញ្ញនិស្សយវិញ្ញាណស្ស អនន្តរបច្ចយត្តាភាវេន មនោទ្វារនិគ្គមនមុខភាវាភាវតោ ច សាតិសយវិជាននកិច្ចតា វិសេសោ។ តព្ពិសេសរហិតា មនោមត្តា ធាតុ មនោធាតូតិ តំវិធា មនោធាតុ ឯវ វុច្ចតិ, ន វិសេសមនោ។ តស្មា ឯត្ថ **មនោ ឯវ ធាតុ មនោធាតូ**តិ **ឯវ**-សទ្ទោ មត្តសទ្ទត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ វិសេសនិវត្តនត្ថោ ហិ សោ វិញ្ញាណស្សាតិ។ មនោទ្វារនិគ្គមនបវេសមុខភាវតោ បន មនោធាតុយា វិជាននវិសេសរហិតោ ទដ្ឋព្ពោ, តតោ ឯវ មនោវិញ្ញាណន្តិបិ ន វុច្ចតិ។ ន ហិ តំ វិញ្ញាណំ មនតោ បវត្តំ មនសោ បច្ចយោ, នាបិ មនសោ បច្ចយភូតំ មនតោ បវត្តំ, ទស្សនាទីនំ បន បច្ចយោ, តេហិ ច បវត្តំ តេសំ បុរេចរំ អនុចរញ្ចាតិ។ សម្មាសង្កប្បោតិ អវចនំ មហាវិបាកានំ វិយ ជនកសទិសត្តាភាវតោ។ តត្ថ ហិ តិហេតុកតោ ទុហេតុកម្បិ ឧប្បជ្ជមានំ សម្មាសង្កប្បតាទីហិ សទិសំ សហេតុកតាយាតិ។ **បញ្ចវិញ្ញាណសោតេ**តិ ឯត្ថ យថា បគុណំ គន្ថំ សជ្ឈាយន្តោ សជ្ឈាយសោតេ បតិតំ កញ្ចិ កញ្ចិ វាចនាមគ្គំ ន សល្លក្ខេតិ, ឯវំ តថាគតស្ស អសល្លក្ខណា នាម នត្ថិ, ន ច បញ្ចវិញ្ញាណសោតេ ឈានង្គាភាវោ ឥធ អវចនស្ស ការណំ។ យទិ តទនន្តរំ និទ្ទេសោ តំសោតបតិតតា, តតោ បរេសំ ទ្វិន្នំ មនោវិញ្ញាណធាតូនំ តំសោតបតិតតា ន សិយា។ តស្មា បញ្ចវិញ្ញាណានំ វិយ អហេតុកតាយ មគ្គបច្ចយវិរហា ច វិជ្ជមានេសុបិ វិតក្កវិចារេសុ ឈានង្គធម្មានំ ទុព្ពលត្តា បញ្ចវិញ្ញាណេសុ វិយ អគណនុបគភាវា ច បញ្ចវិញ្ញាណសោតបតិតតា។ តតោ ឯវ ហិ អហេតុកកិរិយត្តយេបិ ឈានង្គានិ ពលានិ ច សង្គហវារេ ន ឧទ្ធដានិ, ឈានបច្ចយកិច្ចមត្តតោ បន បដ្ឋានេ ទុព្ពលានំ ឯត្ថ វិតក្កាទីនំ ឈានបច្ចយតា វុត្តា។

៤៦៩. សមានវត្ថុកំ អនន្តរបច្ចយំ លភិត្វា ឧប្បជ្ជមានំ សន្តីរណំ មនោធាតុតោ ពលវតរំ ហោតីតិ តំ យថារម្មណំ អារម្មណរសំ អនុភវន្តំ ឥដ្ឋេ សោមនស្សសហគតំ ហោតិ, ឥដ្ឋមជ្ឈត្តេ ឧបេក្ខាសហគតំ សាតិសយានុភវត្តា, តស្មា “**អយញ្ហិ ឥដ្ឋារម្មណស្មឹ យេវា**”តិអាទិ វុត្តំ។ វោដ្ឋព្ពនំ បន សតិបិ ពលវភាវេ វិបាកប្បវត្តឹ និវត្តេត្វា វិសទិសំ មនំ ករោន្តំ មនសិការកិច្ចន្តរយោគតោ វិបាកោ វិយ អនុភវនមេវ ន ហោតីតិ សព្ពត្ថ ឧបេក្ខាសហគតមេវ ហោតិ, តថា បញ្ចទ្វារាវជ្ជនំ មនោទ្វារាវជ្ជនញ្ច កិច្ចវសេន អបុព្ពត្តា។

អហេតុកកុសលវិបាកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អដ្ឋមហាវិបាកចិត្តវណ្ណនា

៤៩៨. អលោភោ អព្យាកតមូលន្តិអាទីសុ កុសលបក្ខេ តាវ អលោភាទោសានំ និទ្ទេសេសុ “យោ តស្មិំ សមយេ អលោភោ អលុព្ភនា...បេ.... អលោភោ កុសលមូល”ន្តិ (ធ. ស. ៣២), “យោ តស្មិំ សមយេ អទោសោ អទុស្សនា...បេ.... អទោសោ កុសលមូល”ន្តិ (ធ. ស. ៣៣) ច វុត្តត្តា ឥធាបិ តំនិទ្ទេសេសុ “អលោភោ អព្យាកតមូល”ន្តិ “អទោសោ អព្យាកតមូល”ន្តិ វចនំ យុជ្ជេយ្យ។ បញ្ញិន្ទ្រិយាទិនិទ្ទេសេសុ បន “បញ្ញារតនំ អមោហោ ធម្មវិចយោ សម្មាទិដ្ឋី”តិ (ធ. ស. ៣៤, ៣៧) ឯវំ តត្ថាបិ វុត្តំ, ន វុត្តំ “អមោហោ កុសលមូល”ន្តិ។ តស្មា ឥធាបិ “អមោហោ អព្យាកតមូល”ន្តិ បាឋេន ន ភវិតព្ពំ សិយា។ អលោភាទោសានំ វិយ អមោហស្សាបិ អព្យាកតមូលទស្សនត្ថំ បនេតំ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ **អវិញ្ញត្តិជនកតោ**តិ កាយវចីកម្មទ្វារនិវារណំ ករោតិ។ **អវិបាកធម្មតោ**តិ មនោកម្មទ្វារនិវារណញ្ច។ វិបាកធម្មានញ្ហិ កម្មទ្វារំ វុត្តន្តិ។ **តថា អប្បវត្តិតោ**តិ ទានាទិបុញ្ញកិរិយភាវេន អប្បវត្តិតោ។ ឯតេន បុញ្ញកិរិយវត្ថុភេទមេវ និវារេតិ។

ពលវបច្ចយេហីតិ បយោគេន វិនា និប្ផន្នេហិ អារម្មណាទិបច្ចយេហិ។ អសង្ខារិកាទីសុ ហិ យេន កេនចិ ចិត្តេន កម្មេ អាយូហិតេ អសង្ខារេន អប្បយោគេន កម្មកម្មនិមិត្តគតិនិមិត្តបច្ចុបដ្ឋានេ បដិសន្ធិ ឧប្បជ្ជមានា អសង្ខារិកា ហោតិ, សសង្ខារេន សប្បយោគេន កម្មាទិបច្ចុបដ្ឋានេ សសង្ខារិកា។ ភវង្គចុតិយោ បន បដិសន្ធិសទិសាវ។ តទារម្មណញ្ច កុសលាកុសលានិ វិយ អសង្ខារិកំ សសង្ខារិកញ្ច ទដ្ឋព្ពន្តិ។ ឯតេសុ ពលវំ ទុព្ពលញ្ច វិចារេតុំ **“តត្ថ សព្ពេបិ សព្ពញ្ញុពោធិសត្តា”**តិអាទិមាហ។ **កាលវសេន បន បរិណមតី**តិ អប្បាយុកសំវត្តនិកកម្មពហុលេ កាលេ តំកម្មសហិតសន្តានជនិតសុក្កសោណិតបច្ចយានំ តំមូលកានំ ចន្ទសូរិយវិសមបរិវត្តាទិជនិតឧតាហារាទិវិសមបច្ចយានញ្ច វសេន បរិណមតិ។

វិបាកុទ្ធារកថាវណ្ណនា

យតោ យត្តកោ ច វិបាកោ ហោតិ, យស្មិញ្ច ឋានេ វិបច្ចតិ, តំ ទស្សេតុំ វិបាកុទ្ធារកថា អារទ្ធា។ **ឯត្ថេវា**តិ ឯកាយ ចេតនាយ កម្មេ អាយូហិតេយេវ។ ទុហេតុកបដិសន្ធិវសេន ទ្វាទសកមគ្គោបិ ហោតិ , ទ្វាទសកប្បការោបីតិ អត្ថោ។ អហេតុកបដិសន្ធិវសេន អហេតុកដ្ឋកម្បិ។ អសង្ខារិកសសង្ខារិកានំ សសង្ខារិកអសង្ខារិកវិបាកសង្ករំ អនិច្ឆន្តោ ទុតិយត្ថេរោ **“ទ្វាទសា”**តិអាទិមាហ។ បុរិមស្ស ហិ បច្ចយតោសសង្ខារិកអសង្ខារិកភាវោ, ឥតរស្ស កម្មតោ។ តតិយោ តិហេតុកតោ ទុហេតុកម្បិ អនិច្ឆន្តោ **“ទសា”**តិអាទិមាហ។

ឥមស្មិំ វិបាកុទ្ធារដ្ឋានេ កម្មបដិសន្ធិវវត្ថានត្ថំ **សាកេតបញ្ហំ គណ្ហីសុ**។ កម្មវសេន វិបាកស្ស តំតំគុណទោសុស្សទនិមិត្តតំ ទស្សេតុំ **ឧស្សទកិត្តនំ គណ្ហីសុ។ ហេតុកិត្តនំ** ឥធ បឋមត្ថេរស្ស អធិប្បាយេន វុត្តំ។ ទុតិយត្ថេរវាទាទីសុ វិសេសំ តត្ថ តត្ថេវ វក្ខាមិ។ ញាណស្ស ជច្ចន្ធាទិវិបត្តិនិមិត្តបដិបក្ខភាវតោ តិហេតុកំ អតិទុព្ពលម្បិ សមានំ បដិសន្ធិំ អាកឌ្ឍិតុំ ទុហេតុកំ អាកឌ្ឍេយ្យាតិ **“អហេតុកា ន ហោតី”**តិ អាហ។ យំ បន **បដិសម្ភិទាមគ្គេ** សុគតិយំ ជច្ចន្ធពធិរាទិវិបត្តិយា អហេតុកឧបបត្តិំ វជ្ជេត្វា គតិសម្បត្តិយា សហេតុកោបបត្តិំ ទស្សេន្តេន “គតិសម្បត្តិយា ញាណសម្បយុត្តេ កតមេសំ អដ្ឋន្នំ ហេតូនំ បច្ចយា ឧបបត្តិ ហោតិ”ច្ចេវ (បដិ. ម. ១.២៣២) វុត្តំ។ តេន ញាណវិប្បយុត្តេន កម្មុនា ញាណសម្បយុត្តបដិសន្ធិ ន ហោតីតិ ទីបិតំ ហោតិ។ អញ្ញថា “សត្តន្នំ ហេតូនំ បច្ចយា ឧបបត្តិ ហោតី”តិ ឥទម្បិ វុច្ចេយ្យ។ តថា ហិ “គតិសម្បត្តិយា ញាណសម្បយុត្តេ កតមេសំ អដ្ឋន្នំ ហេតូនំ បច្ចយា ឧបបត្តិ ហោតិ? កុសលស្ស កម្មស្ស ជវនក្ខណេ តយោ ហេតូ កុសលា តស្មិំ ខណេ ជាតចេតនាយ សហជាតបច្ចយា ហោន្តិ។ តេន វុច្ចតិ កុសលមូលបច្ចយាបិ សង្ខារា។ និកន្តិក្ខណេ ទ្វេ ហេតូ អកុសលា តស្មិំ ខណេ ជាតចេតនាយ សហជាតបច្ចយា ហោន្តិ។ តេន វុច្ចតិ អកុសលមូលបច្ចយាបិ សង្ខារា។ បដិសន្ធិក្ខណេ តយោ ហេតូ អព្យាកតា តស្មិំ ខណេ ជាតចេតនាយ សហជាតបច្ចយា ហោន្តិ។ តេន វុច្ចតិ នាមរូបបច្ចយាបិ វិញ្ញាណំ, វិញ្ញាណបច្ចយាបិ នាមរូប”ន្តិ វិស្សជ្ជិតំ ញាណសម្បយុត្តោបបត្តិយំ។

ឯវំ ញាណវិប្បយុត្តតោ ញាណសម្បយុត្តុបបត្តិយា ច វិជ្ជមានាយ “គតិសម្បត្តិយា ញាណសម្បយុត្តេ កតមេសំ សត្តន្នំ ហេតូនំ បច្ចយា ឧបបត្តិ ហោតិ? កុសលស្ស កម្មស្ស ជវនក្ខណេ ទ្វេ ហេតូ កុសលា”តិ វត្វា អញ្ញត្ថ ច បុព្ពេ វុត្តនយេនេវ សក្កា វិស្សជ្ជនំ កាតុន្តិ។ យថា បន “ញាណសម្បយុត្តេ សត្តន្នំ ហេតូនំ បច្ចយា”តិ អវចនតោ ញាណវិប្បយុត្តតោ ញាណសម្បយុត្តា បដិសន្ធិ ន ហោតិ, ឯវំ “គតិសម្បត្តិយា ញាណវិប្បយុត្តេ ឆន្នំ ហេតូនំ បច្ចយា ឧបបត្តិ ហោតិ”ច្ចេវ (បដិ. ម. ១.២៣៣) វត្វា “សត្តន្នំ ហេតូនំ បច្ចយា”តិ អវចនតោ ញាណសម្បយុត្តតោ ញាណវិប្បយុត្តាបិ បដិសន្ធិ ន ហោតីតិ អាបន្នំ។ ឯត្ថាបិ ហិ ន ន សក្កា កម្មនិកន្តិក្ខណេសុ តយោ ច ទ្វេ ច ហេតូ យោជេត្វា បដិសន្ធិក្ខណេ ទ្វេ យោជេតុន្តិ។ ឥមស្ស បន ថេរស្ស អយមធិប្បាយោ សិយា “កម្មសរិក្ខកវិបាកទស្សនវសេន ឥធ បាឡិ សាវសេសោ កថិតោ”តិ។ “ញាណសម្បយុត្តេ អដ្ឋន្នំ ហេតូនំ បច្ចយា”តិ ឯត្ថាបិ បាឋស្ស សាវសេសតាបត្តីតិ ចេ? ន, ទុព្ពលស្ស ទុហេតុកកម្មស្ស ញាណសម្បយុត្តវិបាកទានេ អសមត្ថត្តា។ តិហេតុកស្ស បន អហេតុកវិបច្ចនេ វិយ ទុហេតុកវិបច្ចនេបិ នត្ថិ សមត្ថតាវិឃាតោតិ។

អារម្មណេន វេទនា បរិវត្តេតព្វាតិ សន្តីរណតទារម្មណេ សន្ធាយ វុត្តំ។ វិភាគគ្គហណសមត្ថតាភាវតោ ហិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ ឥដ្ឋឥដ្ឋមជ្ឈត្តេសុ ឧបេក្ខាសហគតានេវ ហោន្តិ, កាយវិញ្ញាណញ្ច សុខសហគតមេវ បដិឃដ្ឋនាវិសេសេនាតិ។

វិសេសវតោ កាលេន តទារម្មណបច្ចយសព្ពជវនវតោ វិបាកប្បវត្តិំ ទស្សេតុំ “**សំវរាសំវរេ…បេ…. ឧបគតស្សា**”តិ វុត្តំ អញ្ញកាលេ បញ្ចវិញ្ញាណាទិបរិបុណ្ណវិបាកប្បវត្តិអភាវា។ **កក្កដក…បេ…. ភវង្គោតរណ**ន្តិ ឯតេន ឥទំ ទស្សេតិ – កេទារេ បូរេត្វា នទីបវេសនមគ្គភូតំ មាតិកំ អប្បវិសិត្វា កក្កដកមគ្គាទិនា អមគ្គេន នទីឱតរណំ វិយ ចិត្តស្ស ជវិត្វា ភវង្គប្បវេសនមគ្គភូតេ តទារម្មណេ អនុប្បន្នេ មគ្គេន វិនា ភវង្គោតរណន្តិ។

ឯតេសុ តីសុ មោឃវារេសុ ទុតិយោ ឧបបរិក្ខិត្វា គហេតព្វោ។ យទិ ហិ អនុលោមេ វេទនាត្តិកេ បដិច្ចវារាទីសុ “អាសេវនបច្ចយា ន មគ្គេ ទ្វេ”តិ “ន មគ្គបច្ចយា អាសេវនេ ទ្វេ”តិ ច វុត្តំ សិយា, សោបិ មោឃវារោ លព្ភេយ្យ។ យទិ បន វោដ្ឋព្ពនម្បិ អាសេវនបច្ចយោ សិយា, កុសលាកុសលានម្បិ សិយា។ ន ហិ អាសេវនបច្ចយំ លទ្ធំ យុត្តស្ស អាសេវនបច្ចយភាវី ធម្មោ អាសេវនបច្ចយោតិ អវុត្តោ អត្ថិ។ វោដ្ឋព្ពនស្ស បន កុសលាកុសលានំ អាសេវនបច្ចយភាវោ អវុត្តោ។ “កុសលំ ធម្មំ បដិច្ច កុសលោ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ នាសេវនបច្ចយា។ អកុសលំ ធម្មំ…បេ…. នាសេវនបច្ចយា”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៩៣) វចនតោ បដិក្ខិត្តោវ។ អថាបិ សិយា “អសមានវេទនានំ វសេន ឯវំ វុត្ត”ន្តិ, ឯវមបិ យថា “អាវជ្ជនា កុសលានំ ខន្ធានំ អកុសលានំ ខន្ធានំ អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤១៧) វុត្តំ, ឯវំ “អាសេវនបច្ចយេន បច្ចយោតិ”បិ វត្តព្ពំ សិយា, ជាតិភេទា ន វុត្តន្តិ ចេ? ភូមិភិន្នស្ស កាមាវចរស្ស រូបាវចរាទីនំ អាសេវនបច្ចយភាវោ វិយ ជាតិភិន្នស្សបិ ភវេយ្យាតិ វត្តព្ពោ ឯវ សិយា។ អភិន្នជាតិកស្ស ច វសេន យថា “អាវជ្ជនា សហេតុកានំ ខន្ធានំ អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ វុត្តំ, ឯវំ “អាសេវនបច្ចយេន បច្ចយោ”តិបិ វត្តព្ពំ សិយា, ន តុ វុត្តំ។ តស្មា វេទនាត្តិកេបិ សង្ខិត្តាយ គណនាយ “អាសេវនបច្ចយា ន មគ្គេ ឯកំ, ន មគ្គបច្ចយា អាសេវនេ ឯក”ន្តិ ឯវំ គណនាយ និទ្ធារិយមានាយ វោដ្ឋព្ពនស្ស អាសេវនបច្ចយត្តស្ស អភាវា យថាវុត្តប្បការោ ទុតិយោ មោឃវារោ វីមំសិតព្វោ។

វោដ្ឋព្ពនំ បន វីថិវិបាកសន្តតិយា អាវដ្ដនតោ អាវជ្ជនា, តតោ វិសទិសស្ស ជវនស្ស ករណតោ មនសិការោ ច។ ឯវញ្ច កត្វា បដ្ឋានេ “វោដ្ឋព្ពនំ កុសលានំ ខន្ធានំ អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិអាទិ ន វុត្តំ, “អាវជ្ជនា”តេ្វវ វុត្តំ។ តស្មា វោដ្ឋព្ពនតោ ចតុន្នំ វា បញ្ចន្នំ វា ជវនានំ អារម្មណបុរេជាតំ ភវិតុំ អសក្កោន្តំ រូបាទិអាវជ្ជនាទីនំ បច្ចយោ ភវិតុំ ន សក្កោតិ, អយមេតស្ស សភាវោតិ ជវនាបារិបូរិយា ទុតិយោ មោឃវារោ ទស្សេតុំ យុត្តោ សិយា, អយម្បិ អដ្ឋកថាយំ អនាគតត្តា សុដ្ឋុ វិចារេតព្វោ។ ភវង្គស្ស ជវនានុពន្ធនភូតត្តា “**តទារម្មណំ ភវង្គ**”ន្តិ វុត្តំ។ បដ្ឋានេ (បដ្ឋា. ៣.១.១០២) ច វុត្តំ “សហេតុកំ ភវង្គំ អហេតុកស្ស ភវង្គស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ, “អហេតុកំ ភវង្គំ សហេតុកស្ស ភវង្គស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ ច។ កុសលាកុសលានំ សុខទុក្ខវិបាកមត្តោ វិបាកោ ន ឥដ្ឋានិដ្ឋានំ វិភាគំ ករោតិ, ជវនំ បន វជ្ជនវិវជ្ជនាទិវសេន ឥដ្ឋានិដ្ឋវិភាគំ ករោតីតិ “**អារម្មណរសំ ជវនមេវ អនុភវតី**”តិ វុត្តំ។

អវិជ្ជមានេ ការកេ កថំ អាវជ្ជនាទិភាវេន បវត្តិ ហោតីតិ តំ ទស្សេតុំ **បញ្ចវិធំ និយាមំ នាម គណ្ហីសុ**។ និយាមោ ច ធម្មានំ សភាវកិច្ចបច្ចយភាវវិសេសោវ។ **តំតំសទិសផលទាន**ន្តិ តស្ស តស្ស អត្តនោ អនុរូបផលស្ស ទានំ។ **សទិសវិបាកទាន**ន្តិ ច អនុរូបវិបាកទានន្តិ អត្ថោ។ **ឥទំ វត្ថុ**ន្តិ ឯកវចននិទ្ទេសោ ឯកគាថាវត្ថុភាវេន កតោ។ **ជគតិប្បទេសោ**តិ យថាវុត្តតោ អញ្ញោបិ លោកប្បទេសោ។ កាលគតិឧបធិបយោគបដិពាឡ្ហិ ជាបំ ន វិបច្ចេយ្យ, ន បទេសបដិពាឡ្ហន្តិ។ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណបទដ្ឋានបដិសន្ធិយាទិធម្មានំ និយាមោ ទសសហស្សិកម្បនបច្ចយភាវោ **ធម្មនិយាមោ**។ **អយំ ឥធ អធិប្បេតោ**តិ ឯតេន និយាមវសេន អាវជ្ជនាទិភាវោ, ន ការកវសេនាតិ ឯតមត្ថំ ទស្សេតិ។

ឥមស្មឹ ឋានេតិ សោឡសវិបាកកថាឋានេ។ ទ្វាទសហិ វាហេតព្វា នាឡិយន្តោបមា ន ទ្វាទសន្នំ ចិត្តានំ ឯកស្មឹ ទ្វារេ ឯការម្មណេ សហ កិច្ចករណវសេន វុត្តា, អថ ខោ ទ្វាទសន្នំ ឯកស្មឹ ទ្វារេ សកិច្ចករណមត្តវសេន។ អហេតុកបដិសន្ធិជនកសទិសជវនានន្តរំ អហេតុកតទារម្មណំ ទស្សេន្តោ “**ចតុន្នំ បន ទុហេតុកកុសលចិត្តានំ អញ្ញតរជវនស្ស…បេ…. បតិដ្ឋាតី**”តិ អាហ។ អហេតុកបដិសន្ធិកស្ស បន តិហេតុកជវនេ ជវិតេ បដិសន្ធិទាយកេន កម្មេន អហេតុកស្ស តទារម្មណស្ស និព្ពត្តិ ន បដិសេធិតា។ ឯវំ ទុហេតុកបដិសន្ធិកស្សបិ តិហេតុកានន្តរំ ទុហេតុកតទារម្មណំ អប្បដិសិទ្ធំ ទដ្ឋព្ពំ។ បរិបុណ្ណវិបាកស្ស ច បដិសន្ធិជនកកម្មស្ស វសេនាយំ វិបាកវិភាវនា តស្សា មុខនិទស្សនមត្តមេវាតិ បវត្តិវិបាកស្ស ច ឯកស្ស តិហេតុកាទិកម្មស្ស សោឡសវិបាកចិត្តាទីនិ វុត្តនយេន យោជេតព្វានិ។ តស្មា យេន កេនចិ កម្មុនា ឯកេន អនេកំ តទារម្មណំ បវត្តមានំ កម្មវិសេសាភាវា យេសំ តំ អនុពន្ធភូតំ, តេសំ ជវនសង្ខាតានំ បច្ចយានំ វិសេសេន វិសិដ្ឋំ ហោតីតិ ជវនេនាយំ

តទារម្មណនិយាមោ វុត្តោ, ន នានាកម្មុនា និព្ពត្តមានស្ស វសេន។ ឯវញ្ច កត្វា បដ្ឋានេ (បដ្ឋា. ៣.១.៩៨) “សហេតុកេ ខន្ធេ អនិច្ចតោ ទុក្ខតោ អនត្តតោ វិបស្សតិ។ កុសលាកុសលេ និរុទ្ធេ អហេតុកោ វិបាកោ តទារម្មណតា ឧប្បជ្ជតី”តិ ញាណានន្តរំ អហេតុកតទារម្មណំ, “កុសលាកុសលេ និរុទ្ធេ សហេតុកោ វិបាកោ តទារម្មណតា ឧប្បជ្ជតី”តិ អកុសលានន្តរញ្ច សហេតុកតទារម្មណំ វុត្តំ, ន ច “តំ ឯតេន ថេរេន អទស្សិត”ន្តិ កត្វា តស្ស បដិសេធោ កតោ ហោតីតិ។

យំ បន ជវនេន…បេ… តំ កុសលំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ ឥទំ កុសលស្ស វិយ អកុសលស្ស សទិសោ វិបាកោ នត្ថីតិ កត្វា វុត្តំ។ សសង្ខារិកាសង្ខារិកនិយមនំ បន សន្ធាយ តស្មឹ វុត្តេ អកុសលេបិ ន តំ ន យុជ្ជតីតិ។ **អដ្ឋាន មេត**ន្តិ ឥទំ និយមិតាទិវសេន យោនិសោ អយោនិសោ វា អាវដ្ដិតេ អយោនិសោ យោនិសោ វា វវត្ថាបនស្ស អភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ។

បដិសិទ្ធន្តិ អវចនមេវ បដិសេធោតិ កត្វា វុត្តំ។ កាមតណ្ហានិព្ពត្តេន កម្មុនា មហគ្គតលោកុត្តរានុភវន វិបាកោ ន ហោតីតិ តត្ថ តទារម្មណាភាវោ វេទិតព្ពោ។ អាបាថគតេ វិសយេ តន្និន្នំ ភវង្គំ អាវជ្ជនំ ឧប្បាទេតីតិ អាវជ្ជនំ វិសយេ **និន្នត្តា** ឧប្បជ្ជតិ។ ភវង្គំ បន សព្ពទា សវិសយេ និន្នមេវាតិ វិសយន្តរវិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ ហុត្វាបិ តទភាវា វិនា អាវជ្ជនេន សវិសយេ និន្នត្តាវ ឧប្បជ្ជតិ។ **ចិណ្ណត្តា**តិ អាវជ្ជនេន វិនា ពហុលំ ឧប្បន្នបុព្ពត្តា។ **សមុទាចារត្តា**តិ អាបាថគតេ វិសយេ បដិសន្ធិវិសយេ ច ពហុលំ ឧប្បាទិតបុព្ពត្តា។ **ចិណ្ណត្តា**តិ វា បុគ្គលេន អាសេវិតភាវោ វុត្តោ។ **សមុទាចារត្តា**តិ សយំ ពហុលំ បវត្តភាវោ។ **និរោធស្ស អនន្តរបច្ចយំ នេវសញ្ញានា សញ្ញាយតន**ន្តិ ឥទំ តទនន្តរមេវ និរោធផុសនំ សន្ធាយ វុត្តំ, ន អរូបក្ខន្ធានំ វិយ និរោធស្ស អនន្តរបច្ចយភាវំ។ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ បន កិញ្ចិ បរិកម្មេន វិនា ឧប្បជ្ជមានំ នត្ថិ។ បរិកម្មាវជ្ជនមេវ តស្ស អាវជ្ជនន្តិ អញ្ញស្ស វិយ ឯតស្សបិ សាវជ្ជនតាយ ភវិតព្ពំ។

អយំ បនេត្ថាធិប្បាយោ ទដ្ឋព្ពោ – នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនស្ស ន និរោធស្ស អនន្តរបច្ចយភាវេ និន្នាទិតា អញ្ញត្ថ ទិដ្ឋា អតទត្ថបរិកម្មភាវេ ច ឧប្បត្តិយា, អថ ច តំ តស្ស អនន្តរបច្ចយោ ហោតិ, តថា ច ឧប្បជ្ជតិ។ ឯវំ យថាវុត្តា មនោវិញ្ញាណធាតុ អសតិបិ និរាវជ្ជនុប្បត្តិយំ និន្នាទិភាវេ និរាវជ្ជនា ឧប្បជ្ជតីតិ។ ឯវញ្ច កត្វា **“អរិយ មគ្គចិត្តំ មគ្គានន្តរានិ ផលចិត្តានី”**តិ ឥទំ វុត្តំ។ យទិ ហិ និព្ពានារម្មណាវជ្ជនាភាវំ សន្ធាយេតំ វុត្តំ សិយា, គោត្រភុវោទានានិ និទស្សនានិ សិយុំ តេហេវ ឯតេសំ និរាវជ្ជនតាសិទ្ធិតោ។ ផលសមាបត្តិកាលេ ច “បរិត្តារម្មណំ មហគ្គតារម្មណំ អនុលោមំ ផលសមាបត្តិយា អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ វចនតោ សមានារម្មណាវជ្ជនរហិតត្តា “មគ្គានន្តរានិ ផលចិត្តានី”តិ ឯវំ ផលសមាបត្តិចិត្តានិ ន វជ្ជេតព្ពានិ សិយុំ, គោត្រភុវោទានានិ បន យទិបិ និព្ពានេ ចិណ្ណានិ សមុទាចារានិ ច ន ហោន្តិ, អារម្មណន្តរេ ចិណ្ណ សមុទាចារានេវ។ ផលសមាបត្តិចិត្តានិ ច មគ្គវីថិតោ ឧទ្ធំ តទត្ថបរិកម្មសព្ភាវាតិ តេសំ គហណំ ន កតំ, អនុលោមានន្តរញ្ច ផលសមាបត្តិចិត្តំ ចិណ្ណំ សមុទាចារំ, ន នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនានន្តរំ មគ្គានន្តរស្ស វិយ តទត្ថបរិកម្មាភាវាតិ “និរោធា វុដ្ឋហន្តស្សា”តិ តញ្ច និទស្សនំ។ **អារម្មណេន បន វិនា នុប្បជ្ជតី**តិ ឥទំ ឯតស្ស មហគ្គតារម្មណត្តាភាវា បុច្ឆំ ការេត្វា អារម្មណនិទ្ធារណត្ថំ វុត្តំ។

តត្ថាតិ វិបាកកថាយំ។ ជច្ចន្ធបីឋសប្បិឧបមានិទស្សនំ វិបាកស្ស និស្សយេន វិនា អប្បវត្តិទស្សនត្ថំ។ **វិសយគ្គាហោ**តិ ឥទំ ចក្ខាទីនំ សវិសយគ្គហណេន ចក្ខុវិញ្ញាណាទិវិបាកស្ស ទស្សនត្ថំ វុត្តំ។ ឧបនិស្សយតោ ចក្ខាទីនំ ទស្សនាទិអត្ថតោ ច តស្សេវ វិបាកស្ស ទស្សនត្ថំ “**ឧបនិស្សយមត្ថសោ**”តិ វុត្តំ។ **ហទយវត្ថុមេវា**តិ យថា បុរិមចិត្តានិ ហទយវត្ថុនិស្សិតានិ ច បសាទវត្ថុអនុគតានិ ច អញ្ញារម្មណានិ ហោន្តិ, ន ឯវំ ភវង្គំ, តំ បនេតំ វត្ថារម្មណន្តររហិតំ កេវលំ ហទយវត្ថុមេវ និស្សាយ បវត្តតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ហទយរូបវត្ថុក**ន្តិ ឥធាបិ អញ្ញ វត្ថានុគតន្តិ អធិប្បាយោ វេទិតព្ពោ។ មក្កដកស្ស ហិ សុត្តារោហណំ វិយ បសាទវត្ថុកំ ចិត្តំ, សុត្តេន គមនាទីនិ វិយ តទនុគតានិ សេសចិត្តានីតិ។ សុត្តឃដ្ដនមក្កដកចលនានិ វិយ បសាទឃដ្ដនភវង្គចលនានិ សហ ហោន្តីតិ ទីបនតោ “**ឯកេកំ…បេ… អាគច្ឆតី**”តិបិ ទីបេតិ។

ភវង្គស្ស អាវដ្ដិតកាលោតិ ឥទំ ទោវារិកសទិសានំ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ បាទបរិមជ្ជកសទិសស្ស អាវជ្ជនស្ស សញ្ញាទានសទិសោ អនន្តរបច្ចយភាវោ ឯវ ភវង្គាវដ្ដនន្តិ កត្វា វុត្តំ។ វិបាកមនោធាតុអាទីនំ អទិស្វាវ សម្បដិច្ឆនាទិករណំ គាមិល្លគ្គហណមត្តបុថុលចតុរស្សភាវវិជាននមត្តកហាបណភាវវិជាននមត្តកម្មោបនយនមត្តសាមញ្ញវសេន វុត្តំ, ន គាមិល្លគ្គាហកាទីនំ កហាបណទស្សនស្ស អភាវោ តំសមានភាវោ ច សម្បដិច្ឆនាទីនំ អធិប្បេតោតិ វេទិតព្ពោ។

បណ្ឌរំ ឯតន្តិ បណ្ឌរូបទស្សនសាមញ្ញតោ ចក្ខុវិញ្ញាណមេវ ទស្សនកិច្ចំ សាធេតីតិ ទីបនំ វេទិតព្ពំ។ ឯវំ សោតទ្វារាទីសុបិ យោជេតព្ពំ សវនាទិវសេន។ សន្តាបនវសេន កុឡូសីលោ កុឡូប្បយោជនោ វា **គោឡូយកោ។ ឧបនិស្សយតោ**តិ ន ឧបនិស្សយបច្ចយំ សន្ធាយ វុត្តំ។ យស្មិំ បន អសតិ យោ ន ហោតិ, សោ ឥធ "ឧបនិស្សយោ"តិ អធិប្បេតោ។ **អាលោកសន្និស្សិតន្តិ** ឥទម្បិ អាលោកេ សតិ សព្ភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ, ន ឧបនិស្សយបច្ចយតំ។ **មនុថាមគតំ** នាម កិរិយចិត្តស្ស បច្ចយភាវំ អនុបគន្ត្វា សយមេវ បវត្តមានំ។

អសង្ខារិកសសង្ខារិកេសុ ទោសំ ទិស្វាតិ ន កម្មស្ស វិរុទ្ធសភាវេន វិបាកេន ភវិតព្ពន្តិ អសង្ខារិកកម្មស្ស សសង្ខារិកវិបាកេសុ, សសង្ខារិកកម្មស្ស ច អសង្ខារិកវិបាកេសុ ទោសំ ទិស្វា។ អហេតុកានំ បន រូបាទីសុ អភិនិបាតមត្តាទិកិច្ចានំ ន សសង្ខារិកវិរុទ្ធោ សភាវោតិ អសង្ខារិកតា នត្ថិ, អសង្ខារិកវិរុទ្ធសភាវាភាវា នាបិ សសង្ខារិកតាតិ ឧភយាវិរោធា ឧភយេនបិ តេសំ និព្ពត្តិ អនុជានាតិ។ **ចិត្តនិយាមន្តិ** តទារម្មណនិយាមំ។ **កិរិយតោ បញ្ចាតិ ឥមេសំ...បេ.... បតិដ្ឋាតីតិ** កិរិយជវនានន្តរញ្ច តទារម្មណំ វុត្តំ។ បដ្ឋានេ (បដ្ឋា. ១.៣.៩៤) បន "កុសលាកុសលេ និរុទ្ធេ វិបាកោ តទារម្មណតា ឧប្បជ្ជតី"តិ វិបាកធម្មធម្មានមេវ អនន្តរា តទារម្មណំ វុត្តំ។ កុសលត្តិកេ ច "សេក្ខា វា បុថុជ្ជនា វា កុសលំ អនិច្ចតោ"តិអាទិនា (បដ្ឋា. ១.១.៤០៦) កុសលាកុសលជវនមេវ វត្វា តទនន្តរំ តទារម្មណំ វុត្តំ, ន អព្យាកតានន្តរំ, ន ច កត្ថចិ កិរិយានន្តរំ តទារម្មណស្ស វុត្តដ្ឋានំ ទិស្សតិ។ វិជ្ជមានេ ច តស្មិំ អវចនេ ការណំ នត្ថិ, តស្មា ឧបបរិក្ខិតព្ពោ ឯសោ ថេរវាទោ។ វិប្ផារិកញ្ហិ ជវនំ នាវំ វិយ នទីសោតោ ភវង្គំ អនុពន្ធតីតិ យុត្តំ, ន បន ឆឡង្គុបេក្ខវតោ សន្តវុត្តិ កិរិយជវនំ បណ្ណបុដំ វិយ នទីសោតោតិ។

បិណ្ឌជវនំ ជវតីតិ កុសលាកុសលកិរិយជវនានិ បិណ្ឌេត្វា កថិតានីតិ តថា កថិតានិ ជវនានិ បិណ្ឌិតានិ វិយ វុត្តានិ, ឯកស្មិំ វា តទារម្មណេ បិណ្ឌេត្វា ទស្សិតានិ ហុត្វា ជវិតានេវ វុត្តានិ។ ឥមញ្ច បន បិណ្ឌជវនំ វទន្តេន អកុសលតោ ចត្តារិយេវ ឧបេក្ខាសហគតានិ គហេត្វា ទ្វាទសុបេក្ខាសហគតជវនានិ បិណ្ឌិតានិ វិយ វុត្តានិ។ បដ្ឋានេ បន "កុសលំ អស្សាទេតិ អភិនន្ទតិ, តំ អារព្ភ រាគោ ឧប្បជ្ជតិ។ ទិដ្ឋិ, វិចិកិច្ឆា , ឧទ្ធច្ចំ, ទោមនស្សំ ឧប្បជ្ជតិ។ អកុសលេ និរុទ្ធេ វិបាកោ តទារម្មណតា ឧប្បជ្ជតី"តិ វុត្តត្តា ឥតរានិ ទ្វេ ឥដ្ឋារម្មណេ បវត្តវិចិកិច្ចុទ្ធច្ចសហគតានិបិ កុសលវិបាកេ តទារម្មណេ បិណ្ឌេតព្ពានិ សិយុំ។ តេសំ បន អនន្តរំ អហេតុកវិបាកេនេវ តទារម្មណេន ភវិតព្ពំ, សោ ច សន្តីរណភាវេនេវ គហិតោតិ អបុព្ពំ គហេតព្ពំ នត្ថិ។ អហេតុកេ ច បិណ្ឌេតព្ពំ នារហន្តីតិ អធិប្បាយេន ន បិណ្ឌេតីតិ។

តិហេតុកជវនាវសានេ បនេត្ថាតិ ឯតស្មិំ ទុតិយវាទេ តិហេតុកជវនាវសានេ តិហេតុកតទារម្មណំ យុត្តន្តិ ទស្សេតុំ យុត្តំ វទតិ ជវនេសមានត្តា, នាលព្ភមានត្តា អញ្ញស្ស។ បឋមត្ថេរេន អកុសលានន្តរំ វុត្តស្ស អហេតុកតទារម្មណស្ស, កុសលានន្តរំ វុត្តស្ស ច សហេតុកតទារម្មណស្ស អកុសលានន្តរំ ឧប្បត្តិំ វទន្តស្ស ហិ បដិសន្ធិជនកំ តិហេតុកកម្មំ ទុហេតុកាហេតុកំ វិបាកំ ជនយន្តម្បិ តិហេតុកជវនានន្តរំ ន ជនេតីតិ ន ឯត្ថ ការណំ ទិស្សតីតិ ឯវំ យុត្តំ គហេតព្ពំ អវុត្តម្បីតិ អធិប្បាយោ។ អថ វា តស្មិំ តស្មិំ ថេរវាទេ យេន អធិប្បាយេន សសង្ខារាសង្ខារវិធានាទិ វុត្តំ, តំ តេនេវ អធិប្បាយេន យុត្តំ គហេតព្ពំ, ន អធិប្បាយន្តរំ អធិប្បាយន្តរេន អាលោឡេតព្ពន្តិ អត្ថោ។ **ហេតុសទិសមេវា**តិ ជនកកម្មហេតុសទិសមេវ។ **មហាបករណេ អាវិ ភវិស្សតីតិ** មហាបករណេ អាគតបាឡិយា បាកដំ ឧប្បត្តិវិធានំ អាវិ ភវិស្សតីតិ អធិប្បាយេន វទតិ។

កាមាវចរកុសលវិបាកកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

រូបាវចរារូបាវចរវិបាកកថាវណ្ណនា

៤៩៩. អនន្តរាយេនាតិ បរិហានិបច្ចយវិរហេន។ **បដិបទាទិភេទោ**តិ បដិបទារម្មណភេទោ។ តថា ហិ ទុក្ខបដិបទំ ទន្ធាភិញ្ញំ ឈានំ ឧប្បាទេត្វា បុនប្បុនំ សមាបជ្ជន្តស្ស តំ ឈានំ តំបដិបទមេវ ហោតិ។ ឯតស្មិំ អបរិហីនេ តស្ស វិបាកោ និព្ពត្តមានោ តប្បដិបទោវ ភវិតុំ អរហតីតិ។ ឆន្ទាធិបតេយ្យាទិភាវោ បន តស្មិំ ខណេ វិជ្ជមានានំ ឆន្ទាទីនំ អធិបតិបច្ចយភាវេន ហោតិ, ន អាគមនវសេន។ តថា ហិ ឯកមេវ ឈានំ នានាក្ខណេសុ នានាធិបតេយ្យំ ហោតិ។ ចតុត្ថជ្ឈានស្សេវ ហិ ចតុរិទ្ធិបាទភាវេន ភាវនា ហោតិ, តស្មា វិបាកស្ស អាគមនវសេន ឆន្ទាធិបតេយ្យាទិតា ន វុត្តា។

រូបាវចរារូបាវចរវិបាកកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

លោកុត្តរវិបាកកថាវណ្ណនា

៥០៥. យថា វដ្ដំ អាចិនតិ, តថា តណ្ហាទីហិ អភិសង្ខតំ លោកិយកម្មំ **ឧបចិត**ន្តិ វុច្ចតិ ។ លោកុត្តរំ បន ឯវំ ន ហោតីតិ តថា ន វុត្តំ។ **សុញ្ញតាទិនាមវសេនា**តិ អនិមិត្តាប្បណិហិតនាមទាយកេហិ សគុណារម្មណេហិ វិជ្ជមានេហិបិ ផលស្ស សុញ្ញតនាមទានទីបនេ អគ្គហិតភាវេនេវ អវោមិស្សេនាតិ អត្ថោ។ អាគមនតោ សុញ្ញតាប្បណិហិតនាមវតោ មគ្គស្ស អាគមនីយដ្ឋានេ ឋត្វា អត្តនោ ផលស្ស នាមត្តយទានំ យោជិតំ, ឥតរស្សាបិ បន តថេវ យោជេតព្ពំ។ នយមត្តទស្សនញ្ហេតំ។ សគុណារម្មណេហិ បន នាមត្តយវតោ អនិច្ចានុបស្សនានន្តរស្សាបិ មគ្គស្ស អាគមនីយដ្ឋានេ ឋត្វា អត្តនោ ផលស្ស នាមត្តយទានំ ន និវារិតន្តិ។ វុដ្ឋានកផលសមាបត្តិយា ច វិបស្សនាគមនវសេន នាមលាភេ មគ្គស្ស វិយ អនិមិត្តនាមលាភោ ន សិយា។ យថា បន មគ្គានន្តរស្ស វិយ វុដ្ឋានកផលសមាបត្តិយាបិ ឈានបដិបទាភេទោ ហោតិ, ឯវំ សុញ្ញតាទិនាមលាភេ សតិ អនិមិត្តនាមញ្ច លភតីតិ។ **អរូបសន្តាយា**តិ ឥទំ កេនចិ អញ្ញេន អនន្តរិតត្តា តាទិសាយ ឯវ សន្តាយ...បេ.... បញ្ញាយ ច អនន្តរបច្ចយភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ។ តេន ឆន្ទាទយោបិ អត្តនោ អនន្តរសទិសានំ ឆន្ទាទីនំ ឧប្បាទកា អធិបតិភូតា អធិបតិភូតេ ឯវ ឧប្បាទេន្តីតិ ឥមមត្ថំ ទីបេតិ។

៥៥៥. កិលេសសមុច្ឆេទកស្ស មគ្គស្ស សម្មាទិដ្ឋិអាទិកស្ស និយ្យានិកសភាវស្ស ផលេនបិ បដិប្បស្សទ្ធកិលេសេន និយ្យានសភាវេនេវ ភវិតព្ពំ, តស្មា ផលេបិ **“មគ្គង្គំ មគ្គបរិយាបន្ន”**ន្តិ វុត្តំ។ ឯវញ្ច កត្វា មគ្គវិភង្គេ ផលេសុ ច អដ្ឋង្គិកោ បញ្ចង្គិកោ ច មគ្គោ ឧទ្ធដោ, ឯវំ ពោជ្ឈង្គាបីតិ។ **មគ្គំ ឧបាទាយា**តិ មគ្គសទិសតាយ មគ្គោតិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយាហ។

លោកុត្តរវិបាកកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អកុសលវិបាកកថាវណ្ណនា

៥៥៦. ឥដ្ឋឥដ្ឋមជ្ឈត្តេសុ វិយ ន អនិដ្ឋអនិដ្ឋមជ្ឈត្តេសុ សន្តីរណវិសេសោ អត្ថិ, អនិដ្ឋារម្មណមេវ បន អធិមត្តំ មន្ទញ្ច ឯវំ ទ្វិធា វុត្តំ។

អកុសលវិបាកកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កិរិយាព្យាកតំ

មនោធាតុចិត្តវណ្ណនា

៥៦៦. **វាតបុប្ផ**ន្តិ មោឃបុប្ផំ។ តំ អច្ឆិន្នេបិ រុក្ខេ ន ផលតិ, ឆិន្នរុក្ខបុប្ផំ បន អច្ឆិន្នេ ផលេយ្យ។ ឯវំ អច្ឆិន្នភវមូលស្សាបិ បវត្តមានំ យំ ន ផលតិ, តំ វាតបុប្ផសទិសំ។ ឥតរស្សេវ បន បវត្តមានំ ឆិន្នរុក្ខបុប្ផសទិសំ។ តញ្ហិ អច្ឆិន្នេ ភវមូលេ ផលេយ្យាតិ។

កិរិយមនោវិញ្ញាណធាតុចិត្តវណ្ណនា

៥៦៨. **លោលុប្បតណ្ហា បហីនា**តិ ឥមស្ស ចិត្តស្ស បច្ចយភូតា បុរិមា បវត្តិ ទស្សិតា។ ឥទំ បន ចិត្តំ វិចារណបញ្ញារហិតន្តិ កេវលំ សោមនស្សមត្តំ ឧប្បាទេន្តស្ស ហោតីតិ។ ឯវំ ចេតិយបូជាទីសុបិ ទដ្ឋព្ពំ។ **វត្តំ ករោន្តោ**តិ ឥទំ វត្តំ ករោន្តស្ស ផោដ្ឋព្ពារម្មណេ កាយទ្វារចិត្តប្បវត្តិំ សន្ធាយ វុត្តំ។ បញ្ចទ្វារានុគតំ ហុត្វា លព្ភមានំ សន្ធាយ បញ្ចទ្វារេ ឯវំ វា លោលុប្បតណ្ហាបហានាទិបច្ចវេក្ខណហេតុភូតំ ឥទមេវ បវត្តិំ សន្ធាយ តត្ថ តត្ថ **“ឥមិនា ចិត្តេន សោមនស្សិតោ ហោតី”**តិ វុត្តន្តិ **“ឯវំ តាវ បញ្ចទ្វារេ លព្ភតី”**តិ អាហ។ អតីតំសាទីសុ អប្បដិហតំ ញាណំ វត្វា “ឥមេហិ តីហិ ធម្មេហិ សមន្នាគតស្ស ពុទ្ធស្ស ភគវតោ សព្ពំ កាយកម្មំ ញាណានុបរិវត្តី”តិអាទិវចនតោ (មហានិ. ១៥៦ អត្ថតោ សមានំ) “ភគវតោ ឥទំ ឧប្បជ្ជតី”តិ វុត្តវចនំ វិចារេតព្ពំ។ អហេតុកស្ស មូលាភាវេន សុប្បតិដ្ឋិតតា នត្ថីតិ ពលភាវោ អបរិបុណ្ណោ, តស្មា ឧទ្ទេសវារេ “សមាធិពលំ ហោតិ, វីរិយពលំ ហោតី”តិ ន វុត្តំ។ តតោ ឯវ ហិ អហេតុកានំ សង្គហវារេ ឈានង្គានិ ច ន ឧទ្ធដានិ។ តេនេវ ឥមស្មិម្បិ អហេតុកទ្វយេ ពលានិ អនុទ្ទេសាសង្គហិតានិ។ យស្មា បន វីរិយស្ស វិជ្ជមានត្តា សេសាហេតុកេហិ ពលវំ, យស្មា ច ឯត្ថ វិតក្កាទីនំ ឈានបច្ចយមត្តតា វិយ សមាធិវីរិយានំ ពលមត្តតា អត្ថិ, តស្មា និទ្ទេសវារេ “សមាធិពលំ វីរិយពល”ន្តិ វត្វា ឋបិតំ។ យស្មា បន នេវ កុសលំ នាកុសលំ, តស្មា សម្មាសមាធិ មិច្ឆាសមាធីតិ, សម្មាវាយាមោ មិច្ឆាវាយាមោតិ ច ន វុត្តន្តិ អធិប្បាយោ។ ឯវំ សតិ មហាកិរិយចិត្តេសុ ច ឯតំ ន វត្តព្ពំ សិយា, វុត្តញ្ច, តស្មា សម្មា, មិច្ឆា វា និយ្យានិកសភាវាភាវតោ មគ្គបច្ចយភាវំ អប្បត្តា សមាធិវាយាមា ឥធ តថា ន វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពា។

៥៧៤. ឥន្ទ្រិយបរោបរិយត្តអាសយានុសយសព្ពញ្ញុតានាវរណញ្ញាណានិ ឥមស្សានន្តរំ ឧប្បជ្ជមានានិ យមកបាដិហារិយមហាករុណាសមាបត្តិញាណានិ ច ឥមស្ស អនន្តរំ ឧប្បន្នបរិកម្មានន្តរានិ ឥមិនា អាវជ្ជិតារម្មណេយេវ បវត្តន្តីតិ អាហ “**ឆ**…**បេ**…. **គណ្ហន្តី**”តិ។ មហាវិសយត្តា មហាគជោ វិយ មហន្តត្តិ **មហាគជំ**។

រូបាវចរារូបាវចរកិរិយចិត្តវណ្ណនា

៥៧៧. ឥទានិ យានិ កិរិយានិ ជាតានិ, តានិ វេទិតព្ពានីតិ ឯវំ យោជនា កាតព្ពា។ **អត្តភាវោ**តិ បញ្ចក្ខន្ធា វុច្ចន្តិ។

ចិត្តុប្បាទកណ្ឌវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. រូបកណ្ឌំ

ឧទ្ទេសវណ្ណនា

ឥទានិ រូបមព្យាកតំ ភាជេតព្ពំ, តញ្ច កេនចិ សមយវវត្ថានំ កត្វា ន សក្កា ភាជេតុំ។ ន ហិ រូបស្ស ចិត្តុប្បាទេន សមយវវត្ថានំ សក្កា កាតុំ អចិត្តសមុដ្ឋានសព្ភាវតោ, ចិត្តសមុដ្ឋានស្ស ច អនេកចិត្តសមុដ្ឋានតាយ រូបសមុដ្ឋាបកចិត្តានញ្ច កេសញ្ចិ កត្ថចិ អសមុដ្ឋាបនតាយ វវត្ថានាភាវតោ, វិញ្ញត្តិទ្វយវជ្ជិតស្ស រូបស្ស អចិត្តសហភុភាវតោ ច, ន ច រូបានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរណេន សមយវវត្ថានំ យុជ្ជតិ មហគ្គតប្បមាណានំ ឈានានំ វិយ រូបានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហាតព្ពតាភាវា, ឧបាទារូបេហិ ច ន យុជ្ជតិ តេសំ សហជាតាទិបច្ចយភាវេន អប្បវត្តនតោ, នាបិ មហាភូតេហិ យុជ្ជតិ កេសញ្ចិ មហាភូតានំ កេហិចិ ឧបាទារូបេហិ វិនា បវត្តិតោ អសមានកាលានញ្ច សព្ភាវតោ។ ន ហិ “យស្មិំ សមយេ បថវីធាតុ ឧប្បន្នា ហោតិ, តស្មិំ សមយេ ចក្ខាយតនំ ហោតី”តិ សក្កា វត្តុំ សោតាទិនិស្សយភូតាយ បថវិយា ចិត្តាទិសមុដ្ឋានាយ ច សហ ចក្ខាយតនស្ស អភាវា។ ឯវំ សោតាយតនាទីសុបិ យោជេតព្ពំ។

មហាភូតេហិ អសមានកាលានិ វិញ្ញត្តិឧបចយាទីនិបិ តស្មិំ សមយេ ហោន្តីតិ ន សក្កា វត្តុន្តិ។ ឯកស្មិញ្ច កាលេ អនេកានិ កលាបសហស្សានិ ឧប្បជ្ជន្តិ បវត្តន្តិ ច, ន អរូបធម្មានំ វិយ រូបានំ កលាបទ្វយសហាភាវោ អត្ថិ។ ឯកស្មិញ្ច កលាបេ វត្តមានេ ឯវ អញ្ញស្ស និរោធោ, អញ្ញស្ស ចុប្បត្តិ ហោតីតិ សព្ពថា រូបាព្យាកតំ សមយវវត្ថានំ កត្វា ន សក្កា វិភជិតុំ។ ឯកកាទីហិ បន នយេហិ ន ហេតុអាទិនា សភាវេន វិភជិតុំ សក្កាតិ តថា វិភជនត្ថំ ចិត្តុប្បាទកណ្ឌេ តាវ អវិភត្តំ អព្យាកតំ អត្ថីតិ ទស្សេតុំ សមយវវត្ថានេន វិនា អព្យាកតស្ស សភាវតោយេវ និទ្ទេសេ ឯកទេសំ និទ្ទិសិត្វា និគមនករណស្ស អនុបបត្តិតោ ច វិភត្តញ្ច អវិភត្តញ្ច សព្ពំ សង្គណ្ហន្តោ អាហ “កតមេ ធម្មា អព្យាកតា? កុសលា...បេ.... អសង្ខតា ច ធាតុ។ ឥមេ ធម្មា អព្យាកតា”តិ។ អវិភត្តេ ហិ វិភជិតព្ពេ ទស្សិតេ វិភជនំ យុត្តំ ញាតុំ ឥច្ឆាយ ឧប្បាទិតាយាតិ។ ឯត្ថ បន វិបាកកិរិយាព្យាកតំ វិភត្តត្តា ន វិភជិតព្ពំ, អសង្ខតា ច ធាតុ ភេទាភាវតោ។ យំ បនេត្ថ ភេទយុត្តត្តា អវិភត្តត្តា ច វិភជិតព្ពំ, តំ វិភជន្តោ អាហ **“តត្ថ កតមំ សព្ពំ រូប”**ន្តិអាទិ។ អយមេត្ថ បាឡិយោជនា។

នយំ ទស្សេត្វាតិ ឯត្ថ ហេដ្ឋា គហណមេវ នយទស្សនំ។ តំ វិបាកេសុ កត្វា វិញ្ញាតត្តា កិរិយាព្យាកតេសុ និស្សជ្ជំ។ កាមាវចរាទិភាវេន វត្តព្ពស្ស កិរិយាព្យាកតស្ស វា ទស្សនំ, តំ កត្វា កាមាវចរាតិអាទិកំ គហេត្វា វុត្តត្តា និស្សជ្ជំ។ **បញ្ចវីសតិ រូបានី**តិ បាឡិយំ វុត្តានិ ទសាយតនានិ បញ្ចទស ច សុខុមរូបានិ, ឧបចយសន្តតិយោ វា ឯកន្តិ កត្វា ហទយវត្ថុញ្ច។ **ឆន្នវុតី**តិ ចក្ខាទិទសកា សត្ត ឧតុសមុដ្ឋានាទយោ តយោ អដ្ឋកា ឧតុចិត្តជា ទ្វេ សទ្ទា ច។ កលាបភាវេន បវត្តរូបរូបានិ “រូបកោដ្ឋាសា”តិ វុត្តានិ រូបកលាបកោដ្ឋាសភាវតោ។ **កោដ្ឋាសា**តិ ច អំសា, អវយវាតិ អត្ថោ។ **កោដ្ឋ**ន្តិ វា សរីរំ, តស្ស អំសា កេសាទយោ កោដ្ឋាសាតិ អញ្ញេបិ អវយវា កោដ្ឋាសា វិយ **កោដ្ឋាសា។ និព្ពានំ និប្បទេសតោ គហិត**ន្តិ សោបាទិសេសនិរុបាទិសេសរាគក្ខយាទិអសង្ខតាទិវចនីយភាវេន ភិន្នំ និប្បទេសតោ គហិតំ។ អត្ថតោ ហិ ឯកាវ អសង្ខតា ធាតូតិ។

៥៨៤. សព្ពន្តិ សកលំ ចក្កវាឡំ។ **បរិមណ្ឌលំ** បរិមណ្ឌលសណ្ឋានំ, បរិក្ខេបតោ ឆត្តឹស សតសហស្សានិ ទស ចេវ សហស្សានិ អឌ្ឍចតុត្ថានិ ច យោជនសតានិ ហោន្តីតិ អត្ថោ។ ឯត្ថ ច វដ្ដំ “បរិមណ្ឌល”ន្តិ វុត្តំ។ **ចត្តារិ នហុតានី**តិ ចត្តាលីស សហស្សានិ។ **នគវ្ហយា**តិ នគាតិ អវ្ហាតព្ពា នគសទ្ទនាមាតិ អត្ថោ។

ទេវទានវាទីនំ តិកាវុតាទិសរីរវសេន មហន្តានិ បាតុភូតានិ។ តត្ថាយំ វចនត្ថោ – ភូតានិ ជាតានិ និព្ពត្តានិ មហន្តានិ **មហាភូតានី**តិ។ អនេកច្ឆរិយទស្សនេន អនេកាភូតវិសេសទស្សនវសេន ច មាយាការោ មហន្តោ ភូតោតិ **មហាភូតោ**។ យក្ខាទយោ ជាតិវសេនេវ មហន្តា ភូតាតិ **មហាភូតា**។ និរុឡ្ហោ វា អយំ មហាភូតសទ្ទោ តេសុ ទដ្ឋព្ពោ។ បថវិយាទយោ បន មហាភូតា វិយ **មហាភូតា**។ ភូតសទ្ទស្ស ឧភយលិង្គត្តា នបុំសកតា កតា។ **មហាបរិហារតោ**តិ ឯត្ថ វចនត្ថំ វទន្តោ អាហ **“មហន្តេហិ ភូតានិ, មហាបរិហារានិ វា ភូតានី”**តិ។ តត្ថ បច្ឆិមត្ថេ បុរិមបទេ ឧត្តរបទស្ស បរិហារសទ្ទស្ស លោបំ កត្វា **“មហាភូតានី”**តិ វុច្ចន្តិ។

អច្ចិមតោតិ អគ្គិស្ស។ កោដិសតសហស្សំ ឯកំ **កោដិសតសហស្សេកំ**។ **ចក្កវាឡ**ន្តិ តំ សព្ពំ អាណាក្ខេត្តវសេន ឯកំ កត្វា វោហរន្តិ។ **វិលីយតិ** ខារោទកេន។ **វិកីរតី**តិ វិទ្ធំសតិ។ ឧបាទិន្នកេសុ វិការំ ទស្សេន្តោ **“បត្ថទ្ធោ”**តិអាទិមាហ។ **កដ្ឋមុខេន វា**តិ **វា**-សទ្ទោ ឧបមត្ថោ។ យថា កដ្ឋមុខសប្បេន ទដ្ឋោ បត្ថទ្ធោ ហោតិ, ឯវំ បថវីធាតុប្បកោបេន សោ កាយោ កដ្ឋមុខេវ ហោតិ, កដ្ឋមុខមុខគតោ វិយ បត្ថទ្ធោ ហោតីតិ អត្ថោ។ អថ

វា **វា**-សទ្ទោ ឯវសទ្ទស្សត្ថេ។ “បថវីធាតុប្បកោបេនា”តិ ឯតស្ស ច បរតោ អាហរិត្វា វេទិតព្ពោ។ តត្រាយមត្ថោ –
“កដ្ឋមុខេន ទដ្ឋោបិ កាយោ បថវីធាតុប្បកោបេនេវ បត្ថទ្ធោ ហោតិ, តស្មា បថវីធាតុយា អវិយុត្តោ សោ
កាយោ សព្ពទា កដ្ឋមុខមុខគតោ វិយ ហោតី”តិ។ អថ វា អនិយមត្ថោ **វា**-សទ្ទោ។ តត្រាយមត្ថោ – “កដ្ឋ
មុខេន ទដ្ឋោ កាយោ បត្ថទ្ធោ ហោតិ វា ន វា ហោតិ មន្តាគទវសេន, បថវីធាតុប្បកោបេន បន មន្តាគទ
រហិតោ សោ កាយោ កដ្ឋមុខមុខគតោ វិយ ហោតិ ឯកន្តបត្ថទ្ធោ”តិ។ **បូតិយោ**តិ កុថិតោ។ **មហាវិការានិ ភូ
តានី**តិ មហាវិការានិ ជាតានិ, វិជ្ជមានានីតិ វា អត្ថោ។ ឯត្ថ ច បុរិមបទេ ឧត្តរបទស្ស វិការសទ្ទស្ស លោបំ ក
ត្វា **“មហាភូតានី”**តិ វុត្តានិ។

បថវីតិអាទិនា សព្ពលោកស្ស បាកដានិបិ វិបល្លាសំ មុញ្ចិត្វា យថាសភាវតោ បរិគ្គយ្ហមានានិ មហន្តេន
វាយាមេន វិនា ន បរិគ្គយ្ហន្តីតិ បាកដានិបិ ទុវិញ្ញេយ្យសភាវត្តា **“មហន្តានី”**តិ វុច្ចន្តិ។ តានិ ហិ សុវិញ្ញេយ្យានិ អ
មហន្តានីតិ គហេត្វា ឋិតោ តេសំ ទុប្បរិគ្គហិតតំ ទិស្វា “អហោ មហន្តានិ ឯតានី”តិ បជានាតិ។ **ឧបាទាយា**តិ
ឯតេន វិញ្ញាយមានា បច្ឆិមកាលកិរិយា បវត្តីតិ កត្វា **“បវត្តរូប”**ន្តិ វុត្តំ។ ឯវញ្ហិ “ឧបាទាយា”តិ ឯតេន
បដិច្ចសមុប្បន្នតា វុត្តា ហោតីតិ។ អថ វា ឧបាទាយតិ និស្សយតីតិ ឧបាទាយំ, ឧបាទាយមេវ រូបំ **ឧបាទាយរូបំ,**
អញ្ញនិស្សយស្ស ឯកន្តនិស្សិតស្ស រូបស្សេតំ អធិវចនំ។ តំ បន ន សត្តស្ស, នាបិ វេទនាទិនោ តទភាវេបិ
ភាវតោតិ ទស្សេតុំ **“ចតុន្នំ មហាភូតាន”**ន្តិអាទិមាហ។ ភវតិ ហិ និស្សយរូបានំ សាមិភាវោតិ។

តិវិធរូបសង្គហវណ្ណនា

៥៨៥. បកិណ្ណកទុកេសុ អជ្ឈត្តិកទុកំ មុញ្ចិត្វា អញ្ញោ សព្ពទុកេហិ តិកវសេន យោជនំ គច្ឆន្តោ នត្ថិ,
វិញ្ញត្តិទុកោ ច យោជនំ ន គច្ឆតីតិ សព្ពទុកយោគីសុ អាទិភូតំ អជ្ឈត្តិកទុកមេវ គហេត្វា សេសេហិ សព្ព
ទុកេហិ យោជេត្វា តិកា វុត្តា។ សក្កា ហិ ឯតេន នយេន អញ្ញេសម្បិ ទុកានំ ទុកន្តរេហិ លព្ភមានា តិកយោជនា
វិញ្ញាតុន្តិ។

ចតុព្ពិធាទិរូបសង្គហវណ្ណនា

៥៨៦. ចតុក្កេសុ ឯកន្តចិត្តសមុដ្ឋានស្ស វិញ្ញត្តិទ្វយភាវតោ វិញ្ញត្តិទុកាទីហិ សមានគតិកោ ចិត្តសមុដ្ឋាន
ទុកោតិ តេន សហ ឧបាទាទុកស្ស យោជនាយ លព្ភមានោបិ ចតុក្កោ ន វុត្តោ, តថា សនិទស្សនទុកាទីនំ
តេន តស្ស ច ឱឡារិកទុកាទុកេហិ យោជនាយ លព្ភមានា ន វុត្តា, ធម្មានំ វា សភាវកិច្ចានិ ពោធេតព្ពាការញ្ច
យាថាវតោ ជានន្តេន ភគវតា តេន អញ្ញេសំ តស្ស ច អញ្ញេហិ យោជនា ន កតាតិ កឹ ឯត្ថ ការណបរិយេស
នាយ, អទ្ធា សា យោជនា ន កាតព្ពា, យតោ ភគវតា ន កតាតិ វេទិតព្ពា។ អញ្ញេ បន បកិណ្ណកទុកា អញ្ញេហិ
បកិណ្ណកទុកេហិ យោជេតុំ យុត្តា, តេហិ យោជិតា ឯវ។ វត្ថុទុកាទីសុ បន សោតសម្ផស្សារម្មណទុកាទយោ វជ្ជេ
ត្វា អញ្ញេហិ អារម្មណពាហិរាយតនាទិលព្ភមានទុកេហិ ឧបាទិន្នកទុកស្ស ឧបាទិន្នុបាទានិយទុកស្ស ច
យោជនាយ ចតុក្កា លព្ភន្តិ, ចិត្តសមុដ្ឋានទុកស្ស ច សព្ពារម្មណពាហិរាយតនាទិលព្ភមានទុកេហិ។ អវសេសេហិ
បន តេសំ អញ្ញេសញ្ច សព្ពវត្ថុទុកាទីហិ យោជនាយ ន លព្ភន្តីតិ វេទិតព្ពា។

ឧទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

រូបវិភត្តិ

ឯកកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៥៩៤. អវិជ្ជមានវិភាគស្ស វិភាគាភាវទស្សនមេវ **និទ្ទេសោ** និច្ឆយករណតោ, តស្មា “សព្ពំ រូបំ ន ហេតុ
មេវា”តិអាទិនា វិភាគាភាវាវធារណេន ឯវ-សទ្ទេន និទ្ទេសំ ករោតិ។ **ហេតុហេតូ**តិ មូលហេតុ, ហេតុ
បច្ចយហេតូតិ វា អយមត្ថោ។ **មហាភូតា ហេតូ**តិ អយមេវត្ថោ **មហាភូតា បច្ចយោ**តិ ឯតេនបិ វុត្តោតិ។ ហេតុ
បច្ចយសទ្ទានំ សមានត្ថត្តា បច្ចយោ ឯវ ហេតុ **បច្ចយហេតុ**។ យោ ច រូបក្ខន្ធស្ស ហេតុ, សោ ឯវ តស្ស បញ្ញាប
នាយ ហេតូតិ វុត្តោ តទភាវេ អភាវតោ។ **អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នានំ កម្មសមាទានានំ ឋានសោ ហេតុសោ
វិបាក**ន្តិ ឯត្ថ វិជ្ជមានេសុបិ អញ្ញេសុ បច្ចយេសុ ឥដ្ឋានិដ្ឋវិបាកនិយាមកត្តា ឧត្តមំ បធានំ កុសលាកុសលំ គតិ
ឧបធិកអាលបយោគសម្បត្តិវិបត្តិដ្ឋាននិប្ផាទិតំ ឥដ្ឋានិដ្ឋារម្មណញ្ច កម្មមិវ បធានត្តា “ហេតូ”តិ វុត្តន្តិ ឥមិនា
អធិប្បាយេន កម្មារម្មណានិ **“ឧត្តមហេតូ”**តិ វុត្តានិ។ វក្ខតិ ច “គតិឧបធិកាលបយោគា វិបាកស្ស ឋានំ, កម្មំ
ហេតូ”តិ។ ឥធ បន កម្មមិវ ឧត្តមត្តា អារម្មណម្បិ ហេតុវចនំ អរហតីតិ **“ឧត្តមហេតូ”**តិ វុត្តំ។ **សង្ខារាន**ន្តិ

បុញ្ញាភិសង្ខារាទីនំ អវិជ្ជា សាធារណបច្ចយត្តា “ហេតូ”តិ វុត្តា។ **ផរតី**តិ គច្ឆតិ បាបុណាតិ។ **បដិក្ខេបនិទ្ទេសោ**តិ ឥទំ មាតិកាយ អាគតបដិក្ខេបវសេន វុត្តំ។ ឥធ បន មាតិកាយ ន ហេតុបទាទិសង្គហិតតា ច រូបស្ស វុត្តា តំតំសភាវត្តា, អវធារិតតា ច អនញ្ញសភាវតោ។

រូបីទុកេ រូបីបទមេវ ឥធ “រូប”ន្តិ វុត្តំ។ តេន រូបីរូបបទានំ ឯកត្ថតា សិទ្ធា ហោតិ រុប្បនលក្ខណយុត្តស្សេវ រូបីរូបភាវតោ។ **ឧប្បន្នំ ឆហិ វិញ្ញាណេហិ វិញ្ញេយ្យ**ន្តិ អរូបតោ វិធុរំ រូបស្ស សភាវំ ទស្សេតិ។ ន ហិ អរូបំ ឧប្បន្នំ ឆហិ វិញ្ញាណេហិ វិញ្ញេយ្យំ យថា រូបំ, តេន រូបំ ឧប្បន្នំ ឆហិ វិញ្ញាណេហិ វិញ្ញេយ្យំ, ន អរូបន្តិ អរូបតោ និវត្តេត្វា រូបេ ឯវ ឯតំ សភាវំ និយមេតិ, ន រូបំ ឯតស្មិំ សភាវេ។ អត្ថិ ហិ រូបំ អតីតានាគតំ យំ ឧប្បន្នំ ឆហិ វិញ្ញាណេហិ វិញ្ញេយ្យសភាវំ ន ហោតីតិ។ ឯកមេវ ច និយមំ បុន ឯវសទ្ទេន និយមេតិ “យថាវុត្តោ និយមោ រូបេ អត្ថិ ឯវ, អរូបេ វិយ ន នត្ថី”តិ។ អថ វា **សព្ពំ រូប**ន្តិ ភូតុបាទាយរូបំ កាលភេទំ អនាមសិត្វា “សព្ព”ន្តិ វុត្តំ, តំ សព្ពំ អរូបេហិ សមានវិញ្ញេយ្យសភាវំ អតីតានាគតំ និវត្តេតុំ ឧប្បន្នន្តិ ឯតេន វិសេសេតិ, តំ ឧប្បន្នំ សព្ពំ រូបំ ឆហិ វិញ្ញាណេហិ វិញ្ញេយ្យមេវាតិ អត្ថោ។

ននុ ឯវំ រូបាយតនស្សាបិ សោតវិញ្ញាណាទីហិ វិញ្ញេយ្យតា អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ រូបំ សព្ពំ សម្បិណ្ឌេត្វា ឯកន្តលក្ខណទស្សនវសេន ឯកីភាវេន គហេត្វា អរូបតោ វិធុរស្ស ឆហិ វិញ្ញាណេហិ វិញ្ញេយ្យសភាវស្ស ទស្សនតោ។ បច្ចុប្បន្នរូបមេវ ឆហិ វិញ្ញាណេហិ វិញ្ញេយ្យន្តិ ឯតស្មឹ បន និយមេ “សព្ពំ រូប”ន្តិ ឯត្ថាយំ វិញ្ញេយ្យភាវនិយមោ ន វុត្តោ, អថ ខោ បច្ចុប្បន្នន្តិ សព្ពរូបស្ស ឯកន្តលក្ខណនិយមោ ទស្សិតោ ន សិយា។ បាឡិយញ្ច **វិញ្ញេយ្យមេវា**តិ **ឯវ**-ការោ វុត្តោ, ន ឧប្បន្នមេវាតិ។ តស្មា ឧប្បន្នស្សេវ មនោវិញ្ញេយ្យនិយមាបត្តិ នត្ថីតិ កឹ សោតបតិតត្តេន, តស្មា វុត្តនយេនត្ថោ យោជេតព្ពោ។

កថំវិធន្តិ គុណេហិ កថំ សណ្ឋិតំ។ ញាណមេវ **ញាណវត្ថុ**។ សមានជាតិកានំ សង្គហោ, សមានជាតិយា វា សង្គហោ **សជាតិសង្គហោ**។ សញ្ជាយន្តិ ឯត្ថាតិ សញ្ជាតិ, សញ្ជាតិយា សង្គហោ **សញ្ជាតិសង្គហោ**, សញ្ជាតិទេសេន សង្គហោតិ អត្ថោ។ អញ្ញមញ្ញោបការវសេន អវិប្បយោគេន ច សមាធិទេសេ ជាតា សម្មាសតិអាទយោ សមាធិក្ខន្ធេ សង្គហិតា។ យត្ថ ច សតិអាទិសហាយវតោ សមាធិស្ស អត្តនោ កិច្ចករណំ, សោ ចិត្តុប្បាទោ សមាធិទេសោ។ សម្មាសង្កប្បស្ស ច អប្បនាភាវតោ បដិវេធសទិសំ កិច្ចន្តិ សមានេន បដិវេធកិច្ចេន ទិដ្ឋិ សង្កប្បា បញ្ញក្ខន្ធេ សង្គហិតា។

រូបវិភត្តិឯកកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ទុកនិទ្ទេសោ

ឧបាទាភាជនីយកថាវណ្ណនា

៥៩៦. អប្បរជក្ខាទិសត្តសមូហទស្សនំ **ពុទ្ធចក្ខុ**, ឆសុ អសាធារណញាណេសុ ឥន្ទ្រិយបរោបរិយត្តញាណំ ទដ្ឋព្ពំ។ សព្ពសង្ខតាសង្ខតទស្សនំ **សមន្តចក្ខុ**។ “ទុក្ខំ បរិញ្ញេយ្យំ បរិញ្ញាត”ន្តិ (សំ. និ. ៥.១០៨១; មហាវ. ១៥) ឯវមាទិនា អាការេន បវត្តំ ញាណទស្សនំ **ញាណចក្ខុ**, តម្បិ បុរិមទ្វយមិវ កាមាវចរំ។ ចតុសច្ចធម្មទស្សនំ **ធម្មចក្ខុ**។ ឧបត្ថម្ភភូតា ចតុសមុដ្ឋានិករូបសន្តតិយោ សម្ភារា។ សហ សម្ភារេហិ **សសម្ភារំ**, សម្ភារវន្តំ។ **សម្ភារោ**តិ អាបោធាតុមេវ សម្ភវសម្ពុតមាហ។ **សណ្ឋាន**ន្តិ វណ្ណាយតនមេវ បរិមណ្ឌលាទិសណ្ឋានភូតំ។ តេសំ បន វិសុំ វចនំ តថាភូតានំ អតថាភូតានញ្ច អាបោធាតុវណ្ណាយតនានំ យថាវុត្តេ មំសបិណ្ឌេ វិជ្ជមានត្តា។ ចុទ្ទសសម្ភារោ ហិ មំសបិណ្ឌោ។ សម្ភវស្ស ចតុធាតុនិស្សិតេហិ សហ វុត្តស្ស ធាតុត្តយនិស្សិតតា យោជេតព្ពា។ អាបោធាតុវណ្ណាយតនានមេវ វា សម្ភវសណ្ឋានាភាវា វិសុំ វុត្តាតិ ចតុធាតុនិស្សិតតា ច ន វិរុជ្ឈតិ។ យំ មំសបិណ្ឌំ សេតាទិនា សញ្ជានន្តោ ន បសាទចក្ខុំ សញ្ជានាតិ, បត្ថិណ្ណតាទិវិសេសំ វត្ថុកាមោ “បថវីបិ អត្ថី”តិអាទិ វុត្តម្បិ វទតិ។

សរីរសណ្ឋានុប្បត្តិទេសភូតេតិ ឯតេន អវសេសំ កណ្ហមណ្ឌលំ បដិក្ខិបតិ។ ស្នេហមិវ សត្តក្ខិបដលានិ ព្យាបេត្វា ឋិតាហេវ អត្តនោ និស្សយភូតាហិ ចតូហិ ធាតូហិ កតូបការំ តំនិស្សិតេហិ ឯវ អាយុវណ្ណាទីហិ អនុបាលិតបរិវារិតំ តិសន្តតិរូបសមុដ្ឋាបកេហិ ឧតុចិត្តាហារេហិ ឧបត្ថម្ភិយមានំ តិដ្ឋតិ។ សត្តក្ខិបដលានំ ព្យាបនវចនេន ច អនេកកលាបគតភាវំ ចក្ខុស្ស ទស្សេតិ។ **បមាណតោ ឩកាសិរមត្ត**ន្តិ ឩកាសិរមត្តេ បទេសេ បវត្តនតោ វុត្តំ។ **រូបានិ មនុបស្សតី**តិ **ម**-ការោ បទសន្ធិករោ។ អថ វា **មនូ**តិ មច្ចោ។ ឧបការភូតេហិ **សង្គហិតោ**។ **បរិយាយេនា**តិ ចតុន្នំ បសាទោ តេសុ ឯកស្ស ទ្វិន្នញ្ចាតិបិ វត្តុំ យុត្តោ សមានធនានំ ធនំ វិយាតិ ឯតេន

បរិយាយេន។ **សរីរំ** រូបក្ខន្ធោ ឯវ។ បដិយត្តនមេវ និយ៌សោ **បដិយត្តនានិយ៌សោ**។ រូបាភិមុខភាវេន ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស និស្សយភាវាបត្តិសង្ខាតោ បដិយត្តនតោ ជាតោ វា និយ៌សោ **បដិយត្តនានិយ៌សោ**។

បរិកប្បវចនំ "សចេ អាបាថំ អាគច្ឆេយ្យា"តិ ហេតុកិរិយំ, "បស្សេយ្យា"តិ ផលកិរិយញ្ច បរិកប្បេត្វា តេន បរិកប្បេន វចនំ។ ឯត្ថ ច ហេតុកិរិយា អនេកត្តា អវុត្តាបិ វិញ្ញាយតីតិ ទដ្ឋព្ពា។ "បស្សេ វា"តិ ឥមិនា វចនេន តីសុបិ កាលេសុ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស និស្សយភាវំ អនុបគច្ឆន្តំ ចក្ខុំ សង្គណ្ហាតិ។ ទស្សនេ បរិណាយកភាវោ **ទស្សនបរិណាយកដ្ឋោ**។ យថា ហិ ឥស្សរោ "ឥទញ្ចិទញ្ច ករោថា"តិ វទន្តោ តស្មិំ តស្មិំ កិច្ចេ សបុរិសេ បរិណាយតិ បវត្តយតិ, ឯវមិទម្បិ ចក្ខុសម្ផស្សាទីនំ និស្សយភាវេន តេ ធម្មេ ទស្សនកិច្ចេ អាណាបេន្តំ វិយ បរិណាយតីតិ ចក្ខូតិ វុច្ចតិ។ ចក្ខតីតិ ហិ **ចក្ខុ**, យថាវុត្តេន នយេន អាចិក្ខតិ បរិណាយតីតិ អត្ថោ។ អថ វា សមវិសមានិ រូបានិ ចក្ខតិ អាចិក្ខតិ, បកាសេតីតិ វា **ចក្ខុ**។ សញ្ចាយន្តិ ឯត្ថាតិ **សញ្ចាតិ**។ កេ សញ្ចាយន្តិ? ផស្សាទីនិ ។ តថា **សមោសរណំ**។ ចក្ខុសម្ផស្សាទីនំ អត្តនោ តិក្ខមន្ទភាវានុវត្តនេន **ឥន្ទដ្ឋំ ការេតីតិ**។ និច្ចំ ធុវំ អត្ថាតិ គហិតស្សបិ **លុជ្ជនបលុជ្ជនដ្ឋេន**។ វឡញ្ជន្តិ បវិសន្តិ ឯតេនាតិ វឡញ្ជនំ, តំទ្វារិកានំ ផស្សាទីនំ **វឡញ្ជនដ្ឋេន**។

៥៩៧. បុព្ពេ វុត្តោ បរិកប្បោ ឯវ **វិកប្បនត្ថោ។ យត្តយមានមេវា**តិ បសាទស្ស អភិមុខភាវវិសេសំ គច្ឆន្តមេវ។

៥៩៩. រូបំ អារព្ភ ចក្ខុសម្ផស្សាទីនំ ឧប្បត្តិវចនេនេវ តេសំ តំទ្វារិកានំ អញ្ញេសញ្ច រូបំ អារព្ភ ឧប្បត្តិ វុត្តា ហោតិ។ យថា ច តេសំ រូបំ បច្ចយោ ហោតិ, តេន បច្ចយេន ឧប្បត្តិ វុត្តា ហោតីតិ អធិប្បាយេន "**ឥមិនា**"តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ចក្ខុបសាទវត្ថុកានំ ផស្សាទីន**ន្តិ ឥមិនា វចនេន តទាលម្ពនរូបារម្មណតាយ តំសទិសានំ មនោធាតុអាទីនញ្ច បុរេជាតបច្ចយេន ឧប្បត្តិ ទស្សិតាតិ ទដ្ឋព្ពា។ យត្ថ បន វិសេសោ អត្ថិ, តំ ទស្សេតុំ "**ចក្ខុទ្វារជវនវីថិបរិយាបន្នាន**"ន្តិអាទិមាហ។ តានិ ហិ រូបំ គរុំ កត្វា បវត្តមានស្សាទនាភិនន្ទនភូតានិ តំសម្បយុត្តានិ ច អារម្មណាធិបតិអារម្មណូបនិស្សយេហិ ឧប្បជ្ជន្តិ, អញ្ញានិ អារម្មណបុរេជាតេនេវាតិ ឯវំ "អារព្ភា"តិ វចនំ អារម្មណបច្ចយតោ អញ្ញបច្ចយភាវស្សបិ ទីបកំ, អារម្មណវចនំ អារម្មណបច្ចយភាវស្សេវាតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។

៦០០. **សុណាតី**តិ សោតវិញ្ញាណស្ស និស្សយភាវេន សុណាតិ។ ជិវ្ហាសទ្ទេន វិញ្ញាយមានា កិរិយា សាយនន្តិ កត្វា "**សាយនដ្ឋេនា**"តិ អាហ។ កុច្ឆិតានំ ទុក្ខសម្បយុត្តផស្សាទីនំ អាយោតិ **កាយោ**, ទុក្ខទុក្ខវិបរិណាមទុក្ខានំ វា។ កាយាយតនស្ស ព្យាបិតាយ ចក្ខុបសាទេ កាយបសាទភាវោបិ អត្ថិ, តេន ចក្ខុបសាទស្ស អនុវិទ្ធត្តា នោ ព្យាបិតា ច ន សិយា, វុត្តា ច សា។ តស្មា ចក្ខុបសាទស្ស ជោដ្ឋព្ពាវភាសនំ កាយបសាទស្ស ច រូបាវភាសនំ អាបន្នន្តិ លក្ខណសម្មិស្សតំ ចោទេតិ។ ចក្ខុកាយានំ អញ្ញនិស្សយត្តា កលាបន្តរគតតាយ "**អញ្ញស្ស អញ្ញត្ថ អភាវតោ**"តិ អាហ។ រូបរសាទិនិទស្សនំ សមាននិស្សយានញ្ច អញ្ញមញ្ញសភាវានុបគមេន អញ្ញមញ្ញស្មិំ អភាវោ, កោ បន វាទោ អសមាននិស្សយានន្តិ ទស្សេតុំ វុត្តំ។

រូបាភិឃាតារហោ ច សោ ភូតប្បសាទោ ចាតិ **រូបាភិឃាតារហភូតប្បសាទោ**។ ឯវំលក្ខណំ ចក្ខុ។ **រូបាភិឃាតោ**តិ ច រូបេ, រូបស្ស វា អភិឃាតោតិ អត្ថោ។ បរិបុណ្ណាបរិបុណ្ណាយតនត្តភាវនិព្ពត្តកស្ស កម្មស្ស និទានភូតា កាមតណ្ហា រូបតណ្ហា ច តទាយតនិកភវបត្ថនាភាវតោ ទដ្ឋុកាមតាទិវោហារំ អរហតីតិ ទុតិយោ នយោ សព្ពត្ថ វុត្តោ។ តត្ថ ទដ្ឋុកាមតានិទានំ កម្មំ សមុដ្ឋានមេតេសន្តិ **ទដ្ឋុកាមតានិទានកម្មសមុដ្ឋានានិ**, ឯវំវិធានំ ភូតានំ បសាទលក្ខណំ ចក្ខុ, ឯវំវិធោ វា ភូតប្បសាទោ **ទដ្ឋុកាមតានិ…បេ…. បសាទោ**។ ឯវំលក្ខណំ ចក្ខុ។ រូបេសុ បុគ្គលស្ស វា វិញ្ញាណស្ស វា **អាវិញ្ឆនរសំ**។

កាយោ សព្ពេសន្តិ កោ ឯត្ថ វិសេសោ, ននុ តេជាទិអធិកានញ្ច ភូតានំ បសាទា សព្ពេសំយេវាតិ? សច្ចមេតំ, ឥទំ បន "សព្ពេស"ន្តិ វចនំ "សមានាន"ន្តិ ឥមមត្ថំ ទីបេតិ អនុវត្តមានស្ស ឯកទេសាធិកភាវស្ស និវារណវសេន វុត្តត្តា។ **តេជាទីន**ន្តិ បទីបសង្ខាតស្ស តេជស្ស ឱភាសេន វាយុស្ស សទ្ទេន បថវិយា គន្ធេន ខេឡសង្ខាតស្ស ឧទកស្ស រសេនាតិ បុរិមវាទេ បច្ឆិមវាទេ ច យថាយោគំ តំតំភូតគុណេហិ អនុគ្គយ្ហភាវតោ រូបាទិគ្គហណេ ឧបករិតព្ពតោតិ អត្ថោ។ **រូបាទីនំ អធិកភាវទស្សនតោ**តិ អគ្គិម្ហិ រូបស្ស បភស្សរស្ស វាយុម្ហិ សទ្ទស្ស សភាវេន សុយ្យមានស្ស បថវិយា សុរភិអាទិនោ គន្ធស្ស អាបេ ច រសស្ស មធុរស្ស វិសេសយុត្តានំ ទស្សនតោ "**រូបាទយោ តេសំ គុណា**"តិ បឋមវាទី អាហ។ តស្សេវ ច "**ឥច្ឆេយ្យាមា**"តិអាទិនា ឧត្តរមាហ។ ឥមិនាវុបាយេន ទុតិយវាទិស្សបិ និគ្គហោ ហោតីតិ។

អថ វា រូបាទិវិសេសគុណេហិ តេជអាកាសបថវីអាបវាយូហិ ចក្ខាទីនិ កតានីតិ វទន្តស្ស កណាទស្ស វាទំ តតិយំ ឧទ្ធរិត្វា តំ និគ្គហេតុំ “**អថាបិ វទេយ្យុ**”ន្តិអាទិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ អាសវេ ឧបលព្ភមានោបិ គន្ធោ បថវិយា អាបោសំយុត្តាយ កប្បាសតោ វិសទិសាយាតិ ន កប្បាសគន្ធស្ស អធិកភាវាបត្តីតិ ចេ? ន, អនភិភូតត្តា។ អាសវេហិ ឧទកសំយុត្តា បថវី ឧទកេន អភិភូតា, ន កប្បាសបថវីតិ តស្សាយេវ អធិកេន គន្ធេន ភវិតព្ពន្តិ។ ឧណ្ហោទកសញ្ញាតោ ច អគ្គិ ឧបលព្ភនីយោ មហន្តោតិ កត្វា តស្ស ផស្សោ វិយ វណ្ណោបិ បភស្សរោ ឧបលព្ភិតព្ពោតិ ឧណ្ហោទកវណ្ណតោ អគ្គិនា អនភិសម្ពន្ធស្ស សីតុទកស្ស វណ្ណោ បរិហាយេថ។ **តស្មា**តិ ឯតស្សុភយស្ស អភាវា។ តទភាវេន ហិ រូបាទីនំ តេជាទិវិសេសគុណតា និវត្តិតា, តំនិវត្តនេន “តេជាទីនំ គុណេហិ រូបាទីហិ អនុគ្គយ្ហភាវតោ”តិ ឥទំ ការណំ និវត្តិតន្តិ។ ឯវំ បរម្បរាយ ឧភយាភាវោ វិសេសកប្បនប្បហានស្ស ការណំ ហោតីតិ អាហ “**តស្មា បហាយេថេត**”ន្តិអាទិ។ ឯកកលាបេបិ រូបរសាទយោ វិសទិសា, កោ បន វាទោ នានាកលាបេ ចក្ខាទយោ ភូតវិសេសាភាវេបីតិ ទស្សេតុំ **រូបរសាទិនិទស្សនំ** វុត្តំ។

យទិ ភូតវិសេសោ នត្ថិ, កឹ បន ចក្ខាទិវិសេសស្ស ការណន្តិ តំ ទស្សេតុំ “**យំ អញ្ញមញ្ញស្សា**”តិអាទិមាហ។ ឯកម្បិ កម្មំ បញ្ចាយតនិកត្តភាវបត្ថនានិប្ផន្នំ ចក្ខាទីនំ វិសេសហេតុត្តា “អញ្ញមញ្ញស្ស អសាធារណ”ន្តិ ច “កម្មវិសេសោ”តិ ច វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ន ហិ តំ យេន វិសេសេន ចក្ខុស្ស បច្ចយោ, តេនេវ សោតស្ស ហោតិ ឥន្ទ្រិយន្តរាភាវប្បត្តិតោ។ “បដិសន្ធិក្ខណេ មហគ្គតា ឯកា ចេតនា កដត្តារូបានំ កម្មបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.១២.៧៨) វចនេន បដិសន្ធិក្ខណេ វិជ្ជមានានំ សព្ពេសំ កដត្តារូបានំ ឯកា ចេតនា កម្មបច្ចយោ ហោតីតិ វិញ្ញាយតិ។ នានាចេតនាយ ហិ តទា ឥន្ទ្រិយុប្បត្តិយំ សតិ បរិត្តេន ច មហគ្គតេន ច កម្មុនា និព្ពត្តិតំ កដត្តារូបំ អាបជ្ជេយ្យាតិ ន ចេកា បដិសន្ធិ អនេកកម្មនិព្ពត្តា ហោតីតិ សិទ្ធមេកេន កម្មេន អនេកិន្ទ្រិយុប្បត្តិ ហោតីតិ។ អនល្លីនោ និស្សយោ ឯតស្សាតិ **អនល្លីននិស្សយោ,** រូបសទ្ទសង្ខាតោ វិសយោ។ គន្ធរសានំ និស្សយា ឃានជិវ្ហានិស្សយេ អល្លីយន្តីតិ តេ និស្សយវសេន អល្លីនា, ផោដ្ឋព្ពំ សយំ កាយនិស្សយអល្លីនំ ភូតត្តយត្តា។ **ទូរេ...បេ.... សម្បត្តោ ឯវ នាម** បដិឃដ្ដននិឃំសជនកតោតិ អធិប្បាយោ។ សទ្ទោ បន **ធាតុបរម្បរាយ** វាយុ វិយ **អាគន្ត្វា** និស្សយវសេន សោតនិស្សយេ អល្លីយិត្វា **សោតំ ឃដ្ដេត្វា** វត្តានំ គច្ឆន្តោ **សណិកំ វវត្ថានំ គច្ឆតី**តិ វុត្តោ។ ឯវំ បន សតិចិត្តសមុដ្ឋានំ សទ្ទាយតនំ សោតវិញ្ញាណស្ស កទាចិបិ អារម្មណបច្ចយោ ន សិយា។ ន ហិ ពហិទ្ធា ចិត្តសមុដ្ឋានុប្បត្តិ ឧបបជ្ជតីតិ។

ចិរេន សុយ្យេយ្យាតិ កស្មា ឯតំ វុត្តំ, ននុ ទូរេ ឋិតេហិ រជកាទិសទ្ទា ចិរេន សុយ្យន្តីតិ? ន, ទូរាសន្នានំ យថាបាកដេ សទ្ទេ គហណវិសេសតោ។ យថា ហិ ទូរាសន្នានំ វចនសទ្ទេ យថា បាកដីភូតេ គហណវិសេសតោ អាការវិសេសានំ អគ្គហណំ គហណញ្ច ហោតិ, ឯវំ រជកាទិសទ្ទេបិ អាសន្នស្ស អាទិតោ បភុតិ យាវសានា កមេន បាកដីភូតេ ទូរស្ស ចាវសានេ មជ្ឈេ វា បិណ្ឌវសេន បវត្តិបាកដីភូតេ និច្ឆយគហណានំ សោតវិញ្ញាណវីថិយា បរតោ បវត្តានំ វិសេសតោ លហុកំ សុតោ ចិរេន សុតោតិ អភិមានោ ហោតិ។ សោ បន សទ្ទោ យត្ថ ឧប្បន្នោ, តំ និស្សិតោវ អត្តនោ វិជ្ជមានក្ខណេ សោតស្ស អាបាថមាគច្ឆតិ។ ទូរេ ឋិតោ បន សទ្ទោ អញ្ញត្ថ បដិឃោសុប្បត្តិយា ភាជនាទិចលនស្ស ច អយោកន្តោ វិយ អយោចលនស្ស បច្ចយោ ហោតីតិ ទដ្ឋព្ពោ។ យថា វា យណ្ណាភិឃាតានុជានិ ភូតានិ អនុវស្ស និស្សយភូតានិ ឃដ្ដនសភាវានិ, ឯវំ ឃដ្ដនានុជានិ យាវ សោតប្បសាទា ឧប្បត្តិវសេន អាគតានិ ភូតានិ ឃដ្ដនសភាវានេវាតិ តំនិស្សិតោ សទ្ទោ និស្សយវសេន ធាតុបរម្បរាយ ឃដ្ដេត្វា សណិកំ វវត្ថានំ គច្ឆតីតិ វុត្តោ។ **អសុកទិសាយ នាមាតិ ន បញ្ញាយេយ្យ**។ កស្មា? សោតប្បទេសស្សេវ សទ្ទស្ស គហណតោ។

វិសមេ អជ្ឈាសយោ ឯតស្សាតិ វិសមជ្ឈាសយោ, អជ្ឈាសយរហិតម្បិ ចក្ខុ វិសមនិន្នត្តា វិសមជ្ឈាសយំ វិយ ហោតីតិ “**វិសមជ្ឈាសយ**”ន្តិ វុត្តំ។ ចក្ខុមតោ វា បុគ្គលស្ស អជ្ឈាសយវសេន ចក្ខុ “**វិសមជ្ឈាសយ**”ន្តិ វុត្តំ។

កណ្ណកូបឆិទ្ទេយេវ បវត្តនតោ អារម្មណគ្គហណហេតុតោ ច តត្ថេវ “**អជ្ឈាសយំ ករោតី**”តិ វុត្តំ។ តស្ស សោតស្ស សោតវិញ្ញាណនិស្សយភាវេន សទ្ទសវនេ។ **អជដាកាសោបិ វដ្ដតី**តិ ឯតស្ស អដ្ឋកថាធិប្បាយេន អត្ថំ វទន្តោ “**អន្តោលេណស្មិ**”ន្តិអាទិមាហ។ អត្តនោ អធិប្បាយេន វទន្តោ “**កឹ ឯតាយ ធម្មតាយា**”តិអាទិមវោច។

វាតូបនិស្សយោ គន្ធោ គោចរោ ឯតស្សាតិ **វាតូបនិស្សយគន្ធគោចរំ**។ ឯត្ថ ច គន្ធគ្គហណស្ស វាតោ ឧបនិស្សយោ, តព្ពោហារេន បន គន្ធោ “វាតូបនិស្សយោ”តិ វុត្តោ។ អថ វា វាតោ ឯវំ ឧបនិស្សយោ វាតូបនិស្សយោ។ កស្សាតិ? ឃានវិញ្ញាណស្ស។ សោ សហការីបច្ចយន្តរភូតោ ឯតស្ស អត្ថីតិ **វាតូបនិស្សយោ,** គន្ធោ បច្ចយោ។

អាបោ ច សហការិបច្ចយន្តរភូតោ ខេឡាទិកោ។ តថា បថវី។ គហេតព្ពស្ស ហិ ផោដ្ឋព្ពស្ស ឧប្បីឡិយមានស្ស អាធារភូតា បថវី កាយស្ស ច ផោដ្ឋព្ពេន ឧប្បីឡិយមានស្ស និស្សយភូតានំ អាធារភូតា សព្ពទា ផោដ្ឋព្ពគហណស្ស ឧបនិស្សយោតិ។ ឧប្បីឡនេន បន វិនា ផោដ្ឋព្ពគហណេ កាយាយតនស្ស និស្សយភូតា បថវី ឧបនិស្សយោតិ ទដ្ឋព្ពា។ សព្ពទាបិ ច តស្សា ឧបនិស្សយភាវោ យុត្តោ ឯវ។

បញ្ចវណ្ណានន្តិ វចនំ តទាធារានំ សុត្តានំ នានត្តទស្សនត្ថំ។ បញ្ចប្បការា បញ្ចវណ្ណា។ **ឯកន្តតោ**តិ ឥទំ សព្ពទា ឧប្បីឡនេន វិនិព្ភុជ្ជិតុំ អសក្កុណេយ្យានំ កលាបន្តររូបានំ សព្ភាវា តេសំ និវត្តនត្ថំ វុត្តំ។ ន ហិ តានិ ឯកន្តេន អវិនិភុត្តានិ កលាបន្តរគតត្តាតិ។

៦១៦. ***វណ្ណនិភា***តិ រូបាយតនមេវ និទ្ទិដ្ឋន្តិ តទេវ អបេក្ខិត្វា “**សនិទស្សន**”ន្តិ នបុំសកនិទ្ទេសោ កតោ។ **តស្មា**តិ និប្បរិយាយរូបានំ នីលាទីនំ ផុសិត្វា អជានិតព្ពតោ ទីឃាទីនញ្ច ផុសិត្វា ជានិតព្ពតោ **ន និប្បរិយាយេន ទីឃំ រូបាយតនំ។ តំ តំ និស្សាយា**តិ ទីឃាទិសន្និវេសំ ភូតសមុទាយំ និស្សាយ។ **តថា តថា ឋិត**ន្តិ ទីឃាទិសន្និវេសេន ឋិតំ វណ្ណសមុទាយភូតំ រូបាយតនមេវ ទីឃាទិវោហារេន ភាសិតំ។ **អញ្ញមញ្ញបរិច្ឆិន្នំ** ឯកស្មិំ ឥតរស្ស អភាវា។ វិសយគោចរានំ វិសេសោ អនញ្ញត្ថភាវោ តព្ពហុលចារិតា ច ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស។

៦២០. ភេរិសទ្ទាទីនញ្ច វាទិតសទ្ទត្តា “**វុត្តាវសេសាន**”ន្តិ អាហ។ អមនុស្សវចនេន ន មនុស្សេហិ អញ្ញេ បាណិនោ ឯវ គហិតា, អថ ខោ កដ្ឋាទយោបីតិ អធិប្បាយេន “**សេសោ សព្ពោបី**”តិ អាហ។ ឯវំ សន្តេបិ វត្ថុវិសេសកិត្តនវសេន បាឡិយំ អនាគតោ តថា កិត្តេតព្ពោ **យេ វា បនា**តិ វុត្តោតិ អធិប្បាយោ។

៦២៤. ***វិស្សគន្ធោ***តិ វិរូបោ មំសាទិគន្ធោ។ **លម្ពិល**ន្តិ មធុរម្ពិលំ។

៦៣២. សញ្ជានន្តិ ឯតេនាតិ **សញ្ជាននំ**, ឧបលក្ខណំ។ សកេន សកេន កម្មចិត្តាទិនា បច្ចយេន សមុដ្ឋិតានិបិ ឥត្ថិលិង្គាទីនិ ឥន្ទ្រិយសហិតេ សរីរេ ឧប្បជ្ជមានានិ តំតទាការានិ ហុត្វា ឧប្បជ្ជន្តីតិ “**ឥត្ថិន្ទ្រិយំ បដិច្ច សមុដ្ឋហ**ន្តី”តិ វុត្តានិ។ ឥត្ថិលិង្គាទីសុ ឯវ ច អធិបតិភាវា ឯតស្ស ឥន្ទ្រិយតា វុត្តា, ឥន្ទ្រិយសហិតេ សន្តានេ ឥត្ថិលិង្គាទិអាការរូបបច្ចយានំ អញ្ញថា អនុប្បាទនតោ ឥត្ថិគ្គហណស្ស ច តេសំ រូបានំ បច្ចយភាវតោ។ យស្មា បន ភាវទសកេបិ រូបានំ ឥត្ថិន្ទ្រិយំ ន ជនកំ, នាបិ អនុបាលកំ ឧបត្ថម្ភកំ វា, ន ច អញ្ញកលាបរូបានំ, តស្មា តំ ជីវិតិន្ទ្រិយំ វិយ សកលាបរូបានំ អាហារោ វិយ វា កលាបន្តររូបានញ្ច ឥន្ទ្រិយអត្ថិអវិគតបច្ចយោតិ ន វុត្តំ។ ឯស នយោ បុរិសិន្ទ្រិយេបិ។ លិង្គាទិអាការេសុ រូបេសុ រូបាយតនស្ស ចក្ខុវិញ្ញេយ្យត្តា លិង្គាទីនំ ចក្ខុវិញ្ញេយ្យតា វុត្តា។

៦៣៣. **ឧភយម្បិ…បេ…. កុសលេន បតិដ្ឋាតី**តិ សុគតី សន្ធាយ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ ទុគ្គតិយញ្ហិ បដិសន្ធិ អកុសលេនេវាតិ តទា ឧប្បជ្ជមានោ ភាវោបិ អកុសលេនេវ ភវេយ្យ, បដិសន្ធិយំ វិយ បវត្តេបីតិ។ តយិទំ ទ្វយំ យស្មា សន្តានេ សហ ន បវត្តតិ “យស្ស ឥត្ថិន្ទ្រិយំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្ស បុរិសិន្ទ្រិយំ ឧប្បជ្ជតីតិ? នោ”តិអាទិវចនតោ (យម. ៣.ឥន្ទ្រិយយមក.១៨៨), តស្មា ឧភតោព្យញ្ជនកស្សបិ **ឯកមេវិន្ទ្រិយំ ហោតី**តិ វុត្តំ។

៦៣៥. ឯកន្តំ កាយវិញ្ញត្តិយំ កាយវោហារស្ស បវត្តិទស្សនត្ថំ “**កាយេន សំវរោ សាធូ**”តិ (ធ. ប. ៣៦១; សំ. និ. ១.១១៦) សាធកសុត្តំ អាហដំ។ ភាវស្ស គមនំ បកាសនំ **ចោបនំ។ ថម្ភនា**តិ វាយោធាតុអធិកានំ ភូតានំ ថម្ភនាការោ វិញ្ញត្តីតិ អត្ថោ។ ឧទ្ធុមាតកាទយោ វិយ ហិ យោ វាតាធិកោ កលាបោ, តត្ថ ភូតានំ វិញ្ញត្តិអាការតា ហោតីតិ។ តេនេវ “**កាយំ ថម្ភេត្វា ថទ្ធំ ករោតីតិ ថម្ភនា**”តិ វាយោធាតុកិច្ចវសេន វិញ្ញត្តិ វុត្តា។ តតោ ឯវ ច “វាយោធាតុយា អាការោ កាយវិញ្ញត្តី”តិ ច វត្តុំ វដ្ដតិ, តថា “បថវីធាតុយា វចីវិញ្ញត្តី”តិ បថវីធាតុអធិកភូតវិការតោ។

៦៣៦. **បភេទគតា វាចា ឯវា**តិ តិស្ស ផុស្សាតិ បភេទគតា។ អថ វា វចីសង្ខារេហិ វិតក្កវិចារេហិ បរិគ្គហិតា សវនវិសយភាវំ អនុបនីតតាយ អភិន្នា តព្ភាវំ នីយមានា វាចា “**វចីភេទោ**”តិ វុច្ចតិ។ **ឥរិយាបថម្បិ ឧបត្ថម្ភេន្តី**តិ យថាបវត្តំ ឥរិយាបថំ ឧបត្ថម្ភេន្តិ។ យថា ហិ អព្ភោកិណ្ណេ ភវង្គេ វត្តមានេ អង្គានិ ឱសីទន្តិ បរិដ្ឋានិ វិយ ហោន្តិ, ន ឯវំ “ទ្វត្តិំស ឆព្ពីសា”តិ វុត្តេសុ ជាគរណចិត្តេសុ វត្តមានេសុ។ តេសុ បន វត្តមានេសុ អង្គានិ ឧបត្ថទ្ធានិ យថាបវត្តិរិយាបថភាវេនេវ បវត្តន្តីតិ។ **ខីណាសវានំ ចុតិចិត្ត**ន្តិ វិសេសេត្វា វុត្តំ, “កាមាវចរានំ បច្ឆិមចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេ យស្ស ចិត្តស្ស អនន្តរា កាមាវចរានំ បច្ឆិមចិត្តំ ឧប្បជ្ជិស្សតិ, រូបាវចរេ អរូបាវចរេ បច្ឆិមភវិកានំ, យេ ច រូបាវចរំ អរូបាវចរំ ឧបបជ្ជិត្វា បរិនិព្ពាយិស្សន្តិ, តេសំ ចវន្តានំ តេសំ វចីសង្ខារោ និរុជ្ឈិស្សតិ, នោ ច តេសំ កាយសង្ខារោ និរុជ្ឈិស្សតី”តិ (យម. ២.សង្ខារយមក.៨៨) បន វចនតោ អញ្ញេសម្បិ

ចុតិចិត្តំ រូបំ ន សមុដ្ឋាបេតីតិ វិញ្ញាយតិ។ ន ហិ រូបសមុដ្ឋាបកចិត្តស្ស គព្ភគមនាទិវិនិពទ្ធាភាវេន កាយសង្ខារសមុដ្ឋាបនំ អត្ថិ, ន ច យុត្តំ “ចុតោ ច ចិត្តសមុដ្ឋានញ្ចស្ស បវត្តតី”តិ, នាបិ “ចុតិចិត្តំ រូបំ សមុដ្ឋាបេតី”តិ បាឡិ អត្ថីតិ។

៦៣៧. **ន កស្សតី**តិ ន វិលេខិយតិ។ **គតន្តិ** វិញ្ញាតំ។ **អសម្ផុដ្ឋំ ចតូហិ មហាភូតេហី**តិ យស្មឹ កលាបេ ភូតានំ បរិច្ឆេទោ, តេហេវ អសម្ផុដ្ឋំ។ វិជ្ជមានេបិ ហិ កលាបន្តរភូតានំ កលាបន្តរភូតសម្ផុដ្ឋភាវេ តំតំភូតវិវិត្តតា រូបបរិយន្តោ អាកាសោតិ យេសំ យោ បរិច្ឆេទោ, តេហិ សោ អសម្ផុដ្ឋោវ, អញ្ញថា បរិច្ឆិន្នតាភាវោ ន សិយា តេសំ ភូតានំ ព្យាបិតភាវាបត្តិតោ។ អព្យាបិតា ហិ អសម្ផុដ្ឋតាតិ។

៦៣៨. លហុតាទីនំ អញ្ញមញ្ញាវិជហនេន ទុព្ពិញ្ញេយ្យនានត្តតា វុត្តាតិ តំតំវិការាធិករូបេហិ តំតំនានត្តប្បកាសនត្ថំ **“ឯវំ សន្តេបី”**តិអាទិមាហ។ យថាវុត្តា ច បច្ចយា តំតំវិការស្ស វិសេសបច្ចយភាវតោ វុត្តា, អវិសេសេន បន សព្ពេ សព្ពេសំ បច្ចយាតិ។

៦៤១. អាទិតោ ចយោ **អាចយោ**, បឋមុប្បត្តិ។ ឧបរិ ចយោ **ឧបចយោ**។ បពន្ធោ **សន្តតិ**។ តត្ថ ឧទ្ទេសេ អវុត្តោបិ អាចយោ ឧបចយសទ្ទេនេវ វិញ្ញាយតីតិ **“យោ អាយតនានំ អាចយោ បុនប្បុនំ និព្ពត្តមានានំ, សោវ រូបស្ស ឧបចយោ”**តិ អាហ។ បាឡិយំ បន **ឧប**-សទ្ទោ បឋមត្ថោ ឧបរិអត្ថោ ច ហោតីតិ “អាទិចយោ ឧបចយោ, ឧបរិចយោ សន្តតី”តិ អយមត្ថោ វិញ្ញាយតីតិ។ អញ្ញថា ហិ អាចយសង្ខាតស្ស បឋមុប្បាទស្ស អវុត្តតា អាបជ្ជេយ្យ។

ឯវន្តិ “យោ អាយតនានំ អាចយោ”តិអាទិនិទ្ទេសេន កឹ កថិតំ ហោតិ? អាយតនេន អាចយោ កថិតោ។ អាចយូបចយសន្តតិយោ ហិ និព្ពត្តិភាវេន អាចយោ ឯវាតិ អាយតនេហិ អាចយាទីនំ បកាសិតត្តា តេហិ អាចយោ កថិតោ។ អាយតនានំ អាចយាទិវចនេនេវ អាចយសភាវានិ ឧប្បាទធម្មានិ អាយតនានីតិ អាចយេន តំបកតិកានិ អាយតនានិ កថិតានិ។ លក្ខណញ្ហិ ឧប្បាទោ, ន រូបរូបន្តិ។ តេនេវាធិប្បាយេនាហ **“អាយតនមេវ កថិត”**ន្តិ។ អាចយញ្ហិ លក្ខណំ កថយន្តេន តំលក្ខណានិ អាយតនានេវ កថិតានិ ហោន្តីតិ។ **ឯវម្បិ កឹ កថិតំ ហោតី**តិ អាយតនាចយេហិ អាចយាយតនេហិ អាចយមេវ អាយតនមេវ កថេន្តេន ឧទ្ទេសេ និទ្ទេសេ ច អាចយោតិ ឥទមេវ អវត្វា ឧបចយសន្តតិយោ ឧទ្ទិសិត្វា តេសំ វិភជនវសេន អាយតនេន អាចយកថនាទិនា កឹ កថិតំ ហោតីតិ អធិប្បាយោ។ **អាចយោ**តិ ឧបចយមាហ, **ឧបចយោ**តិ ច សន្តតឹ។ តទេវុភយំ យថាក្កមំ វិវរន្តោ **“និព្ពត្តិ វឌ្ឍិ កថិតា”**តិ អាហ។ ឧបចយសន្តតិយោ ហិ អត្ថតោ ឯកត្តា អាចយោវាតិ តទុទ្ទេសវិភជនវសេន អាយតនេន អាចយកថនាទិនា និព្ពត្តិវឌ្ឍិអាការនានត្តំ អាចយស្ស កថិតន្តិ អត្ថោ។ ឥមមេវត្ថំ វិភាវេតុំ **“អត្ថតោ ហី”**តិអាទិមាហ។ យស្មា ច ឧភយម្បិ ឯតំ ជាតិរូបស្សេវាធិវចនំ, តស្មា ជាតិរូបស្ស លក្ខណាទិវិសេសេសុ អាចយាទីសុ បវត្តិអាទីសុ ច អាចយាទិលក្ខណាទិកោ ឧបចយោ, បវត្តិអាទិលក្ខណាទិកា សន្តតីតិ វេទិតព្ពាតិ អត្ថោ។

៦៤៣. **បកតិនិទ្ទេសា**តិ ផលវិបច្ចនបកតិយា និទ្ទេសា, ជរាយ បាបុណិតព្ពំ ផលមេវ វា បកតិ។ **ន ច ខណ្ឌិច្ចាទីនេវ ជរា**តិ កលលកាលតោ បភុតិ បុរិមរូបានំ ជរាបត្តក្ខណេ ឧប្បជ្ជមានានិ បច្ឆិមរូបានិ បរិបក្ករូបានុរូបានិ បរិណតបរិណតានិ ឧប្បជ្ជន្តីតិ អនុក្កមេន សុបរិណតរូបបរិបាកកាលេ ឧប្បជ្ជមានានិ ខណ្ឌិច្ចាទិសភាវានិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ តានិ ឧទកាទិមគ្គេសុ តិណរុក្ខសំភគ្គតាទយោ វិយ បរិបាកគតមគ្គសង្ខាតេសុ បរិបក្ករូបេសុ ឧប្បន្នានិ ជរាយ គតមគ្គោតច្ចេវ វុត្តានិ, ន ជរាតិ។ អវិញ្ញាយមានន្តរជរា **អវីចិជរា**។ មរណេ **ឧបនយនរសា**។

៦៤៤. **តំ បត្វា**តិ តំ អត្តនោ ឯវ ខយវយសង្ខាតំ សភាវំ បត្វា រូបំ ខីយតិ វេតិ ភិជ្ជតិ។ បោថេត្វា បាតិតស្ស ទុព្ពលតា បរាធីនតា សយនបរាយណតា ច ហោតិ, តថា ជរាភិភូតស្សាតិ បោថកសទិសី ជរា។

៦៤៥. **កត្តព្ពតោ**តិ កត្តព្ពសភាវតោ។ វិសាណាទីនំ តរច្ឆខេឡតេមិតានំ បាសាណានំ វិយ ថទ្ធភាវាភាវតោ អហិវិច្ឆិកានំ វិយ សវិសត្តាភាវតោ ច សុខុមតា វុត្តា។ **ឱជាលក្ខណោ**តិ ឯត្ថ អង្គមង្គានុសារិនោ រសស្ស សារោ ឧបត្ថម្ភពលការោ ភូតនិស្សិតោ ឯកោ វិសេសោ ឱជាតិ។

ឧបាទាភាជនីយកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

នោឧបាទាភាជនីយកថាវណ្ណនា

៦៤៦. ន ឧបាទិយតេវាតិ ន និស្សយតិ ឯវ, កិន្តុ និស្សយតិ ច និស្សីយតិ ចាតិ អត្ថោ។

៦៤៧. បុរិមា បនាតិ បញ្ចវិធសង្គហេ បថវីធាតុអាបោធាតុតេជោធាតុវាយោធាតូនំ បុរិមុទ្ទេសវសេន វុត្តំ។ ផោដ្ឋព្ពាយតននិទ្ទេសេ វា វុត្តានំ បថវីធាតុអាទីនំ បុរិមា ឧទ្ទេសេ វុត្តា អាបោធាតូតិ អធិប្បាយោ, វុត្តស្ស វា ផោដ្ឋព្ពាយតនស្ស អតីតតាយ បច្ឆិមតា, អនាគតតាយ ច អាបោធាតុយា បុរិមតា វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពា។ **អាយូ**តិ ជីវិតិន្ទ្រិយំ។ កម្មជតេជំ **ឧស្មា។ យំ កិញ្ចិ ធាតុំ...បេ.... ឯកប្បហារេន នុប្បជ្ជតី**តិ ឯកស្មឹ ខណេ អនេកាសុ បថវីសុ អាបាថគតាសុ តាសុ តាសុ សហ នុប្បជ្ជតិ, តថា តេជវាយូសុ ចាតិ អត្ថោ។ អនេកេសុ អារម្មណេសុ សន្និបតិតេសុ អាភុជិតវសេន អារម្មណបសាទាធិមត្តតាវសេន ច បឋមំ កត្ថចិ ឧប្បត្តិ ទស្សិតា, អញ្ញត្ថ ច បន ឧប្បត្តិ អត្ថិ ឯវ។ សាយំ អារម្មណតោ អារម្មណន្តរសង្កន្តិ យេន ឧបាយេន ហោតិ, តស្ស វិជាននត្ថំ បុច្ឆតិ "**កថំ បន ចិត្តស្ស អារម្មណតោ សង្កន្តិ ហោតី**"តិ។

៦៥១. អយបិណ្ឌិអាទីសុ បថវីធាតុ តាទិសាយ អាបោធាតុយា អនាពទ្ធា សន្តី វិសរេយ្យ, តស្មា "**តានិ អាបោធាតុ អាពន្ធិត្វា ពទ្ធានិ ករោតី**"តិ វុត្តំ។ យថា ហិ យុត្តប្បមាណំ ឧទកំ បំសុចុណ្ណានិ អាពន្ធិត្វា មត្តិកាបិណ្ឌំ កត្វា ឋបេតិ, ឯវំ អយោបិណ្ឌិអាទីសុបិ តទនុរូបបច្ចយេហិ តត្ថេវ ឧប្បន្នា អាបោធាតុ តថា អាពន្ធិត្វា ឋបេតីតិ ទដ្ឋព្ពា។

អផុសិត្វា បតិដ្ឋា ហោតីតិ អាបោធាតុយា អផោដ្ឋព្ពភាវតោ វុត្តំ, តថា "**អផុសិត្វាវ អាពន្ធតី**"តិ។ ន ហិ យថា ផោដ្ឋព្ពធាតូនំ ផោដ្ឋព្ពភាវេន អញ្ញមញ្ញនិស្សយតា, ឯវំ ផោដ្ឋព្ពាផោដ្ឋព្ពធាតូនំ ហោតីតិ អធិប្បាយោ វេទិតព្ពោ។ អវិនិព្ភោគវុត្តីសុ ហិ ភូតេសុ អញ្ញមញ្ញនិស្សយតា អញ្ញមញ្ញបច្ចយភូតេសុ ន សក្កា និវារេតុំ, នាបិ សហជាតេសុ អវិនិព្ភោគតាយ ឯកីភូតេសុ ផុសនាផុសនានិ វិចារេតុំ យុត្តានីតិ។ **ន ឧណ្ហា ហុត្វា ឈាយតី**តិ តេជោសភាវតាយេវ បដិក្ខិបតិ, ន សីតត្តំ អនុជានាតិ, តេជោសភាវបដិក្ខេបេនេវ ច សីតត្តញ្ច បដិក្ខិត្តំ ហោតិ។ តេជោ ឯវ ហិ សីតំ ហិមបាតសមយាទីសុ សីតស្ស បរិបាចកតាទស្សនតោ, សីតុណ្ហានញ្ច អញ្ញមញ្ញបដិបក្ខភាវតោ ឧណ្ហេន សហ ន សីតំ ភូតន្តរំ បវត្តតីតិ យុជ្ជតិ។ ឧណ្ហកលាបេ បន សីតស្ស អប្បវត្តិ សីតកលាបេ ច ឧណ្ហស្ស ទ្វិន្នំ អញ្ញមញ្ញបដិបក្ខត្តា តេជោវិសេសភាវេ យុជ្ជតីតិ។ **ភាវញ្ញថត្ត**ន្តិ ខរានំ គុឡាទីនំ ទវតាមុទុតា រសាទីនញ្ច ទវានំ ខរតា បច្ចយវិសេសេហិ ឱមត្តាធិមត្តបថវីធាតុអាទិកានំ ឧប្បត្តិ។ **លក្ខណញ្ញថត្តំ** កក្ខឡាទិលក្ខណវិជហនំ, តំ ឯតេសំ ន ហោតិ, ឱមត្តាធិមត្តតាសង្ខាតំ ភាវញ្ញថត្តំយេវ ហោតីតិ អត្ថោ។

៦៥២. អនុបាទិន្នាទីនំយេវាតិ ឯកន្តអនុបាទិន្នឯកន្តនចិត្តសមុដ្ឋានាទីនំ និទ្ទេសេសុ គហណេសុ គហិតាតិ អត្ថោ។ **យំ វា បនញ្ញម្បី**តិ បន វចនេន បុរិមានម្បិ នកម្មស្សកតត្តាភាវាទិកំ ទីបេតិ។ តា ហិ អនុបាទិន្នាទិនកម្មស្សកតត្តាទិវចនានំ សមានត្ថត្តា ឯកេន អវត្តព្ពត្តេ ឥតរេនបិ អវត្តព្ពា សិយុំ, វត្តព្ពត្តេ វា វត្តព្ពា។ តស្មា ឯកន្តាកម្មជាទិស្វេវ គហេតព្ពត្តា តា អនេកន្តេសុ ន គហិតាតិ ទដ្ឋព្ពា។

៦៦៦. ឯកន្ត ...បេ.... បញ្ញាយតិ តេសំ វិការត្តា, អនិប្ផន្នត្តា បន តស្ស ឧប្បាទោ ន កេនចិ សក្កា វត្តុន្តិ អធិប្បាយោ។

ទុកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ចតុក្កនិទ្ទេសវណ្ណនា

៩៦៦. បច្ឆិមបទស្សាតិ វិញ្ញាតបទស្ស។ សព្ពមេវ ហិ រូបំ វិញ្ញាតន្តិ តស្ស អភិន្ទិតព្ពត្តា វិញ្ញាតតោ អញ្ញំ ទិដ្ឋំ សុតំ មុតញ្ច ន ហោតីតិ បុច្ឆំ អកត្វាវ វិស្សជ្ជិតំ។ ន ហិ សក្កា វិញ្ញាតតោ អញ្ញំ "កតមំ រូបំ ទិដ្ឋ"ន្តិ បុច្ឆិតុន្តិ អធិប្បាយោ។ យថា ហិ ទ្វីសុ ឧទ្ទិដ្ឋេសុ នោបាទតោ អញ្ញត្ថំ សន្ធាយ "កតមំ តំ រូបំ ឧបាទា"តិ បុច្ឆិតំ, ឯវំ ទិដ្ឋាទីសុ ចតូសុ ឧទ្ទិដ្ឋេសុ សុតាទីហិ តីហិបិ អញ្ញត្ថំ សន្ធាយ "កតមំ តំ រូបំ ទិដ្ឋ"ន្តិ បុច្ឆិតព្ពំ សិយា, តទភាវោ ន បុច្ឆិតំ, ឯវំ សុតាទីសុបីតិ។ ទស្សនាទិគ្គហណវិសេសតោ បន ទិដ្ឋាទីហិ អញ្ញស្ស វិញ្ញាតស្ស សព្ភាវតោ ច ចតុក្កោ វុត្តោ។

បញ្ចកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៩៦៩. តេជោភាវំ គតន្តិ សភាវេនេវ តេជោភាវំ បត្តន្តិ អត្ថោ។ វុត្តស្សាបិ អញ្ញេន បការេន សង្គហារហស្ស សង្គណ្ហនំ នយករណំ ឥធ ទដ្ឋព្ពំ, តយិទំ "វិញ្ញាត"ន្តិ ចតុក្កបទេបិ យោជេតព្ពំ។ ផោដ្ឋព្ពស្ស ភេទសព្ភាវោ

អង្គេកេ នយោ។

បកិណ្ណកកថាវណ្ណនា

៩៧៥. នត្ថិ នីវរណាតិ វចនេន មិទ្ធស្សបិ នីវរណស្ស បហានំ វុត្តំ, ន ច រូបំ បហាតព្ពំ, ន ច រូបកាយគេលញ្ញំ មុនិនោ នត្ថីតិ សក្កា វត្តុំ "បិដ្ឋិ មេ អាគិលាយតិ, តមហំ អាយមិស្សាមី"តិ (ម. និ. ២.២២) វចនតោ។ **សវិញ្ញាណកសទ្ទោ**តិ វិញ្ញាណេន បវត្តិតោ វចីឃោសាទិសទ្ទោ។ **ន ហិ ឯតានិ ជាយន្តី**តិ បរិបច្ចមានស្ស រូបស្ស បរិបច្ចនំ ជរា , ខីយមានស្ស ខយោ អនិច្ចតាតិ រូបភាវមត្តានិ ឯតានិ, ន សយំ សភាវវន្តានីតិ សន្ធាយ វុត្តំ។ តថា ជាយមានស្ស ជននំ ជាតិ, សា ច រូបភាវោវ, ន សយំ សភាវវតីតិ **"ន បន បរមត្ថតោ ជាតិ ជាយតី"**តិ វុត្តំ។

តេសំ បច្ចយោ ឯតិស្សាតិ តប្បច្ចយា, តប្បច្ចយាយ ភាវោ តប្បច្ចយភាវោ, តប្បច្ចយភាវេន បវត្តោ វោហារោ **តប្បច្ចយភាវវោហារោ**, តំ លភតិ។ **អភិនិព្ពត្តិតធម្មក្ខណស្មិ**ន្តិ អភិនិព្ពត្តិយមានធម្មក្ខណស្មិន្តិ អធិប្បាយោ។ ន ហិ តទា តេ ធម្មា ន ជាយន្តីតិ ជាយមានភាវេវ ជាតីតិ យុត្តា តស្សា កម្មាទិសមុដ្ឋានតា តំនិព្ពត្តតា ច, ន បន តទា តេ ធម្មា ជីយន្តិ ខីយន្តិ ច, តស្មា ន តេសំ តេ ជីរណភិជ្ជនភាវា ចិត្តាទិសមុដ្ឋានា តំនិព្ពត្តា ចាតិ វចនំ អរហន្តិ។ ឯវមេបិ ឧបាទិន្ន-សទ្ទោ ឧបេតេន កម្មុនា អាទិន្នតំ វទតិ, ន និព្ពត្តិន្តិ ឧបាទិន្នបាកភេទានំ ឧបាទិន្នតា តេសំ វត្តព្វាតិ ចេ? ន, អាទិន្ន-សទ្ទស្ស និព្ពត្តិវាចកត្តា។ ឧបេតេន និព្ពត្តញ្ហិ ឧបាទិន្នន្តិ បច្ចយានុភាវក្ខណញ្ច និព្ពត្តិញ្ច គហេត្វាវ បវត្តោ អយំ វោហារោ តទា អភាវា ជរាមរណេ ន បវត្តតីតិ។ បដិច្ចសមុប្បន្នានំ ធម្មានំ ជរាមរណត្តា តេសំ ឧប្បាទេ សតិ ជរាមរណំ ហោតិ, អសតិ ន ហោតិ។ ន ហិ អជាតំ បរិបច្ចតិ ភិជ្ជតិ វា, តស្មា ជាតិបច្ចយតំ សន្ធាយ **"ជរាមរណំ បដិច្ចសមុប្បន្ន"**ន្តិ វុត្តំ។

និស្សយបដិពទ្ធវុត្តិតោតិ ជាយមានបរិបច្ចមានភិជ្ជមានានំ ជាយមានាទិភាវមត្តត្តា ជាយមានាទិនិស្សយបដិពទ្ធវុត្តិកា ជាតិអាទយោតិ វុត្តំ ហោតិ។ យទិ ឯវំ ឧបាទាយរូបានញ្ច ចក្ខាយតនាទីនំ ឧប្បាទាទិសភាវភូតា ជាតិអាទយោ តំនិស្សិតា ហោន្តីតិ ភូតនិស្សិតានំ តេសំ លក្ខណានំ ឧបាទាយភាវោ វិយ ឧបាទាយរូបនិស្សិតានំ ឧបាទាយុបាទាយភាវោ អាបជ្ជតីតិ ចេ? ន, ភូតបដិពទ្ធឧបាទាយរូបលក្ខណានញ្ច ភូតបដិពទ្ធភាវស្ស អវិនិវត្តនតោ។ អបិច ឯកកលាបបរិយាបន្នានំ រូបានំ សហេវ ឧប្បាទាទិប្បវត្តិតោ ឯកស្ស កលាបស្ស ឧប្បាទាទយោ ឯកេកាវ ហោន្តីតិ យថា ឯកេកស្ស កលាបស្ស ជីវិតិន្ទ្រិយំ កលាបានុបាលកំ "ឧបាទាយរូប"ន្តិ វុច្ចតិ, ឯវំ កលាបុប្បាទាទិសភាវា ជាតិអាទយោ "ឧបាទាយរូបានិ"ច្ចេវ វុច្ចន្តិ។ ឯវំ វិការបរិច្ឆេទរូបានិ ច យោជេតព្ពានិ។

កម្មសមុដ្ឋានសម្ពន្ធំ ឧតុសមុដ្ឋានំ កម្មវិសេសេន សុវណ្ណទុព្ពណ្ណសុសណ្ឋិតទុស្សណ្ឋិតាទិវិសេសំ ហោតីតិ **"កម្មបច្ចយ"**ន្តិ វុត្តំ។ កម្មវិបាកានុភវនស្ស ការណភូតំ ពាហិរឧតុសមុដ្ឋានំ **កម្មបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានំ**។ កម្មសហាយោ បច្ចយោ, កម្មស្ស វា សហាយភូតោ បច្ចយោ កម្មបច្ចយោ, សោវ ឧតុ កម្មបច្ចយឧតុ, សោ សមុដ្ឋានំ ឯតស្សាតិ **កម្មបច្ចយឧតុសមុដ្ឋាន**ន្តិ វចនត្ថោ។ សីតេ ឧណ្ហេ វា កិស្មិញ្ចិ ឧតុម្ហិ សមាគតេ តតោ សុទ្ធដ្ឋកំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្ស សោ ឧតុ សមុដ្ឋានំ។ ទុតិយស្ស សុទ្ធដ្ឋកស្ស ឧតុសមុដ្ឋានិកបដិពន្ធកស្ស សោ ឯវ បុរិមោ ឧតុ បច្ចយោ។ តតិយំ បន សុទ្ធដ្ឋកំ បុរិមឧតុសហាយេន ឧតុនា និព្ពត្តត្តា បុព្ពេ វុត្តនយេនេវ **"ឧតុបច្ចយឧតុសមុដ្ឋាន"**ន្តិ វុត្តំ។ ឯវមេយំ បុរិមោ ឧតុ តិស្សោ សន្តតិយោ ឃដ្ដេតិ, តតោ បរំ អញ្ញឧតុសមាគមេ អញ្ញសន្តតិត្តយំ, តតោ ច អញ្ញេន អញ្ញន្តិ ឯវំ បវត្តិ ទដ្ឋព្ពា។ តទេតំ សីតុណ្ហានំ អប្បពហុភាវេ តំសម្ពន្ធស្ស អចិរប្បវត្តិយា ចិរប្បវត្តិយា ច វេទិតព្ពំ, អនុបាទិន្នេន ទីបនា ន សន្តតិត្តយវសេន, អថ ខោ មេឃសមុដ្ឋាបកមូលឧតុវសេន បការន្តរេន ទដ្ឋព្ពា, តំ ទស្សេតុំ **"ឧតុសមុដ្ឋានោ នាម វលាហកោ"**តិអាទិមាហ។ រូបរូបានំ វិការាទិមត្តភាវតោ អបរិនិប្ផន្នតា វុត្តា។ តេសញ្ហិ រូបវិការាទិភាវតោ រូបតាតិ អធិប្បាយោ។ រូបវិការាទិភាវតោ ឯវ បន រូបេ សតិ សន្តិ, អសតិ ន សន្តីតិ អសង្ខតភាវនិវារណត្ថំ បរិនិប្ផន្នតា វុត្តាតិ។

រូបកណ្ឌវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. និក្ខេបកណ្ឌំ

តិកនិក្ខេបកថាវណ្ណនា

៩៨៥. **សព្ពេស**ន្តិ ចិត្តុប្បាទវសេន រូបាសង្ខតវសេន ច ភិន្នានំ សព្ពេសំ ផស្សាទិចក្ខាទិបទភាជនិយេន វិត្ថារិតោ។ តត្ថ បន អសង្ខតស្ស ភេទាភាវតោ អសង្ខតា ធាតូត្វេវ បទភាជនំ ទដ្ឋព្ពំ។ យេវាបនកានំ បន សុខុមុបាទាយរូបស្ស ច ឥន្ទ្រិយវិការបរិច្ឆេទលក្ខណរូបុបត្ថម្ភកភាវរហិតស្ស ហទយវត្ថុស្ស បទុទ្ធារេន ឥធ និទ្ទេសានរហត្តា និទ្ទេសោ ន កតោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ ន ហិ តថាគតស្ស ធម្មេសុ អាចរិយមុដ្ឋិ អត្ថីតិ។ **និក្ខិបិត្វា**តិ វិត្ថារទេសនំ បបេត្វា, អបនេត្វាតិ អត្ថោ, វិត្ថារទេសនំ អន្តោគធំ កត្វាតិ វា។ គាថាត្ថោ និទានេ វុត្តោ ឯវ។

មូលវសេន បច្ចយភាវោ **ហេតុបច្ចយត្ថោ**។ បភវតិ ឯតស្មាតិ **បភវោ**, សោ ឯវ “**ជនកោ**”តិ វិសេសិតោ។ សមុដ្ឋាតិ ឯតេនាតិ **សមុដ្ឋានំ**, តស្ស វិសេសនំ **និព្ពត្តក**ន្តិ។ សព្ពានិ វា ឯតានិ បរិយាយវចនានិ។ **អត្ថវសេនា**តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ កុសលមូលានំ ហេតុភាវតោ ធម្មវសេនាតិ យុត្តន្តិ? សច្ចមេតំ, អលោភាទីនំ បន តិណ្ណំ សមានស្ស មូលដ្ឋស្ស វសេន ទស្សិតត្តំ សន្ធាយ “អត្ថវសេនា”តិ វុត្តំ។ ឥមិនា **ធម្មោ**តិ ភាវោ, **អត្ថោ**តិ ធម្មកិច្ចំ អធិប្បេតន្តិ វិញ្ញាយតិ។ “អលោភោ និទានំ កម្មានំ សមុទយាយា”តិអាទិវចនតោ (អ. និ. ៣.៣៤) តានិ កុសលមូលានិ សមុដ្ឋានំ ឯតស្សាតិបិ **តំសមុដ្ឋានំ**។ តំ បន តេហិ សមុដ្ឋិតំ ហោតីតិ “**អលោភាទីហិ សមុដ្ឋិត**”ន្តិ អាហ។ តេ កុសលមូលតំសម្បយុត្តា សមុដ្ឋានំ ឯតស្សាតិបិ អត្ថោ សម្ភវតិ។ ឯត្ថ បន ចេតនំ បបេត្វា អញ្ញេ “តំសម្បយុត្តា”តិ សមុដ្ឋានភាវេ វត្តព្ពា។ តត្ថ មូលេហិ អត្តនោ បច្ចយតោ កុសលេ បរិយាទិយតិ, ខន្ធេហិ សភាវតោ , កម្មេហិ អញ្ញស្ស និព្ពត្តនកិច្ចតោ។ មូលេហិ ច កុសលានំ អនវជ្ជតាយ ហេតុំ ទស្សេតិ, ខន្ធេហិ តំសម្បយោគកតំ អនវជ្ជសភាវំ, កម្មេហិ សុខវិបាកតំ។ មូលេហិ វា និទានសម្បត្តិយា អាទិកល្យាណតំ, ខន្ធេហិ សភាវសម្បត្តិយា មជ្ឈេកល្យាណតំ, កម្មេហិ និព្ពត្តិសម្បត្តិយា បរិយោសានកល្យាណតំ។

៩៨៦. **តំ ...បេ.... ឧទ្ធំ អកុសលំ នាម នត្ថី**តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ វិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចសហគតមោហោ អត្ថីតិ? សច្ចមេតំ, តេន បន វិនា តំសម្បយុត្តកា នត្ថីតិ តំសម្បយុត្តេសុ គហិតេសុ មោហោ គហិតោ ឯវាតិ កត្វា “តតោ ឧទ្ធំ នត្ថី”តិ វុត្តំ អញ្ញត្ថ អភាវា។ ឯកស្មឹ ឋិតំ ឯកដ្ឋំ, សហជភាវេន ឯកដ្ឋំ **សហជេកដ្ឋំ**។ បហាតព្ពន្តិ បហានំ, បហានភាវេន ឯកដ្ឋំ **បហានេកដ្ឋំ**។ យេន ហិ យំ សហ បហាតព្ពំ, តេន តំ ឯកស្មឹ បុគ្គលេ ឋិតំ ហោតិ, ឯកស្មឹ សមុច្ឆិន្នេ អសមុច្ឆិន្នេ ច ឥតរស្ស សមុច្ឆិន្នតាយ អសមុច្ឆិន្នតាយ ច វសេន អញ្ញមញ្ញាវិរហិតតោ។

៩៨៧. **តីណិ លក្ខណានី**តិ អនិច្ចទុក្ខអនត្តតា។ នាមកសិណសត្តបញ្ញត្តិយោ **តិស្សោ បញ្ញត្តិយោ**។ បរមត្ថេ អមុញ្ចិត្វា វោហរិយមានា វិហារមញ្ចាទិកា ឧបាទាបញ្ញត្តិ សត្តបញ្ញត្តិគ្គហណេន គហិតាតិ វេទិតព្ពា, ឯតានិ ច លក្ខណាទីនិ ហេដ្ឋា ទ្វីសុ កណ្ឌេសុ វិញ្ញត្តិអាទីនិ វិយ ន វុត្តានិ, ន ច សភាវធម្មាតិ កត្វា ន លព្ភន្តីតិ វុត្តានិ។ ន ហិ កោចិ សភាវោ កុសលត្តិកាសង្គហិតោតិ វត្តុំ យុត្តន្តិ។

៩៨៨. **សុខភូមី**តិ កាមាវចរាទយោបិ យុជ្ជន្តិ។ សុខសហគតា ហិ កាមាវចរាទិភូមិ សុខភូមិ។ **កាមាវចរាទិភូមី**តិ ច កាមាវចរាទិតាយ ធម្មា ឯវ វុច្ចន្តីតិ កាមាវចរាទិចិត្តុប្បាទេសូតិ អត្ថោ វិញ្ញាយតិ។ ឯវញ្ច កត្វា “សុខភូមិយ”ន្តិ វត្វា តស្សា ឯវ វិភាគទស្សនត្ថំ “**កាមាវចរេ**”តិអាទិ វុត្តំ។ **ភូមិ**-សទ្ទោ ច អភិធម្មេ កាមាវចរាទីសុ និរុឡ្ហោតិ “ចតូសុ ភូមីសុ កុសល”ន្តិអាទីសុ (ធ. ស. ១៣៨៤) អញ្ញភូមិគ្គហណំ ន ហោតីតិ។ **បាឡិតោ ចា**តិ “វិសិដ្ឋានំ បាកាតិ វិបាកា”តិអាទិវចនត្ថវិភាវនេន បាឡិតោ។ “វិបក្កភាវមាបន្នានំ អរូបធម្មានមេតំ អធិវចន”ន្តិអាទិនា ភាសិតត្ថវិភាវនេន **អត្ថតោ ច**។ នាមបរិច្ឆេទាទីហិ តិកទុកានំ វវត្ថានទស្សនេន វា **បាឡិតោ**, តទត្ថវិញ្ញាបនេន **អត្ថតោ**។

៩៩១. **សាលិផល**ន្តិ សាលិបាកមាហ។

៩៩៤. **អម្ហាកំ មាតុលត្ថេរោ**តិ បុគ្គលារម្មណស្សាបិ ឧបាទានស្ស ឧបាទានក្ខន្ធា ឯវ បច្ចយោ, ន លោកុត្តរា, កោ បន វាទោ ខន្ធារម្មណស្ស។ តេនាហ “**អគ្គហិតានី**”តិ។

៩៩៨. យថា ឧបាទានេហិ អគ្គហេតព្ពា អនុបាទានិយា, ឯវំ សំកិលេសេហិ អគ្គហេតព្ពា អសំកិលេសិកាតិ កត្វា “**អសំ...បេ.... ឯសេវ នយោ**”តិ អាហ។

១០០៦. ទិដ្ឋិយា គហិតោ អត្តា ន វិជ្ជតិ។ យេសុ បន វិបល្លត្ថគាហោ, តេ ឧបាទានក្ខន្ធាវ វិជ្ជន្តិ។ តស្មា យស្មី អវិជ្ជមាននិច្ចាទិវិបរិយាសាការគហណំ អត្ថិ, សោវ ឧបាទានក្ខន្ធបញ្ចកសង្ខាតោ កាយោ។ តត្ថ និច្ចាទិអាការស្ស អវិជ្ជមានតាទស្សនត្ថំ រុប្បនាទិសភាវស្សេវ ច វិជ្ជមានតាទស្សនត្ថំ វិជ្ជមានោ កាយោតិ វិសេសេត្វា វុត្តោ, លោកុត្តរា បន ន កទាចិ អវិជ្ជមានាការេន គយ្ហន្តីតិ ន ឥទំ វិសេសនំ អរហន្តិ។ សក្កាយេ ទិដ្ឋិ, សតី វា កាយេ ទិដ្ឋិ **សក្កាយទិដ្ឋិ**។ អត្តនា គហិតាការស្ស អវិជ្ជមានតាយ សយមេវ សតី, ន តាយ គហិតោ អត្តា អត្តនិយំ វាតិ អត្ថោ។ អយំ បនត្ថោ សម្ភវតីតិ កត្វា វុត្តោ, បុរិមោ ឯវ បន បធានោ។ ទុតិយេ ហិ ទិដ្ឋិយា វត្ថុ អវិសេសិតំ ហោតិ។ កាយោតិ ហិ ខន្ធបញ្ចកេ វុច្ចមានេ លោកុត្តរាបនយនំ នត្ថិ។ ន ហិ លោកុត្តរេសុ កាយ-សទ្ទោ ន វត្តតិ។ កាយបស្សទ្ធិអាទីសុ ហិ លោកុត្តរេសុ កាយ-សទ្ទោបិ លោកុត្តរក្ខន្ធវាចកោតិ។ **សីលេនា**តិ សុទ្ធិយា អហេតុភូតេន សីលេន។ **គហិតសមាទាន**ន្តិ ឧប្បាទិតបរាមាសោវ។ សោ ហិ សមាទិយន្តិ ឯតេន កុក្កុរសីលវតាទីនីតិ "សមាទាន"ន្តិ វុត្តោ។ តត្ថ អវីតិក្កមនីយតាយ **សីលំ**, ភត្តិវសេន សតតំ ចរិតព្ពតាយ **វតំ** ទដ្ឋព្ពំ។

១០០៧. **ឥធេវ តិដ្ឋមានស្សា**តិ ឥមិស្សាយេវ ឥន្ទសាលគុហាយំ តិដ្ឋមានស្ស។ វាចុគ្គតករណំ **ឧគ្គហោ**។ អត្ថបរិបុច្ឆនំ **បរិបុច្ឆា**។ កុសលេហិ សហ ចោទនាបរិហរណវសេន វិនិច្ឆយករណំ **វិនិច្ឆយោ**។ ពហូនំ នានប្បការានំ សក្កាយទិដ្ឋីនំ អវិហតត្តា តា ជនេន្តិ, តាហិ ជនិតាតិ វា **បុថុជ្ជនា**។ អវិឃាតមេវ វា ជន-សទ្ទោ វទតិ។ **បុថុ សត្ថារានំ មុខុល្លោកិកា**តិ ឯត្ថ បុថូ ជនា ឯតេសន្តិ **បុថុជ្ជនា**តិ វចនត្ថោ។ **បុថុ...បេ.... អវុដ្ឋិតា**តិ ឯត្ថ ជនេតព្ពា, ជាយន្តិ វា ឯត្ថាតិ ជនា, គតិយោ។ បុថូ ជនា ឯតេសន្តិ **បុថុជ្ជនា**។ ឥតោ បរេ ជាយន្តិ ឯតេហីតិ ជនា, អភិសង្ខារាទយោ។ តេ ឯតេសំ បុថូ វិជ្ជន្តីតិ **បុថុជ្ជនា**។ អភិសង្ខរណាទិអត្ថោ ឯវ វា ជន-សទ្ទោ ទដ្ឋព្ពោ។ រាគគ្គិអាទយោ **សន្តាបា**។ តេ ឯវ សព្ពេបិ វា កិលេសា **បរិឡាហា។ បុថុ បញ្ចសុ កាមគុណេសូ**តិ ឯត្ថ ជាយតីតិ ជនោ, "រាគោ គេធោ"តិ ឯវមាទិកោ។ បុថុ ជនោ ឯតេសន្តិ **បុថុជ្ជនា**។ បុថូសុ វា ជនា ជាតា រត្តាតិ ឯវំ រាគាទិអត្ថោ ឯវ ជន-សទ្ទោ ទដ្ឋព្ពោ។ **បលិពុទ្ធា**តិ សម្ពទ្ធា ឧបទ្ទុតា វា។ **អស្សុតវា**តិ ឯតេន អន្ធតា វុត្តាតិ **"អន្ធបុថុជ្ជនោ វុត្តោ"**តិ អាហ។

អនយេតិ អវឌ្ឍិយំ។ សព្ពត្ថ និរុត្តិលក្ខណេន បទសិទ្ធិ វេទិតព្ពា។ អនេកេសុ ច កប្បសតសហស្សេសុ កតំ ជានន្តិ, បាកដញ្ច ករោន្តិ ឧបការំ សតិជននអាមិសបដិគ្គហណាទិនា បច្ចេកសម្ពុទ្ធា, តថេវ ទុក្ខិតស្ស សក្កច្ចំ កាតព្ពំ ករោន្តិ។ សម្មាសម្ពុទ្ធោ បន អសង្ខេយ្យអប្បមេយ្យេសុបិ កតំ ឧបការំ មគ្គផលានំ ឧបនិស្សយញ្ច ជានាតិ, បាកដញ្ច ករោតិ, សីហោ វិយ ច ជវំ សព្ពត្ថ សក្កច្ចមេវ ធម្មទេសនំ ករោតិ។ **អរិយភាវោ**តិ យេហិ យោគតោ អរិយា វុច្ចន្តិ, តេ មគ្គផលធម្មា ទដ្ឋព្ពា។ **អរិយករធម្មា** អនិច្ចទស្សនាទយោ, វិបស្សិយមានា វា អនិច្ចាទយោ។

សោតានីតិ តណ្ហាទិដ្ឋិកិលេសទុច្ចរិតអវិជ្ជាសោតានិ។ **"សោតានំ សំវរំ ព្រូមី"**តិ វត្វា **"បញ្ញាយេតេ បិធីយរេ"**តិ វចនេន សោតានំ សំវរោ បិទហនំ សមុច្ឆេទញាណន្តិ វិញ្ញាយតិ។ **ខន្តី**តិ អធិវាសនា, សា ច តថាបវត្តា ខន្ធា។ បញ្ញាតិ ឯកេ, អទោសោ ឯវ វា។ **កាយទុច្ចរិតាទីន**ន្តិ ទុស្សីល្យសង្ខាតានំ កាយវចីទុច្ចរិតានំ មុដ្ឋស្សច្ចសង្ខាតស្ស បមាទស្ស អភិជ្ឈាទោមនស្សានំ បាបកានំ អក្ខន្តិអញ្ញាណកោសជ្ជានញ្ច។ **អនុបេក្ខា** សង្ខារេហិ អវិវដ្តនំ, សាលយតាតិ អត្ថោ។ ធម្មដ្ឋិតិយំ បដិច្ចសមុប្បាទេ បដិលោមភាវោ សស្សតុច្ឆេទគាហោ, តប្បដិច្ឆាទកមោហោ វា។ **និព្ពានេ បដិលោមភាវោ** សង្ខារេសុ រតិ, និព្ពានបដិច្ឆាទកោ មោហោ វា។ **សង្ខារនិមិត្តគ្គាហោ**តិ យាទិសស្ស កិលេសស្ស អប្បហីនត្តា វិបស្សនា សង្ខារនិមិត្តំ ន មុញ្ចតិ, សោ កិលេសោ ទដ្ឋព្ពោ។ សង្ខារនិមិត្តគ្គហណស្ស អតិក្កមនំ វា **បហានំ**។

ចតុន្នំ អរិយមគ្គានំ ភាវិតត្តា អច្ចន្តំ អប្បវត្តិភាវេន យំ បហានន្តិ យោជនា វេទិតព្ពា។ កេន បន បហានន្តិ? អរិយមគ្គេហេវាតិ វិញ្ញាយមានោ អយមត្ថោ តេសំ ភាវិតត្តា អប្បវត្តិវចនេន។ **សមុទយបក្ខិកស្សា**តិ ឯត្ថ ចត្តារោបិ មគ្គា ចតុសច្ចាភិសមយាតិ កត្វា តេហិ បហាតព្ពេន តេន តេន សមុទយេន សហ បហាតព្ពត្តា សមុទយសភាគត្តា ច សច្ចវិភង្គេ ច សព្ពកិលេសានំ សមុទយភាវស្ស វុត្តត្តា "សមុទយបក្ខិកា"តិ ទិដ្ឋិអាទយោ វុច្ចន្តិ។ កាយវាចាចិត្តានំ វិរូបប្បវត្តិយា នយនំ អបយាបនំ, កាយទុច្ចរិតាទីនំ វិនាសនយនំ វា វិនយោ, តេសំ វា ជិម្ហប្បវត្តិំ វិច្ឆិន្ទិត្វា ឧជុកនយនំ **វិនយនំ**។ **ឯសេសេ**តិ ឯសោ សោ ឯវ, អត្ថតោ អនញ្ញោតិ អត្ថោ។ **តជ្ជាតេ**តិ អត្ថតោ តំសភាវោវ។ សប្បុរិសោ អរិយសភាវោ, អរិយោ ច សប្បុរិសភាវោតិ អត្ថោ។

អទ្វយន្តិ ទ្វយតារហិតំ, វណ្ណមេវ "អច្ចី"តិ គហេត្វា អច្ចឹ វា "វណ្ណោ ឯវា"តិ តេសំ ឯកត្តំ បស្សន្តោ វិយ យថាតក្កិតំ អត្តានំ "រូប"ន្តិ, យថាទិដ្ឋំ វា រូបំ "អត្តា"តិ គហេត្វា តេសំ ឯកត្តំ បស្សន្តោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯត្ថ ច "រូបំ អត្តា"តិ ឥមិស្សា បវត្តិយា អភាវេបិ រូបេ អត្តគ្គហណំ បវត្តមានំ អច្ចិយំ វណ្ណគ្គហណំ វិយ។ ឧបមាយោ ច

អនញ្ញត្ថាទិគ្គហណនិទស្សនវសេនេវ វុត្តា, ន វណ្ណាទីនំ វិយ អត្តនោ វិជ្ជមានត្តស្ស, អត្តនោ វិយ វា វណ្ណាទីនំ អវិជ្ជមានត្តស្ស ទស្សនត្ថំ។

១០០៨. **សវិវនិប្ផត្តិយា**តិ សវិវិបារិប្ផវិយា។ និច្ឆេតុំ អសក្កោន្តោ វិចិនន្តោ កិច្ឆតីតិ **វិចិកិច្ឆា**។ **ឥទប្បច្ចយានំ ភាវោ**តិ ជាតិអាទិសភាវមេវ អាហ, ជាតិអាទីនំ វា ជរាមរណាទិឧប្បាទនសមត្ថតំ។ សា បន ជាតិអាទិវិនិមុត្តា នត្ថីតិ តេសំយេវាធិវចនំ ហោតិ “ឥទប្បច្ចយតា”តិ។

១០០៩. ឥធ អនាគតកិលេសា “ឥទេកដ្ឋា កិលេសា”តិ វុច្ចន្តីតិ តេ ទស្សេតុំ **“ឥមិស្សា ច បាឡិយា”**តិអាទិ អារទ្ធំ។ **សហជេកដ្ឋវសេនា**តិ ឥត្ថ ឧប្បន្នទិដ្ឋិយា សហជេកដ្ឋវសេនាតិ អត្ថោ វិញ្ញាយតិ។ **តំសម្បយុត្តោ**តិ តេហិ សំយោជនកិលេសេហិ សម្បយុត្តោតិបិ អត្ថោ យុជ្ជតិ។ តថា តេ សំយោជនកិលេសា សមុដ្ឋានំ ឯតស្សាតិ **តំសមុដ្ឋាន**ន្តិ វា។ សំយោជនរហិតេហិ ច បន កិលេសេហិ សម្បយុត្តានំ សមុដ្ឋិតានញ្ច សត្តាវតោ កិលេសេហេវ យោជនា កតា។

១០១១. **សំយោជនាទីនំ វិយា**តិ សំយោជនឥទេកដ្ឋកិលេសាទីនំ យថាវុត្តានំ វិយ។ **តេហី**តិ ទស្សនភាវនាមគ្គេហិ។ **អភិសង្ខារវិញ្ញាណំ** កុសលាកុសលំ, នាមរូបញ្ច វិបាកន្តិ កត្វា “**កុសលាទីនម្បិ បហានំ អនុញ្ញាត**”ន្តិ អាហ។

១០១៣. **ហេតូ ចេវា**តិ “បហាតព្ពហេតុកា”តិ ឯតស្មិំ សមាសបទេ ឯកទេសេន សមាសបទត្ថំ វទតិ។ ឯត្ថ ច បុរិមនយេន “ឥមេ ធម្មា ទស្សនេនបហាតព្ពហេតុកា”តិ ឥមេយេវ ទស្សនេនបហាតព្ពហេតុកា, ន ឥតោ អញ្ញេតិ អយំ និយមោ បញ្ញាយតិ, ន ឥមេ ទស្សនេនបហាតព្ពហេតុកាយេវាតិ។ តស្មា ឥមេសំ ទស្សនេនបហាតព្ពហេតុកភាវោ អនិយតោ វិចិកិច្ឆាសហគតមោហស្ស អហេតុកត្តាតិ បុរិមនយោ វិវរណីយត្ថវា ហោតិ។ តស្មា បុរិមនយេន ធម្មតោ ទស្សនេនបហាតព្ពហេតុកេ និក្ខិបិត្វា អត្ថតោ និក្ខិបិតុំ ទុតិយនយោ វុត្តោ។

១០២៩. **មហគ្គតា វា** ឥទ្ធិវិធាទយោ។ **អប្បមាណារម្មណា មហគ្គតា** ចេតោបរិយបុព្ពេនិវាសានាគតំសញាណសម្បយុត្តា។

១០៣៥. អនន្តរេ និយុត្តានិ, អនន្តរផលប្បយោជនានិ, អនន្តរផលករណសីលានិ វា **អានន្តរិកានិ**។ តានិ បន បដិបក្ខេន អនិវារណីយផលត្តា អន្តរាយរហិតានីតិ “**អនន្តរាយេន ផលទាយកានី**”តិ វុត្តំ។ អនន្តរាយានិ វា **អានន្តរិកានី**តិ និរុត្តិវសេន បទសិទ្ធិ វេទិតព្ពា។ **ឯកស្មិម្បី**តិ បិ-សទ្ទេន អនេកស្មិម្បិ អាយូហិតេ វត្តព្ព មេវនត្ថីតិ ទស្សេតិ។ ន ច តេសំ អញ្ញមញ្ញបដិពាហកត្តំ អត្ថិ អប្បដិបក្ខត្តា, អប្បដិបក្ខតា ច សមានផលត្តា អនុពលប្បទានតោ ច។ “នត្ថិ ហេតុ នត្ថិ បច្ចយោ សត្តានំ សំកិលេសាយា”តិ (ទី. និ. ១.១៦៨) ឯវមាទិកោ **អហេតុកវាទោ**។ “ករោតោ ខោ ការយតោ ឆិន្ទតោ ឆេទាបយតោ…បេ.… ករោតោ ន ករិយតិ បាប”ន្តិ (ទី. និ. ១.១៦៦) ឯវមាទិកោ **អកិរិយវាទោ**។ “នត្ថិ ទិន្ន”ន្តិ (ទី. និ. ១.១៧១; ម. និ. ២.៩៤; ៣.៩១) ឯវមាទិកោ **នត្ថិកវាទោ**។ ឯតេសុ បុរិមវាទោ ពន្ធមោក្ខានំ ហេតុំ បដិសេធេតិ, ទុតិយោ កម្មំ, តតិយោ វិបាកន្តិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ **តញ្ហី**តិ អហេតុកាទិនិយតមិច្ឆាទិដ្ឋី, ន បន និយតភាវំ អប្បត្តំ។

១០៣៩. **បច្ចយដ្ឋេនា**តិ មគ្គបច្ចយសង្ខាតេន សម្បយោគវិសិដ្ឋេន បច្ចយភាវេនាតិ វេទិតព្ពំ។ ឯត្ថ ច មគ្គង្គានំ ឋបនំ មគ្គបច្ចយភាវរហិតេ មគ្គហេតុកេ ទស្សេតុំ, តេន មគ្គហេតុកេ អសង្ករតោ វវត្ថបេតិ។ សចេ បន កោចិ វទេយ្យ “ឯកេកំ អង្គំ ឋបេត្វា តំតំសម្បយុត្តានំ មគ្គហេតុកភាវេបិ ‘មគ្គង្គានិ ឋបេត្វា’តិ ឥទំ វចនំ យុជ្ជតី”តិ។ ឯវញ្ហិ សតិ តតិយនយេ វិយ ឥធាបិ “ឋបេត្វា”តិ ន វត្តព្ពំ សិយា, វុត្តញ្ចេតំ, តស្មា វុត្តនយេនេវត្ថោ វេទិតព្ពោ។ មគ្គង្គាមគ្គង្គានញ្ហិ សម្បយុត្តានំ វិសេសទស្សនត្ថោ អយំ នយោតិ។ **សេសមគ្គង្គានំ** បុព្ពេ ឋបិតានន្តិ អធិប្បាយោ។ ផស្សាទីនញ្ហិ បុរិមនយេបិ មគ្គហេតុកតា សិទ្ធាតិ។

សម្មាទិដ្ឋិយា ទុតិយនយេបិ ឋបិតាយ តតិយនយេ សហេតុកភាវោ ទស្សិតោ។ កថំ ទស្សិតោ, ននុ អរិយមគ្គសមង្គិស្ស “អលោភោ អទោសោ ឥមេ ធម្មា មគ្គហេតូ”តិ (ធ. ស. ១០៣៩) អវត្វា “អលោភោ អទោសោ អមោហោ ឥមេ ធម្មា មគ្គហេតូ”តិ វិសុំ សម្មាទិដ្ឋិអាទិកេ មគ្គហេតូ ទស្សេត្វា “តំសម្បយុត្តោ…បេ.… វិញ្ញាណក្ខន្ធោ”តិ (ធ. ស. ១០៣៩) វិសុំ មគ្គហេតុកានំ ទស្សិតត្តា “មគ្គហេតូសុ អមោហោ”តិ (ធ. ស. ១០៣៩) វុត្តាយ សម្មាទិដ្ឋិយា មគ្គហេតុកតា ន ទស្សិតា សិយា? នោ ន ទស្សិតា។ យថា ហិ តីណិ សំយោជនានិ ទស្សេត្វា “តទេកដ្ឋោ លោភោ ទោសោ មោហោ, ឥមេ ធម្មា ទស្សនេន បហាតព្ពហេតូ”តិ (ធ. ស. ១០១៧) វិសុំ

បហាតព្ពហេតូ និយមេត្វា “តទេកដ្ឋា ច កិលេសា”តិអាទិវចនេន (ធ. ស. ១០១៧) លោភទោសមោហា ច អញ្ញមញ្ញសហជេកដ្ឋា អញ្ញមញ្ញសម្បយុត្តា សង្ខារក្ខន្ធភូតា ច ទស្សនេនបហាតព្ពហេតុកាតិ ទស្សិតា ហោន្តិ, ឯវមិធាបិ “អលោភាទយោ ឥមេ ធម្មា មគ្គហេតូ”តិ និគមិតាបិ អញ្ញមញ្ញសម្បយុត្តសង្ខារក្ខន្ធភាវតោ តំសម្បយុត្តសង្ខារក្ខន្ធវចនេន “មគ្គហេតុកា”តិ ទស្សិតា ឯវាតិ សិទ្ធំ ហោតិ, សម្មាទិដ្ឋិយាបិ អមោហោតិ វុត្តាយ មគ្គហេតុកភាវទស្សនំ។ សចេ បន យោ ទុតិយនយេ មគ្គោ ចេវ ហេតុ ចាតិ វុត្តោ, តតោ អញ្ញស្សេវ អញ្ញេន អសាធារណេន បរិយាយេន មគ្គហេតុភាវំ ទស្សេត្វា តំសម្បយោគតោ សម្មាទិដ្ឋិយា មគ្គហេតុកភាវទស្សនត្ថោ តតិយនយោ សិយា។ “អរិយមគ្គសមង្គិស្ស អលោភោ អទោសោ ឥមេ ធម្មា មគ្គហេតូ”តិអាទិ វត្តព្ពំ សិយា។ យស្មា បន “មគ្គហេតូ”តិ ឥមិនា អញ្ញេន សាធារណេន បរិយាយេន យេសំ មគ្គហេតុភាវោ សម្ភវតិ, តេ សព្ពេ “មគ្គហេតូ”តិ ទស្សេត្វា តំសម្បយុត្តានំ តេសំ អញ្ញេសញ្ច មគ្គហេតុកភាវទស្សនត្ថោ តតិយនយោ, តស្មា តត្ថ “អមោហោ”តិបិ វុត្តំ។ ន ហិ សោ មគ្គហេតុ ន ហោតីតិ។ ឥមេ បន តយោបិ នយា អត្ថវិសេសវសេន និក្ខិត្តត្តា អត្ថតោ និក្ខេបា ទដ្ឋព្ពា។ អថ វា សរូបេន វចនំ ធម្មតោ និក្ខេបោ, អត្ថេន អត្ថតោតិ ឯវម្បិ យោជនា សម្ភវតិ។ តត្ថ ទុតិយតតិយនយា សរូបតោ ហេតុហេតុមន្តទស្សនវសេន ធម្មតោ និក្ខេបោ។ បឋមនយោ តថាអទស្សនតោ អត្ថេន ច មគ្គង្គតំសម្បយុត្តានំ ហេតុហេតុមន្តភាវាវគមនតោ អត្ថតោ និក្ខេបោតិ។

១០៤០. យស្មិំ សភាវធម្មេ និន្នបោណបព្ភារភាវេន ចិត្តំ បវត្តតិ, សោ តស្ស អារម្មណាធិបតិ វេទិតព្ពោ។ ចេតោបរិយញាណេន ជានិត្វា បច្ចវេក្ខមានោ តេន បច្ចវេក្ខមានោតិ វុត្តោ។ **ឯត្ថាបី**តិ ឯតស្មិម្បិ អដ្ឋកថាវចនេ, **ឯត្ថ** វា បដ្ឋានេ មគ្គាទីនិ ឋបេត្វា អញ្ញេសំ អធិបតិបច្ចយភាវស្ស អវចនេនេវ បដិក្ខេបបាឡិយំ។ **អយមេវត្ថោ**តិ អត្តនោ មគ្គផលំ ឋបេត្វាតិ អត្ថោ។ **វីមំសាធិបតេយ្យ**ន្តិ បធានេន អធិបតិនា សហជាតាធិបតិ និទស្សិតោ, តយិទំ នយទស្សនមត្តមេវ ហោតីតិ អញ្ញោបិ ឯវំបការោ សហជាតោ មគ្គាធិបតិ និទស្សិតោ ហោតិ, តស្មា វីរិយាធិបតេយ្យន្តិ ច យោជេតព្ពំ។ ឥទម្បិ ហិ អត្ថតោ វុត្តមេវាតិ។

១០៤១. អត្តនោ សភាវោ **អត្តភាវោ**។ លទ្ធោកាសស្ស កម្មស្ស វិបាកោ កប្បសហស្សាតិក្កមេ ឧប្បជ្ជតិ អនេកកប្បសហស្សាយុកានំ សត្តានំ, កប្បសហស្សាតិក្កមេបិ វា លទ្ធោកាសំ យំ ភវិស្សតិ, តទបិ លទ្ធោកាសមេវាតិ អត្តនោ វិបាកំ សន្ធាយ វុច្ចតិ។ **នត្ថិ នាម ន ហោតី**តិ អនុប្បន្នោ នាម ន ហោតីតិ អធិប្បាយោ។ ឧប្បាទីសុ អន្តោគធត្តា “ឧប្បាទិនោ ធម្មា”តិ ឯតេន វចនេន វុច្ចតីតិ កត្វា អាហ “**ឧប្បាទិនោ ធម្មា នាម ជាតោ**”តិ។ **អរូបសង្ខាតោ អត្តា**តិ អរូបភវង្គំ អាហ។ តត្ថ អាកាសានញ្ចាយតនសញ្ញាទិមយោ អត្តាតិ ហិ អត្ថតោ វោហារោ បវត្តោតិ។

យទិ បន អាយូ...បេ.... សព្ពំ វិបាកំ ទទេយ្យ, អលទ្ធោកាសញ្ច វិបាកំ ទេតីតិ កត្វា វិបក្កវិបាកញ្ច ទទេយ្យ, តតោ ឯកស្សេវ កម្មស្ស សព្ពវិបាកេន ភវិតព្ពន្តិ អញ្ញស្ស កម្មស្ស ឱកាសោ ន ភវេយ្យ និរត្ថកត្តា , ឧប្បត្តិយាយេវ ឱកាសោ ន ភវេយ្យ, ឧប្បន្នស្ស វា ផលទានេ។ អថ វា អលទ្ធោកាសស្ស វិបាកទានេ បច្ចយន្តររហិតស្សបិ វិបាកទានំ អាបន្នន្តិ អវិជ្ជាតណ្ហាទិបច្ចយន្តរខេបកស្ស អញ្ញស្ស អបចយគាមិកម្មស្ស កម្មក្ខយករស្ស ឱកាសោ ន ភវេយ្យ។ ភាវិតេបិ មគ្គេ អវិជ្ជាទិបច្ចយន្តររហិតស្ស ច កម្មស្ស វិបច្ចនតោ សមត្ថតា ន សិយាតិ អត្ថោ។ សព្ពទា វា វិបាកប្បវត្តិយា ឯវ ភវិតព្ពត្តា វិបាកតោ អញ្ញស្ស បវត្តិឱកាសោ ន ភវេយ្យ។ **តំ បនា**តិ អាយូហិតំ កម្មំ។ ឥទំ បន ធុវវិបាកស្ស វិបាកេន អធុវវិបាកស្សបិ លទ្ធោកាសស្ស វិបាកំ ឧប្បាទីតិ ទស្សេតុំ អារទ្ធន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ អដ្ឋ សមាបត្តិយោ ច ពលវវិរហេ អត្ថមគ្គភាវនាវិរហេ ច អប្បហីនសភាវតោ ធុវំ វិបច្ចន្តីតិ **ធុវវិបាកា**តិ វុត្តា។ អាយូហិតកម្មេ វុច្ចមានេ អនុប្បន្នំ កស្មា វុត្តន្តិ? យំ អាយូហិតំ ភវិស្សតិ, តត្ថាបិ អាយូហិត-សទ្ទប្បវត្តិសព្ភាវា។

១០៥០. **ឧបាទិន្នា**តិ ឯត្ថ ន ឧបេតេន អាទិន្នាតិ អយមត្ថោ, ឧបសទ្ទោ បន ឧបសគ្គមត្តមេវ, តស្មា ឧបាទានារម្មណា ឧបាទានេហិ, អញ្ញេ ច អនភិនិវេសេន “អហំ មគ្គំ ភាវយិំ, មម មគ្គោ ឧប្បន្នោ”តិអាទិកេន គហណេន អាទិន្នា ឥច្ចេវ ឧបាទិន្នា។ **ឧបាទិន្ន**-សទ្ទេន វា អមគ្គផលធម្មាយេវ វុត្តា, ឥតរេហិ មគ្គផលធម្មា ចាតិ វេទិតព្ពំ។

តិកនិក្ខេបកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ទុកនិក្ខេបកថាវណ្ណនា

១០៦២. **មេត្តាយនវសេនា**តិ មេត្តាផរណវសេន។ “មេត្តាយនវសេនា”តិ វត្តព្ពេ ទីឃំ កត្វា វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ មេត្តា, មេទនំ វា មេត្តាយនំ, តញ្ច សិនេហវសេន។ អនុទយតីតិ អនុទាតិ វត្តព្ពេ “**អនុទ្ទា**”តិ ទ-ការាគមនំ ក

ត្វា វុត្តំ។ **អនុទ្ទាយនាការោ**តិ អនុរក្ខណាការោ។ រក្ខណញ្ហិ ទាយនា។ **អនុទ្ទាយិតស្សា**តិ អនុទ្ទាយ អយិតស្ស។ "ជាតិបិ ទុក្ខា"តិអាទី សុណន្តស្ស សវនេ, អនិច្ចាទិតោ សម្មសន្តស្ស សម្មសនេ, មគ្គេនេត្ថ សម្មោហំ វិទ្ធំសេន្តស្ស បដិវេធេ, បដិវិជ្ឈិត្វា បច្ចវេក្ខន្តស្ស បច្ចវេក្ខណេតិ ចតូសុ កាលេសុ ទុក្ខេ ញាណំ វត្តតិ។

១០៦៥. ចិត្តស្ស សំវេជនំ **ចិត្តស្ស សារាគោ**។ **គិជ្ឈន្តី**តិ អភិកង្ខន្តិ។ **សញ្ជន្តី**តិ ពន្ធន្តិ។ **លគ្គនដ្ឋេនា**តិ សំវរណដ្ឋេន, ឱលម្ពនដ្ឋេន វា។ **តស្ស តស្សេវ ភវស្សា**តិ កាមភវាទិសង្ខាតស្ស វិបាកកដត្តារូបស្ស អភិនិព្ពត្តិអត្ថំ បដិសន្ធិយា បច្ចយភាវវសេន បរិកឌ្ឍតិ។ **ចិត្តមស្ស** ភវន្តរេ **វិធាវតិ** និព្ពត្តតិ។ **តណ្ហាវិប្ផន្ទិតនិវេសោ** អដ្ឋសតតណ្ហាវិចរិតាទិភាវេន តណ្ហាបវត្តិយេវ។

សរិតានីតិ រាគវសេន អល្លានិ។ តំសម្បយុត្តបីតិវសេន សិនិទ្ធានិ **សិនេហិតានិ**។ **វិសតា**តិ វិត្ថតា។ រូបាទីសុ តេភូមកធម្មេសុ ព្យាបនវសេន **វិសដា**។ បុរិមវចនមេវ ត-ការស្ស ដ-ការំ កត្វា វុត្តំ។ **វិសាលា**តិ វិបុលា។ **វិសក្កតី**តិ បរិសប្បតិ, សហតិ វា។ រត្តោ ហិ រាគវត្ថុនា បាទេន តាលិយមានោបិ សហតីតិ។ ឱសក្កនំ, វិប្ផន្ទនំ វា វិសក្កនន្តិ វទន្តិ ។ អនិច្ចាទី និច្ចាទិតោ គណ្ហន្តី **វិសំវាទិកា** ហោតិ។ **វិសំហរតី**តិ តថា តថា កាមេសុ អានិសំសំ បស្សន្តី វិវិធេហាការេហិ នេក្ខម្មាភិមុខប្បវត្តិតោ ចិត្តំ សំហរតិ សង្ខិបតិ។ **វិសំ** វា ទុក្ខំ, តំ **ហរតិ** វហតីតិ អត្ថោ។ ទុក្ខនិព្ពត្តកស្ស កម្មស្ស ហេតុភាវតោ **វិសមូលា**, វិសំ វា ទុក្ខវេទនាមូលំ ឯតិស្សាតិ **វិសមូលា**។ ទុក្ខសមុទយត្តា វិសំ ផលំ ឯតិស្សាតិ **វិសផលា**។ តណ្ហាយ រូបាទិកស្ស ទុក្ខស្សេវ បរិភោគោ ហោតិ, ន អមតស្សាតិ សា "**វិសបរិភោគា**"តិ វុត្តា។ សព្ពត្ថ និរុត្តិវសេន បទសិទ្ធិ វេទិតព្ពា។ យោ បនេត្ថ បធានោ អត្ថោ, តំ ទស្សេតុំ បុន "**វិសតា វា បនា**"តិអាទិ វុត្តំ។ **ឥត្ថភាវញ្ញថាភាវ**ន្តិ មនុស្សភាវទេវាទិភាវភូតំ។

បណិធានកវសេនាតិ ចិត្តស្ស រូបាទីសុ ឋបនកវសេន។ អញ្ញោបិ ពន្ធុ តណ្ហាយ ឯវ ហោតិ, សោ បន អពន្ធុបិ ហោតិ។ តណ្ហា បន និច្ចសន្និស្សិតាតិ "**បាដិយេក្កោ ពន្ធូ**"តិ វុត្តា។ **អសនតោ**តិ ព្យាបនតោ ភុញ្ជនតោ ច។ តទុភយំ ទស្សេតិ "**អជ្ឈោត្ថរណតោ**"តិអាទិនា។ **អាសីសនវសេនា**តិ ឥច្ឆនវសេន។ **អញ្ញនាការេនា**តិ ជប្បនាជប្បិតត្តានំ ជប្បាយ អនញ្ញត្តទស្សនាការេន។ **ចិត្តំ បរិយុដ្ឋាតី**តិ ចិត្តំ មូសតិ។ **មារបាសោ**តិ មារេន គហិតភាយ រាគោ មារបាសោ។

១០៦៦. **សង្ខារេសុ ឧប្បន្នោ កម្មបថភេទំ ន ករោតី**តិ ឯតេន សត្តេសុ ឧប្បន្នោ អដ្ឋានកោបោ ករោតីតិ វិញ្ញាយតិ។ "អត្ថំ មេ នាចរិ , ន ចរតិ, ន ចរិស្សតិ, បិយស្ស មេ មនាបស្ស អត្ថំ នាចរិ, ន ចរតិ, ន ចរិស្សតិ, អប្បិយស្ស មេ អមនាបស្ស អនត្ថំ នាចរិ, ន ចរតិ, ន ចរិស្សតី"តិ ឧប្បជ្ជមានោបិ ហិ កោបោ អវត្ថុស្មិំ ឧប្បន្នត្តា អដ្ឋានកោបោ ឯវ ភវិតុំ យុត្តោ។ **អាឃាតេន្តោ**តិ ហនន្តោ។ **បុនរុត្តិទោសោ បដិសេធិតោ**តិ ទោស-បទស្ស បដិវិរោធ-បទស្ស ច ទ្វិក្ខត្តុំ អាគតត្តា វុត្តំ។ បដិឃស្ស វា វិសេសនត្ថំ បុព្ពេ "បដិវិរោធោ"តិ, បទោសាទិវិសេសនត្ថំ "ទោសោ"តិ ច វុត្តំ, ទុស្សនាទិវិសេសនត្ថំ បច្ឆា "ទោសោ"តិ, វិរោធវិសេសនត្ថញ្ច "បដិវិរោធោ"តិ វុត្តន្តិ នត្ថិ បុនរុត្តិទោសោ។

១០៩១. អនិទ្ទារិតបរិច្ឆេទេ ធម្មានំ អត្ថិតាមត្តទីបកេ មាតិកុទ្ទេសេ អបរិច្ឆេទេន ពហុវចនេន ឧទ្ទេសោ កតោតិ ពហុវចនេនេវ បុច្ឆតិ – "កតមេ ធម្មា អប្បច្ចយា"តិ។ សភាវសង្ខាបរិច្ឆេទាទិវសេន ហិ ធម្មេ អជានន្តស្ស វសេន ឧទ្ទេសោ បុច្ឆា ច ករីយតីតិ។ តស្មា បរិច្ឆេទំ អកត្វា ឧទ្ទិដ្ឋា បុច្ឆិតា ច។ **ឥមេ**តិ អសង្ខតធាតុតោ ឧទ្ធំ នត្ថីតិ ទីបនត្ថំ ឯកម្បិ តំ និទ្ទិសិត្វា ពហុវចនេនេវ និគមនំ កតំ និទ្ទេសតោ បុព្ពេ ពោធនេយ្យស្ស អជាននកាលំ ឧបាទាយ។

១១០១. កឹ បន នត្ថិ, កឹ តេន ន វុត្តាតិ យោជនា កាតព្ពា។ ឥទមេវ មនោវិញ្ញេយ្យន្តិ និយមាភាវោ **វត្ថានាភាវោ**។ ចក្ខុវិញ្ញាណាទិវិញ្ញេយ្យមេវ ចក្ខាទិវិញ្ញេយ្យន្តិ បាឡិយំ វុត្តន្តិ មនោវិញ្ញាណវិញ្ញេយ្យេនបិ មនោវិញ្ញេយ្យេន ភវិតព្ពន្តិ កត្វា អដ្ឋកថាយ "**កឹ បន មនោវិញ្ញាណេនា**"តិអាទិ វុត្តំ។ **កេហិចិ វិញ្ញេយ្យា កេហិចិ អវិញ្ញេយ្យា**តិ ឥទំ កាមាវចរំ មនោវិញ្ញាណំ អារម្មណាទិវសេន ភិន្ទិត្វា យោជេតព្ពំ។ រូបាវចរាទិអារម្មណេន ហិ កាមាវចរមនោវិញ្ញាណេន រូបរាគាទិសម្បយុត្តេន ច កាមាវចរធម្មា ន វិញ្ញេយ្យា, ឥតរេន ច វិញ្ញេយ្យា។ ឯវំ កាមាវចរានមេវ អារម្មណានំ កេសញ្ចិ សទ្ទាទីនំ រូបារម្មណាទីហិ អវិញ្ញេយ្យតា វិញ្ញេយ្យតា ច យោជេតព្ពា, តថា ទ្វារភេទវសេន។ អថ វា សោមនស្សសហគតសន្តីរណំ ឥដ្ឋារម្មណមេវាតិ ឥតរំ តេន ន វិញ្ញេយ្យំ។ ឯវំ ឧបេក្ខាសហគតេ កុសលវិបាកេ អកុសលវិបាកេ ចាតិ សព្ពត្ថ យថាយោគំ យោជេតព្ពំ។ រូបាវចរាទយោ កាមាវចរវិបាកាទីហិ អវិញ្ញេយ្យា, កេចិទេវ វិញ្ញេយ្យា អរូបាវចរេហីតិ យោជេតព្ពំ អនុវត្តមានត្តា។ **និព្ពានេន អវិញ្ញេយ្យត្តា**តិ "កេហិចិ អវិញ្ញេយ្យា"តិ ឥមស្ស បទស្ស អត្ថសម្ភវមត្តំ សន្ធាយ វុត្តំ, ន និព្ពានស្ស អនុវត្តមានមនោវិញ្ញាណភាវតោ។

១១០២. **បញ្ចកាមគុណិករាគោ**តិ ឧក្កដ្ឋវសេន វុត្តំ។ ភវាសវំ ឋបេត្វា សព្ពោ លោភោ កាមាសវោតិ យុត្តំ សិយា។ សស្សតទិដ្ឋិសហគតោ រាគោ ភវទិដ្ឋិសម្បយុត្តត្តា “ភវាសវោ”តិ អដ្ឋកថាយំ វុត្តោ។ ភវាសវោ បន “ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្តេសុ ឯវ ឧប្បជ្ជតី”តិ បាឡិយំ វុត្តោ។ សោបិ រាគោ កាមាសវោ ភវិតុំ យុត្តោ។ ទិដ្ឋធម្មិកសម្បរាយិកទុក្ខានំ ការណភូតា កាមាសវាទយោបិ ទ្វិធា វុត្តា។

១១០៣. កាមាសវនិទ្ទេសេ ច **កាមេសូ**តិ កាមរាគទិដ្ឋិរាគាទិអារម្មណភូតេសុ តេភូមកេសុ វត្ថុកាមេសូតិ អត្ថោ សម្ភវតិ។ តត្ថ ហិ ឧប្បជ្ជមានា សា តណ្ហា សព្ពាបិ ន កាមច្ឆន្ទាទិនាមំ ន លភតីតិ។ កត្តុកម្យតាឆន្ទោ អកុសលេបិ ឧប្បជ្ជតិ, ន បន ធម្មច្ឆន្ទោ។

១១០៥. អញ្ញំ ជីវន្តិ គហណំ យទិបិ ឧបាទានក្ខន្ធេស្វេវ បវត្តតិ, រូបេ…បេ… វិញ្ញាណេ វា បន ន បតិដ្ឋាតិ។ តតោ អញ្ញំ កត្វា ជីវំ គណ្ហាតីតិ **សស្សតទិដ្ឋិ** ហោតីតិ។ ព្រហ្មាទី ឯកច្ចំ អត្តានំ “ហោតី”តិ និច្ចតោ អញ្ញញ្ច “ន ហោតី”តិ អនិច្ចតោ គណ្ហន្តស្ស “ហោតិ ច ន ច ហោតី”តិ **ឯកច្ចសស្សតទិដ្ឋិ**។ “ហោតី”តិ ច បុដ្ឋេ “នេវា”តិ, “ន ហោតី”តិ ច បុដ្ឋេ “ន”ឥតិ សព្ពត្ថ បដិក្ខិបន្តស្ស **អមរាវិក្ខេបទិដ្ឋិ**, អមរា អនុបច្ឆេទា, អមរមច្ឆសទិសី វា វិក្ខេបទិដ្ឋីតិ អត្ថោ។

បញ្ចកាមគុណិកោ រាគោ កាមាសវោតិ វុត្តោតិ កត្វា ព្រហ្មានំ វិមានាទីសុ រាគស្ស ទិដ្ឋិរាគស្ស ច កាមាសវភាវំ បដិក្ខិបតិ។ យទិ បន លោភោ កាមាសវភវាសវវិនិមុត្តោ អត្ថិ, សោ យទា ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្តេសុ ឧប្បជ្ជតិ, តទា តេន សម្បយុត្តោ អវិជ្ជាសវោ អាសវវិប្បយុត្តោតិ ទោមនស្សវិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចសម្បយុត្តស្ស វិយ តស្សបិ អាសវវិប្បយុត្តតា វត្តព្ពា សិយា “ចតូសុ ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្តេសុ លោភសហគតេសុ ចិត្តុប្បាទេសុ ឧប្បន្នោ មោហោ សិយា អាសវសម្បយុត្តោ សិយា អាសវវិប្បយុត្តោ”តិ។ “កាមាសវោ អដ្ឋសុ លោភសហគតេសុ ចិត្តុប្បាទេសុ ឧប្បជ្ជតី”តិ, “កាមាសវំ បដិច្ច ទិដ្ឋាសវោ អវិជ្ជាសវោ”តិ (បដ្ឋា. ៣.៣.១) ច វចនតោ ទិដ្ឋិសហគតោ រាគោ កាមាសវោ ន ហោតីតិ ន សក្កា វត្តុំ។ **កិលេសបដិបាដិយាបិ អាហរិតុំ វដ្ដតី**តិ អាសវានំ វចនំ បហាតព្ពទស្សនត្ថន្តិ កត្វា តេ បហានេ អាហរិយមានា បហាតព្ពានម្បិ តេសំ កិលេសានំ ឧទ្ទេសក្កមេន អាហរិតុំ វដ្ដន្តិ បជហនកានំ មគ្គានម្បីតិ អត្ថោ។

១១២១. **បឋមកមានភាជនីយេ**តិ “សេយ្យោហមស្មី”តិ មានស្ស និទ្ទេសេ។ តត្ថ ហិ “ឯកច្ចោ ជាតិយា វា គោត្តេន វា កោលបុត្តិយេន វា វណ្ណបោក្ខរតាយ វា ធនេន វា អជ្ឈេនេន វា កម្មាយតនេន វា សិប្បាយតនេន វា វិជ្ជាដ្ឋានេន វា សុតេន វា បដិភានេន វា អញ្ញតរញ្ញតរេន វា វត្ថុនា មានំ ជប្បេតិ, យោ ឯវរូបោ មានោ មញ្ញនា…បេ… កេតុកម្យតា ចិត្តស្សា”តិ (វិភ. ៨៦៦) សេយ្យស្ស សទិសស្ស ហីនស្ស ច បវត្តមានោ បុគ្គលវិសេសំ អនាមសិត្វា សេយ្យមានោ វិភត្តោតិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយ **“ឯកោ មានោ តិណ្ណំ ជនានំ ឧប្បជ្ជតីតិ កថិតោ”**តិ អាហ។ ន កេវលញ្ចាយំ បឋមកមានភាជនីយេ ឯវ ឯវំ កថិតោ, ទុតិយកតតិយកមានភាជនីយេបិ កថិតោ ឯវាតិ និទស្សនមត្ថំ ឯតំ ទដ្ឋព្ពំ។ អថ វា បុគ្គលេ អនិស្សាយ វុត្តានំ តិណ្ណម្បិ មានានំ ភាជនីយំ **“បឋមកមានភាជនីយេ”**តិ អាហ។ សេយ្យស្ស “សេយ្យោហមស្មីតិ មានោ”តិអាទីនញ្ហិ បុគ្គលំ អាមសិត្វា វុត្តានំ នវន្នំ មានានំ ភាជនីយំ ទុតិយកមានភាជនីយំ ហោតិ, តស្ស មានរាសិស្ស បុគ្គលំ អនាមសិត្វា វុត្តមានរាសិតោ ទុតិយតតិយកត្តាតិ, អថាបិ ច យថាវុត្តេ ទុតិយកមានភាជនីយេ “ឯកេកស្ស តយោ តយោ មានា ឧប្បជ្ជន្តីតិ កថិត”ន្តិ ឥធ វុត្តាយ អត្ថវណ្ណនាយ សមានទស្សនត្ថំ **“បឋមកមានភាជនីយេ”**តិ វុត្តំ។ សោ ឯវ មានោ ឥធាគតោតិ តត្ថ កថិតោ ឯវ អត្ថោ យុជ្ជតីតិ អធិប្បាយោ។ **មានករណវសេនា**តិ “សេយ្យោ”តិអាទិកិច្ចករណវសេន។ **អបរាបរេ ឧបាទាយា**តិ ឥទំ បុរិមបុរិមា មានា អបរាបរេ ឧបនិស្សយភាវេន តេ ឧប្បាទេន្តា អច្ចុគ្គច្ឆន្តីតិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយ វុត្តំ។ កេតុកម្យតាចិត្តំ អច្ចុគ្គតភាវំ គច្ឆតីតិ កត្វា ចិត្តេនេវ វិសេសិតំ។

១១២៦. អក្ខមនភាវប្បកាសនំ **ខិយ្យនំ។ មនេន បិយករណ**ន្តិ ឯវំបការំ បូជនំ មាននន្តិ វុច្ចតីតិ អត្ថោ។ **ឥស្សាករណវសេនា**តិ លាភាទិអក្ខមនកិច្ចវសេន។

១១២៧. **អរិយសាវកា**តិ វចនំ “អរិយសាវកានំយេវ បដិវេធោ អត្ថិ, តេ ច តំ ន មច្ឆរាយន្តី”តិ បដិវេធធម្មេ មច្ឆរិយាភាវទស្សនត្ថំ។ **គន្ថោ**តិ បាឡិ។ **កថាមគ្គោ**តិ អដ្ឋកថាបពន្ធោ។ **ធម្មន្តរ**ន្តិ កុសលាទិធម្មំ ភិន្ទិត្វា អកុសលាទី អត្តនោ លោលតាយ តថាគតភាសិតំ តិត្ថិយភាសិតំ វា ករោន្តោ អាលោលេស្សតិ។ **អត្តានំ អាវិកត្វា**តិ អត្តានំ អញ្ញថា សន្តំ អញ្ញថា បវេទយិត្វា។ **យោ បនា**តិ តិត្ថិយោ គហដ្ឋោ វា អត្តនោ សមយស្ស សទោសភាវំ ទដ្ឋុំ អនិច្ឆន្តោ អញ្ញាណេន អភិនិវេសេន វា។

ព្យាបិតុមនិច្ឆាតិ វិរិច្ឆា, តស្ស ភាវោ **វេវិច្ឆំ។ អនាទរោ**តិ មច្ឆរិយេន ទានេ អាទររហិតោ។ កដច្ឆុនា គាហោ ភត្តស្ស កដច្ឆុគ្គាហោ, កដច្ឆុគ្គាហោ វិយ **កដច្ឆុគ្គាហោ**។ យថា ហិ កដច្ឆុគ្គាហោ យថារុត្តេ ភត្តេ ន សំបសារយតិ, ឯវំ មច្ឆរិយម្បិ អាវាសាទីសូតិ។ គយ្ហតិ ឯតេនាតិ វា គាហោ, កដច្ឆុ ឯវ គាហោ **កដច្ឆុគ្គាហោ**។ សោ យថា សង្កុដិតគ្គោ ន សំបសារយតិ, ឯវំ មច្ឆរិយម្បីតិ។ អាវរិត្វា គហិតំ អគ្គហិតំ, តស្ស ភាវោ **អគ្គហិតត្តំ,** មច្ឆរិយំ។ "អាវាសាទិ បរេហិ សាធារណមសាធារណំ វា មយ្ហេវ ហោតូ"តិ បវត្តិវសេន អត្តសម្បត្តិគ្គហណលក្ខណតា, "មា អញ្ញស្សា"តិ បវត្តិវសេន អត្តសម្បត្តិនិគូហណលក្ខណតា ច យោជេតព្ពា។ យំ បន "បរសន្តកំ គណ្ហិតុកាមោ"តិ វុត្តំ, តំ មច្ឆរិយស្ស បរសន្តកលោភស្ស ឧបនិស្សយភាវំ ទស្សេតុំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ យទិ ហិ តំ មច្ឆរិយប្បវត្តិទស្សនំ, បរសម្បត្តិគ្គហណលក្ខណតា ច វត្តព្ពា សិយាតិ។

១១៤០. អភិជ្ឈាកាមរាគានំ វិសេសោ អាសវទ្វយឯកាសវភាវោ សិយា, នអភិជ្ឈាយ នោអាសវភាវោ ចាតិ នោអាសវលោភស្ស សព្ភាវោ វិចារេតព្ពោ។ ន ហិ អត្ថិ "អាសវោ ច នោអាសវោ ច ធម្មា អាសវស្ស ធម្មស្ស អាសវស្ស ច នោអាសវស្ស ច ធម្មស្ស ហេតុបច្ចយេន បច្ចយោ"តិ សត្តមោ ច នវមោ ច បញ្ហោ។ គណនាយ ច "ហេតុយា សត្តា"តិ វុត្តំ, ន "នវា"តិ។ ទិដ្ឋិសម្បយុត្តេ បន លោភេ នោអាសវេ វិជ្ជមានេ សត្តមនវមាបិ បញ្ហាវិស្សជ្ជនំ លភេយ្យុំ, គណនា ច "ហេតុយា នវា"តិ វត្តព្ពា សិយា។ ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តេ ច លោភេ នោអាសវេ វិជ្ជមានេ បុព្ពេ ទស្សិតោ ទោសោតិ។

១១៥៩. កាមច្ឆន្ទនីវរណនិទ្ទេសេ **កាមេសូ**តិ តេភូមកេសុ សាសវេសុ សព្ពេសុ វត្ថុកាមេសុ។ សព្ពោ ហិ លោភោ កាមច្ឆន្ទនីវរណំ។ តេនេវ តស្ស អារុប្បេ ឧប្បត្តិ វុត្តា "នីវរណំ ធម្មំ បដិច្ច នីវរណោ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ ន បុរេជាតបច្ចយា។ អារុប្បេ កាមច្ឆន្ទនីវរណំ បដិច្ច ឧទ្ធច្ចនីវរណំ អវិជ្ជានីវរណំ។ អារុប្បេ កាមច្ឆន្ទនីវរណំ បដិច្ច ថិនមិទ្ធនីវរណំ ឧទ្ធច្ចនីវរណំ អវិជ្ជានីវរណ"ន្តិ (បដ្ឋា. ៣.៨.១)។

១១៦២. **ឥរិយាបថិកចិត្ត**ន្តិ ឥរិយាបថូបត្ថម្ភកំ អដ្ឋបញ្ញាសវិធំ ចិត្តំ។ តត្ថ បន ពលវថិនមិទ្ធសហគតំ ចិត្តំ "**ឥរិយាបថំ សន្ធារេតុំ អសក្កោន្ត**"ន្តិ វុត្តំ។ **ឱលីយតី**តិ ឱលម្ពតិ។

១១៦៣. **ឱនយ្ហតី**តិ ឆាទេតិ, អវត្ថរតិ វា។ នានារម្មណេសុ បវត្តិនិវារណេន, វិប្ផារិកតានិវារណេនេវ វា **អន្តោសមោរោធោ។ ឯកច្ចាន**ន្តិ សិរីសាទិរុក្ខានំ។ **រូបកាយេនេវ សិយុំ,** តេន សុខប្បដិសំវេទននិព្ពានសច្ឆិកិរិយានំ រូបតាបត្តិ សិយាតិ អធិប្បាយោ។ **តស្មា**តិ "កាយស្សា"តិ វចនស្ស រូបត្តាសាធកត្តា។ **ន ហិ នាមកាយោ សុបតី**តិ ឥទំ ថិនមិទ្ធសមុដ្ឋិតរូបេហិ រូបកាយស្ស គរុភាវប្បត្តំ អង្គបច្ចង្គាទីនំ សំសីទនំ សោប្បន្តិ សន្ធាយ វុត្តំ, ន ជាគរណចិត្តរហិតំ ភវង្គសន្តតិន្តិ។ **តស្ស ផលត្តា**តិ ផលូបចារេន ឥន្ទ្រិយំ វិយ មិទ្ធំ ទស្សេតុំ មិទ្ធស្ស ផលត្តា ឥន្ទ្រិយនិទ្ទេសេ វិយ លិង្គាទីនិ មិទ្ធនិទ្ទេសេបិ សោប្បាទីនិ វុត្តានីតិ អត្ថោ។

រូបកាយស្ស អន្តោសមោរោធោ នត្ថីតិ សោ នាមកាយេ វុត្តោតិ វិញ្ញាយតិ។ តេន សហ វុត្តា ឱនាហបរិយោនាហា ច។ រូបកាយស្ស វា វិប្ផារិកាវិប្ផារិកភាវោ នាម អត្តនោ សភាវេន នត្ថិ, នាមកាយស្ស នាមកាយេ វិប្ផារិកេ លហុកោ, អវិប្ផារិកេ គរុកោតិ អវិប្ផារិកភាវេន ឱនាហនាទិ នាមកាយស្សេវ ហោតីតិ ឱនាហនាទយោបិ នាមកាយេ វិញ្ញាយន្តិ។ តេនាហ "**ន ហិ រូបំ នាមកាយស្ស ឱនាហោ...បេ.... ហោតី**"តិ។ អាវរណភាវោ វិយ ហិ ឱនាហនាទិភាវោបិ នាមកាយស្សេវ ហោតីតិ។ ឥតរោ អធិប្បាយំ អជានន្តោ មេឃាទីហិ រូបេហិ រូបានំ ឱនាហនាទី បស្សន្តោ "**ននុ ចា**"តិអាទិមាហ។ **យទិ ឯវ**ន្តិ យទិ រូបស្ស ឱនាហនាទិតា សិទ្ធា, អរូបស្ស ន សិយា , សេតុពន្ធាទីសុ រូបស្ស អាវរណំ ទិដ្ឋន្តិ អាវរណម្បិ អរូបស្ស ន ភវេយ្យាតិ អត្ថោ។

សុរាមេរយបានំ អកុសលន្តិ កត្វា យុត្តោ តស្ស ឧបក្កិលេសភាវោ, សុរា...បេ.... បមាទដ្ឋានានុយោគស្ស ច អកុសលត្តា បញ្ញាយ ទុព្ពលីករណភាវោ យុត្តោ, តថាបិ បរស្ស អធិប្បាយំ អនុជានិត្វា សុរាមេរយស្ស ឧបក្កិលេសតា បញ្ញាយ ទុព្ពលីករណតា ច ឧបក្កិលេសានំ បញ្ញាយ ទុព្ពលីករណានញ្ច បច្ចយត្តា ផលវោហារេន វុត្តាតិ ទស្សេន្តោ អាហ "**ន, បច្ចយនិទ្ទេសតោ**"តិ។ **ឯវមេវ ខោ**តិ យថា ជាតរូបស្ស អយោ លោហំ តិបុ សីសំ សជ្ឈន្តិ បញ្ចុបក្កិលេសេហិ ឧបក្កិលិដ្ឋំ ជាតរូបំ ន ចេវ មុទុ ហោតិ, ន ច កម្មនិយំ, ន ច បភស្សរំ បភង្គុ ច, ន ច សម្មា ឧបេតិ កម្មាយ, ឯវមេវ។ **បច្ចយនិទ្ទេសតោ**តិ ឧបក្កិលេសបញ្ញាទុព្ពលីករណានំ បច្ចយភាវនិទ្ទេសតោ, បច្ចយេ ផលនិទ្ទេសតោតិ អត្ថោ។ សយមេវ កិលេសោ ឧបក្កិលេសនិទ្ទេសេសុ និទ្ទិដ្ឋោតិ អធិប្បាយោ។

នីវរណំ ហុត្វាវ នីវរណសម្បយុត្តេ ទស្សិយមានេ ន នីវរណតាទស្សនត្ថោ អារម្ភោ, អថ ខោ សិទ្ធនីវរណភាវស្ស នីវរណសម្បយុត្តតាទស្សនត្ថោតិ យថាលាភវសេន ច អសម្បយុត្តស្ស វចនំ ន យុជ្ជតិ។ យថា ហិ **តិដ្ឋន្តម្បិ ចរន្តម្បី**តិ សិប្បិសម្ពុកាទីសុ យថាលាភសម្ពន្ធំ តំ ទ្វយំ វុត្តំ, ន ឯវំ "ថិនមិទ្ធនីវរណំ សម្បយុត្តម្បិ អ

សម្បយុត្តម្បី”តិ វចនំ អត្ថិ, យំ យថាលាភំ សម្ពជ្ឈេយ្យាតិ។ **ចិត្តជស្សាសម្ពវវចនតោ**តិ “ចត្តត្តា”តិអាទិវចនស្ស ឈានក្ខណេ ចិត្តជស្ស ចិនមិទ្ធស្ស អសម្ភវវចនភាវតោតិ អត្ថោ, “ចត្តត្តា”តិអាទិវចនេន វា អសម្ភវស្ស វចនតោ បកាសនតោតិ អត្ថោ។

កាមេសុ ខោ បន...បេ.... សុទិដ្ឋោតិ ឥមិនា កាមាទីនវេ អញ្ញាណស្ស បហានមាហ។ **តំ តត្ថ បហាន**ន្តិ តំ តត្ថ រូបេ បហានន្តិ បហានំ អបេក្ខិត្វា “ត”ន្តិ វុត្តំ, តំ វិនយនន្តិ វា អត្ថោ។ តេន រូបស្ស អប្បហាតព្ពត្តមេវ ទស្សេតិ, ន បន “ឆ ធម្មេ បហាយា”តិអាទីសុ មិទ្ធស្ស អប្បហាតព្ពតាទស្សនតោ អញ្ញោ បការោ វុត្តោ។ **ន យថា...បេ.... វុត្ត**ន្តិ ឆ ធម្មា បញ្ច នីវរណានិ ច យថា បហាតព្ពានេវ ហោន្តានិ “បហាតព្ពានី”តិ វុត្តានិ, ន ឯវំ រូបំ បហាតព្ពមេវ ហោន្តំ “បហាតព្ព”ន្តិ វុត្តន្តិ អត្ថោ។

អញ្ញេហិ ច សុត្តេហីតិ វុត្តសុត្តានំ ទស្សនត្ថំ **“តថា ហិ**”តិអាទិមាហ។ កុសលប្បវត្តិំ អាវរន្តីតិ **អាវរណា**។ នីវារេន្តីតិ **នីវរណា**។ ចិត្តំ អភិភវន្តា អារោហន្តីតិ **ចេតសោ អជ្ឈារុហា**។ អាវរណាទិកិច្ចញ្ច អរូបស្សេវ យុជ្ជតិ, តថា អន្ធករណាទិកិច្ចំ។ តត្ថ ចតូសុ បទេសុ បុរិមបុរិមស្ស បច្ឆិមបច្ឆិមោ អត្ថោ។ សំសារទុក្ខំ វិឃាតោ, តំជនកតាយ **វិឃាតបក្ខិកំ**។ ចេតសោ បរិយុដ្ឋានំ អយោនិសោមនសិការតោ ឧប្បត្តិ អកុសលរាសិភាវោ ច អរូបស្សេវ ហោតីតិ អរូបមេវ មិទ្ធំ។

១១៦៦. គណភោជនាទិអកប្បិយភោជនំ កប្បិយសញ្ញី ភុញ្ជិត្វា បុន ជានិត្វា កោចិ វិប្បដិសារី ហោតិ, អនវជ្ជញ្ច ភិក្ខុទស្សនចេតិយវន្ទនាទី វជ្ជសញ្ញី អកត្វា កត្វា ច កោចិ អស្សទ្ធោ វិប្បដិសារី ហោតិ។ **វត្ថុ**ន្តិ មូលំ។ **ឯវរូប**ន្តិ មូលវសេន ឯវំបការន្តិ អត្ថោ។ កុក្កុច្ចបទំ យេវាបនកេសុ “កុច្ឆិតំ កតំ កុកតំ, តស្ស ភាវោ”តិ វុត្តត្ថមេវ។ **កុក្កុច្ចាយនាការោ**តិ កុក្កុច្ចភាវនាការោ កុក្កុច្ចករណាការោ កុក្កុច្ចគមនាការោ វា។ ឯតេន កុក្កុច្ចំ កិរិយភាវេន ទស្សេតិ។ “កប្បតិ ន កប្បតី”តិ បវត្តចិត្តុប្បាទោវ **វិនយកុក្កុច្ចំ**។

១១៧៦. ចិត្តវិក្ខិបនកិច្ចសាមញ្ញេន ឧទ្ធច្ចំ កុក្កុច្ចញ្ច សហ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ កាមច្ឆន្ទស្ស អនាគាមិមគ្គេន បហានំ ឧក្កដ្ឋនីវរណវសេន វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ យទិ ហិ លោភោ នោនីវរណោ សិយា, “នោនីវរណោ ធម្មោ នីវរណស្ស ធម្មស្ស ហេតុបច្ចយេន បច្ចយោ”តិអាទិ វត្តព្ពំ សិយា, ន ចេតំ វុត្តំ។ គណនាយ ច “ហេតុយា ចត្តារី”តិ វុត្តំ, ន “នវា”តិ។ តស្មា សព្ពោ លោភោ កាមច្ឆន្ទនីវរណន្តិ អរហត្តមគ្គេនស្ស បហានវចនំ យុត្តំ។

១២១៩. **កាមោ ចា**តិ កិលេសកាមោ ច។ **បុរិមទិដ្ឋិ ឧត្តរទិដ្ឋិ ឧបាទិយតី**តិ បុរិមទិដ្ឋិ “សស្សតោ”តិ គណ្ហន្តិ ឧបាទិយតិ, បុរិមទិដ្ឋិអាការេនេវ វា ឧប្បជ្ជមានា ឧត្តរទិដ្ឋិ តេនេវ បុរិមទិដ្ឋិ ទឡ្ហំ ករោន្តិ តំ ឧបាទិយតីតិ វុត្តំ។ **គោសីលគោវតាទីនី**តិ តថាភូតំ ទិដ្ឋិមាហ។ **អភិនិវេសតោ**តិ អភិនិវេសភាវតោ, អភិនិវិសនតោ វា។ **អត្តវាទមត្តមេវា**តិ អត្តស្ស អភាវា “អត្តា”តិ ឥទំ វចនមត្តមេវ។ **ឧបាទិយន្តិ** ទឡ្ហំ គណ្ហន្តិ។ កថំ? **អត្តា**តិ។ អត្តាតិ ហិ អភិនិវិសន្តា វចនមេវ ទឡ្ហំ កត្វា គណ្ហន្តីតិ អត្ថោ។ ឯវំ អត្តវាទមត្តមេវ ឧបាទិយន្តីតិ វុត្តំ។ “អត្តវាទមត្ត”ន្តិ វា វាចាវត្ថុមត្តមាហ។ វាចាវត្ថុមត្តមេវ ហិ “អត្តា”តិ ឧបាទិយន្តិ អត្តស្ស អភាវាតិ។

១២២១. **ទិន្ន**ន្តិ ទានមាហ, តំ អផលត្តា រូបំ វិយ ទានំ នាម ន ហោតីតិ បដិក្ខិបតិ។ មហាវិជិតយញ្ញសទិសោ យញ្ញោ **មហាយាគោ**។ អាមន្តេត្វា ហវនំ ទានំ **អាហុនំ**, បាហុនានំ អតិថីនំ អតិថិកិរិយា **បាហុនំ**, អាវាហាទីសុ មង្គលត្ថំ ទានំ **មង្គលកិរិយា**។ **បរលោកេ ឋិតោ ឥមំ លោកំ “នត្ថី”តិ គណ្ហាតី**តិ ឥមំ លោកំ អវេក្ខិត្វា បរលោកោ, បរញ្ច អវេក្ខិត្វា អយំ លោកោ ហោតិ គន្តព្ពតោ អាគន្តព្ពតោ ចាតិ បរលោកតោ ឥធាគមនស្ស អភាវា តត្ថេវ ឧច្ឆិជ្ជនតោ ចិត្តេន បរលោកេ ឋិតោ ឥមំ លោកំ “នត្ថី”តិ គណ្ហាតីតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ ន ហិ អយំ ទិដ្ឋិ បរលោកេ និព្ពត្តស្សេវ ហោតីតិ។ **ឥធលោកេ ឋិតោ**តិ ឯត្ថាបិ អយមេវ នយោ។ អយំ វា ឯត្ថ អត្ថោ “សំសរណប្បទេសោ ឥធលោកោ ច បរលោកោ ច នាម កោចិ នត្ថិ សំសរណស្ស អភាវា តត្ថ តត្ថេវ ឧច្ឆិជ្ជនតោ”តិ។ បុរិមភវតោ បច្ឆិមភវេ ឧបបតនំ ឧបបាតោ, សោ យេសំ សីលំ, តេ **ឱបបាតិកា**។ តេ បន ចវនកា ឧបបជ្ជនកា ហោន្តីតិ កត្វា អាហ **“ចវនកឧបបជ្ជនកសត្តា នត្ថីតិ គណ្ហាតី**”តិ។ **អនុលោមប្បដិបទ**ន្តិ និព្ពានានុកូលំ សីលាទិប្បដិបទំ។

១២៣៦. **និប្បទេសតោវ គហិតោ**តិ ឥមិនា យំ អាសវគោច្ឆកេ ព្រហ្មានំ កប្បរុក្ខាទីសុ រាគស្ស ច ទិដ្ឋិរាគស្ស ច អសង្គហណេន នីវរណគោច្ឆកេ ច កាមច្ឆន្ទស្ស អនាគាមិមគ្គេន បហាតព្ពតាទស្សនេន សប្បទេសត្តំ វុត្តំ, តំ និវារិតំ ហោតិ។ **អរហត្តមគ្គេនា**តិ វចនេន ចតូហិ មគ្គេហិ បហាតព្ពតា វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ន ហិ បុរិមេហិ អតនុកតា មោហាទយោ អរហត្តមគ្គេន បហីយន្តីតិ។

១២៨៧. និរតិអត្ថេនាតិ បីតិវិរហេន, ពលវនិកន្តិវិរហេន វា។ ន ហិ ទុក្ខាយ វេទនាយ រជ្ជន្តីតិ។ អវ-សទ្ទេន អវគាហត្ថោ អធោអត្ថោ ចាតិ ទ្វិធា **អវ**-សទ្ទស្ស អត្ថោ វុត្តោ។

១៣០១. វិចិកិច្ឆាសហគតោ មោហរណោ បហានេកង្គេន ទិដ្ឋិសម្បយុត្តេន រាគរណេន **សរណោ,** ឧទ្ធច្ចសហគតោ រូបរាគអរូបរាគសង្ខាតេន។ **អរណវិភង្គសុត្តេ** (ម. និ. ៣.៣៣៣) បន “យោ កាមបដិសន្ធិសុខិនោ សោមនស្សានុយោគោ ហីនោ គម្មោ បោថុជ្ជនិកោ អនរិយោ អនត្ថសំហិតោ, សទុក្ខោ ឯសោ ធម្មោ ស ឧបឃាតោ សឧបាយាសោ សបរិឡាហោ មិច្ឆាបដិបទា។ តស្មា ឯសោ ធម្មោ សរណោ”តិអាទិវចនតោ ផលភូតទុក្ខឧបឃាតឧបាយាសបរិឡាហសភាវភូតោ មិច្ឆាបដិបទាភាវោវ “សរណោ”តិ វិញ្ញាយតីតិ តេហិ សព្ពាកុសលានំ សរណតា សិទ្ធា ហោតីតិ។

សុត្តន្តិកទុកនិក្ខេបកថាវណ្ណនា

១៣០៣. វិវេចិតត្តាតិ វិសុំ កតត្តា បកាសិតត្តា។ **អសេសេត្វា ខេបេតី**តិ វជិរំ អត្តនា បតិតដ្ឋានំ អសេសេត្វា ខេបេតិ បុន អបាកតិកតាអាបាទនេន។

១៣១១. តប្បតីតិ វិប្បដិសារី ហោតិ, អនុសោចតិ វា។

១៣១៣. អហន្តិ ឥតិ-សទ្ទបរេន អហំ-សទ្ទេន ហេតុភូតេន យោ អត្ថោ វិញ្ញាយតិ, សោ សំកថីយតិ, ឧទីរិយតីតិ អត្ថោ។ អញ្ញថា ហិ វុច្ចមានស្ស វចនេន បកាសិយមានស្ស បទត្ថស្ស **សង្ខា**ទិភាវេ សព្ពេសំ កុសលាទិធម្មានំ អធិវចនាទិតា សិយាតិ។ **ភាសោ**តិ សត្តវេវចនន្តិ ភណន្តិ, ធាតុយា វា ឯតំ អធិវចនំ។ **ទត្តោ**តិ ឯត្ថាវតា សត្តបញ្ញត្តិំ ទស្សេត្វា អញ្ញម្បិ ឧបាទាបញ្ញត្តិំ ទស្សេតុំ **“មញ្ចោ**”តិអាទិមាហ។ **អហ**ន្តិ ច បវត្តំ អធិវចនំ វទន្តេន សុណន្តេន ច បុព្ពេ គហិតសញ្ញេន អត្ថប្បកាសនភាវេន វិញ្ញាយតិ។ ន ហិ តស្មិំ អវិញ្ញាតេ តទត្ថវិជាននំ អត្ថីតិ វិសេសេន អធិវចនំ “ញាយតីតិ **សមញ្ញា**”តិ វុត្តំ។ ឯតស្សត្ថស្ស អហន្តិ ឥទំ អធិវចនន្តិ ឯវំ វា សញ្ញាគហណវសេន ញាយតិ សមញ្ញាយតិ បាកដា ហោតីតិ **សមញ្ញា។ បញ្ញាបីយតី**តិ អហន្តិ ឥទំ ឯតស្ស អធិវចនន្តិ ឯវំ បបីយតីតិ អត្ថោ។ **វោហរីយតី**តិ វុច្ចតិ។ **ឧទ្ទេយ្យ**ន្តិ ឧទ្ទិរិតព្ពំ។ **អបិ នាមសហស្សតោ**តិ អនេកេហិបិ នាមសហស្សេហីតិ អត្ថោ។ សយមេវ ឧបបតនសីលំ នាមំ **“ឱបបាតិកនាម**”ន្តិ វុច្ចតិ។

ករីយតីតិ កម្មំ, នាមមេវ កម្មំ **នាមកម្មំ**។ តថា **នាមធេយ្យំ**។ ករណបបនសទ្ទាបិ ហិ កម្មត្ថា ហោន្តីតិ។ អថ ករណត្ថា, ករីយតិ ច បបីយតិ ច ឯតេន អត្ថោ ឯវំនាមោតិ បញ្ញាបីយតីតិ ករណំ ឋបនញ្ច នាម ហោតិ។ អថ ភាវត្ថា, ញាបនមត្តមេវ ករណំ ឋបនន្តិ ច វុត្តំ។ **នាមនិរុត្តិ នាមព្យញ្ជន**ន្តិ នាមមិច្ចេវ វុត្តំ ហោតិ។ ន ហិ បឋវិសង្ខាតំ អត្ថប្បការមត្តំ និរវតិ ព្យញ្ជយតិ វា បឋវីតិ នាមំ និរវតិ ព្យញ្ជយតិ វា, តស្មា អនាមស្ស និរុត្តិព្យញ្ជនភាវនិវារណត្ថំ “នាមនិរុត្តិ នាមព្យញ្ជន”ន្តិ វុត្តំ។ ឯវំ **នាមាភិលាបោ**តិ ឯត្ថាបិ នយោ។ ឯត្ថ បន សង្ខា សមញ្ញា បញ្ញត្តិ វោហារោតិ ចតូហិ បទេហិ បញ្ញាបិតព្ពតោ បញ្ញត្តិ វុត្តា, ឥតរេហិ បញ្ញាបនតោ។

តត្ថ ច “បុរិមា ឧបាទាបញ្ញត្តិ ឧប្បាទវយកិច្ចរហិតា លោកសង្កេតសិទ្ធា, បច្ឆិមា នាមបញ្ញត្តិ, យាយ បុរិមា បញ្ញត្តិ រូបាទយោ ច សោតទ្វារវិញ្ញាណសន្តានានន្តរមុប្បន្នេន គហិតបុព្ពសង្កេតេន មនោទ្វារវិញ្ញាណសន្តានេន គហិតាយ បញ្ញាបីយន្តី”តិ អាចរិយា វទន្តិ។ ឯតស្មិំ បន ឥមិស្សា បាឡិយា អដ្ឋកថាយ ច អត្ថេ សតិ យំ វុត្តំ មាតិកាយំ “វចនមត្តមេវ អធិការំ កត្វា បវត្តា អធិវចនា នាម, សហេតុកំ កត្វា វុច្ចមានា អភិលាបា និរុត្តិ នាម, បការេន ញាបនតោ បញ្ញត្តិ នាមា”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ១០១-១០៨), តេន វិរោធោ សិយា។ ន ហិ ឧប្បាទវយកិច្ចរហិតស្ស វចនមត្តំ អធិការំ កត្វា បវត្តិ អត្ថិ ឧប្បាទាទិសហិតស្សេវ បវត្តិសព្ភាវតោ, ន ច វចនវចនត្ថវិមុត្តស្ស នាមស្ស និទ្ធារេត្វា សហេតុកំ កត្វា វុច្ចមានតា អត្ថិ, នាបិ អនិទ្ធារិតសភាវស្ស បទត្ថស្ស តេន តេន បការេន ញាបនំ អត្ថីតិ។

ទុវិធា ចាយំ បញ្ញត្តិ យថាវុត្តប្បការាតិ អដ្ឋកថាវចនញ្ច ន ទិស្សតិ, អដ្ឋកថាយំ បន វិជ្ជមានបញ្ញត្តិអាទយោ ឆ បញ្ញត្តិយោវ វុត្តា។ តត្ថ “រូបំ វេទនា”តិអាទិកា វិជ្ជមានបញ្ញត្តិ។ “ឥត្ថី បុរិសោ”តិអាទិកា អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ។ “តេវិជ្ជោ ឆឡភិញ្ញោ”តិអាទិកា វិជ្ជមានេន អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ។ “ឥត្ថិសទ្ទោ បុរិសសទ្ទោ”តិអាទិកា អវិជ្ជមានេន វិជ្ជមានបញ្ញត្តិ។ “ចក្ខុវិញ្ញាណំ សោតវិញ្ញាណ”ន្តិអាទិកា វិជ្ជមានេន វិជ្ជមានបញ្ញត្តិ។ “ខត្តិយកុមារោ ព្រាហ្មណកុមារោ”តិអាទិកា អវិជ្ជមានេន អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ។ ន ចេត្ថ យថាវុត្តប្បការា ទុវិធា បញ្ញត្តិ វុត្តាតិ សក្កា វិញ្ញាតុំ។ វិជ្ជមានស្ស ហិ សង្ខា...បេ.... អភិលាបោ វិជ្ជមានបញ្ញត្តិ។ អវិជ្ជមានស្ស ច សង្ខាទិកា អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ។ តេសំយេវ វិសេសនវិសេសិតព្ពភាវេន បវត្តា សង្ខាទយោ ឥតរាតិ។

អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិវចនេន បញ្ញាបិតព្ពា ឧបាទាបញ្ញត្តិ, តស្សា បញ្ញាបនភូតា នាមបញ្ញត្តិ ច វុត្តា, ឥតរេហិ នាមបញ្ញត្តិយេវ យថាវុត្តាតិ ចេ? ន, អសិទ្ធត្តា។ សតិ ហិ ឧជុកេ បុរិមេ បាឡិអនុគតេ អត្ថេ អយមត្ថោ ឥមាយ អដ្ឋកថាយ វុត្តោតិ អសិទ្ធមេតំ។ យទិ ច សត្តរថឃដាទិទិសាកាលកសិណអជដាកាស កសិណុគ្ឃាដិមាកាសអាកិញ្ចញ្ញាយតនវិសយនិរោធសមាបត្តិអាទិប្បការា ឧបាទាបញ្ញត្តិ អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ, ឯតេនេវ វចនេន តស្សា អវិជ្ជមានតា វុត្តាតិ ន សា អត្ថីតិ វត្តព្ពា។ យថា ច បញ្ញាបិតព្ពតោ អវិជ្ជមានានំ សត្តាទីនំ អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិភាវោ, ឯវំ រូបាទីនំ វិជ្ជមានានំ បញ្ញាបេតព្ពតោ វិជ្ជមានបញ្ញត្តិភាវោ អាបជ្ជតិ។ តតោ “សព្ពេ ធម្មា បញ្ញត្តី”តិ បញ្ញត្តិបថេហិ អវិសិដ្ឋោ បញ្ញត្តិធម្មនិទ្ទេសោ វត្តព្ពោ សិយា។ អថាបិ បញ្ញាបិតព្ពបញ្ញាបនវិសេសទស្សនត្ថោ សង្ខាទិនិទ្ទេសោ, តថាបិ “ឯកធម្មោ សព្ពធម្មេសុ និបតតិ, សព្ពធម្មា ឯកធម្មស្មឹ និបតន្តី”តិអាទិនា បញ្ញាបិតព្ពានំ បញ្ញត្តិបថភាវស្ស ទស្សិតត្តា បញ្ញាបិតព្ពានំ បញ្ញត្តិភាវេ បញ្ញត្តិបថា បញ្ញត្តិសទ្ទេនេវ វុត្តាតិ បញ្ញត្តិបថបទំ ន វត្តព្ពំ សិយា, នាបិ សក្កា បញ្ញាបិតព្ពបញ្ញាបនវិសេសទស្សនត្ថោ សង្ខាទិនិទ្ទេសោតិ វត្តុំ សង្ខាទិសទ្ទានំ សមានត្ថត្តា។ វុត្តញ្ហិ “មរណេនបិ តំ បហីយតិ, យំ បុរិសោ មមិទន្តិ មញ្ញតី”តិ (មហានិ. ៤១) ឯត្ថ “បុរិសោតិ សង្ខា សមញ្ញា...បេ.... អភិលាបោ”តិ (មហានិ. ៤១)។ តថា “មាគណ្ឌិយោតិ តស្ស ព្រាហ្មណស្ស នាមំ សង្ខា សមញ្ញា”តិអាទិ (មហានិ. ៧៣)។ ន ច “អយំ ឥត្ថន្នាមោ”តិ សង្កេតគ្គហណំ “រូបំ តិស្សោ”តិអាទិវចនគ្គហណញ្ច មុញ្ចិត្វា អញ្ញស្ស អសិទ្ធសភាវស្ស អត្ថបញ្ញាបនេ សមត្ថតា សម្ភវតិ, តេសញ្ច អសមត្ថតា។ យទិ ហិ តេសំ វិនា បញ្ញត្តិយា អត្ថបញ្ញាបនេ អសមត្ថតា សិយា, បញ្ញត្តិ បញ្ញាបនេ ច អសមត្ថតាតិ តស្សា អញ្ញា បញ្ញត្តិ វត្តព្ពា សិយា, តស្សា តស្សាតិ អនវត្ថានំ, តតោ អត្ថវិជានននមេវ ន សិយា, នាបិ សង្កេតគ្គហណំ សង្កេតស្ស បញ្ញត្តិភាវេ “អយំ ឥមស្ស ភាសិតស្ស អត្ថោ”តិ វា, “ឥមស្សត្ថស្ស ឥទំ វចនំ ជោតក”ន្តិ វា។ សញ្ញុប្បាទមត្តេ បន សង្កេតគ្គហណេ វចនស្ស វចនត្ថវិនិមុត្តស្ស កប្បនេ បយោជនំ នត្ថិ។ “ពុទ្ធស្ស ភគវតោ វោហារោ លោកិយេ សោតេ បដិហញ្ញតិ” (កថា. ៣៤៧), “អភិជានាសិ នោ ត្វំ អានន្ទ ឥតោ បុព្ពេ ឯវរូបំ នាមធេយ្យំ សុតំ យទិទំ ជនវសភោ”តិ (ទី. និ. ២.២៨០), “នាមញ្ច សាវេតិ កោណ្ឌញ្ញោ អហំ ភគវា”តិអាទីហិ (សំ. និ. ១.២១៧) ច បញ្ញត្តិយា វចនភាវោ សិទ្ធោ។ តស្មា បាឡិយា អដ្ឋកថាយ ច អវិរុទ្ធោ អត្ថោ វិចារេត្វា គហេតព្ពោ។

យទិ សត្តាទយោ អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ ន ហោន្តិ, កា បន អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ នាមាតិ? បកាសិតោ អយមត្ថោ “អវិជ្ជមានានំ សត្តាទីនំ សង្ខា...បេ.... អភិលាបោ អវិជ្ជមានបញ្ញត្តី”តិ។ សត្តាទីនញ្ច អវិជ្ជមានត្តា អត្ថិតា នេវ វត្តព្ពា, យេ ច វទេយ្យុំ “រូបាទីនិ វិយ អវិជ្ជមានត្តា អវិជ្ជមានតា វុត្តា, ន នត្ថិភាវតោ”តិ, អយញ្ច វាទោ ហេវត្ថិកថាយ បដិសិទ្ធោ, ន ច រូបំ វេទនា ន ហោតីតិ អវិជ្ជមានំ នាម ហោតិ។ ឯវំ សត្តាទយោបិ យទិ អត្ថិ, រូបាទយោ ន ហោន្តីតិ អវិជ្ជមានាតិ ន វត្តព្ពា។ យស្មា បន យេសុ រូបាទីសុ ចក្ខាទីសុ ច តថា តថា បវត្តមានេសុ “សត្តោ ឥត្ថី រថោ ឃដោ”តិអាទិកា វិចិត្តសញ្ញា ឧប្បជ្ជតិ, សញ្ញានុលោមានិ ច អធិវចនានិ, តេហិ រូបចក្ខាទីហិ អញ្ញោ សត្តរថាទិសញ្ញាវលម្ពិតោ វចនត្ថោ វិជ្ជមានោ ន ហោតិ, តស្មា សត្តរថាទិអភិលាបា “អវិជ្ជមានបញ្ញត្តី”តិ វុច្ចន្តិ, ន ច តេ “មុសា”តិ វុច្ចន្តិ លោកសមញ្ញាវសេន បវត្តត្តា។ តតោ ឯវ តេ អភិលាបា “សម្មុតិសច្ច”ន្តិ វុច្ចន្តិ។ សោ ច វចនត្ថោ សយំ អវិជ្ជមានោបិ វិជ្ជមានស្ស វចនស្សេវ វសេន បញ្ញត្តិវោហារំ លភតិ, “សម្មុតិសច្ច”ន្តិ ច វុច្ចតិ យថាគហិតសញ្ញាវសេន បវត្តវចនត្ថភាវតោ។ “សម្មុតិញាណំ សច្ចារម្មណមេវ, នាញ្ញារម្មណ”ន្តិ (កថា. ៤៣៤) កថាយ ច “បថវីកសិណាទិ ចីវរាទិ ច សម្មុតិសច្ចម្ហី”តិ ឥមិនាវ អធិប្បាយេន វុត្តន្តិ វិញ្ញាយតិ។ យស្មា រូបាទីសុ សន្តានេន បវត្តមានេសុ ឯកត្តគ្គហណវសេន តេ អមុញ្ចិត្វា បវត្តំ សត្តាទិគ្គហណំ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ វិយ រូបាទីសុ តេសុ ខន្ធេសុ ចក្ខាទីសុ ច អសន្តំ អវិជ្ជមានំ សត្តរថាទី គណ្ហាតិ, តស្មា តំ បរិត្តារម្មណាទិភាវេន ន វត្តព្ពន្តិ វុត្តំ។ តថា យំ ខន្ធសមូហសន្តានំ ឯកត្តេន គហិតំ ឧបាទាយ “កល្យាណមិត្តោ បាបមិត្តោ បុគ្គលោ”តិ គហណំ បញ្ញត្តិ ច បវត្តតិ, តំ តទុបាទានភូតំ បុគ្គលសញ្ញាយ សេវមានស្ស កុសលាកុសលានំ ឧប្បត្តិ ហោតីតិ “បុគ្គលោបិ ឧបនិស្សយបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៩) វុត្តំ។ យស្មា បន បុគ្គលោ នាម កោចិ ភាវោ នត្ថិ, តស្មា យថា អាបោធាតុអាទីនិ ចិត្តេន វិវេចេត្វា បថវីធាតុ ឧបលព្ភតិ, ន ឯវំ រូបាទយោ ខន្ធេ វិវេចេត្វា បុគ្គលោ ឧបលព្ភតិ។ បដិសេធិតា ច បុគ្គលកថាយ បុគ្គលទិដ្ឋិ។ វជិរាយ ច ភិក្ខុនិយា វុត្តំ –

“កំ នុ សត្តោតិ បច្ចេសិ, មារ ទិដ្ឋិគតំ នុ តេ;
សុទ្ធសង្ខារបុញ្ជោយំ, នយិធ សត្តុបលព្ភតី”តិ។ (សំ. និ. ១.១៧១; មហានិ. ១៨៦; កថា. ២៣៣);

សត្តោតិ បន វចនស្ស បញ្ញត្តិយា បវត្តិ ទស្សេតុំ សា ឯវមាហ –

“យថាបិ អង្គសម្ភារា, ហោតិ សទ្ទោ រថោ ឥតិ;
ឯវំ ខន្ធេសុ សន្តេសុ, ហោតិ សត្តោតិ សម្មុតី”តិ។ (សំ. និ. ១.១៧១; មហានិ. ១៨៦; កថា. ២៣៣);

យទិ បុគ្គលោ ន វិជ្ជតិ, កថំ បុគ្គលគ្គហណស្ស សារម្មណតា សិយាតិ? អវិជ្ជមានស្សបិ អារម្មណស្ស គហណតោ។ អវិជ្ជមានម្បិ ហិ បរិកប្បិតំ លោកសញ្ញាតំ វា វិជ្ជមានំ វា សភាវភូតំ អារម្មណំ កត្វោវ ឧប្បជ្ជនតោ សារម្មណតា វុត្តា។ សារម្មណាតិ ហិ វចនំ ចិត្តចេតសិកានំ អារម្មណេន វិនា អប្បវត្តិញ្ញេវ ទីបេតិ, ន តេហិ គហិតស្ស អារម្មណស្ស វិជ្ជមានតំ អវិជ្ជមានតំ វាតិ។ អយំ សង្ខតាសង្ខតវិនិមុត្តស្ស អត្ថិតាបដិសេធំ សន្ធាយ អនុវត្តន្តានំ វិនិច្ឆយោ។

១៣១៦. **នាមករណដ្ឋេនា**តិ អញ្ញំ អនបេក្ខិត្វា សយមេវ អត្តនោ នាមករណសភាវតោតិ អត្ថោ។ យញ្ហិ បរស្ស នាមំ ករោតិ, តស្ស ច តទបេក្ខត្តា អញ្ញាបេក្ខំ នាមករណន្តិ នាមករណសភាវតា ន ហោតិ។ តស្មា មហាជនស្ស ញាតីនំ គុណានញ្ច សាមញ្ញនាមាទិការកានំ នាមភាវោ នាបជ្ជតិ។ យស្ស ច អញ្ញេហិ នាមំ ករិយតិ, តស្ស ច នាមករណសភាវតា នត្ថីតិ នត្ថិយេវ នាមភាវោ, វេទនាទីនំ បន សភាវសិទ្ធត្តា វេទនាទិនាមស្ស នាមករណសភាវតោ នាមតា វុត្តា។ បថវីអាទិនិទស្សនេន នាមស្ស សភាវសិទ្ធតំយេវ និទស្សេតិ, ន នាមភាវសាមញ្ញំ, និរុឡ្ហត្តា បន នាមសទ្ទោ អរូបធម្មេសុ ឯវ វុត្តោ, ន បថវីអាទីសូតិ ន តេសំ នាមភាវោ។ មាតិកាយ ច បថវីអាទីនំ នាមតានាបត្តិ វុត្តាវ។ ន ហិ បថវីអាទិនាមំ វិជហិត្វា កេសាទិនាមេហិ រូបធម្មានំ វិយ វេទនាទិនាមំ វិជហិត្វា អញ្ញេន នាមេន អរូបធម្មានំ វោហរិតព្ពេន បិណ្ឌាការេន បវត្តិ អត្ថីតិ។

អថ វា រូបធម្មា ចក្ខាទយោ រូបាទយោ ច តេសំ បកាសកបកាសិតព្ពភាវតោ វិនា នាមេន បាកដា ហោន្តិ, ន ឯវំ អរូបធម្មាតិ អធិវចនសម្ផស្សោ វិយ នាមាយត្តគហណីយភាវេន "នាម"ន្តិ វុត្តា, បដិឃសម្ផស្សោបិ ន ចក្ខាទីនិ វិយ នាមេន វិនា បាកដោតិ "នាម"ន្តិ វុត្តោ។ អរូបតាយ វា អញ្ញនាមសភាគត្តា សង្គហិតោយំ, អញ្ញផស្សសភាគត្តា វា។ វចនត្ថោបិ ហិ "រូបយតីតិ រូបំ, នាមយតីតិ នាម"ន្តិ ឥធ បច្ឆិមបុរិមានំ សម្ភវតិ។ **រូបយតី**តិ វិនាបិ នាមេន អត្តានំ បកាសយតីតិ អត្ថោ, **នាមយតី**តិ នាមេន វិនា អបាកដភាវតោ អត្តនោ បកាសកំ នាមំ ករោតីតិ អត្ថោ។ **អារម្មណាធិបតិបច្ចយតាយា**តិ សតិបិ រូបស្ស អារម្មណាធិបតិបច្ចយភាវេ ន បរមស្សាសភូតំ និព្ពានំ វិយ សាតិសយំ តំនាមនសភាវេន បច្ចយោតិ និព្ពានមេវ "នាម"ន្តិ វុត្តំ។

១៣១៨. ***វដ្ដមូលសមុទាចារទស្សនត្ថ***ន្តិ សត្តានំ វដ្ដមូលសមុទាចារោ នាម អវិជ្ជា ច ភវតណ្ហា ច, តំ ទស្សនត្ថន្តិ អត្ថោ។ តត្ថ សមុទាចរតីតិ សមុទាចារោ, វដ្ដមូលមេវ សមុទាចារោ វដ្ដមូលសមុទាចារោ, វដ្ដមូលទស្សនេន វដ្ដមូលានំ បវត្តិ ទស្សិតា ហោតីតិ វដ្ដមូលានំ សមុទាចារស្ស ទស្សនត្ថន្តិបិ អត្ថោ។

១៣២០. ឯកេកស្មិញ្ច អត្តាតិ ច លោកោតិ ច គហណវិសេសំ ឧបាទាយ "**អត្តា ច លោកោ ចា**"តិ វុត្តំ។ ឯកំ វា ខន្ធំ អត្តតោ គហេត្វា អញ្ញំ អត្តនោ ឧបភោគភូតោ លោកោតិ គណ្ហន្តស្ស អត្តនោ អត្តានំ "អត្តា"តិ គហេត្វា បរស្ស អត្តានំ "លោកោ"តិ គណ្ហន្តស្ស វា វសេន "**អត្តា ច លោកោ ចា**"តិ វុត្តំ។ ***តំ ភវិស្សតី***តិ តំ ទិដ្ឋិយាបិ គហិតំ ខន្ធបញ្ចកំ ភវិស្សតីតិ និវិដ្ឋា បរាមសន្តីតិ អត្ថោ។

១៣៣២. សហ សិក្ខិតព្ពោ ធម្មោ សហធម្មោ, តត្ថ ភវំ **សហធម្មិកំ**។ កម្មត្ថេ វត្តមានតោ ទោវចស្សសទ្ទតោ អាយ-សទ្ទំ អនញ្ញត្ថំ កត្វា "ទោវចស្សាយ"ន្តិ វុត្តន្តិ អធិប្បាយេន "**ទុព្ពចស្ស កម្ម**"ន្តិ អាហ។ ទោវចស្សស្ស វា អយនំ បវត្តិ **ទោវចស្សាយំ**។ វចនស្ស បដិវិរុទ្ធវចនំ **បដាណិកគហណំ** ។ គុណេហិ គរូសុ គារវេន វសនំ **គរុវាសោ**។ ជាតិអាទីហិ ជេដ្ឋកេសុ បដិស្សុណិតព្ពេសុ វសនំ **សជេដ្ឋកវាសោ**។ ឱត្តប្បិតព្ពា វា **គរុនោ**។ ហិរិយិតព្ពា **ជេដ្ឋកា**។ យាយ ចេតនាយ ទុព្ពចោ ហោតិ, សា ទោវចស្សតា ភវិតុំ អរហតីតិ "**សង្ខារក្ខន្ធោយេវា**"តិ អាហ។

១៣៣៣. ទុ-សទ្ទេន យុត្តំ នាមំ **ទុន្នាមំ**។ អនុបសង្កមន្តស្សបិ អនុសិក្ខនំ សេវនាតិ អធិប្បាយេន "***ភជនាតិ ឧបសង្កមនា***"តិ អាហ។ **សព្ពតោភាគេនា**តិ កាយវាចាចិត្តេហិ អាវិ ចេវ រហោ ច។

១៣៣៦. ***វិនយោ***តិ វិភង្គខន្ធកា វុត្តា។ វត្ថុវីតិក្កមតោ បុព្ពេ បរតោ ច អាបត្តី អាបជ្ជន្តោ នាម ន ហោតីតិ សហ វត្ថុនា អាបត្តី បរិច្ឆិន្ទតិ។ តេនាហ "***សហ វត្ថុនា…បេ… អាបត្តិកុសលតា នាមា***"តិ។ ***សហ កម្មវាចាយា***តិ អព្ភានតិណវត្ថារកកម្មវាចាយ "អហំ, ភន្តេ, ឥត្ថន្នាមំ អាបត្តិំ អាបន្នោ"តិអាទិកាយ ច។ សហេវ ហិ កម្មវាចាយ អាបត្តិវុដ្ឋានញ្ច បរិច្ឆិន្ទតីតិ។ អាបត្តិយា វា ការណំ ***វត្ថុ***, វុដ្ឋានស្ស ការណំ **កម្មវាចា**តិ ការណេន សហ ផលស្ស ជាននវសេន "***សហ វត្ថុនា សហ កម្មវាចាយា***"តិ វុត្តំ។

១៣៣៨. អយមេវត្ថោ **សហ បរិកម្មេនា**តិ ឯត្ថ វុត្តោ។ ***វុដ្ឋានកបញ្ញាយា***តិ វុដ្ឋានស្ស ការណភូតាយ បរិកម្មបញ្ញាយ។

១៣៤០. ធាតុវិសយា សព្ពាបិ បញ្ញា **ធាតុកុសលតា,** តទេកទេសា មនសិការកុសលតាតិ អធិប្បាយេន បុរិមបទេបិ **ឧគ្គហមនសិការជាននបញ្ញា** វុត្តា។ បុរិមបទេ វា វាចុគ្គតាយ ធាតុបាឡិយា មនសិករណំ “មនសិការោ”តិ វុត្តំ។ តត្ថ ឧគ្គណ្ហន្តី មនសិករោន្តី ធាតុបាឡិយា អត្ថំ សុណន្តី គន្ថតោ ច អត្ថតោ ច ធារេន្តី “អយំ ចក្ខុធាតុ នាមា”តិអាទិនា សភាវតោ អដ្ឋារសេវាតិ គណនតោ ច បរិច្ឆេទំ ជានន្តី ច បញ្ញា **ឧគ្គហបញ្ញា**ទិកា វុត្តា។ បច្ឆិមបទេ បញ្ចវិធាបិ សា បញ្ញា ឧគ្គហោតិ តតោ ច បវត្តោ អនិច្ចាទិមនសិការោ “ឧគ្គហមនសិការោ”តិ វុត្តោ, តស្ស ជាននំ បវត្តនមេវ, យថា បវត្តំ វា ឧគ្គហំ, ឯវមេវ បវត្តោ ឧគ្គហោតិ ជាននំ **ឧគ្គហជាននំ**។ មនសិការោបិ “ឯវំ បវត្តេតព្ពោ ឯវញ្ច បវត្តោ”តិ ជាននំ **មនសិការជាននំ**។ តទុភយម្បិ មនសិការកោសល្លន្តិ វុត្តំ។ ឧគ្គហោបិ ហិ មនសិការសម្បយោគតោ មនសិការនិរុត្តិំ លទ្ធុំ យុត្តោតិ យោ ច មនសិកាតព្ពោ, យោ ច មនសិករណុបាយោ, សព្ពោ សោ មនសិការោតិ វត្តុំ វដ្ដតីតិ។ តត្ថ ច កោសល្លំ **មនសិការកុសលតា**តិ។

១៣៤២. **តីសុបិ វា...បេ.... វដ្ដតី**តិ តស្សា ច ឧគ្គហាទិភាវោ វុត្តោ។ **សម្មសនំ** បញ្ញា , សា មគ្គសម្បយុត្តា អនិច្ចាទិសម្មសនកិច្ចំ សាធេតិ និច្ចសញ្ញាទិបជហនតោ។ **មនសិការោ** សម្មសនសម្បយុត្តោ តថេវ អនិច្ចាទិមនសិការកិច្ចំ មគ្គសម្បយុត្តោ សាធេតិ។ តេនាហ **“សម្មសនមនសិការា លោកិយលោកុត្តរមិស្សកា”**តិ។ **ឥមិនា បន បច្ចយេន ឥទំ ហោតី**តិ ឯវំ អវិជ្ជាទីនំ សង្ខារាទិបច្ចយុប្បន្នស្ស បច្ចយភាវជាននំ **បដិច្ចសមុប្បាទកុសលតា**តិ ទស្សេតិ។

១៣៤៤. **អម្ពពីជាទីនិ** អនុបាទិន្នកទស្សនត្ថំ វុត្តានិ។ សោតវិញ្ញាណាទីនំ វិសភាគា អននុរូបា អនុប្បាទកាយេវ ចក្ខាទយោ **“វិសភាគបច្ចយា”**តិ វុត្តា, តេហិ អនុប្បជ្ជមានានេវ ច សោតវិញ្ញាណាទីនិ **“វិសភាគបច្ចយសមុប្បន្នធម្មា”**តិ។ សោតវិញ្ញាណេន វា វិសភាគស្ស ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស បច្ចយោតិ វិសភាគបច្ចយោ, ចក្ខាយតនស្ស វិសភាគេន សោតាយតនេន បច្ចយេន សមុប្បន្នោ **វិសភាគបច្ចយសមុប្បន្នោ**។

១៣៤៦. អជ្ជវនិទ្ទេសេ **អជ្ជវោ អជ្ជវតា**តិ ឧជុតា ឧជុកតា តច្ចេវ វុត្តំ ហោតីតិ អជ្ជវមទ្ទវនិទ្ទេសេសុ ឧជុកតាមុទុតានិទ្ទេសេហិ វិសេសំ មទ្ទវនិទ្ទេសេ វុត្តំ **“នីចចិត្តតា”**តិបទមាហ។ តត្ថ “នីចចិត្តតា មុទុតា”តិ បុន មុទុតាវចនំ នីចចិត្តតាយ វិសេសនត្ថំ។ ឱមានោបិ ហិ នីចចិត្តតា ហោតិ, ន បន មុទុតាតិ។

១៣៤៨. បរេសំ ទុក្ខំ ទុរុត្តញ្ច បដិវិរោធាករណេន **អត្តនោ ឧបរិ អារោបេត្វា វាសេន្តិ។ ចិត្តស្ស សកមនតា**តិ ចិត្តស្ស អព្យាបន្នោ សកោ មនោភាវោតិ អត្ថោ។ ចិត្តន្តិ វា ចិត្តប្បពន្ធំ ឯកត្តេន គហេត្វា តស្ស អន្តរា ឧប្បន្នេន បីតិសហគតមនេន សកមនត្ថំ អាហ។ អត្តមនោ វា បុគ្គលោ, តស្ស ភាវោ អត្តមនតា។ សា ន សត្តស្សាតិ បុគ្គលទិដ្ឋិនិវារណត្ថំ **“ចិត្តស្សា”**តិ វុត្តំ។

១៣៤៩. កាយវាចាហិ កត្តព្ពស្ស អករណេន អសាទិយិតព្ពស្ស សាទិយនេន ច **មនសាបិ អាចរ**តិ ឯវំ, ឥន្ទ្រិយសំវរាទិភេទនវសេន វា ឯតំ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

១៣៥០. សទោសវណេ រុក្ខេ និយ្យាសបិណ្ឌិយោ, អហិច្ឆត្តកានិ វា ឧដ្ឋិតានិ **“អណ្ឌកានី”**តិ វទន្តិ។ ផេគ្គុរុក្ខស្ស បន កុថិតស្ស អណ្ឌានិ វិយ ឧដ្ឋិតា ចុណ្ណបិណ្ឌិយោ គណ្ឋិយោ វា **“អណ្ឌកានី”**តិ វេទិតព្ពា។ បទុមនាឡំ វិយ សោតំ ឃំសយមានា វិយ បវិសន្តី **កក្កសា** ទដ្ឋព្ពា។ កោធេន និព្ពត្តា តស្ស បរិវារភូតា **កោធសាមន្តា**។ បុរេ សំវឌ្ឍនារី បោរី, សា វិយ សុកុមារា មុទុកា វាចា បោរី វិយាតិ **បោរី។ តត្ថា**តិ “ភាសិតា ហោតី”តិ វុត្តាយ កិរិយាយាតិបិ យោជនា សម្ភវតិ, **តត្ថ** វាចាយាតិ វា។ **សណ្ហវាចតា**តិអាទិនា តំ វាចំ បវត្តយមានំ ចេតនំ ទស្សេតិ។

១៣៥១. អាមិសាលាភេន យំ ឆិទ្ទំ ហោតិ, តំ អាមិសាលាភេន **“ឆិទ្ទ”**ន្តិ វុត្តំ។ **ទ្វេយេវ ហី**តិ យថាវុត្តានិ អាមិសធម្មាលាភេហិ បវត្តមានានិ ឆិទ្ទានិ អាហ។ **គមនសភាគេនា**តិ គមនមគ្គស្ស អនុច្ឆវិកទិសាភាគេន។ **សង្គហបក្ខេ ឋត្វា**តិ សង្គហំ ករោមិច្ចេវ កថេតព្ពំ, ន លាភសក្ការកាមតាទីហីតិ អត្ថោ។ អវស្សំ កាតព្ពំ **កិច្ចំ,** ឥតរំ **ករណីយំ**។ អញ្ញានតោ អញ្ញំ អាបត្តិវុដ្ឋានំ **“វុដ្ឋាន”**ន្តិ វុត្តំ។

១៣៥២. **សសម្ភារកថា**តិ ទស្សនស្ស ការណសហិតាតិ អត្ថោ, សសម្ភារស្ស វា ទស្សនស្ស កថា **សសម្ភារកថា។ យស្ស ចក្ខុន្ទ្រិយាសំវរស្ស ហេតូ**តិ វត្វា បុន **“តស្ស ចក្ខុន្ទ្រិយស្ស សតិកវាដេន បិទហនត្ថាយា”**តិ វុត្តំ, ន អសំវរស្សាតិ។ តទិទំ យំ ចក្ខុន្ទ្រិយាសំវរស្ស ហេតុ អភិជ្ឈាទិអន្វាស្សវនំ ទស្សិតំ, តំ អសំវុតចក្ខុន្ទ្រិយស្សេវ ហេតុបវត្តំ ទស្សិតន្តិ កត្វា វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ, **យត្វាធិករណ**ន្តិ ហិ យស្ស ចក្ខុន្ទ្រិយស្ស

ការណាតិ អត្ថោ។ កស្ស ច ការណាតិ? អសំវុតស្ស។ កិញ្ច អសំវុតំ? យស្ស ចក្ខុន្ទ្រិយាសំវរស្ស ហេតុ អន្វាស្សវន្តិ តទុបលក្ខិតំ, តស្ស សំវរាយាតិ អយមត្ថយោជនា។

ជវនក្ខណេ បន ទុស្សីល្យំ វាតិអាទិ បុន អវចនត្ថំ តថេវ សព្ពំ វុត្តន្តិ ឆសុ ទ្វារេសុ យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពំ។ ន ហិ បញ្ចទ្វារេ កាយវចីទុច្ចរិតសង្ខាតំ ទុស្សីល្យំ អត្ថីតិ។ **យថា កិ**ន្តិអាទិនា នគរទ្វារេ អសំវរេ សតិ តំសម្ពន្ធានំ ឃរាទីនំ អសំវុតតា វិយ ជវនេ អសំវរេ សតិ តំសម្ពន្ធានំ ទ្វារាទីនំ អសំវុតតាតិ ឯវំ អញ្ញេសំ សំវរេ, អញ្ញេសំ សំវុតតាសាមញ្ញមេវ និទស្សេតិ, ន បុព្ពាបរសាមញ្ញំ អន្តោ ពហិ សាមញ្ញំ វា។ សតិ វា ទ្វារភវង្គាទិកេ បុន ឧប្បជ្ជមានំ ជវនំ ពាហិរំ វិយ កត្វា នគរទ្វារសមានំ វុត្តំ, តតរញ្ច អន្តោនគរទ្វារសមានំ។ ជវនេ វា អសំវរេ ឧប្បន្នេ តតោ បរំ ទ្វារភវង្គាទីនំ អសំវរហេតុភាវាបត្តិតោ នគរទ្វារសទិសេន ជវនេន បវិសិត្វា ទុស្សីល្យាទិចោរានំ ទ្វារភវង្គាទិមូសនំ កុសលភណ្ឌវិនាសនំ កថិតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

១៣៥៣. តមិនា អាហារេន និត្ថរណត្ថេន អត្ថិកភាវោ **តទមត្ថិកតា។ អាហារបរិភោគេ អសន្តុស្សនា**តិ អាហារបរិភោគក្ខណេ បវត្តា អសន្តុស្សនា, ទវត្ថាទិអភិលាសោតិ អត្ថោ។ ឯត្ថ ច **អសន្តុដ្ឋិតា** លោភោ, **អមត្តញ្ញុតា អប្បដិសង្ខា** ច មោហោតិ តមេ ទ្វេ ធម្មា **“ភោជនេ អមត្តញ្ញុតា”**តិ វេទិតព្ពា។

១៣៥៥. “សេយ្យោហមស្មី”តិអាទិនា បវត្តមានោវ **មានមទោ**។ អសទ្ធម្មសេវនាសមត្ថតំ និស្សាយ បវត្តោ មានោ, រាគោ ឯវ វា **បុរិសមទោ**។ សក្ករសប្បិខីរាទីនិ យោជេត្វា ពហលបក្កំ ភោជនំ **បិណ្ឌរសភោជនំ,** ពហលបក្កំ វា មំសរសាទិភោជនំ។ **មន្ទ**ន្តិ អប្បំ។ **បិតិយា**តិ បិតត្ថំ។ តទត្ថញ្ច ភុញ្ជន្តោ យស្មា “កាយំ បបេស្សាមី”តិ ភុញ្ជតិ, តស្មា **“បបនត្ថាយា”**តិ វុត្តំ។ **អភុត្តបច្ចយា ឧប្បជ្ជនកា**តិ តទំ ខុទាយ វិសេសនំ យស្សា អប្បវត្តិ ភោជនេន កាតព្ពា, តស្សា ទស្សនត្ថំ។ **សកលំ សាសន**ន្តិ បាឡិធម្មម្បិ សព្ពកុសលេបិ សង្គណ្ហាតិ។ អភុត្តបច្ចយា ឧប្បជ្ជនកវេទនា, ភុត្តបច្ចយា ន ឧប្បជ្ជនកវេទនាតិ ឯតាសំ កោ វិសេសោ? បុរិមា យថាបវត្តា ជិឃច្ឆានិមិត្តា វេទនា។ សា ហិ អភុញ្ជន្តស្ស ភិយ្យោ បវត្តនវសេន ឧប្បជ្ជតីតិ។ បច្ឆិមាបិ ខុទានិមិត្តាវ អង្គទាហសូលាទិវេទនា អប្បវត្តា។ សា ហិ ភុត្តបច្ចយា បុព្ពេ អនុប្បន្នាវ ន ឧប្បជ្ជិស្សតិ។ វិហឹសានិមិត្តតា ចេតាសំ វិហឹសាយ វិសេសោ។

យាត្រាតិ យាបនា វុត្តា, បុព្ពេបិ “យាបនាយា”តិ វុត្តំ, កោ ឯត្ថ វិសេសោ? បុព្ពេ “យាបនាយាតិ ជីវិតិន្ទ្រិយយាបនត្ថាយា”តិ វុត្តំ, ឥធ បន ចតុន្នំ ឥរិយាបថានំ អវិច្ឆេទសង្ខាតា យាបនា យាត្រាតិ អយមេត្ថ វិសេសោ ។ ទាយកទេយ្យធម្មានំ អត្តនោ ច បមាណំ អជានិត្វា បដិគ្គហណំ, សទ្ធាទេយ្យវិនិបាតនត្ថំ វា បដិគ្គហណំ **អធម្មិកបដិគ្គហណំ,** យេន វា អាបត្តឹ អាបជ្ជេយ្យ។ អបច្ចវេក្ខិតបរិភោគោ **អធម្មេន បរិភោគោ**។ អនវជ្ជេ អនិន្ទិតព្ពេ បច្ចយេ សាវជ្ជំ សនិន្ទំ បរិភោគេន អត្តានំ ករោតិ។ **អនវជ្ជតា ច ភវិស្សតី**តិ អត្តនោ បកតិអគ្គិពលាទី ជានិត្វា “ឯវំ មេ អគរហិតព្ពតា ច ភវិស្សតី”តិ បមាណយុត្តំ អាហារេតីតិ អត្ថោ។

សុខោ ឥរិយាបថវិហារោ **ផាសុវិហារោ។ ឯត្តកញ្ហិ ភុញ្ជិត្វា…បេ…. បវត្តន្តី**តិ ឥរិយាបថានំ សុខប្បវត្តិយា ការណភូតំ ភុញ្ជនំ បិវនញ្ច ឥរិយាបថេហិ ការណភាវេន គហិតត្តា តេហិ សាធិតំ វិយ វុត្តំ។ “អភុត្វា ឧទកំ បិវេ”តិ លិខន្តិ, “ភុត្វានា”តិ បន បាឋោ។ បុនបិ ហិ អប្បស្សេវ អនុជាននវសេន –

> “កប្បិយំ តំ ចេ ឆាទេតិ, ចីវរំ ឥទមត្ថិកំ;
> អលំ ផាសុវិហារាយ។
>
> “បល្លង្កេន និសិន្នស្ស, ជណ្ណុកេ នាភិវស្សតិ;
> អលំ ផាសុវិហារាយា”តិ។ (ថេរគា. ៩៨៤-៩៨៥) –

អាហ។

ភោជនានិសំសោតិ យថាវុត្តេហិ អដ្ឋហង្គេហិ សមន្នាគតស្ស ភោជនស្ស អគរហិតព្ពតា សុខវិហារោ ច អានិសំសោតិ អត្ថោ។ យុត្តស្ស និទ្ទោសស្ស ភោជនស្ស បរិមាណស្ស ច វសេន ជាននំ **យុត្តបមាណជាននំ** នាម។

១៣៥៦. វិនាសំ បត្តិយា នដ្ឋា, បដិបក្ខេហិ អភិភូតត្តា មុដ្ឋា ច សតិ យស្ស, សោ នដ្ឋមុដ្ឋស្សតិ, តស្ស ភាវោ **នដ្ឋមុដ្ឋស្សតិតា**។

១៣៦៨. ***វិសុទ្ធិប្បត្តន្តិ*** មគ្គផលសីលំ វុច្ចតិ។ **លោកុត្តរធម្មាវាតិ** លោកុត្តរសតិអាទិធម្មាវ។ សីលសម្បទាបន រូបារូបាវចរា នត្ថីតិ សម្ពរតោ យោជេតព្ពា។

១៣៧៣. ភោគូបករណេហិ **សភោគោ។ ចតុន្នំ សច្ចានំ អនុលោមន្តិ** ចតុសច្ចប្បដិវេធស្ស អនុលោមន្តិ អត្ថោ។ “សច្ចាន”ន្តិ ហិ បដិវិជ្ឈិតព្ពេហិ បដិវេធោ វុត្តោ, ចតុសច្ចប្បដិវេធស្ស វា ឧបនិស្សយភូតំ បដិវិជ្ឈិតព្ពានំ ចតុន្នំ សច្ចានំ អនុលោមន្តិ វុត្តំ។

១៣៧៨. “មម យរំ ធុរំ កត្វា ភិក្ខុំ បរិសថា”តិ ទិយ្យមានំ **ធុរភត្តន្តិ** វទន្តិ។ និច្ចភត្តាទិ វា អញ្ញេហិ អាណាបេត្វា សយំ ធុរំ ហុត្វា ទិន្នំ **ធុរភត្តំ**។

១៣៧៩. **បដិវាសេតិ នាមាតិ** និវត្តេតិ នាម ឱសក្កេតិ នាម។

១៣៨០. **បុព្ពេ និវុត្ថក្ខន្ធាតិ** បុរិមជាតីសុ សន្តតិបរិយាបន្នេ ខន្ធេ អាហ។ **ខន្ធបដិពទ្ធន្តិ** វត្ថាភរណយានគាមជនបទាទិ។ **ខយសមយេតិ** មគ្គក្ខណំ អាហ។

១៣៨១. **អធិមុច្ចនដ្ឋេនាតិ** អនិគ្គហិតបក្ខន្ទនសង្ខាតេន យថាសុខំ បវត្តនដ្ឋេន។

១៣៨២. ខីណានំ អន្តោ អវសានំ និដ្ឋិតភាវោ ខីណន្តោ, ខីណានំ វា អាទិកាលោ, តស្មិំ **ខីណន្តេ**។ ឯស នយោ **និរុទ្ធន្តេតិ**អាទីសុ។

ទុកនិក្ខេបកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

និក្ខេបកណ្ឌវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៤. អដ្ឋកថាកណ្ឌំ

តិកអត្ថុទ្ធារវណ្ណនា

១៣៨៤. នយមគ្គន្តិ សុត្តន្តភាជនីយាទិនយគមនំ អនុលោមាទិនយគមនញ្ច។ តម្បិ ហិ ឯត្ថ អត្ថេសុ និច្ឆិតេសុ សុខំ សមានេន្តិ។ **បញ្ចុទ្ធារ**ន្តិ ឯកូនបញ្ញាសាយ ឯកូនបញ្ញាសាយ នវសុ នវសុ ច បញ្ហេសុ លព្ភមានស្ស ឧទ្ធរណំ, តេសុយេវ លព្ភមានានំ គណនានំ ឋបនំ **គណនាចារោ។ អត្ថុទ្ធារ**ន្តិ “តមេ នាម ចិត្តុប្បាទាទយោ អត្ថា កុសលាទិកា”តិ ឧទ្ធរណំ។ **កណ្ឌិកំ កណ្ឌិក**ន្តិ ចិត្តុប្បាទកណ្ឌរូបកណ្ឌេសុ វិភត្តេ បសដេ ធម្មេ “ចតូសុ ភូមីសុ កុសលំ ទ្វាទសាកុសលចិត្តុប្បាទា”តិអាទិនា រាសិរាសិវសេន សហ គន្ថេត្វាតិ អត្ថោ។ យដគោច្ឆកា កណ្ឌិកវេវចនានេវ។ ឯត្ថ បន **ចតូសុ ភូមីសុ កុសល**ន្តិ ឯកវចននិទ្ទេសោ ចតុភូមកានំ កុសលផស្សាទីនំ កុសលភាវេ ឯកត្តូបគមនតោ។ ចិត្តុប្បាទកណ្ឌរូបកណ្ឌេសុ ចតុភូមិចិត្តុប្បាទាទិវសេន វិញ្ញាតធម្មស្ស វសេនាយំ អត្ថុទ្ធារទេសនា អារទ្ធាតិ តត្ថ យំ ចតូសុ ភូមីសុ កុសលំ វិភត្តំ យាវ វិញ្ញាតំ, តមេ ធម្មា កុសលាតិ អត្ថោ។

យទិបិ កុសលត្តិកវិត្ថារេ បុព្ពេ វិញ្ញាតោ, តថាបិ តត្ថ ធម្មា សមយវសេន ផស្សាទិសភាវវសេន ច វិភត្តា ភិន្នា វិញ្ញាតា, ន បន ឯកស្មឹ លក្ខណេ សមានេត្វា, តស្មា តត្ថ វុត្តំ សមយាទិភេទំ វជ្ជេត្វា សព្ពភេទភិន្នានំ ឯកស្មឹ កុសលាទិលក្ខណេ សមានេត្វា ពោធនត្ថំ ឥធ កុសលត្តិកនិទ្ទេសោ បុន វិភត្តោ។ ឯត្ថ ច ឯកវចនេន កុសលនិទ្ទេសំ កត្វា ពហុវចនេន និគមនស្ស ការណំ វុត្តមេវ។ យទិ ធម្មានំ កុសលត្តេ ឯកត្តូបគមនំ, កស្មា ឯកវចនេន បុច្ឆាបិ ន កតា? ឧទ្ទេសេ កុសល-សទ្ទស្ស ធម្មវិសេសនភាវតោ តព្ពិសេសនានំ ធម្មានំ បុច្ឆិតត្តា តេសញ្ច អនិទ្ធារិតសង្ខាវិសេសត្តា, និទ្ទេសេ បន ចតូហិ ភូមីហិ វិត្ថារតោ វិញ្ញាតាហិ កុសលេ វិសេសេត្វា ទស្សេតីតិ យុត្តំ “ចតូសុ ភូមីសុ កុសល”ន្តិ ឯកត្តំ នេត្វា វចនំ។ កុសលបទញ្ហិ ឯត្ថ បធានំ, តញ្ច វិសេសិតព្ពានបេក្ខំ កុសលាការមេវ អត្តនោ សភាវេ ឋិតំ គហេត្វា បវត្តមានំ ឯកត្តមេវ ឧបាទាយ បវត្តតិ, ន ភេទន្តិ។

១៣៨៥. ទ្វាទស អកុសលចិត្តុប្បាទាតិ ឯត្ថាបិ បឋមាកុសលចិត្តុប្បាទោ សមយផស្សាទិវសេន ភេទំ អនាមសិត្វា សោមនស្សសហគតទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តចិត្តុប្បាទភាវេ ឯកត្តំ នេត្វា វុត្តោ, ឯវំ យាវ ទ្វាទសមោតិ “**ទ្វាទស អកុសលចិត្តុប្បាទា**”តិ វុត្តំ។ ឯវំ **ចតូសុ ភូមីសុ វិបាកោ**តិអាទីសុបិ យថាយោគំ យោជេតព្ពំ។ **ចិត្តុប្បាទា**តិ ឯត្ថ ឧប្បជ្ជតិ ឯត្ថាតិ ឧប្បាទោ, កឹ ឧប្បជ្ជតិ? ចិត្តំ, ចិត្តស្ស ឧប្បាទោ ចិត្តុប្បាទោតិ ឯវំ អវយវេន សមុទាយោបលក្ខណវសេន អត្ថោ សម្ភវតិ។ ឯវញ្ហិ សតិ ចិត្តចេតសិករាសិ ចិត្តុប្បាទោតិ សិទ្ធោ ហោតិ។ អដ្ឋកថាយំ បន “ចិត្តមេវ ឧប្បាទោ ចិត្តុប្បាទោ”តិ អញ្ញស្សុប្បជ្ជនកស្ស និវត្តនត្ថំ ចិត្តគ្គហណំ កតំ, ចិត្តស្ស អនុប្បជ្ជនកភាវនិវត្តនត្ថំ ឧប្បាទគ្គហណំ, ចិត្តុប្បាទកណ្ឌេ វា “ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតី”តិ ចិត្តស្ស ឧប្បជ្ជនកភាវោ បាកដោតិ កត្វា “ចិត្តមេវ ឧប្បាទោ”តិ វុត្តំ, ចិត្តស្ស អនុប្បជ្ជនកស្ស និវត្តេតព្ពស្ស សព្ភាវា ឧប្បាទគ្គហណំ កតន្តិ វេទិតព្ពំ។ អយញ្ចត្ថោ “ទ្វេបញ្ចវិញ្ញាណានី”តិអាទីសុ វិយ ចិត្តប្បធានោ និទ្ទេសោតិ កត្វា វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។

១៤២០. ឆសុ ទ្វារេសូតិ ឯត្ថ បញ្ចទ្វារេ វត្តព្ពមេវ នត្ថិ, មនោទ្វារេបិ បរិត្តារម្មណមេវ ជវនំ តទារម្មណសង្ខាតំ ភវង្គំ អនុពន្ធតិ។ តញ្ហិ បរិត្តស្ស កម្មស្ស វិបាកោ, វិបាកោ ច ឥដ្ឋានិដ្ឋារម្មណានុភវនំ, កម្មានុរូបោ ច វិបាកោ ហោតីតិ បរិត្តកម្មវិបាកោ បរិត្តារម្មណស្សេវ អនុភវនំ ហោតិ។ តស្មា សព្ពំ តទារម្មណំ “បរិត្តារម្មណ”ន្តិ វុត្តំ។ យទិ ឯវំ មហគ្គតវិបាកោបិ មហគ្គតានុភវនមេវ អាបជ្ជតីតិ ចេ? ន, សមាធិប្បធានស្ស កម្មស្ស អប្បនាប្បត្តស្ស សញ្ញាវសារម្មណស្ស តាទិសេនេវ វិបាកេន ភវិតព្ពត្តា។ តស្មា សមាធិសុខានុភវនភូតោ, សោបិ កម្មានុរូបតោយេវ កម្មារម្មណោ ហោតីតិ ទដ្ឋព្ពោ។ កម្មានុរូបតោ ឯវ ច តទារម្មណំ បរិត្តារម្មណម្បិ មហគ្គតជវនំ នានុពន្ធតិ។ តតោ ឯវ បដិសន្ធិអាទិភូតោ កាមាវចរវិបាកោ កម្មនិមិត្តម្បិ បរិត្តមេវ អារម្មណំ ករោតិ, ន មហគ្គតំ អប្បមាណំ វា។ យស្មា បន វុត្តំ “មហគ្គតារម្មណោ ធម្មោ បរិត្តារម្មណស្ស ធម្មស្ស កម្មបច្ចយេន បច្ចយោ, អប្បមាណារម្មណោ ធម្មោ បរិត្តារម្មណស្ស ធម្មស្ស កម្មបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ, ន ច មហគ្គតប្បមាណវិបាកោ បរិត្តារម្មណោ អត្ថិ, ឥធ ច សព្ពកាមាវចរវិបាកានំ បរិត្តារម្មណតាវ វុត្តា, តស្មា កម្មានុរូបតោ មហគ្គតប្បមាណារម្មណម្បិ បរិត្តកម្មំ យទិ បដិសន្ធឹ ទេតិ, កម្មគតិនិមិត្តារម្មណមេវ ទេតិ។ បវត្តិវិបាកម្បិ រូបាទិបរិត្តារម្មណមេវាតិ វេទិតព្ពំ។ ខីណាសវានំ វាសនាវសេន សតិវិប្បយុត្តហសនំ បវត្តមានំ បរិត្តេស្វេវ បវត្តតិ, ន ឥតរេសុ កិលេសវិរហេ តាទិសហសនបច្ចយភាវាភាវតោ។ តស្មា តស្ស បរិត្តារម្មណតា

វុត្តា។ ខីណាសវានំ អសក្កច្ចទានាទីនិ អាទរាករណវសេនេវ វេទិតព្ពានិ, ន កោសជ្ជាទិអកុសលវសេន។ បដិប្បស្សទ្ធសព្ពុស្សុក្កា ហិ តេ ឧត្តមបុរិសាតិ។ តេសំ អាទរាករណញ្ច និរុស្សុក្កតា ឯវាតិ វេទិតព្ពា។

១៤២១. អតិបគុណានន្តិ វចនំ និរាទរស្ស ញាណវិប្បយុត្តបច្ចវេក្ខណស្ស វិសយទស្សនំ, ន តស្សេវាតិ វិសយនិយមនំ។ ញាណសម្បយុត្តស្សាបិ ហិ អតិបគុណានំ វិសយតា សុដ្ឋុតរំ ហោតិ ឯវ។ យថា បគុណំ គន្ថំ សជ្ឈាយន្តោ ទ្វេ តយោ វាចនាមគ្គេ គតេបិ ន សល្លក្ខេតិ ញាណវិប្បយុត្តសតិមន្តេន សជ្ឈាយិតត្តា, ឯវំ បគុណជ្ឈានេសុបិ បវត្តិ ហោតីតិ អាហ “**អតិបគុណាន**”ន្តិអាទិ។ **កសិណនិមិត្តាទិបញ្ញត្តី**តិ បុព្ពេ ទស្សិតំ សព្ពំ ឧបាទាបញ្ញត្តិមាហ។ តំ បន រូបាទយោ វិយ អវិជ្ជមានោ វិជ្ជមានោ ច អត្ថោតិ អាចរិយា វទន្តិ។ សម្មុតិសច្ចេ បន វុច្ចមានានំ កសិណនិមិត្តាទិ វាចាវត្ថុមត្តតោ វចនវោហារេនេវ បញ្ញត្តីតិ វុច្ចតិ។ តស្ស ហិ បញ្ញាបនំ អវិជ្ជមានបញ្ញត្តីតិ តស្ស អវិជ្ជមានត្តំ អដ្ឋកថាយំ វុត្តន្តិ។ អវិជ្ជមានម្បិ បន តំ វិជ្ជមានមិវ គហេត្វា បវត្តមានាយ សញ្ញាយ បរិត្តាទីសុ “អយំ នាម ធម្មោ អារម្មណ”ន្តិ ន សក្កា វត្តុំ តេ ឯវ ធម្មេ ឧបាទាយ បវត្តមានាយបិ ធម្មេស្វេវ អដ្ឋានតោ។ តស្មា សា សសម្បយុត្តា បរិត្តាទិអារម្មណាតិ ន វត្តព្ពាតិ វុត្តា។ **នវត្តព្ពារម្មណា**តិ ឥទំ បន វចនំ យថាគហិតាការស្ស សញ្ញាវិសយស្ស នវត្តព្ពតំ សន្ធាយ នវត្តព្ពំ អារម្មណំ ឯតេសន្តិ នវត្តព្ពារម្មណា, ចិត្តុប្បាទាតិ អញ្ញបទត្ថសមាសំ កត្វា អដ្ឋកថាយំ វុត្តំ។

ចតុបញ្ញាសចិត្តុប្បាទានំ រូបស្ស ច វសេន **បញ្ចបណ្ណាសាយ។ កេវល**ន្តិ វិនា បរាមសនេន។ **អនិដ្ឋង្គតវសេនា**តិ អនិច្ឆយគមនវសេន, អនិច្ឆយំ វា ទ្វេឡ្ហំ គតោ ចិត្តុប្បាទោ អនិដ្ឋង្គតោ, តេនាការេន បវត្តិ “**អនិដ្ឋង្គតវសេន បវត្តី**”តិ វុត្តា។ នានារម្មណេសុ ចិត្តស្ស វិក្ខិបនំ **វិក្ខេបោ**។ អនវដ្ឋានំ **អវូបសមោ**។ គោត្រភុវោទានេ គោត្រភូតិ គហេត្វា “**គោត្រភុកាលេ**”តិ អាហ។

សព្ពត្ថបាទកចតុត្ថន្តិ ឥធ **សព្ពត្ថ**-សទ្ទោ សាមិអត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ, សព្ពេសុ វា វិបស្សនាទីសុ បាទកំ ការណំ សព្ពត្ថបាទកន្តិ ផលស្ស វិសយភាវេន និទ្ទេសោ។ **អាកាសកសិណចតុត្ថ**ន្តិ បរិច្ឆេទាកាសកសិណចតុត្ថមាហ។ តញ្ហិ រូបាវចរំ, ន ឥតរន្តិ។ **កុសលតោបិ ទ្វាទសវិធំ កិរិយតោបី**តិ ចតុវីសតិវិធតា វុត្តា ហោតិ។ **វដ្ដស្សាបិ បាទកំ ហោតិយេវា**តិ កុសលំ កិរិយញ្ច ឯកតោ កត្វា សព្ពត្ថបាទកំ វុត្តន្តិ កិរិយជ្ឈានស្ស អវដ្ដបាទកត្តា សាសង្កំ វទតិ។ **មហគ្គតចិត្តេ សមោទហតី**តិ ឥទំ “សោ ឯវំ សមាហិតេ ចិត្តេ”តិអាទិនា នយេន វុត្តំ បាកដំ បាទកជ្ឈានចិត្តំ បរិកម្មេហិ គហេត្វា ចិត្តេ រូបកាយំ អធិដ្ឋានចិត្តេន សមោទហតីតិ កត្វា វុត្តំ។ **បាទកជ្ឈានចិត្តំ រូបកាយេ សមោទហតី**តិ ឥទម្បិ យថាវុត្តំ បាទកជ្ឈានចិត្តំ អារម្មណំ កត្វា ចិត្តសន្តានំ រូបកាយេ សមោទហិតំ តទនុគតិកំ កត្វា អធិដ្ឋាតីតិ កត្វា វុត្តំ, ឥទំ បន អធិដ្ឋានទ្វយំ អទិស្សមានកាយតំ ទិស្សមានកាយតញ្ច អាបាទេតិ។ គន្តុកាមតាបរិកម្មវសេន តំសម្បយុត្តាយ សញ្ញាយ សុខសញ្ញាលហុសញ្ញាភាវតោ គមនម្បិ និប្ផាទេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

សោតាបន្នស្ស ចិត្តន្តិ សោតាបន្នស្ស បាដិបុគ្គលិកំ មគ្គផលចិត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ មារាទីនញ្ហិ ភគវតោ ចិត្តជាននំ វុត្តន្តិ ចេតោបរិយញាណលាភី កស្មា សាសវចិត្តំ ន ជានិស្សតីតិ។ **ឆិន្នវដុមកា** ឆិន្នសំសារវដ្ដា ពុទ្ធា។ **មគ្គផលនិព្ពានបច្ចវេក្ខណតោបី**តិ ឯត្ថ មគ្គផលបច្ចវេក្ខណានិ តាវ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណេន មគ្គផលេសុ ញាតេសុ បវត្តន្តិ, និព្ពានបច្ចវេក្ខណញ្ច និព្ពានារម្មណេសុ អប្បមាណធម្មេសុ ញាតេសូតិ មគ្គាទិបច្ចវេក្ខណានិ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស អប្បមាណារម្មណតំ សាធេន្តីតិ វេទិតព្ពានិ។ “អប្បមាណា ខន្ធា បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”ឥច្ចេវ (បដ្ឋា. ២.១២.៥៨) ហិ វុត្តំ, ន និព្ពានន្តិ។ តស្មា បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណេន ឯវ មគ្គផលបច្ចវេក្ខណកិច្ចេ វុច្ចមានេបិ និព្ពានបច្ចវេក្ខណតា ន សក្កា វត្តុំ, អដ្ឋកថាយំ បន តស្សាបិ និព្ពានារម្មណតា អនុញ្ញាតាតិ ទិស្សតិ។ **កាមាវចរនិព្ពត្តិស្សតី**តិ និព្ពត្តក្ខន្ធជាននមាហ។ **និព្ពានធាតុយា បរិនិព្ពាយិស្សតី**តិ និព្ពានារម្មណេហិ មគ្គផលេហិ កិលេសបរិនិព្ពានភូតេហិ បរិនិព្ពាយិស្សតីតិ អត្ថោ សម្ភវតិ។

១៤២៨. អសហជាតត្តាតិ អសម្បយុត្តត្តាតិ អត្ថោ។ ន ហិ អរូបធម្មានំ អរូបធម្មេហិ សហជាតតា សម្បយោគតោ អញ្ញា អត្ថីតិ។ “**អញ្ញធម្មារម្មណកាលេ**”តិ វុត្តំ, មគ្គារម្មណកាលេបិ បន គរុំ អករណេ មគ្គាធិបតិភាវេន នវត្តព្ពតា យោជេតព្ពា។

១៤៣៣. និយោគាតិ និយោគតោតិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយ “**និយមេនា**”តិ អាហ, និយោគវន្តោ វា **និយោគា,** និយតាតិ អត្ថោ។ ចិត្តុប្បាទកណ្ឌេ ហិ ពោធិតេសុ ចិត្តុប្បាទេសុ ឯកន្តេន អនាគតារម្មណោ កោចិ នត្ថីតិ។

១៤៣៤. កម្មំ វា កម្មនិមិត្តំ វា អារព្ភ បវត្តិយំ អតីតារម្មណាវាតិ វុត្តំ, កម្មនិមិត្តំ បន អារព្ភ បវត្តិយំ បច្ចុប្បន្នារម្មណភាវញ្ច បដិសន្ធិយា **បដិច្ចសមុប្បាទវិភង្គវណ្ណនាយំ** វក្ខតិ។ តស្មា ឥទំ មនោទ្វារចុតិយំ អតីតកម្មនិមិត្តំ មនោទ្វារេ អាបាថគតំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ សតទារម្មណាយ ចុតិយា បញ្ចចិត្តក្ខណាវសិដ្ឋាយុកេ គតិនិមិត្តេ បដិសន្ធិយា បវត្តាយ ចត្តារិ ភវង្គានិ បច្ចុប្បន្នារម្មណានិ, ឥតរត្ថ ច ឆ សន្ធាយាហ **"តតោ បរំ ភវង្គកាលេ ចា"**តិ។ យទា ហិ គតិនិមិត្តារម្មណេ ជវនេ បវត្តេ អនុប្បន្នេ ឯវ តទារម្មណេ ចុតិ ហោតិ រូបាវចរា រូបាវចរសត្តស្ស វិយ កាមធាតុំ ឧបបជ្ជន្តស្ស, តទា បដិសន្ធិតោ បរានិ ឆ ភវង្គានិ បច្ចុប្បន្នារម្មណានិ ហោន្តីតិ។ ទិដ្ឋិសម្បយុត្តេហិ អស្សាទនាទីនិ សបរាមាសានេវ ទដ្ឋព្ពានិ។ **បណ្ណត្តិនិព្ពានារម្មណានញ្ច ជវនានំ បុរេចារិកកាលេ**តិ យេសំ បុរេចារិកកាលេ ឯកន្តេន អាវជ្ជនាយ អតីតាទិអារម្មណភាវេន នវត្តព្ពតា, តេសំ វសេន នយំ ទស្សេតិ។ និព្ពានារម្មណានម្បិ ជវនានំ បុរេចារិកកាលេ សា តថា ន វត្តព្ពា, ន បន ឯកន្តេន មគ្គផលវីថិសុ តស្សា អនិព្ពានារម្មណត្តា។

ឥមេ គន្ធាតិ ននុ បច្ចុប្បន្នា គន្ធា គហិតា, កថំ ឯត្ថ អនាគតារម្មណតា ហោតីតិ? "អដ្ឋារសវស្សាធិកានិ ទ្វេ វស្សសតានិ មា សុស្សិំសូ"តិ បវត្តិតោ, អនាគតេ មា សុស្សិំ សូតិ ហិ អនាគតំ គន្ធំ គហេត្វា បវត្តតីតិ អធិប្បាយោ។ ចិត្តវសេន កាយំ បរិណាមេន្តោ អភិមុខីភូតំ តទា វិជ្ជមានមេវ កាយំ អារម្មណំ ករោតីតិ បច្ចុប្បន្នារម្មណំ អធិដ្ឋានចិត្តំ ហោតិ។ តថា អត្តនោ កាយស្ស ទីឃរស្សាណុថូលនីលាទិភាវាបាទនវសេន អញ្ញស្ស ច បាដិហារិយស្ស ករណេ យោជេតព្ពំ ។ **ឯត្ថន្តរេ ឯកទ្វេសន្តតិវារា វេទិតព្ពា**តិ ឯត្ថន្តរេ បវត្តា រូបសន្តតិអរូបសន្តតិវារា ឯកទ្វេសន្តតិវារា នាមាតិ វេទិតព្ពាតិ អត្ថោ។ អតិបរិត្តសភាវឧតុអាទិសមុដ្ឋានា វា "ឯកទ្វេសន្តតិវារា"តិ វុត្តា។ **ឧភយមេតំ បច្ចុប្បន្ន**ន្តិ អទ្ធាបច្ចុប្បន្នំ ហោន្តំ ឯតំ ឧភយំ ហោតីតិ អត្ថោ។ **សំហីរតី**តិ តណ្ហាទិដ្ឋាភិនន្ទនាហិ អាកឌ្ឍីយតិ។

កេចីតិ អភយគិរិវាសិនោតិ វទន្តិ, តេ បន ចិត្តស្ស ឋិតិក្ខណំ ន ឥច្ឆន្តីតិ "ឋិតិក្ខណេ វា បដិវិជ្ឈតី"តិ ន វត្តព្ពំ សិយា។ តថា យេ "ឥទ្ធិមស្ស ច បរស្ស ច ឯកក្ខណេ វត្តមានំ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតី"តិ វទន្តិ, តេសំ "ឋិតិក្ខណេ វា ភង្គក្ខណេ វា បដិវិជ្ឈតី"តិ វចនំ ន សមេតិ។ ន ហិ តស្មិំ ខណទ្វយេ ឧប្បជ្ជមានំ បរចិត្តេន សហ ឯកក្ខណេ ឧប្បជ្ជតិ នាមាតិ។ ឋិតិភង្គក្ខណេសុ ច ឧប្បជ្ជមានំ ឯកទេសំ បច្ចុប្បន្នារម្មណំ, ឯកទេសំ អតីតារម្មណំ អាបជ្ជតិ។ យញ្ច វុត្តំ "បរស្ស ចិត្តំ ជានិស្សាមីតិ រាសិវសេន មហាជនស្ស ចិត្តេ អាវជ្ជិតេ"តិ, ឯត្ថ ច មហាជនោ អត្តនា បរេ អនេកេ បុគ្គលាតិ បរេសំ ចិត្តំ ជានិស្សាមីតិ អាវជ្ជនប្បវត្តិ វត្តព្ពា សិយា។ អថាបិ **បរស្សា**តិ មហាជនស្សាតិ អត្ថោ សម្ភវេយ្យ, តថាបិ តស្ស បុគ្គលស្សេវ វា ចិត្តរាសី អាវជ្ជិត្វា ឯកស្ស បដិវិជ្ឈនំ អយុត្តំ។ ន ហិ រាសិអាវជ្ជនំ ឯកទេសាវជ្ជនំ ហោតីតិ។ តស្មា តេហិ "មហាជនស្ស ចិត្តេ អាវជ្ជិតេ"តិអាទិ ន វត្តព្ពំ។

យំ បន តេ វទន្តិ "យស្មា ឥទ្ធិមស្ស ច បរស្ស ច ឯកក្ខណេ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតី"តិ, តត្ថាយំ អធិប្បាយោ សិយា – ចេតោបរិយញាណលាភី បរស្ស ចិត្តំ ញាតុកាមោ បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ អតីតាទិវិភាគំ អកត្វា ចិត្តសាមញ្ញេន "ឥមស្ស ចិត្តំ ជានាមី"តិ បរិកម្មំ កត្វា បុន បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ សាមញ្ញេនេវ ចិត្តំ អាវជ្ជិត្វា តិណ្ណំ ចតុន្នំ វា បរិកម្មានំ អនន្តរា ចេតោបរិយញាណេន បរចិត្តំ បដិវិជ្ឈតិ វិភាវេតិ រូបំ វិយ ទិព្ពចក្ខុនា។ តតោ បរំ បន កាមាវចរចិត្តេហិ សរាគាទិវវត្ថានំ ហោតិ នីលាទិវវត្ថានំ វិយ។ តត្ថ ទិព្ពចក្ខុនា ទិដ្ឋហទយវត្ថុរូបស្ស សត្តស្ស អភិមុខីភូតស្ស ចិត្តសាមញ្ញេន ចិត្តំ អាវជ្ជយមានំ អាវជ្ជនំ អភិមុខីភូតំ វិជ្ជមានំ ចិត្តំ អារម្មណំ កត្វា ចិត្តំ អាវជ្ជេតិ។ បរិកម្មានិ ច តំ តំ វិជ្ជមានំ ចិត្តំ ចិត្តសាមញ្ញេនេវ អារម្មណំ កត្វា ចិត្តជាននបរិកម្មានិ ហុត្វា បវត្តន្តិ។ ចេតោបរិយញាណំ បន វិជ្ជមានំ ចិត្តំ បដិវិជ្ឈន្តំ វិភាវេន្តំ តេន សហ ឯកក្ខណេ ឯវ ឧប្បជ្ជតិ។ តត្ថ យស្មា សន្តានស្ស សន្តានគ្គហណតោ ឯកត្តវសេន អាវជ្ជនាទីនិ ចិត្តន្ទេវ បវត្តានិ, តញ្ច ចិត្តមេវ, យំ ចេតោបរិយញាណេន វិភាវិតំ, តស្មា សមានាការប្បវត្តិតោ ន អនិដ្ឋេ មគ្គផលវីថិតោ អញ្ញស្មិំ ឋានេ នានារម្មណតា អាវជ្ជនជវនានំ ហោតិ។ បច្ចុប្បន្នារម្មណញ្ច បរិកម្មំ បច្ចុប្បន្នារម្មណស្ស ចេតោបរិយញាណស្ស អាសេវនបច្ចយោតិ សិទ្ធំ ហោតិ។ អតីតត្តិកោ ច ឯវំ អភិន្នោ ហោតិ។ អញ្ញថា សន្តតិបច្ចុប្បន្នេ អទ្ធាបច្ចុប្បន្នេ ច បច្ចុប្បន្នន្តិ ឥធ វុច្ចមានេ អតីតានាគតានញ្ច បច្ចុប្បន្នតា អាបជ្ជេយ្យ, តថា ច សតិ "បច្ចុប្បន្នោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នស្ស ធម្មស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ"តិអាទិ វត្តព្ពំ សិយា, ន ច តំ វុត្តំ។ "អតីតោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នស្ស ធម្មស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ, បុរិមា បុរិមា អតីតា ខន្ធា បច្ឆិមានំ បច្ឆិមានំ បច្ចុប្បន្នានំ ខន្ធានំ អនន្តរ...បេ.... អនុលោមំ គោត្រភុស្សា"តិអាទិវចនតោ (បដ្ឋា. ២.១៨.៥) បន អទ្ធាសន្តតិបច្ចុប្បន្នេស្វេវ អនន្តរាតីតា ចត្តារោ ខន្ធា អតីតាតិ វិញ្ញាយន្តិ, ន ច អភិធម្មមាតិកាយ អាគតស្ស បច្ចុប្បន្នបទស្ស អទ្ធាសន្តតិបច្ចុប្បន្នបទត្ថតា កត្ថចិ បាឡិយំ វុត្តា។ តស្មា តេហិ ឥទ្ធិមស្ស ច បរស្ស ច ឯកក្ខណេ ចិត្តុប្បត្តិយា ចេតោបរិយញាណស្ស បច្ចុប្បន្នារម្មណតា វុត្តា។ យទា បន "យំ ឥមស្ស ចិត្តំ បវត្តំ, តំ ជានាមិ។ យំ ភវិស្សតិ, តំ ជានិស្សាមី"តិ វា អាភោគំ កត្វា បាទកជ្ឈានសមាបជ្ជនាទីនិ ករោតិ, តទា អាវជ្ជនបរិកម្មានិ ចេតោបរិយញាណញ្ច អតីតានាគតារម្មណានេវ ហោន្តិ អាវជ្ជនេនេវ វិភាគស្ស កតត្តា។

យេ បន “ឥទ្ធិមា បរស្ស ចិត្តំ ជានិតុកាមោ អាវជ្ជេតិ, អាវជ្ជនំ ខណបច្ចុប្បន្នំ អារម្មណំ កត្វា តេនេវ សហ និរុជ្ឈតិ, តតោ ចត្តារិ បញ្ច វា ជវនានិ។ យេសំ បច្ឆិមំ ឥទ្ធិចិត្តំ, សេសានិ កាមាវចរានិ, តេសំ សព្ពេសម្បិ តទេវ និរុទ្ធំ ចិត្តមារម្មណំ ហោតិ, ន ច តានិ នានារម្មណានិ ហោន្តិ, អទ្ធាវសេន បច្ចុប្បន្នារម្មណត្តា”តិ ឥទំ វចនំ និស្សាយ “អាវជ្ជនជវនានំ បច្ចុប្បន្នាតីតារម្មណភាវេបិ នានារម្មណត្តាភាវោ វិយ ឯកទ្វិតិចតុបញ្ចចិត្តក្ខណានាគតេសុបិ ចិត្តេសុ អាវជ្ជិតេសុ អាវជ្ជនជវនានំ យថាសម្ភវំ អនាគតបច្ចុប្បន្នាតីតារម្មណភាវេបិ នានារម្មណតា ន សិយា, តេន ចតុបញ្ចចិត្តក្ខណានាគតេ អាវជ្ជិតេ អនាគតារម្មណបរិកម្មានន្តរំ ខណបច្ចុប្បន្នារម្មណំ ចេតោបរិយញាណំ សិទ្ធ”ន្តិ វទន្តិ, តេសំ វាទោ “អនាគតារម្មណោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នារម្មណស្ស ធម្មស្ស អាសេវនបច្ចយេន បច្ចយោ, បច្ចុប្បន្នារម្មណោ ធម្មោ អតីតារម្មណស្ស ធម្មស្ស អាសេវនបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ ឥមេសំ បញ្ហានំ អនុទ្ធដត្តា គណនាយ ច “អាសេវនេ តីណី”តិ វុត្តត្តា ន សិជ្ឈតិ។ ន ហិ កុសលកិរិយមហគ្គតំ អនាសេវនំ អត្ថីតិ។

ឯតស្ស ច វាទស្ស និស្សយភាវោ អាវជ្ជនជវនានំ ខណបច្ចុប្បន្ននិរុទ្ធារម្មណតាវចនស្ស ន សិជ្ឈតិ, យំ បវត្តំ យំ បវត្តិស្សតីតិ វា វិសេសំ អកត្វា គហណេ អាវជ្ជនស្ស អនាគតគ្គហណភាវំ, តទភាវា ជវនានម្បិ វត្តមានគ្គហណាភាវញ្ច សន្ធាយេវ តស្ស វុត្តត្តា។ តទា ហិ ភវង្គចលនានន្តរំ អភិមុខីភូតមេវ ចិត្តំ អារព្ភ អាវជ្ជនា បវត្តតីតិ។ ជាននចិត្តស្សបិ វត្តមានារម្មណភាវេ អាវជ្ជនជាននចិត្តានំ សហដ្ឋានទោសាបត្តិយា រាសិឯកទេសាវជ្ជនបដិវេធេ សម្បត្តសម្បត្តាវជ្ជនជាននេ ច អនិដ្ឋេ ឋានេ អាវជ្ជនជវនានំ នានារម្មណភាវទោសាបត្តិយា ច យំ វុត្តំ “ខណបច្ចុប្បន្នំ ចិត្តំ ចេតោបរិយញាណស្ស អារម្មណំ ហោតី”តិ, តំ អយុត្តន្តិ បដិក្ខិបិត្វា យថាវុត្តទោសានាបត្តិកាលវសេនេវ អទ្ធាសន្តតិបច្ចុប្បន្នារម្មណត្តា នានារម្មណតាភាវំ ទិស្វា អាវជ្ជនជវនានំ វត្តមានតំ និរុទ្ធារម្មណភាវោ វុត្តោតិ, តម្បិ វចនំ បុរិមវាទិនោ នានុជានេយ្យុំ។ តស្មិញ្ហិ សតិ អាវជ្ជនា កុសលានន្តិអាទីសុ វិយ អញ្ញបទសង្គហិតស្ស អនន្តរបច្ចយវិធានតោ “បច្ចុប្បន្នារម្មណា អាវជ្ជនា អតីតារម្មណានំ ខន្ធានំ អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ វត្តព្ពំ សិយា, ន ច វុត្តន្តិ។

កស្មា បនេវំ ចេតោបរិយញាណស្ស បច្ចុប្បន្នារម្មណតា វិចារិតា, ននុ “អតីតោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នស្ស ធម្មស្ស, អនាគតោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នស្ស ធម្មស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ ឯតេសំ វិភង្គេសុ “អតីតា ខន្ធា ឥទ្ធិវិធញាណស្សចេតោបរិយញាណស្ស បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស យថាកម្មូបគញាណស្ស អាវជ្ជនាយ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.១៨.២), “អនាគតា ខន្ធា ឥទ្ធិវិធញាណស្ស ចេតោបរិយញាណស្ស អនាគតំសញាណស្ស អាវជ្ជនាយ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.១៧.៣-៤), ឧប្បន្នត្តិកេ ច “អនុប្បន្នាខន្ធា, ឧប្បាទិនោ ខន្ធា ឥទ្ធិវិធញាណស្ស ចេតោបរិយញាណស្ស អនាគតំសញាណស្ស អាវជ្ជនាយ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ ចេតោបរិយញាណគ្គហណំ កត្វា “បច្ចុប្បន្នោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នស្សា”តិ ឯតស្ស វិភង្គេ “បច្ចុប្បន្នា ខន្ធា ឥទ្ធិវិធញាណស្ស អាវជ្ជនាយ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.១៨.៣), ឧប្បន្នត្តិកេ ច “ឧប្បន្នា ខន្ធា ឥទ្ធិវិធញាណស្ស អាវជ្ជនាយ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.១៧.២) ឯត្តកស្សេវ វុត្តត្តា “បច្ចុប្បន្នចិត្តេ ចេតោបរិយញាណំ នប្បវត្តតី”តិ វិញ្ញាយតិ។ យទិ ហិ បវត្តេយ្យ, បុរិមេសុ វិយ ឥតរេសុ ច ចេតោបរិយញាណគ្គហណំ កត្តព្ពំ សិយាតិ? សច្ចំ កត្តព្ពំ, នយទស្សនវសេន បនេតំ សំខិត្តន្តិ អញ្ញាយ បាឡិយា វិញ្ញាយតិ។ “អតីតារម្មណោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នារម្មណស្ស ធម្មស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ (បដ្ឋា. ២.១៩.២០), អនាគតារម្មណោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នារម្មណស្ស។ បច្ចុប្បន្នារម្មណោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នារម្មណស្សា”តិ (បដ្ឋា. ២.១៩.២២) ឯតេសញ្ហិ វិភង្គេសុ “ចេតោបរិយញាណេន អតីតារម្មណបច្ចុប្បន្នចិត្តសមង្គិស្ស ចិត្តំ ជានាតិ។ អតីតារម្មណា បច្ចុប្បន្នា ខន្ធា ចេតោបរិយញាណស្ស អាវជ្ជនាយ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.១៩.២២), “ចេតោបរិយញាណេន អនាគតារម្មណបច្ចុប្បន្នចិត្តសមង្គិស្ស ចិត្តំ...បេ.... ចេតោបរិយញាណេន បច្ចុប្បន្នារម្មណបច្ចុប្បន្នចិត្តសមង្គិស្ស ចិត្តំ ជានាតិ។ បច្ចុប្បន្នារម្មណា បច្ចុប្បន្នា ខន្ធា ចេតោបរិយញាណស្ស អាវជ្ជនាយ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.១៩.២១) ចេតោបរិយញាណស្ស បច្ចុប្បន្នារម្មណេ បវត្តិ វុត្តាតិ។ តេនេវាយំ វិចារណា កតាតិ វេទិតព្ពា។

តេសន្តិ តេសុ ទ្វីសុ ញាណេសូតិ និទ្ធារណេ សាមិវចនំ។ **កុសលា ខន្ធា**តិ ឥទ្ធិវិធបុព្ពេនិវាសានាគតំសញាណាបេក្ខោ ពហុវចននិទ្ទេសោ, ន ចេតោបរិយញាណយថាកម្មូបគញាណាបេក្ខោតិ។ តេសំ ចតុក្ខន្ធារម្មណភាវស្ស អសាធកោតិ ចេ? ន, អញ្ញត្ថ “អវិតក្កវិចារមត្តា ខន្ធា ច វិចារោ ច ចេតោបរិយញាណស្ស បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស អនាគតំសញាណស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.៦.៧២) “សវិតក្កសវិចារា ខន្ធា ច វិតក្កោ ច ចេតោបរិយញាណស្ស បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស អនាគតំសញាណស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.៦.៦៩) ច វុត្តត្តា ចេតោបរិយញាណាបេក្ខោបិ ពហុវចននិទ្ទេសោតិ ឥមស្សត្ថស្ស សិទ្ធិតោ។ ឯវមបិ យថាកម្មូបគញាណស្ស “អវិតក្កវិចារមត្តា ខន្ធា ច វិចារោ ចា”តិអាទីសុ អវុត្តត្តា ចតុក្ខន្ធារម្មណតា ន សិជ្ឈតីតិ? ន, តត្ថ អវចនស្ស អញ្ញការណត្តា។

យថាកម្មូបគញាណេន ហិ កម្មស្សកា ចត្តារោ ខន្ធា កម្មប្បមុខេន គយ្ហន្តិ។ តញ្ហិ យថា ចេតោបរិយញាណំ បុរិមបរិកម្មវសេន សវិតក្កាទិវិភាគំ សរាគាទិវិភាគញ្ច ចិត្តំ វិភាវេតិ, ន ឯវំ សវិភាគំ វិភាវេតិ, កម្មវសេនេវ បន សមុទាយំ វិភាវេតីតិ “អវិតក្កវិចារមត្តា ខន្ធា ច វិចារោ ចា”តិអាទិកេ វិភាគករណេ តំ ន វុត្តំ, ន ចតុក្ខន្ធានារម្មណតោតិ។ ឥទំ បន អវចនស្ស ការណន្តិ។ កេចិ តត្ថាបិ “បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស យថាកម្មូបគញាណស្ស អនាគតំសញាណស្សា”តិ បឋន្តិ ឯវ។ ន ហិ តំ កុសលាកុសលវិភាគំ វិយ សវិតក្កាទិ វិភាគំ កម្មំ វិភាវេតុំ អសមត្ថំ។ ទុច្ចរិតសុចរិតភាវវិភាវនម្បិ ហិ លោភាទិអលោភាទិសម្បយោគវិសេសវិភាវនំ ហោតីតិ។

១៤៣៥. និយកជ្ឈត្តបរិយាយស្ស អភាវេនាតិ សភាវធម្មត្តា កេនចិ បរិយាយេន និយកជ្ឈត្តំ អហោន្តំ សព្ពថា ពហិទ្ធាភាវេនេវ “ឯកន្តពហិទ្ធា”តិ វុត្តំ, ន អសភាវធម្មត្តា ពហិទ្ធាបិ អហោន្តំ កសិណាទិ វិយ **និយកជ្ឈត្តមត្តស្ស អសម្ភវតោ**។ អសភាវធម្មត្តា ឯវ ហិ កសិណាទិអជ្ឈត្តធម្មភូតោ ច កោចិ ភាវោ ន ហោតីតិ អជ្ឈត្តត្តិកេ ន វុត្តន្តិ អធិប្បាយោ។ តំ សព្ពំ អាកិញ្ចញ្ញាយតនាទិ អតីតារម្មណត្តិកេ “នវត្តព្ពារម្មណ”ន្តិ វុត្តន្តិ សម្ពន្ធោ។ ឯត្ថ ច **វុត្ត**ន្តិ អនុញ្ញាតត្តា វចនតោតិ ឯតេហិ ការណេហិ បកាសិតន្តិ អត្ថោ។

ឥទានិ តន្តិ “ឯតញ្ហិ អាកិញ្ចញ្ញាយតន”ន្តិ វុត្តំ អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ **តំ**-សទ្ទេន អាកឌ្ឍិត្វា វទតិ។ យោ បនាយ មេត្ថ អត្ថោ វុត្តោ “អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ ឯកម្បិ ឥជ វុច្ចមានំ អតីតារម្មណត្តិកេ តេន សហេការម្មណតម្បិ សន្ធាយ កាមាវចរកុសលាទីនំ នវត្តព្ពារម្មណតាយ វុត្តត្តា ឥជាបិ តេសំ នវត្តព្ពារម្មណភាវំ ទីបេតីតិ កត្វា តស្មិំ វុត្តេ តានិបិ វុត្តានេវ ហោន្តិ, តស្មា វិសុំ ន វុត្តានី”តិ, តមញ្ញេ នានុជានន្តិ។ ន ហិ ឦទិសំ លេសវចនំ អដ្ឋកថាកណ្ឌេ អត្ថិ។ យទិ សិយា, បរិត្តារម្មណត្តិកេ យេសំ សមានារម្មណានំ បរិត្តាទិអារម្មណតា នវត្តព្ពតា ច វុត្តា។ បុន អតីតារម្មណត្តិកេ តេសុ ឯកមេវ វត្វា អញ្ញំ ន វត្តព្ពំ សិយា។ តថា វេទនាត្តិកេ សមានវេទនានំ យេសំ សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តតា វុត្តា, តេសុ ឯកមេវ បីតិត្តិកេ សុខសហគតនិទ្ទេសេ វត្វា អញ្ញំ ន វត្តព្ពំ សិយា។ ឯវំ ឧបេក្ខាសហគតនិទ្ទេសាទីសុ យោជេតព្ពំ។ លេសេន បន វិនា អដ្ឋកថាកណ្ឌេ អត្ថុទ្ធារស្សេ កតត្តា អាកិញ្ចញ្ញាយតនស្ស វិយ កាមាវចរកុសលាទីនម្បិ អជ្ឈត្តារម្មណត្តិកេ នវត្តព្ពតាយ សតិ តានិបិ នវត្តព្ពានីតិ វត្តព្ពានិ, ន បន វុត្តានិ។ តស្មា អភាវនាសាមញ្ញេបិ យាយ អភាវនានិដ្ឋប្បវត្តិយា អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ បវត្តមានំ នវត្តព្ពំ ជាតំ, តស្សា បវត្តិយា អភាវេន តានិ នវត្តព្ពានីតិ ន វុត្តានិ។ គហណវិសេសនិម្មិតានេវ ហិ កសិណាទីនិ សភាវតោ អវិជ្ជមានានីតិ តទារម្មណានំ ពហិទ្ធាគហណវសេន ពហិទ្ធារម្មណតា វុត្តា។ អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ បន ន ពហិទ្ធាគហណភាវេន បវត្តតិ, នាបិ អជ្ឈត្តគ្គហណភាវេន បវត្តតីតិ នវត្តព្ពន្តិ វុត្តំ។ យេន បន គហណាការេន អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ បវត្តតិ, ន តេន សព្ពញ្ញុតញ្ញាណម្បិ បវត្តតិ។ យទិ បវត្តេយ្យ, តម្បិ អាកិញ្ចញ្ញាយតនមេវ ភវេយ្យ។ យថា ហិ កិលេសានំ គោចរំ បវត្តិវិសេសញ្ច សព្ពំ ជានន្តំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ ន យថា តេ គណ្ហន្តិ, តថា គណ្ហាតិ តស្សបិ កិលេសភាវាបត្តិតោ, ឯវំ អាកិញ្ចញ្ញាយតនស្ស ច បវត្តនាការំ យថាសភាវតោ ជានន្តំ តំ អាកិញ្ចញ្ញាយតនមិវ ន គណ្ហាតិ , កិមង្គំ បន អញ្ញន្តិ។ តេន កាមាវចរកុសលានំ នវត្តព្ពតា ន វុត្តាតិ។ អយំ “អាកិញ្ចញ្ញាយតនស្ស វិសយភូតោ អបគមោ នាម ឯកោ អត្ថោ អត្ថី”តិ អនិច្ឆន្តានំ អាចរិយានំ វិនិច្ឆយោ។

វិបាកំ បន ន កស្សចិ អារម្មណំ ហោតីតិ វិបាកំ អាកាសានញ្ចាយតនំ វិបាកាទីសុ វិញ្ញាណញ្ចាយតនេសុ ន កស្សចិ អារម្មណំ ហោតីតិ អត្ថោ, តថា អាកិញ្ចញ្ញាយតនញ្ច នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនស្ស។ យថា ហិ វិបាកត្តិកេ វិបាកធម្មធម្មនេវវិបាកនវិបាកធម្មធម្មមូលកេសុ បញ្ហេសុ “អាកាសានញ្ចាយតនកុសលំ វិញ្ញាណញ្ចាយតនកុសលស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ, អាកិញ្ចញ្ញាយតនកុសលំ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកុសលស្ស, តថា វិបាកស្ស កិរិយស្ស។ អាកាសានញ្ចាយតនកិរិយំ វិញ្ញាណញ្ចាយតនកិរិយស្ស។ អាកិញ្ចញ្ញាយតនកិរិយំ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកិរិយស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤០៦, ៤១០) វុត្តំ, ន តថា វិបាកធម្មមូលកេសុ “អាកាសានញ្ចាយតនអាកិញ្ចញ្ញាយតនវិបាកា វិញ្ញាណញ្ចាយតននេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនវិបាកកុសលកិរិយានំ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ វុត្តា។ **វិបាកតោ វុដ្ឋហិត្វា ចិត្តស្ស អភិនីហារាសម្ភវតោ**តិ វិបាកំ អារម្មណំ កត្វា អភិនីហារាសម្ភវតោតិ អត្ថោ។ វិបាកស្ស ហិ អារម្មណំ កត្វា នត្ថិ អភិនីហារោតិ។

អត្តនោ ខន្ធាទីនីតិ អរូបក្ខន្ធេ “ខន្ធា”តិ គហេត្វា **អាទិ**-សទ្ទេន រូបំ គណ្ហាតិ។ អជ្ឈត្តំ វា គយ្ហមានំ អហន្តិ បញ្ញត្តិំ **អាទិ**-សទ្ទេន គណ្ហាតិ។ ឯស នយោ បរេសំ ខន្ធាទិគ្គហណេ ច។ បុន បញ្ញត្តិគ្គហណេន កសិណវិហារាទិអនិន្ទ្រិយពទ្ធុបាទាយបញ្ញត្តិមាហ។ **អាទិ**-សទ្ទេន វា អហំ បរំ បណ្ណត្តិគ្គហណេ សព្ពំ ឧបាទាយបញ្ញត្តិំ។ កម្មាទីសុ កម្មំ អជ្ឈត្តំ, កម្មនិមិត្តំ ឧភយំ, គតិនិមិត្តំ ពហិទ្ធាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អត្តនោ សរីរេ ឯវ កិមិ ហុត្វា និព្ពត្តមានស្ស គតិនិមិត្តម្បិ អជ្ឈត្តំ សិយា។ **មល្លិកាយ** កុម្មាសំ ទទមានាយ រញ្ញោ អគ្គមហេសិដ្ឋានលាភំ, **សន្តតិមហាមត្តស្ស** ហត្ថិក្ខន្ធគតស្ស អរហត្តប្បត្តិំ, **សុមនមាលាការស្ស** ច បុប្ផមុដ្ឋិនា បូជេន្តស្ស បច្ចេកពោធិសច្ឆិកិរិយំ និស្សាយ ភគវា សិតំ បាត្វាកាសិ។

ឥមស្មិំ តិកេ ឱកាសំ លភន្តីតិ បរិត្តារម្មណាតីតារម្មណត្តិកេសុ អលទ្ធោកាសានិ នវត្តព្ពានីតិ វុត្តានិ, ឥធ បន នវត្តព្ពានិ ន ហោន្តិ, អជ្ឈត្តាទីសុ ឯការម្មណតំ លភន្តីតិ អត្ថោ។ ឯតានិ ហិ បញ្ច សព្ពត្ថបាទកាកាសា លោកកសិណចតុត្ថានំ កសិណារម្មណត្តា, ព្រហ្មវិហារចតុត្ថស្ស បញ្ញត្តិអារម្មណត្តា, អានាបានចតុត្ថស្ស និមិត្តារម្មណត្តា **ពហិទ្ធារម្មណានី**តិ។ **សកាយចិត្តាន**ន្តិ សកកាយចិត្តានំ, តេន បយោជនំ នត្ថិ, តស្មា ន តំ អជ្ឈត្តារម្មណន្តិ អត្ថោ។ **អនិន្ទ្រិយពទ្ធស្ស វា រូបស្សា**តិ ឯត្ថ "តិស្សន្នំ វា បញ្ញត្តីន"ន្តិ ឥទម្បិ **វា**-សទ្ទេន អាហរិតព្ពំ, នយទស្សនំ វា ឯតំ ទដ្ឋព្ពំ។ ឱ្លទិសេ ហិ កាលេ ពហិទ្ធារម្មណន្តិ។

តិកអត្ថុទ្ធារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ទុកអត្ថុទ្ធារវណ្ណនា

១៤៧៣. មានោ ...បេ.... ឯកធាវាតិ ឥទំ អវុត្តប្បការទស្សនវសេន វុត្តំ, អញ្ញថា មានោ កាមរាគាវិជ្ជា សញ្ញោជនេហិ ឯកតោ ឧប្បជ្ជតីតិ ទ្វិធាតិ វត្តព្ពោ សិយា។ ឯស នយោ ភវរាគាទីសុ។ **តថា វិចិកិច្ឆា**តិ ឯត្ថ **តថា**តិ ឯតស្ស ឯកធាវាតិ អត្ថោ។

១៥១១. សសង្ខារិកេសូតិ ឥទំ កាមច្ឆន្ទនីវរណស្ស តីហិ នីវរណេហិ សទ្ធិំ ឧប្បជ្ជនដ្ឋានទស្សនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ, ន និយមតោ តត្ថ តស្ស តេហិ ឧប្បត្តិទស្សនត្ថំ ថិនមិទ្ធស្ស អនិយតត្តា។ **ហេដ្ឋិមបរិច្ឆេទេនា**តិ ឧទ្ធច្ចស្ស សព្ពាកុសលេ ឧប្បជ្ជនតោ ឧទ្ធច្ចសហគតេ ទ្វេ, អញ្ញេសុ ថិនមិទ្ធកុក្កុច្ចវិរហេ តីណិ ហេដ្ឋិមន្តតោ ឧប្បជ្ជន្តីតិ កត្វា "ទ្វេ តីណី"តិ វុត្តន្តិ អត្ថោ។ យត្ថកានំ បន ឯកតោ ឧប្បត្តិយំ នីវរណា ចេវ នីវរណសម្បយុត្តា ចាតិ អយមត្ថោ សម្ភវតិ, ហេដ្ឋិមន្តេន តេសំ ទស្សនត្ថំ **"ទ្វេ"**តិ វុត្តំ។ តតោ ឧទ្ធម្បិ បវត្តិយំ អយមត្ថោ សម្ភវតិ ឯវាតិ ទស្សនត្ថំ **"តីណី"**តិ វុត្តំ។ **ទ្វេ តីណី**តិ ច ទ្វេ វា តីណិ វាតិ អនិយមនិទ្ទេសោតិ ចត្តារិ វា បញ្ច វាតិបិ វិញ្ញាយតិ។ យត្ថ សហុប្បត្តិ, តត្ថ នីវរណា ចេវ នីវរណសម្បយុត្តា ច ហោន្តីតិ ឯតស្ស វា លក្ខណស្ស ទស្សនមេតន្តិ។ យត្ថ ចត្តារិ បញ្ច ច ឧប្បជ្ជន្តិ, តត្ថ ចាយមត្ថោ សាធិតោ ហោតិ។ ឯវញ្ច កត្វា កិលេសគោច្ឆកេ ច "ទ្វេ តយោ"តិ វុត្តំ។ លក្ខណទស្សនវសេន ហិ កិលេសា ចេវ កិលេសសម្បយុត្តា ច វុត្តា, ន សព្ពេសំ សម្ភវន្តានំ សរូបេន ទស្សនវសេនាតិ។

យទិ ឧទ្ធច្ចំ សព្ពាកុសលេ ឧប្បជ្ជតិ, កស្មា វុត្តំ "ឧទ្ធច្ចនីវរណំ ឧទ្ធច្ចសហគតេ ចិត្តុប្បាទេ ឧប្បជ្ជតី"តិ? សុត្តន្តេ វុត្តេសុ បញ្ចសុ នីវរណេសុ អញ្ញនីវរណរហិតស្ស ឧទ្ធច្ចស្ស វិសយវិសេសទស្សនត្ថំ។ ឆដ្ឋំ បន នីវរណំ អភិធម្មេ ឥតរេហិ សហគតន្តិ តស្ស អញ្ញនីវរណរហិតស្ស ន កោចិ វិសយវិសេសោ អត្ថិ, អត្តនា សហគតេហិ វិនា ឧប្បជ្ជនដ្ឋានាភាវា តទុបលក្ខិតស្ស ចិត្តុប្បាទស្ស អភាវា ច នត្ថេវ វិសយវិសេសោ, តស្មា "តំ សព្ពាកុសលេ ឧប្បជ្ជតី"តិ វុត្តំ។ ឧទ្ធច្ចសហគតោ បន វុត្តចិត្តុប្បាទោ សេសធម្មានំ ឧទ្ធច្ចានុវត្តនភាវេន តទុបលក្ខិតោ ឧទ្ធច្ចស្ស វិសយវិសេសោ, តស្មា សព្ពាកុសលេ ឧប្បជ្ជមានំ ឧទ្ធច្ចំ សាមញ្ញេន "ឧទ្ធច្ចនីវរណ"ន្តិ គហេត្វាបិ តំ អត្តនោ វិសយវិសេសេន បកាសេតុំ "ឧទ្ធច្ចសហគតេ ចិត្តុប្បាទេ ឧប្បជ្ជតី"តិ អាហ។ ឯវញ្ច បកាសនំ វិសយវិសេសេសុ លោភទោមនស្សសហគតសសង្ខារិកវិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចសហគតេសុ បញ្ច នីវរណានិ វវត្ថបេត្វា តេសំ ព្យាបកភាវេន ឆដ្ឋំ បកាសេតុំ កតន្តិ វេទិតព្ពំ។

កេចិ បន "ឧទ្ធច្ចសហគតេតិ សាមញ្ញេន សព្ពំ ឧទ្ធច្ចំ 'ឧទ្ធច្ច'ន្តិ គហេត្វា តេន សហគតេ ចិត្តុប្បាទេ"តិ វទន្តិ, អយំ បនត្ថោ ន ពហុមតោ ទ្វាទសមចិត្តុប្បាទស្ស វិយ សព្ពាកុសលចិត្តុប្បាទានំ ឧទ្ធច្ចេន អនុបលក្ខិតត្តា, សតិ ច ឧបលក្ខិតត្តេ "អដ្ឋសុ លោភសហគតេសូ"តិអាទីសុ វិយ អញ្ញេសំ ចិត្តុប្បាទានំ និវត្តនត្ថំ "ទ្វាទសសុ ឧទ្ធច្ចសហគតេសូ"តិ វត្តព្ពត្តា។ ឧទ្ធច្ចានុបលក្ខិតត្តា បន សព្ពាកុសលានំ អវិជ្ជានីវរណំ វិយ ឥទម្បិ "សព្ពាកុសលេសុ ឧប្បជ្ជតី"តិ វត្តព្ពំ សិយា, ន បន វុត្តំ, តស្មា វុត្តនយេនេវ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ យស្មា ច អវិជ្ជានីវរណំ វិយ ឧទ្ធច្ចនីវរណញ្ច សព្ពាកុសលេសុ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មា និក្ខេបកណ្ឌេ "កាមច្ឆន្ទនីវរណំ ឧទ្ធច្ចនីវរណេន នីវរណញ្ចេវ នីវរណសម្បយុត្តញ្ចា"តិអាទិ វុត្តំ។ តេន ឯកស្មិំយេវ ចិត្តុប្បាទេ ឧទ្ធច្ចនីវរណំ ឧប្បជ្ជតីតិ អគ្គហេត្វា អធិប្បាយោ មគ្គិតព្ពោតិ។

កិលេសគោច្ឆកេ លោភាទីនិ ទស កិលេសវត្ថូនិ ឥមិនា អនុក្កមេន ឥធេវ អភិធម្មេ អាគតានិ។ តស្មា ឥធេវ វុត្តស្ស ឧទ្ធច្ចកិលេសស្ស អត្តនា សហ វុត្តេហិ កិលេសេហិ រហិតស្ស វិសយវិសេសោ នត្ថីតិ វិសយវិសេសេន បកាសនំ អកត្វា "ឧទ្ធច្ចញ្ច អហិរិកញ្ច អនោត្តប្បញ្ច សព្ពាកុសលេសុ ឧប្បជ្ជតី"តិ វុត្តំ។ កិលេសា ចេវ សំកិលិដ្ឋបទនិទ្ទេសេ យស្មា សំកិលិដ្ឋបទំ កិលេសសម្បយុត្តបទេន អសមានត្ថំ កេវលំ មលេន ឧបតាបិតតំ

វិពាធិតតញ្ច ទីបេតិ , តស្មា កិលេសា ចេវ កិលេសសម្បយុត្តបទនិទ្ទេសេន សមានំ និទ្ទេសំ អកត្វា “តេវ កិលេសា កិលេសា ចេវ សំកិលិដ្ឋា ចា”តិ វុត្តំ។

១៥៧៧. ទ្វេ តយោ កិលេសាតិ ឯត្ថ “**ទ្វេ តយោ**តិ ហេតុគោច្ឆកាទីសុ វុត្តាធិការវសេន វុឡ្ហិយា វុត្ត”ន្តិ កេចិ វទន្តិ។ យទិ អត្ថំ អនបេក្ខិត្វា វុឡ្ហិយា វុច្ចេយ្យ, គន្ថគោច្ឆកេ ច “យត្ថ ទ្វេ តយោ គន្ថា ឯកតោ ឧប្បជ្ជន្តី”តិ វត្តព្ពំ សិយា។ យញ្ច វទន្តិ “យត្ថ ទ្វេ តយោ អញ្ញេហិ ឯកតោ ឧប្បជ្ជន្តីតិ ឥមស្សត្ថស្ស សម្ភវតោ ឯកតោ-សទ្ទោ កិលេសគោច្ឆកេ សាត្ថកោ, ន ហេតុគោច្ឆកាទីសុ តេន វិនាបិ អធិប្បាយវិជាននតោ”តិ, តម្បិ ន, ហេតុគោច្ឆកាទីសុបិ នានាឧប្បត្តិយំ ហេតូ ចេវ ហេតុសម្បយុត្តាទិគ្គហណនិវារណត្ថត្តា ឯកតោ-សទ្ទស្ស, តស្មា វុឡ្ហិអន្ធកថារោបនញ្ច វជ្ជេត្វា យថាវុត្តេនេវ នយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោតិ។ **លោភោ ឆធា**តិអាទិនា លោភបដិឃមោហានំ អញ្ញេហិ ឯកតោ ឧប្បត្តិទស្សនេនេវ តេសម្បិ លោភាទីហិ ឯកតោ ឧប្បត្តិ ទស្សិតាតិ វេទិតព្ពា។ សេសំ ឧត្តានត្ថមេវាតិ។

អដ្ឋកថាកណ្ឌវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ចត្តារិ ច សហស្សានិ, បុន តីណិ សតានិ ច;
អដ្ឋសាលិនិយា ឯតេ, បទា លីនត្ថជោតកា។

ធម្មមិត្តោតិ នាមេន, សក្កច្ចំ អភិយាចិតោ;
អានន្ទោឥតិ នាមេន, កតា គន្ថា សុពុទ្ធិនាតិ។

ឥតិ អដ្ឋសាលិនិយា លីនត្ថបទវណ្ណនា

ធម្មសង្គណី-មូលដីកា សមត្តា។